2014-18
100 jaar Groote Oorlog

Studie

TOERISTISCHE VALORISATIE VAN ERFGOED UIT DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK MET HET OOG OP ***100 JAAR GROOTE OORLOG (2014-18)***

November 2008

Westtoer
West-Vlaams provinciebedrijf voor Toerisme en Recreatie
toerisme vlaanderen
Vlaamse overheid
Provincie West-Vlaanderen
Door mensen gedreven

COLOFON

Opdrachtgever
Vlaamse Regering, in navolging van het plan Vlaanderen in Actie (2006)

Samenwerkingsverband
Voor de uitvoering van voorliggende studieopdracht werd een overeenkomst afgesloten tussen Toerisme Vlaanderen en Westtoer (uitvoerder)

Algemene leiding
Stefaan Gheysen, Afgevaardigd Bestuurder Westtoer

Projectverantwoordelijke
Josephine Fassaert, Projectmanager Toeristische Productontwikkeling, Westtoer

Met medewerking van:
Ilse Dekeijzer, Secretariaatsmedewerker Productontwikkeling, Westtoer
Nele Vandepitte, Grafische vormgever, Westtoer

Basiscartografie:
NGI, www.ngi.be, toelating A2391

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING 7

ACHTERGROND EN AANLEIDING 8
DOELSTELLING 9
WERKWIJZE 9
RAPPORTINDELING 10
STUDIEGEBIED 10

2 SITUATIEANALYSE 11

2.1 SITUATIESCHETS VAN DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK 12

2.1.1 DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK IN HET KORT 12
2.1.2 BETROKKEN STATEN IN DE WESTHOEK 17
2.1.3 HEDENDAAGSE BETEKENIS FLANDERS FIELDS 18
CONCLUSIES SITUATIESCHETS VAN DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK 20

2.2 WOI-PRODUCT 21

2.2.1 AANTREKKINGSELEMENTEN 22
2.2.1.1 WOI-BEZOEKERSATTRACTIES 22
AANBOD VAN BEZOEKERSATTRACTIES 22
Musea en bezoekerscentra 26
Inhoudelijk verhaal 26
Geografische situering 27
Per WOI-bezoekersattractie 28
BEZOEKERSATTRACTIES VANUIT DE VRAAGZIJDE 32
Aantal bezoekers 32
Specifieke kenmerken 33
2.2.1.2 (FRONT-) LANDSCHAP MET WOI-SITES 36
LANDSCHAP MET AANBOD VAN WOI-SITES 36
Monumenten en andere sites 42
Buiten de Westhoek 48
Onderhoud en beheer van de sites 49
LANDSCHAP MET WOI-SITES VANUIT DE VRAAGZIJDE 49
Aantal bezoekers 49
Specifieke kenmerken 50
CONCLUSIES (FRONT-) LANDSCHAP MET WOI-SITES 51
2.2.1.3 WOI-EVENEMENTEN 52
AANBOD VAN VERSCHILLENDE SOORTEN EVENEMENTEN 52
Herdenkingsplechtigheden 52
Tijdelijke tentoonstellingen 54
Andere evenementen 54
EVENEMENTEN VANUIT DE VRAAGZIJDE 55
CONCLUSIES WOI-EVENEMENTEN 55
2.2.2 ONDERSTEUNENDE PRODUCTEN 56
2.2.2.1 ONTHAAL 56
AANBOD VAN VERSCHILLENDE ONTHAALPUNTEN 56
WOI-bezoekersattracties en -sites 56
Toeristische infokantoren 58
Andere onthaalpunten 58
ONTHAAL VANUIT DE VRAAGZIJDE 58
CONCLUSIES ONTHAAL 58

2.2.2.2 RECREATIEVE ONTSLUITING ... 59
RECREATIEF AANBOD ... 59
Recreatieve routes ... 59
Watergebonden recreatie ... 63
RECREATIEVE ONTSLUITING VANUIT DE VRAAGZIJDE ... 63
CONCLUSIES RECREATIEF AANBOD ... 64
2.2.2.3 LOGIES ... 65
AANBOD VAN VERBLIJFSACCOMMODATIES ... 65
Hotels ... 66
Gastenkamers ... 66
Huurvakantiewoningen ... 66
Kampeerterreinen ... 66
Jeugd- en groepsverblijven ... 67
Tweede verblijven ... 67
VERBLIJFSACCOMMODATIES VANUIT DE VRAAGZIJDE ... 67
CONCLUSIES LOGIES ... 68
2.2.2.4 COMMERCIELE PRODUCTONTWIKKELING ... 69
COMMERCIEEL WOI-AANBOD ... 69
Vrijetijdstoerisme ... 69
Zakelijk toerisme ... 70
COMMERCIËLE PRODUCTONTWIKKELING ... 70
CONCLUSIES COMMERCIËLE PRODUCTONTWIKKELING ... 72
2.2.2.5 WOI-EDUCATIE ... 73
AANBOD VAN WOI-EDUCATIE ... 73
PERCEPTIE VANUIT DE VRAAGZIJDE ... 74
CONCLUSIES EDUCATIEVE WERKING ... 75

2.3 WOI-TOERISTEN ... 76

2.3.1 VOLUME EN KENMERKEN ... 76
AANTAL WOI-TOERISTEN ... 76
Dag-/verblijfstoerisme ... 76
Individuele bezoekers/groepen/scholen ... 77
PROFIEL VAN DE WOI-TOERIST ... 77
Land van herkomst ... 77
Seizoen ... 78
Organisatie ... 79
Reisgezelschap, leeftijd en sociale kenmerken ... 80
Type verblijf ... 81
2.3.2 MOTIVATIE EN TEVREDENHEID VAN DE WOI-TOERIST ... 83
MOTIVATIE ... 83
Beweegreden voor bezoek aan de Westhoek ... 83
Belang van thema van de Eerste Wereldoorlog bij keuze voor de Westhoek ... 84
TEVREDENHEID EN HERHAALBEZOEK ... 85
Tevredenheid ... 85
Herhaalbezoek ... 85
CONCLUSIES MOTIVATIE EN TEVREDENHEID VAN DE WOI-TOERIST ... 86
2.3.3 ECONOMISCHE BETEKENIS VAN WOI-TOERISME ... 87
TOTALE OMZET ... 87
BESTEDINGEN DAGTOERISME ... 88
Totale bestedingen ... 88
Bestedingen per persoon ... 88
BESTEDINGEN VERBLIJFSTOERISME ... 89
Totale bestedingen ... 89
Bestedingen per persoon ... 90
CONCLUSIES ECONOMISCHE BETEKENIS VAN WOI-TOERISME IN DE WESTHOEK ... 90

2.3.4 KENMERKEN PER MARKT ... 91
BELGIE ... 91
GROOT-BRITTANNIE ... 94
NEDERLAND ... 99
FRANKRIJK ... 101
DUITSLAND ... 102
IERLAND ... 102
AUSTRALIË ... 103
NIEUW-ZEELAND ... 104
CANADA ... 105
VERENIGDE STATEN ... 106
CHINA ... 106
INDIA ... 107
CONCLUSIES KENMERKEN PER MARKT ... 108

2.4 MARKETING EN COMMUNICATIE EERSTE WERELDOORLOG ... 109

2.4.1 TOERISTISCHE PROMOTIE ... 109
TOERISME VLAANDEREN ... 109
Binnenlandpromotie ... 109
Buitenlandpromotie ... 110
TOERISME WESTHOEK ... 112
TOERISTISCHE DIENSTEN EN BEZOEKERSATTRACTIES ... 114
ANDERE ACTOREN ... 114
GEBRUIKTE INFORMATIEBRONNEN ... 115
CONCLUSIES GEBRUIKTE INFORMATIEBRONNEN ... 117

2.5 BELEID EN ORGANISATIE EERSTE WERELDOORLOG ... 118

2.5.1 TOERISTISCH BELEID EN COORDINATIE ... 118
VLAAMS NIVEAU ... 118
Vlaanderen in Actie plan ... 118
Beleidsbrief Toerisme 2007-2008 ... 119
PROVINCIAAL NIVEAU ... 119
Strategisch Beleidsplan Toerisme en Recreatie in de Westhoek 2008-2013 ... 119
Onderzoek 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' ... 120
Coördinatie 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' ... 121
LOKAAL NIVEAU ... 121
INVESTERINGSPROJECTEN EERSTE WERELDOORLOG ... 121

2.5.2 BELEID UIT ANDERE SECTOREN BETREFFENDE DE EERSTE WERELDOORLOG ... 124
CONCLUSIES BELEID EN ORGANISATIE VAN DE EERSTE WERELDOORLOG ... 125

2.6 CONCURRERENDE REGIO'S ... 126

2.6.1 BEZOEKERSCENTRA EN MUSEA ... 127
THEMA EN LOCATIE ... 127
COLLECTIE ... 128
INRICHTING EN TOEGANKELIJKHEID ... 128

2.6.2 LANDSCHAP ... 128

2.6.3 BEWEGWIJZERING ... 129

2.6.4 NETWERKVORMING ... 130

2.6.5 PROMOTIE ... 130
BINNEN- EN BUITENLANDPROMOTIE ... 130
PROMOTIE IN DE STREEK ... 131

2.6.6 BEZOEKERSSTROMEN 131
STROMEN TUSSEN BEZOEKERSATTRACTIES 131
INVLOED VAN LOGIES OP BEZOEKERSSTROMEN 132
INTERNATIONALE BEZOEKERSSTROMEN 132
CONCLUSIES EN LESSEN VOOR DE WESTHOEK 132

2.7 DIAGNOSE 134

2.7.1 SWOT-ANALYSE 134
INTERNE FACTOREN AAN WOI-TOERISME IN DE WESTHOEK 134
EXTERNE FACTOREN AAN WOI-TOERISME IN DE WESTHOEK 139

3 VISIEONTWIKKELING 141

3.1 VISIE 142

3.1.1 ALGEMENE VISIE 142
3.1.2 AMBITIES EN UITGANGSPUNTEN 143

3.2 DOELSTELLINGEN 144

3.2.1 STRATEGISCHE DOELSTELLINGEN 144
3.2.2 SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN 145
PRODUCTONTWIKKELING 145
IMAGO EN PROMOTIE 146
ORGANISATIE EN BELEID 147

4 ACTIEPLAN 149

4.1 PRODUCTONTWIKKELING 150

4.1.1 WOI-BEZOEKERSATTRACTIES EN -SITES 151
4.1.1.1 ONTWIKKELEN VAN EEN TOTAALPRODUCT 151
VERSCHILLENDE INSTAPPUNTEN MET ONDERLINGE DOORVERWIJZING 151
INHOUDELIJKE COMPLEMENTARITEIT BINNEN EEN RUIMERE CONTEXT 153
VERHOGEN VAN WOI-BELEVING MET HERKENBARE UNIFORME BEBORDING 155
4.1.1.2 ACTUALISEREN EN PROFESSIONALISEREN VAN WOI-BEZOEKERSATTRACTIES EN -SITES 155
BEZOEKERSATTRACTIES – 5 STRATEGISCHE WOI-PROJECTEN 156
Nieuw In Flanders Fields Museum 156
Onthaalinfrastructuur Lijssenthoek 156
Museumtuin Memorial Museum Passchendaele 1917 157
Vernieuwing IJzertorenmuseum 157
Nieuw bezoekerscentrum Ganzenpoot 158
BEZOEKERSATTRACTIES – ANDERE WAARDEVOLLE PROJECTEN 158
Optimalisatie Bayernwald 158
Realisatie bezoekerscentrum Ten Bogaerde 159
Valorisatie Albert I-zaal in stadhuis Veurne 159
Vernieuwing Käthe Kollwitz museum 159
Valorisatie site bij Lange Max museum 160
Optimalisatie Sanctuary Wood Museum 160

4.1.2 WOI-LANDSCHAP ... 160
4.1.2.1 ONTWIKKELEN VAN EEN VERNIEUWEND CONCEPT VOOR WOI-BELEVING IN HET LANDSCHAP ... 161
4.1.2.2 REALISEREN VAN BELEVINGSPUNTEN IN HET (FRONT-) LANDSCHAP ... 162
BELEVINGSPUNTEN - BEGRAAFPLAATSEN ... 163
LANGEMARK DUITSE BEGRAAFPLAATS ... 163
Houthulst Belgische begraafplaats ... 163
Vladslo Duitse begraafplaats ... 163
Franse begraafplaats St. Charles de Potyze ... 163
Bedford House Cemetery ... 163
Ramskapelle Belgische begraafplaats ... 164
BELEVINGSPUNTEN – ANDERE WAARDEVOLLE SITES ... 164
Sluizencomplex Ganzenpoot ... 164
Frontzate met oorlogsrelicten ... 164
Ieperboog: verschillende sites ... 164
KEMMELBERGSITE ... 166
VREDESMOLEN ... 166
SITE DRIE GRACHTEN ... 166
4.1.2.3 UITBOUWEN VAN RECREATIEVE MOGELIJKHEDEN IN DE (FRONT-) ZONE ... 166
FIETSEN EN WANDELEN ... 167
MOBILITEIT ... 168
WATERTOERISME ... 168
Kanaal Ieper-IJzer ... 168
Aanbod passagiers- en toervaart ... 169
ONTWIKKELEN VAN TOERISTISCH-RECREATIEVE BELEVINGSKAART 14-18 ... 169
4.1.3 EVENEMENTEN ... 170
4.1.3.1 CREËREN VAN STRUCTUUR VOOR EEN OVERZICHTELIJK EVENEMENTENAANBOD ... 170
4.1.3.2 ONTWIKKELEN VAN EEN GEVARIEERD EVENEMENTENAANBOD ... 173
GROTE INTERNATIONALE EVENEMENTEN ... 173
KLASSIEKE HERDENKINGSMOMENTEN ... 174
TIJDELIJKE TENTOONSTELLINGEN ... 174
CONCERTEN ... 175
4.1.4 ONTHAAL ... 176
4.1.4.1 UITWERKEN VAN EEN DUIDELIJKE ONTHAALSTRUCTUUR ... 176
4.1.4.2 OPTIMALISEREN VAN AFZONDERLIJKE ONTHAALPUNTEN ... 177
NIEUW STREEKBEZOEKERSCENTRUM VOOR IEPER EN DE WESTHOEK ... 177
UITBOUWEN VAN DE TOEGANGSPOORTEN EN ANDERE ONTHAALPUNTEN ... 178
Nieuw bezoekerscentrum/onthaal De Bergen ... 178
Nieuw bezoekerscentrum/onthaal Diksmuide ... 178
Nieuw bezoekerscentrum/onthaal landhuis Veurne ... 178
Nieuw onthaal Adelahuis ... 179
Vernieuwing onthaal Poperinge ... 179
4.1.5 LOGIES ... 179
4.1.5.1 SAMENWERKEN MET OMLIGGENDE REGIO'S ... 180
4.1.5.2 UITBREIDEN VAN TERREINEN VOOR KAMPEERAUTO'S ... 180
4.1.6 COMMERCIELE PRODUCTONTWIKKELING ... 180
ARRANGEMENTEN ... 180
Autocartoerisme ... 180
Fietsen en wandelen ... 181
MEETCENTIVES ... 181

4.2 MARKETING 181
4.2.1 IMAGO EN POSITIONERING 182
4.2.2.1 ONTWIKKELEN VAN HET ALGEMENE CONCEPT VOOR DE POSITIONERING ... 182
4.2.2 COMMUNICATIE EN PROMOTIE 183
4.2.2.2 SELECTEREN EN VERFIJNEN VAN DE DOELMARKTEN 183
MARKTAANDEEL EN WOI-BETROKKENHEID 183
PRIORITAIRE DOELMARKTEN 185
PRODUCT-/MARKTCOMBINATIES 185
POSITIONERING PER MARKT 186
4.2.2.3 BEPALEN VAN DE COMMUNICATIEDOELGROEPEN 187
4.2.2.4 UITWERKEN VAN PROMOTIEACTIES EN -INSTUMENTEN 188
HUISSTIJL 188
ONLINE 188
MERCHANDISING 190
TRADE 190
PERS EN MEDIA 190
PUBLIEKSCAMPAGNE 191
SECTORBEWERKING EN BEWERKING SPECIFIEKE DOELGROEPEN 192
4.2.2.5 BEPALEN VAN HET BELEID EN DE ORGANISATIE 192
TIMING 192
BUDGETTERING 193

4.3 BELEID EN ORGANISATIE 194
TASKFORCE VLAAMS NIVEAU 194
COORDIETEAM WESTHOEK 195
PROJECTSECRETARIAAT 100 JAAR GROOTE OORLOG 195
KERNGROEP WESTHOEK 195
Partners 196
Financiële middelen 196
SAMENWERKING MET ANDERE SECTOREN 197
SAMENWERKING BUITEN DE WESTHOEK 198
WOI-locaties in overig België 198
WOI-regio's in Noord-Frankrijk 198
Brugge 199

BIJLAGEN 201

KAARTEN 205

1 INLEIDING

ACHTERGROND EN AANLEIDING

Het WOI-toerisme is niet meer uit de Westhoek weg te denken. Tot op vandaag beïnvloedt de Eerste Wereldoorlog nog steeds het uitzicht van de regio. Wie door de Westhoek rijdt kan niet om de vele begraafplaatsen, gedenktekens en andere sites heen. De Westhoek is duidelijk een historisch landschap met een bewogen oorlogsverleden. Zelfs een multicultureel oorlogsverleden, want maar liefst ruim vijftig hedendaagse staten waren destijds betrokken bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Verschillende partijen en organisaties hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in het bewaren en het ontsluiten van dit oorlogsverleden. De sterkte van het WOI-product is dan ook gebaseerd op een samenspel van verschillende actoren: publiek of privaat en op verschillende niveaus.

Al snel na de oorlog is het WOI-toerisme ontstaan. In de twintiger en dertiger jaren waren het echte bedevaarten naar de slagvelden. Ouders, broers, zussen, echtgenotes en kinderen wilden het graf van hun dierbare bezoeken en zich een beeld vormen van het front. Het toeristische aspect was altijd wel ergens aanwezig, al werd het toen (nog) niet zo beschouwd. Lang was die familieband de belangrijkste reden voor een bezoek, maar intussen zijn er geen overlevenden meer en gaat het alweer om de tweede en derde generatie. Toch blijft het oorlogsverleden de toerist aantrekken. Sterker nog: het WOI-toerisme in de Westhoek is de afgelopen jaren zelfs flink toegenomen. Ruim 350 000 WOI-toeristen doorkruisen jaarlijks het frontlandschap en de gebieden achter het front. Musea en bezoekerscentra wijzen ze als het ware de weg. Evenementen zijn er in allerlei soorten en maten en er is geen ander thema waar zoveel specifieke routes rond werden ontwikkeld als de Eerste Wereldoorlog. Gedurende het laatste decennium werd het toeristisch WOI-product in de Westhoek dan ook uitgebouwd. De komst van het In Flanders Fields Museum heeft tien jaar geleden de weg uitgetekend voor een nieuwe en verdere ontwikkeling van het WOI-product. Nu zijn er verschillende publiekstrekkers. Bovendien genieten de plaatselijke horeca, kleinhandel en andere bedrijven hierdoor ook meer inkomsten. Het WOI-toerisme genereert niet alleen bezoekersstromen naar de Westhoek, maar is ook nog eens een belangrijke economische factor in de regio. Het maakt voor maar liefst 30% deel uit van de totale toeristische omzet in de Westhoek.

Om het WOI-toerisme in de Westhoek te kunnen bestendigen en zelfs nog te versterken, moet er erg omzichtig met het erfgoed en de ontsluiting ervan worden omgesprongen. De bezoekersdrukte op sites moet beheerd worden en de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek moet als één totaalproduct ontwikkeld en gecommuniceerd worden. Dit vraagt om een duidelijke visie omtrent de verdere ontwikkeling van het WOI-toerisme in de Westhoek. Hoewel er in Vlaanderen altijd wordt gesproken over de 'Westhoek', kijkt bijna elke buitenlander hier raar bij op. In de Angelsaksische wereld is de Westhoek beter bekend als 'Flanders Fields': de velden van Vlaanderen waar eens het wereldberoemde gedicht van John McCrae werd geschreven.

'100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' is dan ook dé uitgelezen kans om Vlaanderen op de nationale en internationale kaart te plaatsen op het gebied van oorlogstoerisme. Met die doelstelling werd op initiatief van de Vlaamse Regering eind 2007 een samenwerkingsovereenkomst afgesloten tussen Westtoer en Toerisme Vlaanderen voor een studieopdracht gedurende één jaar. De studie heeft betrekking op de toeristische ontsluiting van het WOI-erfgoed in de Westhoek met het oog op de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in de periode 2014-2018. Westtoer stond hierbij in voor de algemene coördinatie en uitvoering van de studie, terwijl Toerisme Vlaanderen een subsidie ter beschikking stelde voor een halftijds projectcoördinator.

DOELSTELLING

De samenwerking tussen Westtoer en Toerisme Vlaanderen heeft tot doel om tot een gezamenlijke missie te komen met betrekking tot de toeristische valorisatie van WOI in de Westhoek met het oog op de honderdjarige herdenkingen in 2014-2018. Belangrijk hierbij is het formuleren van een gezamenlijk gedragen centrale visie op een eigentijdse toeristische kwaliteitsbeleving van '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek'.

Er worden twee doelstellingen vooropgesteld:

- De toeristische valorisatie van het oorlogstoerisme optimaliseren, waarbij rekening wordt gehouden met de internationale positionering van Vlaanderen in 2014-2018 als topbestemming voor het oorlogstoerisme;
- Het imago van Vlaanderen in de wereld versterken, in het bijzonder in de landen die bij de Eerste Wereldoorlog betrokken waren.

Het studierapport moet opgevat worden als een basisdocument voor de voorbereidingen voor '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek'; een handboek voor de verdere toeristische ontwikkeling op het gebied van de Eerste Wereldoorlog.

WERKWIJZE

Overleg is nodig om tot een gezamenlijk gedragen centrale visie te komen. Hiervoor werd een overlegstructuur opgezet waarbij personen op verschillende niveaus en uit diverse sectoren werden geraadpleegd en betrokken bij het denkproces. De volgende overlegstructuur werd toegepast:

Beleidsstuurgroep

- Bekrachtigt de grote lijnen en neemt finale beleidsopties
- Samenstelling: Vlaams minister voor Toerisme, administrateur-generaal van Toerisme Vlaanderen, gedeputeerde voor toerisme van de provincie West-Vlaanderen en afgevaardigd bestuurder van Westtoer

Begeleidingsgroep (plangroep)

- Verricht beleidsvoorbereidend werk op ambtelijk vlak
- Samenstelling: afgevaardigde(n) van het kabinet van minster voor Toerisme, de afdeling Buitenlandse Zaken, Toerisme Vlaanderen, de provincie West-Vlaanderen en Westtoer

Vlaamse toetsingsgroep

- Stemt af met initiatieven uit andere sectoren
- Samenstelling: afgevaardigde(n) van de diverse betrokken geledingen van de Vlaamse administratie

Lokale/regionale toetsingsgroep

- Geeft feedback op concrete studieresultaten
- Samenstelling: lokale en regionale actoren

RAPPORTINDELING

Het studierapport voor de toeristische valorisatie van het WOI-erfgoed in de Westhoek met het oog op '100 jaar Groote Oorlog' in 2014-2018 bestaat uit drie delen, die elk als een fase van het planningsproces van de studie opgevat kunnen worden. Deze drie delen zijn:

- **Deel 1: Situatieanalyse – Waar staan we nu?**
  Er wordt vertrokken van een inventarisatie (niet exhaustief) en een evaluatie van het huidige toeristisch-recreatieve vraag en aanbod. Dit mondt uit in een samenvattende SWOT-analyse;

- **Deel 2: Visieontwikkeling – Wat willen we bereiken?**
  Aan de hand van de analyse van vraag en aanbod is het mogelijk om een visie met daaruit voortkomende doelstellingen te vormen met betrekking tot het oorlogserfgoed in het kader van de honderdjarige herdenking;

- **Deel 3: Actiegerichte strategie – Hoe kunnen we dit bereiken?**
  Dit deel is het meest concrete onderdeel waarbij acties worden voorgesteld. De acties worden afgestemd op de vooropgestelde visie en doelstellingen uit de visieontwikkeling.

STUDIEGEBIED

De studieopdracht heeft betrekking op de toeristische valorisatie van het WOI-erfgoed in de Westhoek. De Westhoek wordt gedefinieerd als de 18 gemeenten van de arrondissementen Veurne, Diksmuide en Ieper. De opdracht heeft dus zowel betrekking op de Belgische, Britse als Duitse gebieden en brengt zowel de frontzone als de zones achter het front in beeld. Waar opportuun wordt het studiegebied uitgebreid tot andere plaatsen en regio's. Het kaartmateriaal richt zich echter enkel op de Westhoek en de Westkustgemeenten.

2 SITUATIEANALYSE

2.1 SITUATIESCHETS VAN DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK

2.1.1 DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK IN HET KORT

DE GROOTE OORLOG[1]

De Eerste Wereldoorlog was een militair conflict op wereldschaal dat vooral in Europa werd uitgevochten. Vanaf begin augustus 1914 was Duitsland samen met Oostenrijk-Hongarije in oorlog met Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Rusland. Het neutrale België werd in de oorlog meegesleurd doordat de Duitse aanval over haar grondgebied liep. Op 11 november 1918 werd om 11 uur de wapenstilstand gesloten. Kenmerkend aan deze oorlog waren ondermeer de loopgravenstrijd, de Kerstbestanden in 1914 en 1915 met verbroedering tussen frontsoldaten, de massale rekrutering, de chemische en biologische oorlogvoering. De oorlog heeft uiteindelijk nog vier jaar geduurd, in tegenstelling tot wat velen dachten, namelijk dat de oorlog met kerstmis 1914 voorbij zou zijn.

De geallieerden hadden de vier jaar durende strijd gewonnen. Maar daarvoor werden er in de hele oorlog 68 miljoen mannen gemobiliseerd, waarvan er zowat 9 miljoen sneuvelden[2]. Het conflict had een grote impact op de geschiedenis van de twintigste eeuw met heel wat sociale veranderingen als gevolg. Het was het eerste conflict waar naties van alle continenten direct of indirect bij betrokken waren. Hij bracht vooral voor Europa zoveel vernieling en zulke enorme aantallen doden met zich mee dat de overlevenden hem de 'Groote Oorlog' noemden.

Het Westelijke Front, waar de troepen zich vanaf Nieuwpoort tot de Frans-Zwitserse grens ingroeven, werd een stellingenoorlog. De Duitsers werden er in de herfst van 1914, tijdens hun opmars door de Ardennen naar Parijs (het von Schlieffenplan) tot staan gebracht. De legers kwamen vast te zitten en er ontstond een net van loopgraven. Hier stonden de Duitse troepen tegenover de geallieerden, afkomstig uit België, Groot-Brittannië en Frankrijk, aangevuld met troepen uit het Britse Gemenebest, de Franse koloniën en vanaf 1917 ook de Verenigde Staten. Het landschap zag er merkwaardig uit met twee tegenover elkaar liggende loopgravenstelsels en ertussen het niemandsland en prikkeldraadversperringen.

De Westhoek was vier jaar lang het strijdtoneel van vele offensieven en veldslagen. Een miljoen soldaten raakten gewond, vermist of gedood. Tienduizenden burgers werden op de vlucht gedreven. Steden, dorpen en het landschap werden grondig verwoest. Toch verschoof het front tot eind 1918 nooit meer dan enkele kilometers. Het West-Vlaamse front vormde bij Ieper een uitstulping in de Duitse linies: de fameuze Ypres-Salient of Ieperboog. Het militaire verloop van de oorlog kan in de Westhoek opgesplitst worden in het IJzer- en het Ieperfront. Achter het front was er sprake van een Britse, Belgische en Duitse sector. Kaart 1: *WOI-zones* geeft een beeld van de situering van de verschillende frontzones en die achter het front. (zie *Bijlagen*).

[1] Bronnen: http://www.wo1.be; Clemen van, S., *Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2008; pocket *Den Grooten Oorlog*, Westtoer, 2008
[2] Bron: http://www.inflandersfields.be/#tijdlijn

IJZERFRONT[3]

Na de nederlaag bij Antwerpen op 10 oktober 1914 trok het Belgische leger zich midden oktober terug achter de IJzer. Samen met de Britten en de Fransen wilden de Belgen tot aan de Noordzee een ondoordringbare verdedigingslijn vormen om de Duitse opmars tot staan te brengen en zo de kanaalhavens te beschermen. Het was een ultieme poging om een stuk Belgische bodem te vrijwaren van Duitse bezetting. Burgers sloegen op de vlucht.

Slag aan de IJzer (18-30 oktober 1914)
De Duitsers gingen over tot een massale aanval over een front van 100 km vanaf Nieuwpoort. Met dit aanvalsplan wilden ze in zuidelijke richting een weg banen naar de kust om de geallieerden af te snijden van hun aanvoerhavens. Eind oktober werden de Duitsers echter gedwongen hun acties te staken en zich terug te trekken. Na zware gevechten zette het Belgische leger het gebied ten noorden van de IJzer namelijk onder water en trok zich terug achter de spoorlijn Nieuwpoort-Diksmuide. Haar positie werd hiermee beveiligd en de hele zuidwesthoek van België was ontoegankelijk geworden. De onderwaterzetting werd in het stadhuis van Veurne besproken met Karel Cogge. Hij was opzichter van de Noordwatering en kende de waterhuishouding in de streek door en door.

Na de onderwaterzetting hebben diverse slagen in de periode van 31 oktober 1914 tot 15 oktober 1918 plaatsgevonden:

- Duitse verovering van Diksmuide op 10 november 1914
- Slag om Steenstrate op 22 april 1915
- Duitse aanval op Nieuwpoort op 10-11 juli 1917
- Slag om Reigersvliet op 6 maart 1918
- Slag bij Merkem op 17 april 1918

Bevrijdingsoffensief aan de IJzer (vanaf 16 oktober 1918)
Tijdens de tweede fase van het geallieerde bevrijdingsoffensief kwam er ook beweging aan het IJzerfront. Op 16 oktober 1918 rukten de Belgen langs de kust op.

Het IJzerfront werd gekenmerkt door de 'wacht aan de IJzer' en de onderwaterzetting. Het was er relatief rustig wat veldslagen betreft en soldaten werden langs grote stukken van het front beschermd door onderwatergezet land. Hierdoor is het aantal doden in het noordelijke deel van de Westhoek minder dan in het zuiden: 45 000 doden aan het IJzerfront ten opzichte van 450 000 aan het Ieperfront[4].

IEPERBOOG[4]

De Britten bezetten op 13 oktober 1914 Ieper. Om de Franse kanaalhavens te kunnen bereiken, moesten de Duitsers echter Ieper innemen. De hoogtes rond Ieper en in het Heuvelland waren hierbij van strategisch belang. Burgers sloegen in die periode op de vlucht.

Eerste Slag bij Ieper (19 oktober - 22 november 1914)
Het centrum van de strijd lag nu in de Westhoek en de Ieperboog, de Britse uitstulping in Duits gebied, werd gevormd. Verschillende Duitse aanvallen vonden plaats, waarbij de Britten moeite hadden om hun linies rond Ieper stand te houden:

- Eerste slag bij Langemark op 21-23 oktober ('Kindermoord' van Langemark)
- Duitse verovering van Mesen en Wijtschate bij de Slag bij Geluveld op 29-31 oktober
- Duitse verovering van Bikschote bij de tweede Slag bij Langemark op 10-11 november
- Duitse verovering van de Nonnenbossen bij de Slag bij de Nonnebossen op 11 november

De Lakenhallen van Ieper brandde en de vernieling van Ieper werd ingezet.

---

[3] Bronnen: http://www.wo1.be; pocket *Den Grooten Oorlog*, Westtoer, 2006; Clemen van, S., *Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2008

[4] Bron: Chielens, P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2006

Tijdens de vergeten winter (23 november 1914 - 21 april 1915) vielen de gevechten stil en de troepen langs weerszijden van de frontlinie groeven zich in. Het waren nu vooral Franse troepen die de boog rond Ieper zouden bezetten en de Canadezen en Britten namen in het voorjaar van 1915 een deel van het Franse front over. Hill 60 gaf de Duitsers een goed zicht op Ieper. Daarom werd de Heuvel door de Britten ondermijnd en lieten ze hem op 17 april 1915 ontploffen. Op 5 mei slaagden de Duitsers er echter in om de heuvel weer volledig te bezetten.

Tweede Slag bij Ieper (22 april 1915 - 25 mei 1915)
De Duitsers probeerden opnieuw bij Ieper door te breken met:

- Duitse verovering van Langemark tot aan St.-Juliaan bij de eerste chloorgasaanval op 22 april (Duits doel was om de vastgelopen frontsituatie met chloorgas als nieuw wapen te doorbreken om alsnog de kanaalhavens te bereiken. Er werd een opening van ca. 6 kilometer in het front gecreëerd)
- Slag bij Sint-Juliaan op 23 april - 3 mei
- Britse terugtrekkingen en inkrimping van de salient op 4 en 8 mei
- Slag bij Frezenberg op 8 - 13 mei
- Slag bij de Bellewaerderug op 24 mei (opnieuw Duitse chloorgasaanval)

Gedurende de volgende tweetal jaren (26 mei 1915 - 6 juni 1917) bleef het betrekkelijk rustig in de Ieperse frontsector ('all quiet at the western front'). De Duitsers poogden namelijk bij Verdun door te breken, maar de veldslag duurde al tien maanden en de Fransen waren uitgeput. Om de druk op Verdun te minderen, werd dan ook een Frans-Britse aanval ingezet aan de Somme in 1916. Ook rond Arras en Champagne waren er in 1917 tegenoffensieven. In die tijd legden de Duitsers aan de Ieperboog drie verdedigingslijnen aan met loopgravennet en honderden bunkers.

Voor de Britten was de Mijnenslag van 7 juni tot 30 juli 1917 een rechttrekken van de frontboog tussen de Ieperboog en de Franse grens, terwijl de Duitsers met een nieuwe gassoort de geallieerde tegenstand wilden breken:

- Britse ontploffing van 19 mijnen tussen Hill 60 en Ploegsteertbos, inname van Hill 60 en bestorming van Wijtschate en Oosttaverne door Ieren en Nieuw-Zeelanders op 7-14 juni (Gedurende anderhalf jaar hadden de Britten mijnen aangelegd onder de Duitse stellingen op de Wijtschateboog of 'Messines Ridge')
- Duitse inzet van Yperiet (mosterdgas) ten noorden van Ieper

Derde Slag bij Ieper (31 juli - 10 november 1917)
De geallieerden wilden de Duitse linies doorbreken om de duikboothavens Oostende en Brugge te veroveren:

Fase 1 (31 juli - 28 augustus): na 10 dagen van artilleriebombardementen vielen de Fransen aan vanuit Boezinge en de Britten vanuit Ieper, met enkele veroveringen tot gevolg:

- Franse verovering van Bikschote en Britse van ondermeer Pilkem, 't Hooghe, Bellewaerde en Hollebeke bij de Slag bij Pilkem van 31 juli tot 2 augustus
- Geallieerde verovering van Zonnebeke op 10 augustus
- Geallieerde verovering van Langemark bij de Slag bij Langemark op 16-18 augustus (tankaanvallen)

Fase 2 (20 september - 12 oktober): de Britten veranderen hun tactiek van massale frontaanvallen naar lokale aanvallen met een beperkt doel:

- Diverse Britse veroveringen bij de Slag bij de Meenseweg op 20-25 september
- Britse verovering van ondermeer Zonnebeke centrum bij de Slag bij het Polygoonbos tussen 26 september en 3 oktober
- Britse verovering van ondermeer Poelkapelle en Tyne Cot bij de Slag bij Broodseinde op 4 oktober
- Diverse Britse en Franse veroveringen, maar ook mislukte aanvallen (o.a. Passendale) bij de slag bij Poelkapelle op 9 oktober
- Alle geallieerde aanvallen voor de inname van Passendale werden afgeslagen bij de Eerste Slag bij Passendale op 12 oktober

Fase 3 (26 oktober - 10 november):
De geallieerden richtten al hun aandacht op de inname van Passendale bij de Tweede Slag bij Passendale tussen 26 oktober en 10 november: de Fransen veroverden Merkem en rukten op tot het Houthulstbos, de Belgen staken de IJzer over en ontmoetten daar de Fransen en de Britten en Canadezen rukten beperkt op vanuit het westen en zuiden van Passendale. De beschietingen en regen hadden het gevechtsterrein herschapen in één ontoegankelijk moerasgebied waar dorpen, boerderijen en wegen verdwenen waren.

Duits lenteoffensief (9 - 29 april 1918):
De Duitsers wilden een laatste poging wagen om de kanaalhavens te veroveren en zo de toevoer van troepen en voorraden vanuit Groot-Brittannië af te snijden. Ze werden versterkt door divisies die terugkwamen van het Russische front. Bij de Ieperboog werden de Duitse acties nu vooral gericht ten zuiden ervan, waarbij Ploegsteert, Mesen en Hollebeke werden bezet. Ze boekten opmerkelijke vooruitgang langs de hele frontlijn in zuidelijke richting vanaf Wijtschate:

- Massale Duitse aanval tegen het Belgische leger bij de Slag om Merkem op 17 april
- Duitse verovering van de Kemmelberg op de Fransen bij de Slag om de Kemmelberg op 25 april

Hierop volgend bevrijdden de Britten tussen 18 augustus en 6 september 1918 Kemmel, Dranouter, Nieuwkerke, Ploegsteert en Nieppe.

Geallieerd bevrijdingsoffensief (28 september - 11 november 1918)
De geallieerden wilden een grootscheepse poging wagen om de Duitse linies te doorbreken. De Duitse reserves raakten echter uitgeput en de Amerikanen kwamen op het Westelijke Front volop in actie. Op 28 september werd de hele Ieperboog heroverd (o.a. Slag om het bos van Houthulst), waarna het offensief werd hervat in de richting van Wervik, de Leie en verder.

Aan het Ieperfront waren de frontlijnen gedurende de oorlog steeds in beweging. Het werd gekenmerkt door een omgekeerde s-vorm door een uitstulping rond Ieper. Die uitstulping veranderde steeds van een ruime boog om Ieper heen tot enkele kilometers meer van de stad verwijderd. Dit komt door de vele (zware) velslagen die er hebben plaatsgevonden. Omdat het front tussen de Tweede en de Derde Slag bij Ieper langere tijd was vastgelopen, wordt het front van toen vaak als referentielijn gebruikt. Het niemandsland, het stuk tussen beide frontlijnen, was soms slechts enkele meters breed. Het aantal doden ligt hier dan ook een stuk hoger dan aan het relatief rustige IJzerfront: 450 000 doden aan het Ieperfront ten opzichte van 45 000 aan het IJzerfront[5].

ACHTER HET FRONT[6]

Het oorlogsgebeuren beperkte zich tijdens de Eerste Wereldoorlog niet tot de frontzone zelf. Ook de gebieden die achter het front waren gelegen, speelden een belangrijke rol tijdens de oorlog. Hier werden vaak plannen gesmeed, soldaten getraind, gewonden verzorgd, etc. Vlak achter het front konden de soldaten in beurtrol elke tweetal weken 3 à 4 dagen wat ontspannen, maar vaak werden zij in die tijd ook onderricht en getraind. De echte rustzones lagen dan ook wat verder van de frontzone. Voor de geallieerden was dat in Frans-Vlaanderen bij Calais en Saint-Omer, voor de Duitsers was dat bij Lichtervelde, Torhout en Kortrijk. Naast Ieper waren Poperinge en Veurne de enige twee steden in de Westhoek die niet door de Duitse troepenmacht werden ingenomen.

[5] Bron: Chielens, P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2006
[6] Bronnen: pocket *Den Grooten Oorlog*, Westtoer, 2006; Clemen van, S., *Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2008

Veurne was het belangrijkste centrum in de Belgische sector achter het front. Het stadhuis heeft van 15 oktober 1914 tot 23 januari 1915 als hoofdkwartier van het Belgisch Leger gediend.
Koning Albert I had er zijn commandopost, midden in de Belgische sector die de gemeenten Koksijde, De Panne, Veurne, Alveringem, Lo-Reninge en een deel van Diksmuide besloeg. De plannen voor de onderwaterzetting van de IJzervlakte werden er in oktober 1914 besproken met Karel Cogge.

Veurne bleef zoveel mogelijk vrij van militairen, om geen beschietingen op het stadspatrimonium uit te lokken. Het hoofdkwartier werd vanaf het voorjaar van 1915 dan ook ondergebracht in de pastorie van Houtem. De Koninklijke familie verbleef in De Panne, maar verhuisde in 1917 naar het kasteel Sint-Flora in De Moeren, wanneer de Engelse troepen de sector Nieuwpoort (o.a. De Panne) overnamen van het Belgische leger.

Poperinge lag midden in de Britse sector achter het front, die uit de gemeenten Poperinge en Vleteren bestond. De provinciestad Poperinge fungeerde als doorvoersluis voor manschappen en materiaal op weg vanuit Engeland, via de kanaalhavens, richting de Ieperboog. Het was een ontspanningsoord waar soldaten tot rust konden komen en vertier konden vinden bij koffiehuizen, bioscoop-, theater- en danszalen. Zo werden de Poperingse winkels, restaurants en herbergen druk bezocht door de troepen. Vanwege de cultuurverschillen binnen de Britse troepen, ontstonden wel eens gevechten tussen verschillende nationaliteiten. De Canadezen en Australiërs kregen in de loop van de oorlog dan ook een eigen gebied toewezen buiten Poperinge om de rust te bewaren[7]. Naast het ontspannen werkten ze ook of trainden ze voor nieuwe acties. Er werd bovendien rechtgesproken waarbij de doodstraf de ergste straf was. Poperinge werd tussen 1916 en 1919 de hoofdstad van de executies in het Britse leger.

De Duitse sector achter het front omvatte in de Westhoek de gemeenten Middelkerke, Oostende, Koekelare, een deel van Diksmuide, Kortemark, Staden en Wervik. Eind 1914 werd de bezetting van België na de stabilisatie van het front definitief georganiseerd. Het land werd zo veel mogelijk geïsoleerd van de rest van de wereld en zijn economie moest ingeschakeld worden in de Duitse oorlogsvoering. De Westhoek kwam onder direct militair bestuur, behorend tot het zogenaamde Etappegebied. De regering verbleef in Le Havre, maar de Belgische ambtenaren bleven met toestemming van de regering. Belangrijke rustcentra vlak achter het front waren Oostende, Roeselare en Menen.

In de verschillende sectoren achter het front waren de medische zorg en het transport kenmerkende aspecten. De hele infrastructuur achter het front stond ten dienste van de oorlogvoering met ondermeer wegen, spoorwegen, loskaaien, werk- en opslagplaatsen. De gebieden achter het front vormden een belangrijke stopplaats voor de aan- en afvoer van troepen, materiaal en gewonden. De bestaande infrastructuur was niet op het komen en gaan van troepen, materiaal en voeding voorzien, dus nieuwe spoorwegen werden aangelegd en steden kregen een ringweg.

NA DE GROOTE OORLOG

Vergeleken met Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland had België relatief weinig verliezen geleden: 40 367 burgers en soldaten waren gesneuveld, zo'n 2,5% van de bevolking destijds[8]. De materiële schade was echter wel erg groot. De frontstreek in de Westhoek was vrijwel helemaal met de grond gelijk gemaakt. Ieper, Diksmuide en Nieuwpoort waren compleet verwoest, maar ook steden die verder van het front waren gelegen, zoals Veurne en Poperinge, waren zwaar beschadigd. De regio kreeg zelfs een speciaal statuut, waarbij de eerste noodwoningen werden vervangen door houten barakken. Veel vluchtelingen keerden terug naar huis, al bleven sommigen in het vluchtland en bouwden er een nieuw bestaan op.

[7] Bron: Chielens., P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2006
[8] Bron: Clemen van, S., *Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2008

Tijdens de oorlog waren ongeveer 1,3 miljoen Belgen op de vlucht geslagen naar het buitenland, waarvan zo'n half miljoen tot het einde van de oorlog in het buitenland verbleef: in Frankrijk (325 000), in Groot-Brittannië (160 000) en in Nederland (100 000)[9]. Het puin werd geruimd, loopgraven en kraters werden gedempt en munitie werd onschadelijk gemaakt. Vanaf 1919 vestigden vele architecten zich (tijdelijk) in de regio. Tussen 1919 en 1930 werd het grootste deel van de wederopbouw gerealiseerd. Beetje bij beetje werd de streek opnieuw opgebouwd. In 1967 werd het gedeelte 'Nieuwerck' bij de Ieperse Lakenhallen als stadhuis in gebruik genomen, wat meteen de wederopbouw van de Eerste Wereldoorlog afsloot.

2.1.2 BETROKKEN STATEN IN DE WESTHOEK

In de Westhoek waren ruim vijftig hedendaagse staten militair aanwezig tijdens de Eerste Wereldoorlog[10]:

(1) Verenigd Koninkrijk, (2) Ierland, (3) Eiland Man, (4) Kanaaleilanden, (5) Malta, (6) Egypte, (7) Hong Kong, (8) Sri Lanka, (9) Antigua en Barbuda, (10) Bahamas, (11) Barbados, (12) Bermuda, (13) Grenada, (14) Jamaica, (15) Saint Lucia, (16) Sint Vincent en Grenadines, (17) Trinidad en Tobago, (18) Belize, (19) Dominica, (20) Sint Kitts en Nevis, (21) Nieuw-Zeeland, (22) Australië, (23) Republiek van de Fiji Eilanden, (24) Cook Eilanden, (25) Tonga, (26) Niue, (27) Canada, (28) Zuid-Afrika, (29) Zimbabwe, (30) India, (31) Pakistan, (32) Bangladesh, (33) Myanmar, (34) Nepal, (35) Frankrijk, (36) Senegal, (37) Guinee, (38) Guinee Bisseau, (39) Benin, (40) Ivoorkust, (41) Mali, (42) Niger, (43) Burkina Faso, (44) Algerije, (45) Tunesië, (46) Marokko, (47) Madagaskar, (48) Spanje, (49) Guyana, (50) Verenigde Staten, (51) China, (52) Portugal, (53) Italië, (54) Rusland, (55) Duitsland, (56) Polen, (57) Tsjechië en (58) Denemarken.

Fransen en Britten mobiliseerden hun koloniale wereldrijken, waardoor er uit elk continent manschappen werden aangevoerd. Bij Diksmuide vochten in oktober 1914 al Tirailleurs uit West-Afrika en Noord-Afrikaanse ruiterij. Bij Ieper zetten in dezelfde periode de Britten Indiase troepen in. Later kwamen er ook eenheden uit de Caraïben. In het Canadese leger vochten ook oorspronkelijke bewoners: Indianen en Eskimo's, bij de Nieuw-Zeelanders tal van Maori's, maar ook veel minder bekende eilandbewoners uit de Stille Zuidzee. Arbeidskrachten achter het front kwamen ondermeer uit Vietnam, Madagascar, Egypte en Fiji. De grootste groep arbeiders bestond uit Chinezen. Het Chinese Labour Corps bleef zelfs tot eind 1919 in de Westhoek achter om er te werken aan het ruimen van de slagvelden en het begraven van de doden[11]. Van de verschillende aanwezigheden hebben enkele landen echter een meer beduidende rol gespeeld dan andere. Meldenswaardig in die zin zijn: Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Canada, Australië, Nieuw -Zeeland, Verenigde Staten, India, Pakistan, Zuid-Afrika, China, Polen, Senegal, Algerije, Tunesië en Marokko[10]. De Britse militaire betrokkenheid in de regio is het grootste geweest. Zij stonden voornamelijk in voor de Britse sector, het stuk front van de Ieper- en de Wijtschateboog, dat gedurende vier jaar oorlog het toneel is geweest van vele veldslagen.

De betrokkenheid van de verschillende hedendaagse staten in de Westhoek ten tijde van de Eerste Wereldoorlog, wordt in de volgende tabel per slag weergegeven. Naast de specifieke veldslagen waren de troepen vaak ook in andere periodes betrokken in de Westhoek. De Chinezen werden bijvoorbeeld als werkkrachten in de Westhoek ingezet en komen bijgevolg niet in de tabel aan bod. Voor de betrokkenheid van verschillende hedendaagse staten bij de Eerste Wereldoorlog destijds in de Westhoek, zie paragraaf 2.3.4 *Kenmerken per markt*.

---

[9] Bron: Chielens., P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2006

[10] Bronnen: Auwera Van der, S., *Vooronderzoek Herdenking Wereldoorlog I* (niet gepubliceerd), Steunpunt Buitenlands Beleid, Antwerpen, 2007; In Flanders Fields documentatiecentrum, Ieper

[11] Bron: brochure tijdelijke tentoonstelling 'Mens Cultuur Oorlog', In Flanders Fields Museum, 2008

Hedendaagse staten betrokken bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek

Jaar	Slag	Betrokken hedendaagse staat
1914	Slag aan de IJzer, Slag bij Diksmuide en Eerste Slag bij Ieper	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Marokko, Algerije, Tunesië, Senegal, Mali, Ivoorkust, Burkina Faso, Guinee, Benin, Niger, India, Pakistan, Bangladesh en Myanmar
1915	Tweede Slag bij Ieper	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Denemarken, Canada, Marokko, Algerije, Tunesië, Senegal, Mali, Ivoorkust, Burkina Faso, Guinee, Benin, Niger, India, Pakistan, Bangladesh, Myanmar en Nepal
1916	Slag bij Mount Sorrel	Canada, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken
1917	Slag bij Mesen	Ierland, Australië, Nieuw-Zeeland, Duitsland, Denemarken, België, Groot-Brittannië, Niue, Fiji, Tonga en Cook Islands
1917	Derde Slag bij Ieper (Passchendaele)	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Canada, Portugal, Italië, Rusland, Guernsey, Madagaskar, Zuid-Afrika, Zimbabwe, Jamaica, Trinidad & Tobago, Guyana, Belize, Grenada, Bahamas, St-Lucia, St-Vincent, Dominica, Barbuda, St. Kitts & Nevis, Bermuda, Egypte en China
1918	Duits Lente offensief	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Zuid-Afrika, Zimbabwe, China en Verenigde Staten
1918	Eindoffensief	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Canada, Portugal, Italië, Rusland, Madagaskar, Zuid-Afrika, Jamaica, Trinidad & Tobago, Guyana, Belize, Grenada, Bahamas, St-Lucia, St-Vincent, Dominica, Barbuda, St. Kitts & Nevis, Verenigde Staten, China, Marokko, Algerije, Tunesië, Senegal, Mali, Ivoorkust, Burkina Faso, Guinee, Benin, Niger, India, Pakistan, Bangladesh, Myanmar en Vietnam

Bron: In Flanders Fields documentatiecentrum, Ieper

2.1.3 HEDENDAAGSE BETEKENIS FLANDERS FIELDS

Hoewel de Eerste Wereldoorlog intussen alweer bijna honderd jaar geleden heeft plaatsgevonden, is deze oorlog nog steeds van betekenis voor veel destijds betrokken staten. De Westhoek is daarbij vier jaar lang het strijdtoneel geweest en de sporen ervan zijn nu nog steeds erg duidelijk zichtbaar. De hedendaagse betekenis van de Westhoek (Flanders Fields voor de Angelsaksische landen) is echter voor de verschillende betrokken staten uiteenlopend en sterk afhankelijk van enkele factoren:

- **Deelname versus neutraliteit**

  De Eerste Wereldoorlog in de Westhoek is van groter belang bij de staten die er destijds bij betrokken waren, dan bij de staten die niet in de Westhoek hebben bijgedragen of die zelfs neutraal waren. Zo hebben de Britten er vier jaar lang een deel van het front verdedigd, terwijl Nederlanders neutraal waren.

- **Winnen versus verliezen**

  Men wordt niet graag herinnerd aan verloren oorlogen. De verliezers kunnen zich dan ook in mindere mate identificeren met hun deelname aan de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Dit verklaart mede de gevoeligheid die er nu nog bij de Duitsers is ten aanzien van de Eerste Wereldoorlog. Voor de Britten zijn zij die omgekomen zijn tijdens de oorlog juist helden. De tussenkomst van de Britten heeft immers tot de overwinning van de Eerste Wereldoorlog geleid.

- **Repatriëring**

  Na de oorlog beslisten de Franse en Amerikaanse overheid om repatriëring toe te staan en te bekostigen. Er zijn dan ook maar weinig Fransen en Amerikanen meer op begraafplaatsen in de Westhoek terug te vinden die hier zijn gesneuveld. Groot-Brittannië besloot echter repatriatie te verbieden. Ter compensatie zou de staat voor de aanleg en het onderhoud van begraafplaatsen in de frontzones zorgen, waarvoor de Commonwealth War Graves Commission werd opgericht. De Westhoek speelt met al haar Commonwealth-graven bij het herinneren dan ook een belangrijke rol. Hoewel de Duitse lijken ook niet werden gerepatrieerd, ligt dit in lijn met voorgaande, gevoelig bij de Duitsers.

- **Annexatie en kolonisatie versus natievorming**

  Niet alle landen vochten destijds met evenveel overgave. Heel wat huidige staten hadden hier namelijk soldaten omdat een deel van hun territorium geannexeerd was bij een oorlogvoerende staat of omdat ze een kolonie waren van één van de conflicterende partijen. Staten die de Eerste Wereldoorlog linken aan de kolonisatie, herdenken hun bijdrage aan de oorlog meestal nauwelijks. Dit zijn bijvoorbeeld de Magreblanden. Voor enkele staten heeft de Eerste Wereldoorlog echter wel bijgedragen aan het nationale bewustzijn, zoals voor Nieuw-Zeeland en Australië. Voor India heeft de oorlog een belangrijke stap betekend naar uiteindelijke autonomie.

- **Militaire traditie**

  In enkele staten leeft de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog nog sterk, mede door een sterke militaire traditie. Zo wordt er in Groot-Brittannië, Canada en de Verenigde Staten in het algemeen meer aandacht besteedt aan het herdenken van militaire gebeurtenissen. In Canada wordt dit versterkt doordat de overheid een specifiek beleid hiervoor heeft.

Vanwege bovenstaande factoren, leeft de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek vooral nog erg sterk bij de Britten, Australiërs, Nieuw-Zeelanders, Canadezen en Ieren. Voor de Commonwealth-landen is de Westhoek echter geen gekend begrip. Dankzij het populaire gedicht 'In Flanders Fields' van John Mc Crae, heeft de Westhoek in die landen wel bekendheid gekregen als 'Flanders Fields'. Voor veel Commomwealth-landen is het onderscheid tussen het Vlaamse en het Franse stuk van het Westelijk Front hierbij echter niet altijd duidelijk. Specifieke kenmerken met betrekking tot de betrokkenheid bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek en de betekenis ervan vandaag, worden voor de belangrijkste staten in de Westhoek bij paragraaf 2.3.4 *Kenmerken per markt* toegelicht.

Voor België betekende het einde van de Eerste Wereldoorlog enkele sociale veranderingen. Zo werd vlak na de oorlog besloten om het enkelvoudig kiesrecht voor mannen in te voeren, er werd aangedrongen op vernederlandsing van de Gentse universiteit en belangrijke sociale maatregelen inzake de syndicale vrijheid werden doorgevoerd. Ook vormde de oorlog het begin van de gemengde tewerkstelling op grote schaal. Vrouwen hadden tijdens de oorlog een actieve rol in het arbeidsproces verworven, die ze na de oorlog niet meer afstonden.

CONCLUSIES SITUATIESCHETS VAN DE EERSTE WERELDOORLOG IN DE WESTHOEK

Gedurende vier jaar lang is de Westhoek het strijdtoneel geweest van vele veldslagen. Niet alleen de frontzone zelf, maar ook de gebieden achter het front speelden hierbij en rol. Soldaten uit alle windstreken werden ingezet in de regio. Maar liefst meer dan vijftig huidige staten waren destijds militair bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek betrokken. De bijdrage van de diverse staten verschilde wel sterk per staat. Zo hebben de Britten tijdens de hele oorlog strijd geleverd in de Westhoek, terwijl de Amerikanen er pas in de laatste fase bij betrokken raakten. Elke betrokken staat heeft in elk geval eigen veldslagen en andere gebeurtenissen die voor hen van betekenis waren. Zo zijn er ook per staat specifieke verbondenheden met plaatsen in de Westhoek.

De betekenis van de Westhoek bij het herinneren van de Eerste Wereldoorlog is per staat erg verschillend en afhankelijk van factoren, zoals het winnen of het verliezen van de oorlog, het repatriëren van de doden en de mate van bijdrage aan de natievorming van een staat. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog is dan ook sterker bij de staten die zelf de oorlog instapten dan bij de staten die destijds een kolonie waren van conflicterende partijen. Wanneer de Westhoek wordt bedoeld, wordt door de Commonwealth-landen veelal het begrip 'Flanders Fields' gebruikt. De ligging van België en van Frankrijk aan het Westelijk Front is voor een aantal staten echter onduidelijk. Bijgevolg wordt de term 'Flanders Fields' ook wel gebruikt voor het noordelijk deel van Frankrijk.

De vele begraafplaatsen in de Westhoek dragen bij tot de sterke band tussen de desbetreffende staten en de Westhoek. Hierbij gaat het voornamelijk om de Commonwealth-landen.

2.2 WOI-PRODUCT

Bij het WOI-toerisme in de Westhoek gaat het om een totaalaanbod van aantrekkingselementen gecombineerd met ondersteunende producten. De aantrekkingselementen vormen weliswaar de basis van het toeristisch product inzake de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek, maar de ondersteunende toeristische producten zijn ook van belang voor een totale beleving.

Aantrekkingelementen:
- WOI-bezoekersattracties;
- (Front-) landschap met WOI-sites;
- WOI-evenementen.

Ondersteunde producten:
- Onthaal;
- Recreatieve ontsluiting;
- Logies;
- Commerciële productontwikkeling;
- WOI-educatie.

De evaluatie van het toeristisch aanbod wordt vanuit het oogpunt van de consument bekeken. Zo kan aan de vraag van een actiegericht plan worden voldaan. Verschillende belevingscomponenten worden geïnventariseerd en geëvalueerd, die gezamenlijk de aantrekkelijkheid van het toeristisch-recreatief product met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog bepalen. Het aanbod wordt zowel vanuit de aanbod- als vanuit de vraagzijde geanalyseerd. De opzet is niet om een volledige inventarisatie te maken, maar om een zo volledig mogelijk beeld van het aanbod vanuit toeristisch oogpunt te geven.

2.2.1 AANTREKKINGSELEMENTEN

Bezoekers worden met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog tot de Westhoek aangetrokken door de vele WOI-bezoekersattracties in de regio, door het (front-) landschap met verschillende types WOI-sites en de uiteenlopende evenement die er inzake de Eerste Wereldoorlog plaatsvinden.

2.2.1.1 WOI-BEZOEKERSATTRACTIES

De term 'bezoekersattractie' geeft het al aan: de WOI-bezoekersattracties trekken jaarlijkse vele bezoekers naar de Westhoek en haar oorlogserfgoed aan. Deze WOI-bezoekersattracties worden enerzijds vanuit de aanbodzijde en anderzijds vanuit de vraagzijde bekeken.

AANBOD VAN BEZOEKERSATTRACTIES

In de Westhoek zijn er heel wat verschillende soorten bezoekersattracties die WOI-gerelateerd zijn. Hoewel de term 'attractie' in de context van de Eerste Wereldoorlog wat vreemd klinkt, is het een verzamelnaam voor de musea en bezoekerscentra. Tot een bezoekersattractie wordt dan ook elk bezoekpunt gerekend, dat voldoende aantrekkingskracht heeft om mensen te stimuleren er naar toe te gaan om het te bezoeken. Voorwaarden hierbij zijn dat het bezoekpunt een herkenbare fysieke locatie heeft, dat het permanent wordt opengesteld, dat het openbaar toegankelijk is, dat het een duidelijke toeristische (museale) inrichting heeft en dat het thema in de eerste plaats de Eerste Wereldoorlog is.[12]

De volgende WOI-bezoekersattracties kunnen op basis van deze definiëring bepaald worden:

[12] Dit sluit aan bij de paper *De toeristische definitie van attracties*, Steunpunt toerisme en recreatie, 2003

WOI-bezoekersattracties in de Westhoek volgens de vooropgestelde definiëring, in alfabetische volgorde

Bezoekers-attractie	Plaats	N/ Z (a)	Aanbod	Inrichting	Specifiek/ deels WOI	Thema	Beheer	Huidige vorm sinds	Toe-gangs-prijs	Net-werk O&V	Perma-nentie
Dodengang	Diksmuide (Kaaskerke)	N	Bezoekerscentrum met panorama, loopgravensite en monument	Tekst, beelden, beperkte multimedia en objecten	Specifiek WOI	IJzerfront, loopgraven-stellingen	Ministerie Landsver-dediging	2004	Gratis	Ja, als anker-punt	Bemand
Hooge Crater Museum	Ieper (Zillebeke)	Z	Museum met cafetaria bij begraafplaats	Kijkkasten, veel objecten (m.n. militaria en uniformen)	Specifiek WOI	1914-1918 in Ieperse en verdere Westhoek	Privaat	1994	Ja	Nee	Bemand
IJzertoren	Diksmuide (Kaaskerke)	N	Museum met panorama en toren als monument	Tekst, beelden en beperkte multimedia en objecten	Grotendeels WOI	IJzerfront	Vzw IJzerbede-vaart-comité	2004	Ja	Ja, als centraal punt	Bemand
In Flanders Fields Museum	Ieper	Z	Museum gekoppeld aan stedelijk infokantoor en streekbezoekerscen-trum in Lakenhallen (wederopbouw)	Tekst, beelden, multimedia en beperkte objecten	Specifiek WOI	WOI in de Westhoek, vertrekkend vanuit Ieper	Vzw IFFM (stedelijk)	1998	Ja	Ja, als centraal punt	Bemand
Lange Max Museum	Koekelare	N	Museum met cafetaria en lanceersite	Diorama's, objecten (m.n. militaria en uniformen) en beeldmateriaal	Specifiek WOI	Kanon Lange Max en WOI in omgeving Koekelare	Privaat	1998	Ja	Nee	Bemand
Memorial Museum Passchen-daele 1917	Zonnebeke	Z	Museum gekoppeld aan gemeentelijk infokantoor dichtbij Tyne Cot	Tekst, diorama's, beelden, objecten (m.n. militaria en uniformen) en be-perkte multimedia	Specifiek WOI	Slag om Passendale 1917	Gemeente Zonnebeke	2004	Ja	Ja, als onthaal-punt	Bemand
Ramparts War Museum	Ieper	Z	Museum met café bij Menenpoort	Diorama's, kijkkasten en veel objecten (m.n. militaria en uniformen)	Specifiek WOI	1914-1918 in Ieper en Westhoek	Privaat	2000	Ja	Nee	Bemand

Sanctuary Wood Museum	Ieper (Zillebeke)	Z	Museum en loopgraven-/kratersite tussen begraafplaats en monument op Hill 62	Diorama's, foto's en objecten (m.n. militaria en uniformen)	Specifiek WOI	WOI in de omgeving	Privaat	50-tal jaar	Ja	Nee	Bemand
Talbot House	Poperinge	Z	Museum dichtbij stadhuissite (en Lijssenthoek)	Tekst, beelden, multimedia en beperkte objecten	Specifiek WOI	Leven achter het front in Britse sector	Vzw Talbot House	2004	Ja	Ja, als anker-punt	Bemand
Tyne Cot Cemetery bezoekers-centrum	Zonnebeke (Passendale)	Z	Begraafplaats met onthaalinfrastructuur	Tekst, beelden, beperkte multimedia en objecten	Specifiek WOI	Begraaf-plaats zelf en gebeur-tenissen ter plaatse	Gemeente Zonnebeke	2006	Gratis	Ja, als anker-punt	On-bemand

(a) Noordelijke (N) en zuidelijke (Z) Westhoek

WOI-bezoekersattracties in de Westhoek die aan veel van de criteria van de vooropgestelde definiëring voldoen, in alfabetische volgorde

Bezoekers-attractie	Plaats	N/z	Aanbod	Inrichting	Specifiek/ deels WOI	Thema	Beheer	Huidige vorm sinds	Toe-gangs-prijs	Netwerk o&v	Perma-nentie
Bayernwald[(a)]	Heuvelland (Wijtschate)	Z	Overdenkt infopunt bij loopgravensite	Infopanelen, geen objecten en multimedia	Specifiek WOI	Site zelf en veldslagen ter plaatse	Gemeente Heuvelland	2004	Gratis	Ja, als anker-punt	On-bemand
Geschied-kundig Museum[(b)]	Mesen	Z	Museum geïntegreerd in stadhuis	Kijkkasten, veel objecten (m.n. militaria en uniformen)	Deels WOI	Mijnenslag 1917	Stad Mesen	1975	Gratis	Nee	Bemand
Käthe Kollwitz-Museum[(b)]	Koekelare	N	Museum binnen een ruimere museumsite	Objecten begeleid van verduidelijking	Specifiek WOI	Kunstwerken van Duitse kunstenares	Gemeente Koekelare	1994	Ja	Ja, als relictpunt	Bemand

[(a)] Beperkte toeristische ontsluiting
[(b)] Geen herkenbare fysieke locatie

Kaart 2: *WOI-bezoekersattracties* geeft de ligging van bovenstaande bezoekersattracties in de Westhoek aan (zie *Bijlagen*).

NETWERK OORLOG & VREDE IN DE WESTHOEK

Heel wat van de WOI-bezoekersattracties zijn opgenomen in het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek', gecoördineerd door de provincie West-Vlaanderen (zie ook paragraaf 2.5.1 *Toeristisch beleid en coördinatie - Provinciaal niveau - Coördinatie 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'*). Daarnaast zijn er ook nog enkele WOI-gerelateerde bezoekersattracties buiten dit netwerk. Om de verschillende bezoekersattracties binnen het netwerk te structureren, werden de volgende niveaus bepaald:

- **Centrale punten**
  Belangrijke sites of musea, waaraan een streekbezoekerscentrum is gekoppeld. Van hieruit verkent de bezoeker de Westhoek.

- **Onthaalpunten**
  Instappunten die een secundaire rol vervullen ten opzichte van de steden Ieper, Diksmuide en Nieuwpoort. Het zijn kleinere bezoekerscentra.

- **Ankerpunten**
  Plaatsen in het landschap of in een stedelijke context, die een belangrijke belevingswaarde en historische betekenis hebben en die permanent toegankelijk zijn. De sites trekken veel bezoekers aan en zijn ingericht met een bezoekersonthaal en een historische en educatieve duiding.

- **Relictpunten**
  Sites, gedenktekens, begraafplaatsen of landschappelijke relicten die ingebracht kunnen worden in het toeristisch-recreatieve aanbod en waar zorg voor gedragen wordt.

De werking van het netwerk situeert zich op het gebied van wetenschappelijk onderzoek, zorg voor het erfgoed, cultuurtoeristische valorisatie en leren uit de oorlog. Binnen het cultuurtoeristische luik werden diverse uniforme informatieborden geplaatst bij de deelnemende bezoekersattracties en sites. Bij de grotere locaties werden 'ankerborden' geplaatst, die aan de herkenbaarheid van de site zouden moeten bijdragen. Elders staan informatieborden in dezelfde stijl, die niet voor de herkenning maar voor de informatieverstrekking bedoeld zijn. De herkenningsborden (ankerborden) zijn sober van vormgeving en passen dus goed in het landschap, maar verliezen daarom ook juist hun zichtbaarheid en aantrekkingskracht. Bovendien is de informatie op deze borden erg beperkt. Een goed element in de borden is in elk geval het consequente gebruik van de poppy (klaproos), die voor vele bezoekers symbool staat voor de Eerste Wereldoorlog.

Het doorverwijzen van de ene bezoekersattractie naar de andere is ook nog beperkt. Hoewel dit op enkele locaties gedeeltelijk gebeurt, kan de onderlinge doorverwijzing kan echter nog versterkt worden.

De meerderheid van de WOI-bezoekersattracties uit het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' werd meegenomen in voorgaand overzicht van WOI-bezoekersattracties. Bezoekersattracties uit het netwerk die aan een beperkt aantal criteria van de vooropgestelde definiëring voldoen, zijn de Boot in Houthulst (Merkem) en bezoekerscentrum De Bergen in Heuvelland (Kemmel). Bezoekerscentrum De Bergen in Kemmel is eerder een info- en onthaalpunt voor de gemeente, dan dat het een thematische bezoekerattractie is. Daarnaast voldoet ook het Albert I-monument met uitkijk, uit het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek', in veel opzichten aan de vooropgestelde criteria. Toch wordt het hier niet meegenomen bij de bezoekersattracties, omdat het een onvoldoende duidelijke (museale) presentatie heeft en zal meegenomen worden bij de sites in het landschap (zie paragraaf 2.2.1.2 *(Front-) landschap met WOI-sites*).

MUSEA EN BEZOEKERSCENTRA

De verschillende WOI-bezoekersattracties in de Westhoek kunnen onderverdeeld worden in musea en bezoekerscentra. Musea zijn permanente instellingen voor het verzamelen, bewaren, wetenschappelijk onderzoeken en ontsluiten van een permanente collectie, terwijl bezoekerscentra een portaalfunctie vervullen betreffende een streek, een natuurgebied of een ander thema. Beide types bezoekersattracties zijn belangrijke vertrekpunten voor het leren kennen van het oorlogserfgoed in de Westhoek.

Enkele van de WOI-musea zijn erkende musea door de Vlaamse Overheid, namelijk:

- **In Flanders Fields Museum**
  Erkenning op landelijk niveau als onderdeel van de Stedelijke Musea Ieper, sinds 1999.

- **Talbot House**
  Erkenning op basisniveau, sinds 2007.

- **Memorial Museum Passchendaele 1917**
  Regionale erkenning vanaf 2009.

INHOUDELIJK VERHAAL

Hoewel het stuk voor stuk bezoekersattracties zijn gerelateerd aan de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek, die allemaal het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de regio vertellen, worden er per bezoekersattractie andere accenten gelegd. De vier grotere musea hebben inhoudelijk elk een eigen verhaal:

- **In Flanders Fields Museum**
  Het ruime verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek met Ieper als vertrekpunt en de mens in de oorlog als invalshoek.

- **Talbot House**
  Het verhaal van het leven achter het front, vooral in de Britse sector met veel menselijke verhalen en aandacht voor het bouwkundig erfgoed.

- **Memorial Museum Passchendaele 1917**
  Het militair-historische oorlogsverhaal van de slag om Passendale gekaderd in het ruimere oorlogsverhaal van de regio met cijfers, tragiek en reconstructie.

- **IJzertoren**
  Het Belgisch-Duitse verhaal van het front langs de IJzer met aandacht voor herdenking en de Vlaamse ontvoogding.

De inhoudelijke profilering van de bezoekersattracties komt in de eerste plaats voort uit de geografische ligging ervan. Voor de attracties geldt dan ook dat op de juiste plaats het juiste verhaal wordt verteld. De 'verhalen' die verteld worden zijn niet denkbaar op andere locaties die daar los van staan. Dit zorgt voor authenticiteit per bezoekersattractie en complementariteit ten opzichte van elkaar.

Enkel met betrekking tot het verhaal van de Mijnenslag is er sprake van een overlapping. Op verschillende locaties niet ver van elkaar wordt dit verhaal van juni 1917 verteld (o.a. het Geschiedkundig Museum in Mesen, bezoekerscentrum De Bergen in Kemmel en Bayernwald). Bij de vernieuwing van enkele van deze bezoekersattracties moet de inhoudelijke complementariteit dan ook een belangrijk aandachtspunt zijn.

Wat het verhaal van achter het front in de Belgische sector betreft, zijn er nog enkele ontsluitingsmogelijkheden van WOI-bezoekpunten die dit enigszins onderbelichte verhaal kunnen verrijken. Zo kan de Albert I-zaal in het stadhuis van Veurne, het voormalige hoofdkwartier van het Belgische leger, nu onder begeleiding van een gids bezocht worden. De zaal en vooral het bijbehorende verhaal zouden nog beter ontsloten kunnen worden voor het brede publiek. Ook het verhaal van de pastorie in Houtem, waar het hoofdkwartier in een later stadium naar toe is verhuisd, kan ontsloten worden. Bovendien is het verhaal van de luchtmachtbasis 'Ten Bogaerde' in Koksijde, dat ontstaan is door de reorganisatie van het Belgisch leger na de terugtrekking achter de IJzer, een interessant gegeven voor verdere ontsluiting voor het publiek.

Wat de invalshoek betreft, zijn er ook duidelijke verschillen te zien bij de WOI-bezoekersattracties. Een aantal musea heeft een duidelijke militair-historische insteek, waarbij militaria, uniformen en dergelijke belangrijk zijn in de presentatie. Andere musea hebben eerder een vredesbenadering, waarbij vaak een stuk actualisering aan bod komt. Via beide invalshoeken wordt het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek verteld. Bovendien geven de invalshoeken een divers aanbod van oorlogsbenadering versus vredesbenadering.

GEOGRAFISCHE SITUERING

De Westhoek kan grofweg opgedeeld worden in een noordelijk en in een zuidelijk deel. Deze indeling is min of meer gebaseerd op de geallieerde frontbezetting waarin Steenstrate als een soort scharnierpunt fungeerde tussen het IJzerfront en de Ieperboog[13]:

- Noordelijk deel - IJzerfront, Belgische sector (bezet door Belgen en bijgestaan door Fransen)
- Zuidelijk deel - Britse sector, Ieperboog (bezet door Britten en soldaten uit Commonwealth-landen)

Er is echter geen evenwichtige spreiding van WOI-bezoekersattracties tussen het noordelijke en het zuidelijke deel. Ongeveer een derde van de bezoekersattracties bevindt zich namelijk in de noordelijke Westhoek ten opzichte van twee derde van de attracties in het zuidelijke deel. Dit kan verklaard worden doordat er zich in de Britse sector meer (dramatische) veldslagen hebben afgespeeld met zware verliezen waar soldaten van verschillende huidige staten bij betrokken waren. Er zijn dan ook meer oorlogsrelicten in het zuidelijke deel terug te vinden en meer musea en bezoekerscentra werden in de zuidelijke Westhoek opgericht.

Hoewel het studiegebied zich in eerste instantie focust op de Westhoek (inclusief Westkust), zijn er enkele bezoekpunten over de regiogrens heen die het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek versterken. Een voorbeeld daarvan is het Openluchtmuseum Atlantikwall in Oostende (Raversijde), waar bezoekers in het beschermde duinengebied door loopgraven en over paden enkele bunkers uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog kunnen bezoeken. Uit de Eerste Wereldoorlog zijn dat enkele observatieposten, geschutsbeddingen en een schuilplaats van de batterij Aachen (gebouwd in 1915). Ondanks het feit dat dit museum zich in eerste instantie richt op de Tweede Wereldoorlog, kan het een aanvulling zijn op het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek.

Recent werd een kaart uitgebracht door Aquaterra in samenwerking met het Memorial Museum Passchendaele 1917 waarop de verschillende bezoekersattracties en de vele sites in het landschap samen met de frontbewegingen worden aangegeven.

[13] Dendooven D., *Vechten op twee fronten*, in: Chielens, P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 2006, pp. 21-24

PER WOI-BEZOEKERSATTRACTIE

De WOI-bezoekersattracties uit de overzichtstabellen worden elk apart beknopt bekeken (in alfabetische volgorde). Hierbij worden de meest recent beschikbare bezoekersaantallen weergegeven ter indicatie van de bezoekersattractiviteit van de verschillende sites.

Bayernwald - Heuvelland (Wijtschate)
In Wijtschate werd in 2004 de site Bayernwald na restauratie voor het publiek opengesteld. Het complex is een restant van een Duitse verdedigingsstelling met bunkers, mijnschachten en loopgraven. Vanwege de strategische ligging op een heuvel met een weids uitzicht over het front, werd er zowel boven als onder de grond steeds om gevochten (1914, juni 1917, april en september 1918). De site is enkel toegankelijk door middel van een code, die opgevraagd kan worden bij de dienst voor Toerisme in Kemmel. Aan de hand van infoborden wordt het verhaal van de Mijnenslag (slag bij Mesen) en de site zelf verteld.

Het is een ervaringsgerichte en interessante site, maar ook één met regelmatig achterstallig onderhoud vanwege hoge restauratie- en onderhoudskosten. Loopgraven zijn dan verzwakt en soms zelfs ingezakt. Ook zijn er beperkte parkeermogelijkheden. Op het gebied van bezoekersaantallen is de site met circa 25 357 bezoekers in 2007[14] één van de kleinere spelers.

Dodengang - Diksmuide (Kaaskerke)
De Dodengang is een complex van bewaarde loopgraven, dat toegankelijk is voor het publiek. In 2004 werd het vernieuwde bezoekerscentrum aan de Dodengang opengesteld, met op de eerste verdieping een beknopte presentatie over het IJzerfront en de totstandkoming van de Dodengang en op de tweede verdieping een panoramazaal. De Dodengang is een beschermd monument. Het heeft het statuut van militair domein en wordt door het Ministerie van Landsverdediging beheerd. Vanaf 2009 wordt de Dodengang een nieuwe bestuurseenheid onder de vleugels van het Koninklijk Museum voor Krijgskunde (Legermuseum) in Brussel.

In 2007 trok de Dodengang circa 77 355 bezoekers[15] wat de bezoekersattractie qua aantallen een middenklasser maakt. Net buiten het complex bevindt zich een Duitse bunker die samen met de directe omgeving interessante ontsluitingsmogelijkheden biedt.

Geschiedkundig Museum - Mesen
In het stadshuis van Mesen op de Markt kan men op de eerste verdieping terecht voor het Geschiedkundig Museum. Hier komt de bezoeker het hoe en waarom van de Slag om Mesen te weten. Het bevat een rijke collectie aan wapens, kunstwerken, beeldmateriaal en andere documenten en objecten. Ook komt hier het ruimere verleden van de stad aan bod en is er een collectie van zilveren bestekken te zien. Het gaat over een stadsmuseum dat in 1972 werd opgericht.

Hoewel de WOI-collectie waardevol is, is het museum klein, is het niet makkelijk toegankelijk op de eerste verdieping van het stadhuis, heeft het geen eigen herkenbare fysieke locatie, is de presentatie verouderd en komen de verschillende thema's samen enigszins verarrend over. Het museum trekt jaarlijks ruim 3 000 bezoekers. 2007 was een uitzonderlijk jaar vanwege de 90ste verjaardag van de Mijnenslag met 4 500 museumbezoekers[16].

[14] Bron: Westtoer
[15] Bron: idem als 14
[16] Bron: Dienst voor Toerisme Mesen

Sanctuary Wood Museum - Ieper (Zillebeke)

Dit museum is een combinatie van een binnententoonstelling met een loopgravenstelsel buiten. Het bevindt zich dichtbij Hill 62, een destijds door Canadezen bezette heuvel dat als observatiepunt werd gebruikt. Het private museum heeft een klassieke inrichting met uniformen, wapens, beeldmateriaal en andere objecten. Interessant zijn de 3D-kijkers met oorlogsfoto's, hoewel niet alle foto's even kwalitatief zijn en niet alle kijkers goed werken. Buiten bevindt zich een wirwar van loopgraven en ondergrondse constructies.

Hoewel er enige discussie is over de authenticiteit van de buitensite, trekt het vele bussen met veelal Britse toeristen. In 2006 heeft het museum dan ook 92 500 bezoekers gehad[17], wat aangeeft dat het een veelbezochte bezoekersattractie is. Het ontbreekt zowel binnen als buiten aan wat meer duiding. Aan het museum is ook een café gekoppeld.

Hooge Crater Museum - Ieper (Zillebeke)

Het museum is ondergebracht in een gerestaureerde kapel tegenover de Britse begraafplaats Hooge Crater en dicht bij het pretpark Six Flags Bellewaerde. Het is een privaat museum dat in 1994 zijn deuren opende met een grote collectie beeldmateriaal, uniformen, wapens en andere objecten. De objecten zijn van kaartjes met een beknopte toelichting voorzien en via een geluidsinstallatie in de kapel is achtergrondinformatie te horen in verschillende talen. Gedurende de laatste 10 jaar werd het verschillende keren uitgebreid. In de aanpalende voormalige wijkschool werd een cafetaria ondergebracht. Hier kunnen onder andere schoolgroepen hun zelf meegebrachte lunchpakketten nuttigen. Met ongeveer 22 500 bezoekers in 2006 behoort het museum tot één van de kleinere spelers wat bezoekersaantallen betreft[18].

Käthe Kollwitzmuseum - Koekelare

Na renovatie van de brouwerij-mouterij Christiaen in het centrum van Koekelare, kreeg de site een nieuwe cultuurtoeristische bestemming met ondermeer het Fransmansmuseum en het Käthe Kollwitzmuseum. In de ast van de brouwerijtoren is het Käthe Kollwitzmuseum ingericht, waar een 70-tal grafische werken van de befaamde Duitse kunstenares van 'Het Treurend Ouderpaar' op de Duitse begraafplaats in Vladslo te zien zijn. Recent werden de werken verduidelijkt met enkele algemene informatieborden en specifieke kaartjes bij de werken. Ook werd de koppeling met het kunstwerk op de begraafplaats in Vladslo gemaakt door middel van een verwijzing.

Het museum trekt echter jaarlijks een beperkt aantal bezoekers (2 807 in 2007[19]) en kan dan ook een nieuwe impuls gebruiken. De expositieruimte is nu moeilijk toegankelijk (steile trap) en de verduidelijking is nog enigszins beperkt.

Lange Max Museum - Koekelare

Een private vzw staat in voor het beheer van de site Lange Max en het bijbehorende museum. Het kanon de Lange Max werd in 1916 gebouwd. Van hieruit werd Duinkerke verschillende keren beschoten. Er zijn alleen nog de fundamenten te zien, aangezien de Duitsers de site tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben afgebroken. De bezoeker moet dan ook wat verbeelding hebben bij een bezoek aan de fundamenten. Het bijbehorende museum, dat meer vooraan op het complex is gelegen, omvat een hele reeks attributen over de Lange Max en over het oorlogsgebeuren in de streek van Koekelare, waardoor de bezoeker zich al een beter beeld kan vormen van het kanon en de rol ervan. De leefwereld in en rond het kanon is er uitvoerig uitgebeeld met maquettes, uniformen, foto's en ander didactisch materiaal. Er is ook een cafetaria annex feestzaal bij. Bezoekers kunnen er tijdens het toeristisch seizoen op zon- en feestdagen 's middags terecht. Het museum trekt jaarlijks een beperkt aantal bezoekers, ondermeer vanwege de beperkte openingstijden.

---

[17] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[18] Bron: Idem als 17
[19] Bron: Westtoer

IJzertoren - Diksmuide (Kaaskerke)

De IJzertoren is een vredesmonument dat in de eerste plaats de Vlaamse gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog herdenkt, maar dat tegelijkertijd het symbool voor de Vlaamse ontvoogdingsstrijd is. In de toren is een 22 verdiepingen tellend museum ondergebracht, dat in 1999 werd geopend. Het IJzerbedevaartcomité staat in voor het beheer ervan. Het museum vertelt het verhaal van Vlaanderen vanaf de Eerste Wereldoorlog tot op heden aan de hand van sfeerbeelden, film, tekst, voorwerpen en beperkte multimedia.

Het thema is breder dan enkel de oorlog, waarbij het museum heel sterk de vredesboodschap verspreidt. Op de site is een begraafplaats. Onder de crypte van de eerste toren liggen namelijk enkele gesneuvelde soldaten uit de Eerste Wereldoorlog begraven.

In 2007 trok de IJzertoren circa 78 841 bezoekers[20], waarmee het na de toppers tot één van de meest bezochte bezoekersattracties behoort. Er is een goede educatieve werking met verschillende lespakketten. Ook wordt met diverse partners samengewerkt, zoals voor de educatieve pakketten en het jaarlijks terugkerend muziekfestival Ten Vrede. Er vinden jaarlijkse tijdelijke tentoonstellingen plaats. In de vaste opstelling is er echter onvoldoende cohesie tussen de verschillende thema's. Bovendien bieden de Paxpoort en de directe omgeving interessante ontsluitingsmogelijkheden. De parkeermogelijkheden vormen daarnaast een knelpunt.

In Flanders Fields Museum - Ieper

Dit museum in de Lakenhallen op de Grote Markt (wederopbouw na verwoest te zijn geweest tijdens de Eerste Wereldoorlog) bekijkt en vertelt verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de regio vanuit de mens. Het is een stadsmuseum dat door de stedelijke vzw Flanders Fields wordt beheerd. De koppeling tussen het museum en het streekbezoekerscentrum is succesvol gebleken en essentieel als belangrijkste trekker voor het WOI-gebeuren in de regio.

Het museum werd in 1998 geopend en op 100 000 bezoekers per jaar ingericht, maar sinds de oprichting zijn echter vrijwel steeds het dubbel aantal bezoekers gehaald, met pieken tot meer dan 220 000 bezoekers per jaar. In 2007 trok het museum 206 265 bezoekers[21] en is hiermee een topattractie. De ervaringsgerichte en interactieve aanpak en de gedegen inhoudelijke uitwerking (o.m. ook via tijdelijke tentoonstellingen) vormen de sleutel van het succes. Het museum is echter te klein behuisd, het beschikt niet over een multi-inzetbare educatieve ruimte en een eigen infrastructuur voor het brengen van tijdelijke tentoonstellingen en het organiseren van lezingen, colloquia, filmvoorstellingen of concerten, het huidige museumparcours is niet optimaal, de presentatie is alweer tien jaar oud, er is geen modern uitgerust depot, geen elektronische beveiliging en evenmin de mogelijkheid tot het beïnvloeden van de klimatologische omstandigheden.

Memorial Museum Passchendaele 1917 - Zonnebeke

Het voormalige streekmuseum in het kasteel in Zonnebeke werd in 2004 omgebouwd tot een bezoekersattractie met een klassieke historisch-educatieve presentatie over het militaire verhaal van de streek met de nadruk op de slag om Passendale in 1917. Naast fotomateriaal, historische voorwerpen en diorama's, vindt de bezoeker er een reconstructie van een Britse dugout met communicatie- en verbandpost, hoofdkwartieren en slaapplaatsen. Het museum heeft met de militair-historische benadering een duidelijk museumprofiel. De dienst voor toerisme van Zonnebeke is in het museum geïntegreerd. Het is een gemeentelijk museum dat tevens instaat voor het beheer van het bezoekerscentrum bij Tyne Cot Cemetery. Recent werd de eerste fase van de vernieuwingen in het kasteeldomein, waar het museum zich in bevindt, uitgevoerd. Er is nu een nieuwe parking voor auto's en bussen.

[20] Bron: Westtoer
[21] Bron: Idem als 20

Het museum trok in 2007 58 414 bezoekers[22], waarbij het museum qua bezoekersaantallen een middenklasser is. Sinds de opening in 2004 is het museum sterk gegroeid, maar het museum voelt nu al de grenzen van de groeimogelijkheden. De ruimte in het gebouw is namelijk niet uitbreidbaar, terwijl het pand wel tegen de maximale capaciteit aan zit.

Ramparts War Museum - Ieper

Achter het café Klein Rijsel, bevindt zich vlak aan de Rijselpoort het Rampart War Museum. Het is een privé-museum met klassieke inrichting met levensechte decors en originele militaria en bodemvondsten. Ook is er een reconstructie van loopgraven en tunnels. Het bezoekersparcours wordt ontsloten door middel van een tourniquetsysteem, waarvoor de bezoeker een muntje in het café kan kopen. Om de hoek ligt de Britse begraafplaats Ramparts Cemetery. Het café draagt bij aan een gemoedelijke en persoonlijke sfeer. Het museum trok ongeveer 17 000 bezoekers in 2006[23], waarmee het tot één van de kleinere musea behoort. Door de ligging achter het café verliest het museum wat van haar zichtbaarheid.

Talbot House - Poperinge

Al sinds 1931 is Talbot House, het huis dat vanaf eind 1915 als soldatenhuis ('Every Man's Club') werd gebruikt, opnieuw open als museum en logies. Zonder het typische karakter van het huis te raken, werd het in 2004 grondig vernieuwd met bijkomende expositieruimte in de aanpalende 'Concert Hall' en de heraanleg van de tuin. In Talbot House wordt het verhaal van achter het front verteld, vooral in de Britse sector. De vzw Talbot House (private vzw) staat in voor het beheer van het museum. Het Talbot House bevindt zich op loopafstand van de Grote Markt, waar voldoende parkeermogelijkheden zijn.

Hoewel het een duidelijke positionering heeft, is het museum minder bekend bij het grote publiek. De bezoekersaantallen zijn sinds 2000 stabiel tussen 22 000 en 25 000 bezoekers per jaar[24] met 24 437 bezoekers in 2007[25]. De positie van Talbot House kan nog versterkt worden door de ontsluitingsmogelijkheden voor de Britse begraafplaats Lijssenthoek, net buiten Poperinge.

Tyne Cot Cemetery bezoekerscentrum - Zonnebeke (Passendale)

Het nieuwe bezoekerscentrum (2006) bij de Britse militaire begraafplaats Tyne Cot vertelt het verhaal van de begraafplaats zelf en dat van de soldaten die er begraven liggen. De lange gang naar het onthaalpaviljoen toe, verwijst naar de loopgraven en brengt de bezoekers -met het noemen van namen van de gesneuvelden- in gepaste stemming. De sfeer in het onthaalpaviljoen is sober. De bezoeker kijkt vanuit het onthaalpaviljoen uit op de helling waar vele Britse soldaten hun dood tegemoet liepen. Er zijn ook luchtfoto's te zien van nu in confrontatie met luchtfoto's van het front destijds. Met de komst van het nieuwe bezoekerscentrum werd de circulatie voor een bezoek aan de begraafplaats aangepakt: bezoekers dienen vanaf de nieuwe parking met sanitair blok eerst het bezoekerscentrum te bezoeken om vervolgens via de achterkant (aanvankelijk voorkant) de begraafplaats te bezoeken. Dit heeft de gemiddelde bezoekduur verlengd. De nieuwe parking biedt plaats voor 7 bussen en 25 personenauto's.

[22] Bron: Westtoer
[23] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[24] Bron: Beleidsplan Talbot House, 2007
[25] Bron: Idem als 22

De bedoeling was echter om met de komst van het bezoekerscentrum de druk op de begraafplaats zelf te verlichten. Het aantal bezoekers is echter toegenomen tot 338 657 bezoekers in 2007[26]. Naast een algemene toename heeft ook de komst van de Britse Queen en alle evenementen in de regio naar aanleiding van de 90ste verjaardag van de Derde slag bij Ieper (Passendale) hiertoe bijgedragen.

BEZOEKERSATTRACTIES VANUIT DE VRAAGZIJDE

In het Westtoer-onderzoek van 2006 naar het WOI-toerisme in de Westhoek, werden de bezoeken aan de verschillende WOI-bezoekersattracties onderzocht, waarbij naast de algemene resultaten ook een onderscheid werd gemaakt tussen de Belgische en de Britse WOI-toeristen.

AANTAL BEZOEKERS

Onderstaande tabel geeft een goed beeld van hoe de verschillende WOI-bezoekersattracties in de Westhoek zich tot elkaar verhouden met betrekking tot het totaal aantal bezoekers. Niet alle bezoekersattracties, zoals die hiervoor bij het aanbod werden bekeken, staan hier in opgenomen. Hierbij gaat het echter veelal om de kleinere spelers wat aantallen bezoekers betreft: het Lange Max Museum in Koekelare en het Geschiedkundig Museum in Mesen.

Tyne Cot Cemetery en het In Flanders Fields Museum vormen de top van meest bezochte bezoekersattracties. Ook het Sanctuary Wood Museum, de IJzertoren en de Dodengang scoren erg goed. Het Käthe Kollwitz Museum heeft daarentegen erg weinig bezoekers aangetrokken.

Aantal bezoeken aan WOI-bezoekersattracties in de Westhoek in 2006 (ingeschat)

WOI-bezoekersattractie	Aantal bezoeken in 2006
Tyne Cot Cemetery met bezoekerscentrum - Zonnebeke (Passendale)	228 027
In Flanders Fields Museum - Ieper	216 131
Hill 62 Sanctuary Wood Museum - Ieper (Zillebeke)	92 473
IJzertoren (Diksmuide)	78 587
Dodengang in Diksmuide	71 625
Memorial Museum Passchendaele 1917 (Zonnebeke)	44 004
Bayernwald - Heuvelland (Wijtschate)	31 058
Talbot House - Poperinge	23 644
Hooge Crater Museum - Ieper (Zillebeke)	22 508
Ramparts War Museum - Ieper	17 240
Käthe Kollwitz Museum - Koekelare	1 758
Bezoeken aan andere musea	*22 647*

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Het aantal bezoeken aan WOI-bezoekersattracties in de Westhoek is verschillend voor de Belgische en de Britse toeristen. Bij de Belgen staat het aantal bezoeken aan het In Flanders Fields Museum namelijk bovenaan gevolgd door die aan Tyne Cot Cemetery (met bezoekerscentrum), terwijl dit bij de Britse toeristen juist andersom is. Bij de Britten staan ook de bezoeken aan Hill 62 met het Sanctuary Wood Museum in de top vijf, die er bij de Belgen niet bij staan. Andersom geldt dat voor de bezoeken aan de IJzertoren, die wel in de top vijf van de Belgen, maar niet in die van de Britten staan.

[26] Bron: Westtoer

SPECIFIEKE KENMERKEN

Enkele specifieke kenmerken met betrekking tot de bezoeken aan WOI-bezoekersattracties:[27]:

- Ondanks de netwerkvorming in de regio, is het WOI-aanbod nog te versnipperd. Er is meer behoefte aan onderlinge doorverwijzing tussen de verschillende locaties.
- De meeste bezoeken worden in het voor- en in het najaar gebracht;
- Loopgravensites zoals de Dodengang en Bayernwald, worden voor ongeveer de helft door scholen bezocht, terwijl het Talbot House en de IJzertoren bijvoorbeeld meer individuele bezoekers dan groepen en scholen ontvangen. Groepen bezoeken procentueel, vergeleken met de individuele bezoekers en scholen, in mindere mate het In Flanders Fields Museum en de IJzertoren.
- Van het gemiddeld aantal activiteiten die een WOI-toerist in de Westhoek onderneemt, bestaat ongeveer de helft uit een bezoek aan attractiepunten: van de gemiddeld 6,1 activiteiten in totaal worden er gemiddeld 3,4 bezoeken aan WOI-bezoekersattracties gebracht. Bij de Britten ligt de activiteitsintensiteit nog hoger: Britten brengen gemiddeld 4,2 bezoeken aan bezoekersattracties in de Westhoek. Logischerwijs verschilt de activiteitsintensiteit gezien de beschikbare tijd ook naar gelang het gaat om dag- of verblijfstoeristen. Dagtoeristen brengen gemiddeld 2,8 bezoeken aan bezoekersattracties, terwijl verblijfstoeristen gemiddeld 4,4 bezoeken aan attractiepunten brengen.

CONCLUSIES WOI-BEZOEKERSATTRACTIES

In de Westhoek zijn heel wat frequent bezochte WOI-bezoekersattracties terug te vinden. Hoewel ze allemaal het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek brengen, zijn enkele duidelijke accentverschillen merkbaar op het gebied van het inhoudelijke verhaal en de invalshoek. In dat opzicht vullen de bezoekersattracties elkaar goed aan. Alleen wordt het verhaal van de Mijnenslag wel op verschillende locaties verteld. Kenmerkend aan de bezoekersattracties is dat er steeds sprake is van authenticiteit: op de juiste plaats wordt overwegend het juiste verhaal verteld.

Het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' draagt bij tot het creëren van een totaalaanbod van WOI-bezoekersattracties, waarbij onderling wordt samengewerkt en afgestemd. Toch ervaart de WOI-toerist het aanbod nog te veel als versnipperd. Meer herkenbaarheid en diepgaande informatie zijn nodig. De huidige herkenningsborden zijn goed geïntegreerd in het landschap, maar verliezen daardoor juist hun herkenbaarheid en aantrekkingskracht. Het doorverwijzen van de ene naar de andere attractie is ook niet optimaal. De huidige structuur van indeling van WOI-bezoekersattracties binnen het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' zijn daarbij niet meer actueel. Toch blijft het In Flanders Fields Museum het belangrijkste instappunt met centrale functie voor de hele regio. In het noordelijke deel van de Westhoek ontbreekt het aan een duidelijk centraal instappunt voor dat deel van de regio.

In de zuidelijke Westhoek zijn er meer bezoekersattracties om het verhaal van de Ieperboog en de Britse sector te vertellen, dan dat er bezoekersattracties in het noordelijke deel zijn. De Belgische sector in het noordelijke deel lijkt dan ook wat onderbelicht. Hierbij mag echter niet vergeten worden dat er zich in de Britse sector meer (dramatische) veldslagen hebben afgespeeld met zware verliezen waar soldaten van verschillende huidige staten bij betrokken waren. Hierdoor zijn er in dat deel ook meer oorlogsrelicten terug te vinden.

[27] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

Niet alle bezoekersattracties zijn echter even actueel meer qua presentatie of inhoud, hebben te maken met ruimtelijke problemen of lopen tegen andere knelpunten aan. De conclusies per bezoekersattractie zijn:

Bayernwald
De site is waardevol en aantrekkelijk qua opzet, maar er zijn moeilijkheden met het onderhoud van de loopgraven. Daarnaast vormt het codesysteem een beperking voor de individuele bezoekers.

Dodengang
Het nieuwe bezoekerscentrum met panorama is een meerwaarde voor een bezoek aan de site. De onmiddellijke omgeving (o.a. Duitse bunker en IJzer) biedt echter nog meer interessante ontsluitingsmogelijkheden. Er is een beperkte gezamenlijke profilering met de IJzertoren.

Geschiedkundig museum
Dit museum is enigszins verouderd en onvoldoende duidelijk qua inhoud (verschillende collecties). Bovendien is de visualisering van het museum op de eerste verdieping van het stadhuis niet optimaal. De trap is wat toegankelijkheid betreft evenmin ideaal.

Sanctuary Wood Museum
De loopgravensite en het binnenverhaal vullen elkaar goed aan. Toch ontbreekt het bij de buitensite aan een introductie en bij het binnenverhaal is de duiding bij het materiaal beperkt.

Hooge Crater Museum
Dit private museum heeft een ruime collectie oorlogsobjecten die aan de hand van tekst en geluid worden toegelicht. Het zou goed zijn wanneer het bezoekerscircuit in de cafetaria met shop kan eindigen.

IJzertoren
Er zijn mogelijkheden om de profilering van de IJzertoren binnen de regio te versterken. Nu is de samenhang met de Dodengang en andere bezoekpunten in het noordelijke deel van de Westhoek erg beperkt. Inhoudelijk en qua presentatie zou de vaste tentoonstelling nog bijgestuurd moeten worden. Bovendien biedt de Paxpoort interessante ontsluitingsmogelijkheden.

In Flanders Fields Museum
De oppervlakte voor de museale presentatie en andere functies is klein, het museum is qua presentatie en inhoud aan een vernieuwing toe en er zijn meer mogelijkheden voor doorverwijzing naar andere WOI-bezoekersattracties en aanwijsbare plaatsen in het landschap. Het museum, gekoppeld aan het toeristisch bezoekerscentrum voor Ieper en de Westhoek, blijft het belangrijkste instappunt voor de Eerste Wereldoorlog in de regio.

Käthe Kollwitztoren
Dit museum is wat aantal bezoekers betreft een kleine speler. Toch heeft het een boeiende inhoud. Naar presentatie en toegankelijkheid toe zijn er echter wel een aantal verbeterpunten mogelijk. De toegankelijkheid is in elk geval een belangrijk knelpunt.

Lange Max Museum
Hoewel het museum meer informatie geeft over de site Lange Max, is er bij de fundamenten zelf geen duiding.

Memorial Museum Passchendaele 1917
De nabijheid van en de koppeling met de begraafplaats Tyne Cot is een meerwaarde voor dit veelbezochte museum. Het museum is echter beperkt wat ruimte betreft en voelt nu al de grenzen van haar groeimogelijkheden.

Ramparts War Museum
De koppeling van museum en café geeft een meer gemoedelijke en persoonlijke sfeer. Het museum ligt echter achter het café en verliest daardoor wat van haar zichtbaarheid.

Talbot House
Het is een authentieke bezoekersattractie qua gebouw en verhaal. Het kan zich niettemin nog meer profileren als het centrale instappunt voor het leven achter het front (Britse sector), ondermeer gekoppeld aan de begraafplaats Lijssenthoek.

Tyne Cot Cemetery
Er is een goede ontsluiting van de begraafplaats via het nieuwe bezoekerscentrum. De druk op de begraafplaats is hierdoor echter toegenomen en brengt de draagkracht en de authenticiteit van de site in het gedrang. Niet alle bezoekers blijken daarbij het circuit te volgen zoals aangegeven.

2.2.1.2 (FRONT-) LANDSCHAP MET WOI-SITES

Het (front-) landschap herbergt nog vele relicten die ons aan de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek doen herinneren. Jaarlijks brengen vele toeristen een bezoek aan de WOI-sites verspreid in het landschap. Dit landschap wordt enerzijds aan de hand van het aanbod van WOI-sites bekeken en anderzijds vanuit de vraagzijde.

LANDSCHAP MET AANBOD VAN WOI-SITES

Hoewel het landschap steeds in beweging is, blijven de vele militaire begraafplaatsen en monumenten uit de Eerste Wereldoorlog in belangrijke mate het beeld vormen van de Westhoek. Tijdens de oorlog was het landschapsbeeld van de regio een kaal maanlandschap met putten, bulten en modderpoelen en dat terwijl het voor het uitbreken van de oorlog een groene regio was, gekenmerkt door kleine percelen afgeschermd door hagen, houtkanten en bomenrijen en de afwisseling van open vlaktes met een glooiend landschap en lichte heuvels.

De loop van de frontlijnen werd in de Westhoek tijdens de oorlog volledig bepaald door de eigenschappen van het landschap. In het noordelijke deel van de Westhoek hield het water van de zee en van de polders de frontlijnen uit elkaar. In het zuiden nestelde het front zich langs de hoogtelijnen van de Ieperboog en de Wijtschateboog. De loopgraven vormden één lange aaneengesloten lijn, maar dat kan men nu niet meer als zodanig waarnemen in het landschap. Hoewel het om één aaneengesloten lijn ging, waren er twee verschillende fronten met Steenstrate als scharnierpunt[28]:

- **IJzerfront**
  Het front in het noordelijke gedeelte van de Westhoek (Belgische sector) liep vanaf Nieuwpoort langs de spoorweg tot Diksmuide, vervolgens langs de IJzer en het Kanaal Ieper-IJzer tot aan Steenstrate. De frontlijnen bleven hier tijdens de oorlog op dezelfde plaats. Het landschap was een vlak en laaggelegen polderlandschap, dat gekenmerkt werd door de onderwaterzetting. Het water was alleen niet overal even breed: ten noorden van Nieuwpoort werd het front namelijk door de IJzermonding gevormd en rond Diksmuide was dat enkel door de IJzer, terwijl het water door inundatie tussen Nieuwpoort en Diksmuide en tussen Diksmuide en Steenstrate voor een stuk breder front zorgde.

  Tot op vandaag zijn de meeste elementen van de frontlijn in dit gedeelte van de Westhoek zichtbaar: de IJzermonding, het sluizencomplex 'De Ganzenpoot', de oude spoorwegbedding Nieuwpoort-Diksmuide, de IJzer en het Kanaal IJzer-Ieper.

- **Ieperfront**
  In tegenstelling tot het noordelijke deel, waren de frontlijnen in het zuidelijke deel van de Westhoek steeds in beweging. Het front stabiliseerde zich in 1914 vanaf Steenstrate tot de Frans-Belgische grens ter hoogte van Mesen, en werd gekenmerkt door een omgekeerde S-vorm door een uitstulping rond Ieper. De frontlijnen zijn nadien verschillende keren verschoven, vooral bij de Tweede en de Derde Slag bij Ieper. Enkele keren kromp de uitstulping rond Ieper tot slechts enkele kilometers van de stad vandaan. De omgeving van Heuvelland en Mesen (Wijtschateboog) werd gekenmerkt door een golvend en licht heuvelachtig landschap. Tussen de Tweede en de Derde Slag bij Ieper bleef het front echter langere tijd ongewijzigd.

[28] Bron: Chielens, P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2006

Hoewel hoogtelijnen iets moeilijker te herkennen zijn in het landschap dan bijvoorbeeld waterlopen, is het wel mogelijk om ook in de zuidelijke Westhoek delen van de frontlijn aan te wijzen in het landschap. Enkele delen van de frontlijn zijn hier echter verdwenen, zoals ter hoogte van het industrieterrein in Ieper langs het Kanaal IJzer-Ieper.

Het landschap bepaalde in belangrijke mate de manier van oorlogvoeren[29]. Zo liet het water de soldaten in het IJzerfront nauwelijks toe om zich in te graven, terwijl het in het Ieperfront een veelal ondergrondse oorlogvoering was (ondertunneling, mijnen, …). De evacuatie van gewonden verliep in het noordelijke deel van de Westhoek dan ook via bootjes en loopbruggen, in het zuiden gebeurde dit vaak met loopplanken in de modder.

Na de oorlog werden de merktekens van de oorlog opgericht: begraafplaatsen, monumenten en andere sites. Ze bieden bezoekers een plaats om te herinneren. Het (front-) landschap verdient, omwille van haar groot cultuurhistorisch en toeristisch belang voor de regio, volledige bescherming en bewaring. Dit wordt nog eens versterkt omdat het bijdraagt aan een authentieke WOI-beleving, waarbij het materiële (bijv. versterkingen, loopgraven, mijnkraters, …) en het immateriële (verhalen) in het landschap samengebracht kunnen worden. De verschillende (cultuur-) landschapselementen zoals hoogtelijnen, waterlopen, oude spoorwegbeddingen, heuvels, bossen en dergelijke, zijn getuigenissen van de Eerste Wereldoorlog. De Westhoek wordt echter gekenmerkt door de vele bebouwing, zeker wanneer er met het oorlogslandschap in Noord-Frankrijk wordt vergeleken. Niet alle elementen van het WOI-landschap zijn niet even duidelijk zichtbaar en sommige elementen zijn zelfs verdwenen. In de regio ontbreekt het vaak aan open ruimtes, zichtassen, uitkijkpunten, verbindingen, etcetera. Stuk voor stuk elementen die de WOI-beleving versterken. De omgeving van WOI-sites bepaalt dan ook in belangrijke mate de waarde van de sites en de eraan gekoppelde ervaring.

Vlaams minister Dirk Van Mechelen bereidt momenteel een beschermingsdossier voor dat tot de erkenning van het WOI-erfgoed in de Westhoek door Unesco in 2014 moet leiden. Dit, in samenwerking met Noord-Frankrijk. Sinds 2002 is de 'Westhoek, relicten van de Eerste Wereldoorlog' opgenomen in de indicatieve lijst van het cultureel en natuurlijk Werelderfgoed. Een opname van het WOI-erfgoed op de lijst van de Unesco zou een belangrijke internationale erkenning betekenen en een duidelijk signaal zijn om te streven naar het behoud van deze relicten. Ter voorbereiding hiervan werd in 2005 het inventarisatieproject 'Inventaris 1914-2014' afgerond, een samenwerkingsproject tussen het Vlaams agentschap voor Ruimtelijke Ordening - Onroerend Erfgoed Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen. Hierbij werden belangrijke inspanningen geleverd voor de inventarisatie van de materiële relicten van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek[30]. Dit dient als basis voor het overgegaan tot de wettelijke bescherming van de belangrijkste relicten. Een voorsmaakje was de bescherming van de belangrijkste Belgische en buitenlandse militaire begraafplaatsen uit de Eerste Wereldoorlog.

Hierna worden de volgende WOI-sites in het landschap bekeken: begraafplaatsen, monumenten en gedenktekens en andere sites (zie hiervoor Kaart 3: *WOI-sites* in de bijlagen). Er zal geen volledige lijst van de aanwezige WOI-relicten worden gegeven. Hiervoor werd immers het project 'Inventaris 1914-2014' uitgevoerd. Wel zal naast een algemene toelichting kort stil worden gestaan bij die WOI-sites die vanuit toeristisch oogpunt het meest interessant zijn. Hierbij worden de meest recent beschikbare bezoekersaantallen weergegeven ter indicatie van de bezoekersattractiviteit van de verschillende sites.

[29] Bron: Chielens, P., e.a., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2006

[30] Bron: *Inventarisatie WOI-relicten in de Westhoek*; *Een stand van zaken*, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en provincie West-Vlaanderen, 2005

BEGRAAFPLAATSEN

De vele oorlogsbegraafplaatsen behoren tot de meest zichtbare relicten in de Westhoek. Opvallend zijn daarbij de Britse begraafplaatsen, vanwege het hoge aantal in de regio, maar ook door hun aanleg en onderhoud. Enkele begraafplaatsen werden recent voorzien van een onthaalinfrastructuur met onthaalgebouw en parking, enkele andere zijn voorzien van een herkennings- en/of informatiebord uit het netwerk 'Oorlog en Vrede' in de Westhoek. De Belgische, Britse, Franse en Duitse militaire begraafplaatsen verschillen onderling.

Belgische begraafplaatsen

De Belgische begraafplaatsen vallen op vanwege de imposante en zware grafzerken in een doorgaans strak en symmetrisch aanlegpatroon. Kenmerkend zijn verder de houten schuilhuisjes op elke Belgische begraafplaats waarin zich het grondplan, het register en het bezoekersboek bevindt. Er zijn een kleine tien Belgische begraafplaatsen in de Westhoek gelegen, die zich allemaal in het noordelijke deel van de regio bevinden. De plaats waar de verschillende militaire begraafplaatsen zijn ontstaan verwijzen doorgaans naar een bepaalde veldslag (bijv. Ramskapelle, Keiem en Houthulst) of naar medische posten of hospitalen (bijv. Westvleteren, Hoogstade, Oeren, Steenkerke, Adinkerke en De Panne). De vanuit toeristisch oogpunt belangrijkste Belgische militaire begraafplaatsen worden toegelicht:

- **Belgische militaire begraafplaats Houthulst**
  De vorm van een zespuntige ster maakt deze Belgische begraafplaats bijzonder qua aanleg. Het is bovendien mooi gelegen tegen het Vrijbos aan, wat recreatieve mogelijkheden biedt. Op deze verzamelbegraafplaats gaat het ook om het Vrijbos. Een groot deel van de ruime 1 700 doden hier zijn namelijk omgekomen aan het begin van het Geallieerde Bevrijdingsoffensief (28 september 1918) bij de Belgische verovering van het Vrijbos, een moeilijk inneembare Duitse positie. Daarnaast is het opvallend dat er een 80-tal door de Duitsers krijgsgevangen genomen Italianen begraven liggen. De toegang tot de begraafplaats is niet ideaal gelegen. De hoofdingang is aan een doorgaande weg, waar nogal eens redelijk hard gereden wordt. Tussen de ingang en de weg is plaats voor enkele auto's. Er zijn verder nog twee andere ingangen via het bos, die echter afgesloten zijn, maar eventuele mogelijkheden biden. In 2006 bezochten naar schatting 5 642 toeristen de begraafplaats[31].

- **Belgische militaire begraafplaats Ramskapelle** - Nieuwpoort
  Het gaat hier om een verzamelbegraafplaats, voornamelijk van soldaten die omkwamen tijdens de Slag aan de IJzer (1914). De begraafplaats is aangelegd tegen de 'Frontzate', de voormalige spoorwegbedding Nieuwpoort-Diksmuide, die tijdens de oorlog fungeerde als eerste frontlijn. Nu is dat een belangrijke recreatieve as tussen Kust en binnenland. Opvallend is dat ongeveer 60% van de ruim 600 doden niet meer geïdentificeerd konden worden. Langs de weg is er aan de voorkant van de begraafplaats plaats voor enkele auto's.

- **Belgische militaire begraafplaats Oeren** - Vleteren
  Gelegen rond het kerkje uit de 16de eeuw, is de kleine begraafplaats in Oeren (Alveringem) wellicht de meest pittoreske van de Belgische militaire begraafplaatsen. Het is een aantrekkelijke stopplaats langs een recreatieve route. Kenmerkend is de aanwezigheid van enkele heldenhuldezerken, die verwijzen naar de Vlaamsgezinden en de Vlaamse bewustwording ten tijde van de Eerste Wereldoorlog aan het Belgische front. De 4de IJzerbedevaart in 1923 trok dan ook naar deze begraafplaats.

[31] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

Franse begraafplaatsen

De Franse begraafplaatsen worden gekenmerkt door soberheid. Dit geldt zowel voor de graven zelf als voor de aanleg van de begraafplaatsen. Er zijn dan ook geen grote of bijzondere architecturale elementen te vinden. Voor de christenen werden bescheiden kruisen gebruikt en voor de anderen steles. In Frankrijk werd na de oorlog beslist om repatriëring toe te staan, met als gevolg dat Franse gesneuvelden in de Westhoek teruggebracht kunnen zijn naar hun geboorteplaats, ze kunnen liggen op een verzamelbegraafplaats in Frankrijk of ze kunnen op één van de Franse begraafplaatsen in de Westhoek liggen. Ook Senegalezen, Marokkanen, Algerijnen en Tunesiërs liggen op de Franse begraafplaatsen.

Naast enkele graven op diverse militaire begraafplaatsen, zijn er slechts twee Franse militaire begraafplaatsen in de Westhoek, namelijk:

- **Saint-Charles de Potyze** – Ieper (Zillebeke)
  Deze grootste Franse militaire begraafplaats in Vlaanderen werd na de Eerste Wereldoorlog aangelegd en trekt nu naar schatting bijna 6 000 bezoekers per jaar[32]. Van de ruim 4 000 militairen die er begraven zijn, liggen er 609 onbekenden in het massagraf. Hoewel de gesneuvelden vanuit de hele Westhoek komen, ligt de nadruk op de periode oktober 1914 en april 1915, de eerste belangrijke periode van de Franse aanwezigheid in de regio. De begraafplaats werd genoemd naar een hulppost tijdens de Eerste Slag bij Ieper. De ligging van de begraafplaats langs een doorgaande weg waar nogal hard wordt gereden, is minder aantrekkelijk. Anderzijds vormt de nabijheid van enkele museale attracties en andere sites een troef. Langs de begraafplaats kunnen enkele auto's parkeren.

- **Ossuaire Français** – Heuvelland (Kemmel)
  Het gaat hier om een groot massagraf, waar een ruime 5 000 Franse militairen begraven liggen, die voornamelijk gesneuveld zijn tijdens de slag om de Kemmelberg (25 april – 10 mei 1918). Dit massagraf met grotendeels onbekende militairen, werd aangelegd na het einde van de oorlog en trekt nu naar schatting 8 519 bezoekers (2006)[33]. De begraafplaats bevindt zich aan de voet van de Kemmelberg, dicht bij het Franse monument 'Den Engel'. Hoewel enkele informatiepanelen in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' aangeven dat er destijds vanaf dat punt een goed uitzicht was, belemmeren bomen nu het uitzicht. De entourage is mede bepalend voor de beleving van de begraafplaats, die nog versterkt zou worden door middel van zichtassen. Bovenop de berg is parkeergelegenheid voor enkele auto's.

Britse begraafplaatsen

De Britse regering besloot na de oorlog om repatriëring niet toe te staan, maar om de doden te laten op of bij de plaats waar zij waren gesneuveld. Elke Britse dode moest immers gelijk behandeld worden. Groot-Brittannië verwierf de gronden van de begraafplaatsen en staat sindsdien in voor het onderhoud ervan. Elke begraafplaats vanaf 40 doden werd behouden. Dit verklaart mede de zorg die aan het onderhoud van de begraafplaatsen werd besteed qua aanleg en nu nog steeds wat onderhoud betreft. Opvallend aan de Britse begraafplaatsen is namelijk dat ze er altijd erg netjes onderhouden uitzien met veel bloemen en planten. Het is vaak net of je een tuin binnenstapt. Bij de aanleg van de begraafplaatsen speelde architectuur een grote rol met imposante toegangspoorten, de kenmerkende lage omringende muur, de 'Stone of Remembrance' voor godsdienstige plechtigheden, etc. Er zijn heel veel grote en kleine Britse begraafplaatsen terug te vinden in de Westhoek. De vanuit toeristisch oogpunt belangrijkste Britse militaire begraafplaatsen worden toegelicht:

[32] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[33] Bron: Idem als 32

- **Tyne Cot Cemetery** – Zonnebeke (Passendale)
  Deze begraafplaats is de grootste Britse militaire begraafplaats in België. Hier rusten bijna 12 000 gesneuvelden, waarvan ongeveer 70% onbekend is. Aan de achterzijde van de begraafplaats staan bijna 35 000 vermisten op een halfcirkelvormige muur ('Memorial to the Missing'). Dit sluit aan bij de namen van vermisten die op de Menenpoort in Ieper staan. De meeste soldaten die hier begraven liggen of herdacht worden, zijn gevallen tijdens de strijd om Passendale tijdens de Derde Slag bij Ieper. De vijf bunkers die nu nog op het terrein staan zijn van Duitse afkomst, aangezien het aanvankelijk een gedeelte van Duitse loopgravenstelsels was.

  Jaarlijks trekt de begraafplaats vele toeristen. Met 338 657 toeristen in 2007[34] kan Tyne Cot een toeristische topper genoemd worden. 2007 was een speciaal jaar voor de begraafplaats, aangezien de Britse Queen in het kader van de 90ste verjaardag van de Derde Slag bij Ieper (Passendale) de begraafplaats heeft gezocht en er diverse activiteiten werden georganiseerd. Voor een betere ontsluiting van de begraafplaats werd in 2006 een bezoekerscentrum gerealiseerd voor meer uitleg over de Derde slag bij Ieper (Passendale) en de begraafplaats zelf (zie ook 2.2.1.1 *WOI-bezoekersattracties – Aanbod van bezoekersattracties – Per WOI-bezoekersattractie*). Ook werd Tyne Cot voorzien van een parking voor auto's en bussen en een sanitair blok. De spoorzate Zonnebeke-Passendale verbindt Tyne Cot met het Memorial Museum Passchendaele 1917, een aantrekkelijk wandelpad met relicten van ongeveer 3 kilometer.

- **Lijssenthoek military Cemetery** - Poperinge
  Op deze begraafplaats liggen bijna 11 000 gesneuvelden. De begraafplaats is ontstaan door de nabijheid van een militair veldhospitaal. Gewonden werden er verzorgd om per trein door te kunnen reizen naar de basisziekenhuizen aan de Franse kust. De doden kregen in de onmiddellijke omgeving een laatste rustplaats. Bijzonder aan deze begraafplaats is dat er vanaf juni 1915 soldaten begraven liggen uit elke periode van de oorlog die zich afspeelde aan de Ieperboog. Omdat het hier om een veldhospitaalbegraafplaats gaat, weet men bovendien op enkelen na wie er begraven ligt. De begraafplaats ligt een paar kilometer buiten het centrum van Poperinge. Langs de weg kunnen enkele auto's parkeren. De begraafplaats trok in 2007 28 180 bezoekers[35].

- **Bedford House Cemetery** – Ieper (Zillebeke)
  Opvallend aan deze begraafplaats is de uitstraling van een kasteelpark met bomen, struiken, bloemen en vijvers. De begraafplaats bevindt zich namelijk op de plaats van een vroeger kasteeldomein. De restanten van de kasteelruïne zijn nu nog te zien. Het kasteel zelf lag tijdens de Eerste Wereldoorlog in de onmiddellijke buurt van de frontlinie en werd gebruikt als brigadehoofdkwartier en veldhospitaal. De toegangsweg, de grachten en enkele restanten van het kasteel bleven behouden. De begraafplaats bestond oorspronkelijk uit verschillende kleinere begraafplaatsen die na de oorlog samengevoegd werden. Er liggen ruim 5 200 gesneuvelden. Opvallend zijn ook de twee ronde tempeltjes ter ere van de Indische slachtoffers en een groot aantal naamloze graven (bijna 60%). Parkeren is hier niet ideaal met een beperkte parkeermogelijkheid voor auto's langs de weg. Bovendien is de begraafplaats minder aantrekkelijk gelegen langs een doorgaande weg. Op de begraafplaats zelf zijn enkele informatieborden voorzien, maar niet allemaal uniform qua stijl. In 2006 hebben naar schatting 8 596 toeristen de begraafplaats bezocht[36].

[34] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[35] Bron: Idem als 34
[36] Bron: Idem als 34

Duitse begraafplaatsen

Als verliezers van de oorlog hadden de Duitsers niet de financiële mogelijkheid om alle doden te repatriëren. Hoewel er aanvankelijk veel Duitse begraafplaatsen waren, werden de gesneuvelden in de jaren '50 samengebracht in vier verzamelbegraafplaatsen (Soldatenfriedhofen). Hoewel de Duitse begraafplaatsen sober zijn qua uitstraling, speelt architectuur wel degelijk een belangrijke rol. Daar getuigen bijvoorbeeld imposante poortgebouwen en beeldhouwwerken van. Op de Duitse militaire begraafplaatsen liggen gesneuvelden begraven uit het hele voormalige Duitse rijk: Denen, Polen, Italiaanse krijgsgevangenen en Oostenrijkers. Van de vier Duitse militaire begraafplaatsen in België, ligt de grootste in Menen. In de Westhoek zijn er twee Soldatenfriedhofen:

- **Soldatenfriedhof Langemark** – Langemark-Poelkapelle
  Bezoekers worden via de zijkant door middel van nieuwe onthaalinfrastructuur (2006) naar de eigenlijke begraafplaats geleid. Aan de zijkant werd namelijk een parking voorzien voor auto's en bussen. Bezoekers worden vervolgens via een zwart open en langwerpig tunnelvolume (onthaalpaviljoen) met drie filmpjes aan de zijkant van de begraafplaats naar de ingang geleid. De bezoekersstroom werd hiermee in goede banen geleid en er werd een oplossing geboden voor het parkeerprobleem. De drie tv-schermen in het onthaalpaviljoen brengen het verhaal van lijden van de wegtrekkende bevolking, de verschrikking van de eerste gasaanvallen in april 1915 en het ontstaan en de evolutie van deze begraafplaats zelf. De site wordt hiermee geduid, maar nog in beperkte mate. Achter de forse monumentale poort liggen ruim 44 300 soldaten begraven, van wie bijna 25 000 in een massagraf. In het massagraf liggen alle onbekenden die vanuit andere begraafplaatsen hier werden samengebracht. Kenmerkend is daarnaast een beeldengroep bestaande uit vier bronzen beelden. De begraafplaats wordt ook wel 'Studentenfriedhof' genoemd naar de onervaren vrijwillige Duitse studenten in oktober 1914 tijdens de Eerste Slag bij Ieper die niet tegen de ervaren Britse soldaten opkonden. Er zijn sanitaire voorzieningen bij de begraafplaats in het inganggebouw die echter aan vernieuwing toe zijn. Met 142 236 toeristen in 2007 behoort de begraafplaats tot de top vijf van meest bezochte WOI-bezoekpunten in de Westhoek[37]. Hoewel de begraafplaats jaarlijks veel bezoekers aantrekt, blijven weinig bezoekers in Langemark voor of na hun bezoek aan de begraafplaats.

- **Soldatenfriedhof Vladslo** - Diksmuide
  De begraafplaats ligt naast het Praatbos, waar de Duitsers een verbandpost hadden. Zij staat bekend om het 'Treurend Ouderpaar' van de Duitse kunstenares Käthe Kollwitz. Haar zoon Peter Kollwitz ligt hier als jonge oorlogsvrijwilliger begraven. Getroffen door het verlies van haar zoon, maakte de kunstenares twee beelden van haarzelf met haar man treurend om het verlies van hun zoon, wat verwijst naar een universeel verdriet. Sinds kort is er een verwijzing van hieruit naar het Käthe Kollwitz Museum in Koekelare. Dit is aan de hand van bruine borden met witte belettering (verplicht voor toeristische attracties) en een doorverwijsbord op de parking van de begraafplaats. Ook staat er een informatiebord met beknopte informatie van de Duitse Volksbond en een herkenningsbord (ankerbord) van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. Deze begraafplaats heeft 57 691 toeristen in 2007 aangetrokken[38]. Het is één van de tien meest bezochte WOI-bezoekpunten in de Westhoek.

[37] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[38] Bron: Idem als 37

MONUMENTEN EN ANDERE SITES

Naast de begraafplaatsen bepalen ook enkele monumenten en andere sites het uitzicht van de regio Westhoek. Een aantal van die sites werden al toeristisch ontsloten met bijvoorbeeld informatiepanelen en parkeergelegenheid, terwijl enkele andere locaties nog interessante ontsluitingsmogelijkheden bieden. Het is echter niet de bedoeling om een volledige lijst van alle monumenten en andere sites te geven. Hiervoor wordt verwezen naar het 'Inventarisatieproject 1914-2014' door het Agentschap Ruimtelijke Ordening - Onroerend Erfgoed Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen. De vanuit toeristisch oogpunt belangrijkste sites worden bekeken:

Oorlogsmemorialen

De **Menenpoort** is het bekendste Commonwealth-oorlogsgedenkteken in Vlaanderen en wellicht het bekendste symbool van de Eerste Wereldoorlog in België. Het is een oorlogsmemoriaal dat in 1927 door de Britten werd gebouwd aan de stadsrand van Ieper, ter nagedachtenis aan de ongeveer 54 900 vermiste soldaten uit de periode voor 15 augustus 1917. De Britten herdenken immers alle doden, zodoende werden vermisten herdacht aan de hand van een oorlogsmemoriaal in de buurt van waar ze gesneuveld waren. Aangezien de Menenpoort te klein bleek te zijn, werden alle Britse vermisten gesneuveld vanaf 16 augustus 1917 vermeld op het Tyne Cot Memorial. Enkel Nieuw-Zeelanders hebben eigen oorlogsmemorialen voor hun vermisten. Het oorlogsgedenkteken, ontworpen door Sir Reginald Blomfield, werd gebouwd op de plaats van de oude middeleeuwse Menenpoort. Langs deze weg trokken de troepen namelijk naar het front. Het heeft de vorm van een Romeinse triomfboog.

Sinds 1927 wordt elke avond om klokslag 20 uur onder de poort de 'Last Post' geblazen (zie paragraaf 2.2.1.3 *WOI-evenementen - Herdenkingsplechtigheden*). Een bijzonder en soms emotioneel moment dat bij weer of geen weer en met of zonder toeschouwers wordt uitgevoerd. De Menenpoort is dan ook één van de grootste toeristische trekkers rond WOI-toerisme in de Westhoek. In 2006 hebben naar schatting 216 131 bezoekers de Menenpoort bezocht[39]. Het is na Tyne Cot Cemetery het tweede meest bezochte WOI-bezoekpunt in de Westhoek. Vanwege het avondtijdstip wordt het verblijfstoerisme in Ieper en de regio gestimuleerd en bij de plaatselijke restaurants is zelfs sprake van twee shifts: één voor de ceremonie en één erna.

Monumenten

De Westhoek telt heel wat verschillende WOI-monumenten. Er zijn daarbij twee soorten te onderscheiden, namelijk de monumenten en gedenktekens ter nagedachtenis van militaire slachtoffers en die ter herinnering van een bepaalde gebeurtenis. De meest gekende monumenten in de Westhoek zijn:

- **Albert I-monument** - Nieuwpoort
  Net buiten de oude stadskern staat, op de rechteroever van de IJzer bij het sluizencomplex de 'Ganzenpoot', het grote Albert I-monument. In 1938 werd dit oorlogsmonument op initiatief van oud-strijdersverenigingen ingehuldigd ter ere van Koning Albert I en de Belgische troepen in de Eerste Wereldoorlog. De locatie bij het sluizencomplex werd gekozen vanwege de grote rol die deze plaats en de IJzer speelden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het standbeeld van Koning Albert I te paard op het centrale binnenplein vormt een opvallend element. Rond het monument zijn ook een Brits, een Frans en het IJzergedenkteken opgericht.

[39] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

Het monument is een WOI-bezoekpunt, vanwaar de bezoeker van bovenaf zicht heeft over de IJzervlakte en de stad Nieuwpoort tot aan zee. Er zijn oriëntatietafels en aan de hand van audio wordt meer informatie gegeven over het monument zelf en het verhaal van de Slag aan de IJzer met de rol van het sluizencomplex daarbij. Er zijn voldoende parkeermogelijkheden aan het monument zelf of in de nabije omgeving. Het monument ligt aan het recent geopende wandelnetwerk Westkust, de provinciale Koolhofwandelroute en het recreatief fietsnetwerk. Er staat een herkenningsbord (ankerbord) in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede' in de Westhoek. In 2006 hebben naar schatting 10 535 bezoekers het monument bezocht[40].

- **Monument aux Soldats Français** ('Den engel') – Heuvelland (Kemmel)
  Bovenop de top van de Kemmelberg staat 'den Engel' (1932) ter nagedachtenis van de Franse gesneuvelden. Het is het belangrijkste Franse WOI-monument in België. De zuil is 16 meter hoog en beeldt de Romeinse godin van de overwinning Victoria uit. Het ligt op loopafstand van het Franse massagraf. Aan de andere kant van de berg hadden bezoekers vanaf de uitkijktoren 'Belvedère' een mooi zicht op de omgeving, maar die is intussen gesloten. Er bevinden zich enkele horecagelegenheden in de onmiddellijke omgeving. Aan het monument zijn een beperkt aantal parkeerplaatsen voorzien. In 2006 hebben naar schatting 7 356 toeristen het monument bezocht[41].

- **Monument The Brooding soldier** ('Den Canadien') – Langemark-Poelkapelle (Sint-Juliaan)
  Ter herinnering aan de 2 000 Canadese doden, die sneuvelden tijdens de eerste gasaanvallen in 1915 tijdens de Tweede Slag bij Ieper, werd dit 10 meter hoge monument opgericht in 1921. Het is een opvallend monument dat een treurende soldaat in erewacht uitbeeldt. Het nationale monument voor alle gesneuvelde Canadezen tijdens de Eerste Wereldoorlog staat in Vimy. Aan de zijkant van het park waar het monument 'Den Canadien' staat, kunnen enkele auto's parkeren. Er is geen informatiebord. Met in 2006 naar schatting 49 373 bezoekers behoort het monument tot de tien meest bezochte WOI-bezoekpunten in de Westhoek[42].

- **Iers Vredespark met monument** - Mesen
  De ronde toren van ongeveer 30 meter in het Ierse Vredespark is het monument ter ere van alle Ierse gesneuvelden. Als een symbool van verzoening overstijgt het religieuze en politieke verschillen. Tijdens de Slag bij Mesen (juni 1917) vochten immers katholieke en protestantse Ieren zij aan zij. In het kader van het reconciliatieproces van de laatste jaren, werd het monument pas in 1998 gebouwd en ingehuldigd. Het Vredespark ligt aan het Vredespad (lokale wandelroute) en er staat een herkenningsbord (ankerbord) van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. Het park trok in 2006 naar schatting 12 387 toeristen aan[43].

- **Nieuw-Zeeland park met monument** - Mesen
  Het monument (1924) werd ter nagedachtenis van de Nieuw-Zeelandse soldaten die hebben gevochten of zijn gesneuveld tijdens de Mijnenslag op 7 juni 1917 opgericht. Vanaf de goed bewaarde Duitse commandobunkers in het park, heeft men zicht op het gebied waar de Nieuw-Zeelanders lagen in hun gevecht met de Duitsers. Het park trok in 2006 naar schatting 5 581 toeristen aan[44].

[40] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[41] Bron: Idem als 40
[42] Bron: Idem als 40
[43] Bron: Idem als 40
[44] Bron: Idem als 40

WOI-sites langs en achter het front

Verspreid in de regio verwijzen ook heel wat andere sites naar de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Veel daarvan liggen in de frontzone, maar ook enkele sites achter het front refereren direct naar de Eerste Wereldoorlog. De vanuit toeristisch oogpunt belangrijkste sites worden beknopt bekeken (in alfabetische volgorde van de gemeente):

- **Sites langs de oude spoorwegbedding Diksmuide-Nieuwpoort** ('Frontzate')
  Verspreid langs de Frontzate bevinden zich diverse WOI-sites. De Frontzate vormde tijdens de oorlog namelijk een belangrijke verdedigingslinie, aangezien de spoorwegberm bij de onderwaterzetting als waterkering van de IJzervlakte diende. In de spoorwegberm werden een 70-tal schuilplaatsen ingebouwd. De oude spoorwegbedding, die intussen op enkele plaatsen is onderbroken, is nu ingericht als wandel- en fietspad. Het is een belangrijke recreatieve as. Als laatste onderdeel van de herinrichting van de oude spoorwegbedding werd eerder dit jaar een aantal oorlogsrestanten geconsolideerd: bunkers, geschutsstellingen, schuilplaatsen en het oude stationsgebouw van Ramskapelle. Ook werd er een evocatie van twee schuilplaatsen uitgewerkt, die de bezoeker een beeld geven van hoe de linie met bunkers eruit heeft gezien. Restauratiewerken gebeurden in het kader van een samenwerking tussen de provincie West-Vlaanderen, het Vlaams Instituut Onroerend Erfgoed en de Vlaamse Landmaatschappij.

- **Onze-Lieve-Vrouwhoekje** – Diksmuide (Stuivekenskerke)
  Het O.-L.-Vrouwhoekje is een site bestaande uit een herdenkingskapel, restanten van een beschoten kerktoren met oriëntatietafel, gedenkstenen voor diverse Belgische legereenheden en een ongeschonden demarcatiepaal. Veel van deze elementen verwijzen naar de Slag aan de IJzer. Tijdens de oorlog was het gehucht een belangrijke Belgische voorpost waarbij de kerktoren als uitkijkpost werd gebruikt. Al in 1961 werden de kerktoren gedeeltelijk hersteld en de oriëntatietafel bovenin de toren geplaatst. Informatieborden (tafelmodelborden) geven bezoekers een toelichting. Het geheel en de omgeving zijn als monument en als dorpsgezicht beschermd. In 2006 trok de site 5 301 toeristen aan[45].

- **Van Couillie's molen** ('Vredesmolen') – Houthulst (Klerken)
  De 'Vredesmolen' te Klerken is een molenruïne die beschermd is als monument. De molen van 43 meter hoog diende tijdens de oorlog als een Duitse observatiepost, waarbij zij zicht hadden over de IJzervallei. Tijdens het eindoffensief van 1918 werd de molen zwaar beschadigd, maar ook later stortten nog delen van de ruïne in. De molen is mooi gelegen en het uitzicht zou de moeite waard zijn wanneer men opnieuw vanaf zekere hoogte de vallei in zou kunnen kijken. Naast de molen is er een voormalige schuilkelder, waarbij de vraag is of de ondergrondse gangen nog bestaan. Ook de schuilkelder bevindt zich nu in een vervallen toestand.

- **Lettenbergsite** – Heuvelland (Kemmel)
  De site Lettenberg werd genoemd naar de bijheuvel van de Kemmelberg. Deze site bestaat uit enkele schuilplaatsen, die eens toegang verschaften tot een Brits ondergrondse brigadehoofdkwartier die in het voorjaar van 1917 werd gegraven. De site is toegankelijk via een wandelpad met informatiepanelen (anker- en tafelmodelborden) in het kader van het netwerk 'Oorlog en vrede in de Westhoek'. Parkeren dient aan het begin van de site langs de weg te gebeuren, waarvoor echter in de smallere straat beperkt ruimte is. In 2006 trok de site 7 860 toeristen aan[46].

[45] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[46] Bron: Idem als 45

- **Spanbroekmolen krater** ('Pool of Peace') – Heuvelland (Wijtschate)
  Een toevallige voorbijganger zou zonder achtergrondinformatie kunnen denken dat het gaat om een gewone door bomen omgeven vijver. De krater is echter een herinnering aan de Mijnenslag van juni 1917 waarbij 19 kraters door ondergrondse mijnen van Hill 60 tot Ploegsteert (Wijtschateboog) tot ontploffing werden gebracht.
  De Spanbroekmolen krater is de grootste overgebleven mijnkrater met een diepte van 12 meter. De site was sedert 1933 in eigendom van de vzw Talbot House uit Poperinge. In 2007 nam de provincie West-Vlaanderen het beheer over. Bezoekers kunnen een wandeling rond de krater maken. Het informatiebord geeft uitleg over het ontstaan ervan. Parkeren is enigszins lastig langs de redelijk smalle weg waaraan de krater ligt. In 2006 hebben 21 306 toeristen de er een bezoek gebracht[47].

- **Site John McCrae** – Ieper (Boezinge)
  Deze site behoort tot de tien meest bezochte WOI-bezoekpunten in de Westhoek. Het trok in 2006 dan ook naar schatting 83 144 toeristen[48]. Hier schreef de Canadees John McCrae op 2 en 3 mei 1915 namelijk het wereldberoemde gedicht 'In Flanders Fields'. De site ligt aan het Kanaal Ieper-IJzer (ook wel 'Ieperlee' genoemd), een recreatieve as over het jaagpad die Ieper met de noordelijke Westhoek verbindt. De site bestaat uit Essex Farm Cemetery, bunkers van het Advanced Dressing Station (een vooruitgeschoven verpleegpost) en een monument. De hele site wordt door middel van (on-) verharde wandelpaden ontsloten waardoor men er een korte wandeling kan maken. Ook zijn er picknickbanken. Op de Britse begraafplaats (1925) rusten 1 186 soldaten. De eerste graven dateren van de Tweede Slag bij Ieper. De bunkers werden in de kanaaldijk gebouwd en zijn voorzien van informatieborden in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. Parkeren kan bij de ingang via de Ieper-Boezinge weg. Fietsers hebben ook toegang via het jaagpad langs het kanaal.

- **Yorkshire trench en dugout** – Ieper (Boezinge)
  Midden in het industriegebied Ieper-Boezinge werden enkele jaren geleden Britse loopgraven en de in- en uitgangen van een diepe ondergrondse schuilplaats ('deep dugout') uit 1917 gereconstrueerd. Bij de uitbreiding van het industrieterrein werden de sporen van dit stuk vergeten slagveld van 1915-1917 per toeval ontdekt. De stad Ieper verwierf het stuk grond voor de reconstructie. De opgegraven loopgraaf is een communicatieloopgraaf, die zich net achter de frontlijn bevond. Een reeks informatiepanelen met plattegronden maken duidelijk hoe het weefsel van loopgraven er uit heeft gezien. Hoewel de site bijzonder is omdat de legers hier bijna drie jaar tegenover elkaar hebben gelegen en dat de ontwikkeling van de loopgraven te zien is, is de ligging vanuit toeristisch oogpunt midden in industriegebied, waar vrachtwagens nogal hard kunnen rijden, niet zo aantrekkelijk. In 2006 hebben 83 144 toeristen de kanaalsite bezocht[49].

- **Mijnkrater Sint-Elooi** – Ieper (Voormezele)
  Ook deze mijnkrater is ontstaan na de ontploffing van mijnen in juni 1917. De krater staat nu vol met water. Naast de krater ligt een goed bewaarde Britse bunker uit 1917. Hoewel de site zich op privé-grond bevindt, heeft een samenwerking tussen de privé-eigenaar, de stad Ieper en de provincie West-Vlaanderen tot de openstelling van de site geleid. Aan de hand van een toegangscode die telefonisch bij de dienst voor Toerisme in Ieper opgevraagd kan worden, kunnen bezoekers de poort naar de site openen. Op het herkenningsbord ('ankerbord') buiten de site staat het telefoonnummer aangegeven. Door middel van wandelpaden en een informatiebord worden toeristen langs de krater en de bunker geleid. In 2006 hebben 3 723 toeristen de krater bezocht[50].

---

[47] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[48] Bron: Idem als 47
[49] Bron: Idem als 47
[50] Bron: Idem als 47

- **Hill 60 en Caterpillar Crater**– Ieper (Zillebeke)
  Hill 60 en de Caterpillar krater liggen vlak naast elkaar, maar worden door een spoorweg van elkaar gescheiden. Bezoekers kunnen bij Hill 60 parkeren en te voet via de spoorwegbrug naar het Palingbeekdomein gaan, waar zich de mijnkrater Caterpillar bevindt. De parking bij Hill 60 is echter ongelukkig gelegen, aangezien het zich op de eerste frontlijn bevindt. Bovendien wordt men vanuit Hill 60 niet naar de relatief onbekende Caterpillar krater doorverwezen, waardoor men die vaak niet combineert met een bezoek aan Hill 60. Hill 60 bestaat uit een nog origineel oorlogslandschap met loopgravenstructuren, mijnkraters en betonconstructies. Bij de ingang geven diverse informatieborden een toelichting bij de site. Ook is er een panoramabord bij de spoorwegbrug, waar de bezoeker aan de hand van een oude panoramafoto referentiepunten in het huidige landschap kan ontdekken. Hoewel het bord erg interessant is, staat het wat ongelukkig. De mijnkrater wordt nergens toegelicht. Wel is er een aarden wandelpad naartoe dat tevens één van de ingangen van het domein vormt. Het laatste stuk is echter een redelijk steile klim en bovendien glad wanneer het heeft geregend. Tijdens de Mijnenslag in juni 1917 ontploften 19 mijnen, waarvan de kraters op Hill 60 en de Caterpillar nog steeds goed zichtbaar zijn in het landschap. De Caterpillar krater is echter de enige mijnkrater die niet vol water staat.

- **Hill 62** – Ieper (Zillebeke)
  Hill 62 is een felbevochten heuvel op 62 meter hoogte. Waar de hoogte en het zicht over de vallei richting Ieper tijdens de Eerste Wereldoorlog de redenen waren van de gevechten, biedt de heuvel nu een mooi uitzicht op de omgeving. De heuvel was door Canadezen in gebruik als observatiepost, maar die werden in juni 1916 over een linie van meer dan een kilometer volledig teruggeslagen door de Duitsers waarna de Canadezen hem weer terugveroverden. Bovenop de heuvel staat nu een Canadees monument. Oriëntatiewijzers geven de richting aan van belangrijke plaatsen uit de oorlog en er zijn rustbanken. Parkeren kan aan de voorkant van de site. Fietsers kunnen de top van de heuvel ook langs een andere kant bereiken. Op weg naar Hill 62 bevinden zich het Sanctuary Wood Cemetery en het gelijknamige museum met loopgravensite. De heuvel trok samen met het museum 144 656 bezoekers in 2006 en behoort daarmee tot de tien meest bezochte WOI-bezoekpunten in de Westhoek[51].

- **Dodencellen en executiepaal ('stadhuissite')** - Poperinge
  In het stadhuis van Poperinge zijn nog twee van de vier authentieke politiecellen overgebleven, die vanaf 1916 dodencellen werden waar ter dood veroordeelden hun laatste nacht doorbrachten. Ook is er nog één authentieke executiepaal overgebleven, die wellicht maar weinig werd gebruikt, maar die in 1997 op de binnenkoer van het stadhuis werd teruggeplaatst ter herinnering aan alle geëxecuteerden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hoewel de stadhuissite klein is qua ruimte, brengen vooral veel scholen een bezoek aan de site. Vanwege het ruimtegebrek moet de groep vaak verdeeld worden om de dodencellen om de beurt te kunnen bezoeken. De cellen werden beperkt ingericht met meubilair en informatiepanelen. Er zijn geen specifieke parkeermogelijkheden voor de site. Een bezoek is gratis en kan vaak makkelijk ingepast worden in het programma van een (school-) groep. In 2006 hebben 29 695 toeristen de krater bezocht[52].

- **Site Polygoonbos** – Zonnebeke
  Het Polygoonbos is een domein van ongeveer 68 hectare groot dat ten zuiden van Zonnebeke ligt. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het bos volledig verwoest door de vele zowel Britse als Duitse aanvallen. De Australiërs hebben er in september 1917 een rol in gespeeld. In de vroege jaren '20 is men begonnen met de herbebossing.

[51] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[52] Bron: Idem als 51

Er bevinden zich heel wat WOI-bezoekpunten in het bos: de twee Britse militaire begraafplaatsen Polygon Wood Cemetery en Buttes New British Cemetery en twee (restanten van) Duitse bunkers. Als blijvende herinnering aan de herovering van het bos op 26 september 1917 door de Australiërs staat op Buttes New British Cemetery een Australisch monument. Op dezelfde begraafplaats bevindt zich een Nieuw-Zeelands memoriaal voor bijna 400 vermisten ('Memorial to the Missing'). Via een lang pad tussen de naaldbomen is de begraafplaats toegankelijk. Het bos biedt aantrekkelijke wandelmogelijkheden op relatief korte afstand van het Memorial Museum Passchendaele 1917.

- **Spoorzate Zonnebeke-Passendale met relicten** ('Road to Passchendale')
  De voormalige spoorwegbedding Ieper-Roeselare verbindt het Memorial Museum 1917 met Tyne Cot Cemetery over zo'n 3 kilometer. De spoorweg vormde tijdens de Eerste Wereldoorlog een verbinding met het front, die heel wat soldaten naar Passendale bracht om daar tegen de Duitsers te strijden. Nu kunnen toeristen langs de oude spoorwegbedding wandelen. Onderweg staan diverse bunkers en andere oorlogsrelicten, waaronder monumenten die werden opgedragen aan de Australiërs en Nieuw-Zeelanders. Voor schoolgroepen wordt de 'Platoon experience' door het Memorial Museum Passchendaele 1917 georganiseerd. Dat is een wandeling waarbij de scholieren zelf als soldaat van 1917 op stap gaan.

- **Duitse commandobunker Zandvoorde** – Zonnebeke (Zandvoorde)
  Deze Duitse bunker uit 1916 buiten de dorpskom van Zandvoorde is al sinds 1987 voor het publiek toegankelijk. Via een tourniquetsysteem kan de bezoeker de omheinde site binnen gaan en een informatiebord geeft een toelichting over de bunker. De beschikbare informatie ter plaatse is echter nogal technisch van aard en het ruimere verhaal van de site ontbreekt dan ook. De bunker stond namelijk in verbinding met de Duitse stellinglinie de 'Flandern I Stellung'. Het deed dienst als verbinding tussen de frontlijn in Hollebeke en het hoofdkwartier in Komen. De commandobunker heeft 6 kamers en 2 ingangen, maar een deel staat wegens drainageproblemen regelmatig onder water. De omheining van de site oogt minder aantrekkelijk en het ontbreekt aan bewegwijzering naar de site toe. De bunker is niet op het provinciaal recreatief fietsnetwerk gelegen.

Andere sites

In het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' werden de voorbije jaren in het kader van ruilverkavelingen twee landschapskunstprojecten uitgevoerd: de Pannendorpsite in Alveringem (Fortem) en een site in Diksmuide (Pervijze)[53]. De Pannendorpsite bevindt zich langs de Lovaert, een belangrijke recreatieve (fiets-) as die Veurne met het achterland verbindt. De naam van de site verwijst naar een voormalige dakpannenfabriek met bijhorende arbeiderswoningen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog bevond zich op deze plaats een teruggetrokken post van het Belgische leger. Nu zijn er lage blauw-rode blokken in de vorm van de loop van de Duitse en de geallieerde stellingen langs de IJzer van Stijn Claikens te zien. Bij de site kunnen bezoekers met de auto parkeren. Langs de Frontzate, de oude spoorwegbedding tussen Nieuwpoort en Diksmuide, is het tweede landschapskunstproject gelegen. De Frontzate is een belangrijke recreatieve as die Nieuwpoort met het achterland verbindt. Het werk van Lucas Coeman bestaat uit 104 gelijkvormige blokken in grijs beton. Ze vormen de getallen 4, 8, 19, 14, 11, 1, 19 en 18, die samen de data 4 augustus 1914 en 11 november 1918 vormen, namelijk de begin- en einddatum van de Eerste Wereldoorlog. Het gebruikte materiaal verwijst naar materialen die ook tijdens de oorlog werden gebruikt: beton als strategisch beschermmiddel en hout voor loopbruggen in de vaak drassige IJzervlakte.

[53] Bron: Beleidsplan *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Provincie West-Vlaanderen, 2008

Beide kunstwerken worden aan de hand van een informatiebord in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' toegelicht. De site in Fortem ligt echter net niet aan de drukke as langs de Lovaert en is daardoor minder zichtbaar als locatie waar iets te zien is. Bovendien staat het informatiebord over deze site lang stil bij de voormalige Pannenfabriek en in mindere mate bij het WOI-gerelateerde varhaal van de site. Het kunstwerk aan de Frontzate is duidelijker zichtbaar.

BUITEN DE WESTHOEK

Hoewel het studiegebied zich in eerste instantie focust op de Westhoek, zijn er bezoekpunten net over de regiogrens heen die het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek compleet maken. Zo bevindt zich in Waregem de Flanders' Fields American Cemetery. Hier liggen namelijk de meeste Amerikaanse gesneuvelden, die in België omkwamen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Twee van de vier Amerikaanse divisies die aan het einde van de oorlog in België werden ingezet, hebben bijgedragen in de regio van Ieper in de periode juli-augustus 1918. Het is de enige Amerikaanse begraafplaats in België. Bij binnenkomst op het terrein bevindt zich een kantoor van de American Battle Monuments Commission, waar tevens een ontvangstruimte voor bezoekers is voorzien. Hier wordt beknopte informatie over de begraafplaats en de daarmee samengaande gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog gegeven. De begraafplaats ontvangt jaarlijks ongeveer 8 000 bezoekers. Het aantal Amerikanen neemt de laatste jaren merkbaar toe, ondermeer vanwege de recente samenwerking met een Amerikaanse touroperator. Nu is louter een kerkhofbezoek mogelijk, maar de tijdelijke tentoonstelling bij de begraafplaats in 2002 laat een verdubbeling van de cijfers zien.

Enkele plaatsen in de voormalige Duitse sector sluiten eveneens aan bij het WOI-verhaal van de Westhoek. Zo bevindt zich in Hooglede de tweede grootste Duitse begraafplaats met ruim 8 000 gesneuvelden. De begraafplaats is ontstaan in 1917, toen het aantal medische voorzieningen in Hooglede verhoogd werd tijdens de Derde Slag bij Ieper. Helemaal achteraan bevindt zich een kapel, gebouwd met stenen die afkomstig zijn van het Duits paviljoen dat op de wereldtentoonstelling van 1928 in Parijs had gestaan. Ook Zeebrugge en Oostende zijn plaatsen die in de context van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek van belang zijn. Op zee kregen de geallieerden steeds meer vat op de onbeperkte Duitse onderzeebootoorlog. De Duitsers hadden Oostende en Zeebrugge namelijk uitgebouwd tot oorlogshaven en tot basis voor duikboten. Regelmatig werden geallieerde schepen door Duitse U-boten vernietigd. Een poging van de Britten om de Duitse U-Boot-basis in Zeebrugge en Oostende te blokkeren (22-23 april) heeft op beide plaatsen niet het gewenste resultaat geleverd: de Duitsers slaagden erin om korte tijd later weer in zee te trekken met hun duikboten. In Oostende (Raversijde) bevinden zich in het provinciaal domein Raversijde diverse bunkers uit de Eerste Wereldoorlog (zie ook paragraaf 2.2.1.1 *WOI-bezoekersattracties - Aanbod van verschillende bezoekersattracties - Geografische situering*).

Ook dienen Ploegsteert in de provincie Henegouwen en Bailleul in Noord-Frankrijk bij het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek betrokken te worden. Het verhaal van de Mijnenslag in juni 1917 kan immers niet verteld worden zonder over Ploegsteert te spreken. Britse tunneliers bouwden namelijk tunnels van Hill 60 tot Ploegsteert onder de Duitse stellingen. Op 7 juni 1917 ontploften over die hele lijn mijnen. Nu wordt bij het Ploegsteert Memorial op de begraafplaats Berks Cemetery Extension elke eerste vrijdag van de maand om 19 uur de Last Post geblazen. Ook zijn er plannen voor een museale presentatie bij het memoriaal, waarbij de periode 1915-1917 belicht zal worden. Naar verwachting zal de nieuwe bezoekersattractie in 2013 klaar zijn. De Noord-Franse stad Bailleul heeft de bezoeker weliswaar niks te bieden op het gebied van toeristische ontsluiting, toch was het betrokken bij de slag om de Kemmelberg, waarbij het in de aanloop van deze slag op 17 april 1918 in Duitse handen viel.

ONDERHOUD EN BEHEER VAN DE SITES

De WOI-sites verspreid in het landschap worden door verschillende actoren onderhouden. Voor de begraafplaatsen is de Commonwealth War Graves Commission (CWGC) een belangrijke partner. Deze organisatie werd in 1917 gesticht (aanvankelijk 'Imperial War Graves Commission') voor het onderhoud van alle begraafplaatsen en gedenktekens in zowat 150 landen. Elke lidstaat betaalt een bijdrage in verhouding tot het aantal oorlogsdoden. De Commissie betoont eer aan 1 700 000 gesneuvelden tijdens één van de twee wereldoorlogen, zowel afkomstig uit het Verenigd Koninkrijk als uit één van de andere Commonwealth-landen. De grootste concentratie aan grafvelden die wordt onderhouden, bevindt zich in de Britse sector van het Westelijk Front van de Eerste Wereldoorlog, wat voor een deel in de Westhoek ligt. Het hoofdkwartier van de CWGC Noordwest Europa is dan ook gevestigd in Ieper. Naast de vele begraafplaatsen in de regio, onderhoudt de CWGC ook de Menenpoort.

Voor het onderhoud van de Duitse begraafplaatsen in de Westhoek is de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge verantwoordelijk, zoals ook voor alle Duitse militaire begraafplaatsen in Europa en Noord-Afrika van de Eerste en Tweede Wereldoorlog. De Belgische begraafplaatsen zijn in eigendom van het ministerie van Defensie, die onderhoudscontracten heeft afgesloten met diverse firma's voor het onderhoud van de begraafplaatsen. Franse begraafplaatsen vallen onder de bevoegdheid van het ministerie van Defensie, maar het onderhoud ervan werd doorgegeven aan de ambassadeur in België die weer lokale firma's voor de uitvoering inschakelt.

De andere sites worden veelal door lokale overheden onderhouden. De Frontzate is echter volledig in beheer van de provincie West-Vlaanderen, evenals de 'Pool of Peace' die werd overgenomen van de vzw Talbot House. Vanuit het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' werden ook diverse lokale overheden door de provincie West-Vlaanderen ondersteund door middel van subsidiebijdragen voor het onderhoud van bepaalde sites (bijv. de site John McCrae). Hoewel de CWGC instaat voor het onderhoud van de Britse begraafplaatsen, komen daar omheen soms ook nog heel wat kosten bij kijken. Neem bijvoorbeeld Tyne Cot Cemetery, waar de CWGC de begraafplaats zelf onderhoudt, maar waar de gemeente instaat voor de bijbehorende onthaalinfrastructuur. Dit geldt eveneens voor de begraafplaats en de onthaalinfrastructuur in Langemark.

LANDSCHAP MET WOI-SITES VANUIT DE VRAAGZIJDE

De bezoeken aan de verschillende WOI-sites en de beleving ervan door de WOI-toerist werden in het Onderzoek 'Oorlog en vrede in de Westhoek' (Westtoer, 2006) bekeken, waarbij naast de algemene resultaten ook een onderscheid werd gemaakt tussen de Belgische en de Britse WOI-toeristen.

AANTAL BEZOEKERS

Volgende tabel maakt duidelijk dat de WOI-sites in de Westhoek verschillen naar gelang het aantal bezoekers. Toplocaties zijn Tyne Cot Cemetery, de Menenpoort en de Duitse begraafplaats in Langemark met meer dan 100 000 bezoekers. Daarnaast trekken ook Hill 62, de site John McCrae en de Duitse begraafplaats in Vladslo meer dan 50 000 bezoekers. Niet alle hiervoor bekeken WOI-sites werden echter in het onderzoek opgenomen, waardoor er voor die sites geen inschatting van het aantal bezoekers beschikbaar is.

Aantal bezoeken aan WOI-sites in de Westhoek in 2006 (ingeschat)

WOI-sites	**Aantal bezoeken in 2006**
Tyne Cot Cemetery – Zonnebeke (Passendale)	228 027
Menenpoort met Last post - Ieper	217 591
Deutscher Soldatenfriedhof Langemark – Langemark-Poelkapelle (Langmark)	144 656
Hill 62 met Sanctuary Wood Museum – Ieper (Zillebeke)	92 473
Site John Mc Crae met Essex Farm Cemetery – Ieper (Boezinge)	83 144
Deutscher Soldatenfriedhof Vladslo – Diksmuide (Vladslo)	52 359
Monument The Brooding Soldier - Langemark-Poelkapelle (Sint-Juliaan)	49 373
Yorkshire Trench and Dugout – Ieper (Boezinge)	34 346
Dodencellen en executiepaal *'stadhuissite'*- Poperinge	29 695
Lijssenthoek Military Cemetery - Poperinge	29 509
Spanbroekmolen krater *'Pool of Peace'* - Heuvelland (Wijtschate)	21 306
Site Polygoonbos met Polygon Wood Cemetery / Buttes New British Cemetery - Zonnebeke	16 571
Iers Vredespark met monument - Mesen	12 387
Albert I-monument en sluizencomplex Ganzenpoot - Nieuwpoort	10 535
Bedford House Cemetery - Ieper (Zillebeke)	8 596
Franse begraafplaats Ossuaire Français – Heuvelland (Kemmel)	8 519
New Irish Farm Cemetery - Ieper (Sint-Jan)	8 463
Lettenbergsite - Heuvelland (Kemmelberg)	7 860
Monument aux Soldats Français *'Den Engel'* - Heuvelland (Kemmelberg)	7 356
Franse begraafplaats Saint-Charles de Potyze – Ieper (Zillebeke)	5 993
Belgische begraafplaats in Houthulst	5 642
Nieuw-Zeeland Park met monument - Mesen	5 581
Onze-Lieve-Vrouwehoekje - Diksmuide (Stuivekenskerke)	5 301
Mijnkrater Sint-Elooi - Ieper (Voormezele)	3 723

Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

De populariteit van de WOI-sites is echter verschillend bij de Belgische en de Britse bezoekers. Bij de Belgen staat een bezoek aan de Menenpoort bovenaan gevolgd door die aan Tyne Cot Cemetery. Bij de Britten is dat andersom. Bij de Britten scoren de Duitse begraafplaats in Langemark en Hill 62 met het Sanctuary Wood Museum ook erg hoog.

SPECIFIEKE KENMERKEN

Volgens de WOI-toerist in de Westhoek zijn er nog heel wat verbeterpunten mogelijk met betrekking tot de beleving van de Westhoek als oorlogslandschap met de daarin aanwezige WOI-sites.

Wanneer het gaat om de algemene beleving van het oorlogslandschap, geeft 75,6% van de bezoekers aan de Westhoek als een historisch oorlogslandschap te beschouwen. Dit komt door de vele begraafplaatsen en andere WOI-relicten in het landschap. Vooral bij de scholen leeft het gevoel van door een historisch oorlogslandschap te rijden, terwijl dat bij de groepen en vooral bij individuele bezoekers in mindere mate het geval is. Dit kan mede door de manier van reizen komen, waarbij het autocartoerisme met een zeker groepsbeleven het gevoel van door een historisch landschap te rijden kan versterken. Bij de Britten leeft dat gevoel bovendien sterker dan bij de Belgen: respectievelijk 81,8% ten opzichte van 73,3%. Ook de verblijfstoeristen beschouwen de Westhoek meer als een historisch oorlogslandschap dan de dagtoeristen.

Wat de sites zelf betreft, zijn de bezoekers minder tevreden over de doorverwijzing naar andere WOI-sites, de sanitaire voorzieningen en de aanwezigheid van voldoende rustbanken. Daartegenover staat men positiever tegenover de netheid en de educatieve waarde van de sites. De WOI-beleving kan versterkt worden door meer duiding van het WOI-gebeuren via informatiedragers in het landschap en op de sites (55% van de WOI-toeristen), door meer diepgaand informatiemateriaal over de verschillende WOI-sites (34% van de WOI-toeristen) en door boeiende gidsbeurten doorheen het (oorlogs-) landschap te voorzien (32,2% van de WOI-toeristen). De boeiende gidsbeurten door het landschap zijn belangrijker voor de groepen. Het bieden van meer duiding en diepgaand informatiedragers leeft veel sterker bij de Britten dan bij de Belgen.

CONCLUSIES (FRONT-) LANDSCHAP MET WOI-SITES

Nu er nagenoeg geen overlevenden meer van de Eerste Wereldoorlog zijn, is het landschap met de verschillende merktekens van de oorlog daarin (WOI-sites) een belangrijke getuige van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Het verdient dan ook bescherming voor volgende generaties, ondermeer als Unesco-werelderfgoed. Dit landschap is essentieel voor een authentieke beleving van de Eerste Wereldoorlog in de regio. Hoewel de toerist de Westhoek vaak al als een historisch oorlogslandschap ervaart, zijn er nog verschillende manieren om de WOI-beleving in de Westhoek te versterken.

Voor een authentieke WOI-beleving wordt de frontzone, met daarin de frontlijn als ruggengraat, nog te weinig (her-) kenbaar gemaakt. Ondanks het feit dat de Westhoek een redelijk bebouwde regio is en enkele WOI-landschapselementen niet meer duidelijk zichtbaar zijn of zelfs zijn verdwenen, blijven er voldoende bewaarde WOI-landschapselementen over om de frontzone herkenbaar te maken in het landschap. Waterlopen, een oude spoorwegbedding en hoogtelijnen geven nu nog het verloop van de frontlijn aan. Sommige elementen (bijv. hoogtelijnen) zijn moeilijk te visualiseren, maar verbindingen en zichtassen zouden voor een stuk hersteld moeten worden.

Nu zijn er al enkele sites die bijdragen aan de WOI-beleving in de Westhoek. Ze vertellen elk een deel van het WOI-verhaal van de regio. Het verhaal van achter het front is echter nog wat onderbelicht. Vooral in de Belgische sector zijn nog enkele mogelijkheden.

Van de vele WOI-sites in het landschap kunnen Tyne Cot Cemetery en de Menenpoort met de Last Post toeristische toppers genoemd worden met meer dan 200 000 bezoekers per jaar. Sinds kort zijn enkele WOI-sites voorzien van onthaalinfrastructuur zoals een onthaalpaviljoen, parking en sanitaire voorzieningen. De WOI-beleving kan volgens de toerist echter nog versterkt worden door meer informatiedragers bij de sites in het landshap, meer diepgaande informatie over de sites en meer boeiende gidsbeurten door het landschap. Voor een nog hogere tevredenheid van de toeristen kan ook nog gewerkt worden aan de doorverwijzing naar andere WOI-sites, sanitaire voorzieningen en de aanwezigheid van meer rustbanken.

De beleving op een aantal specifieke sites kan nog verbeterd worden. Zo kunnen enkele vanuit toeristisch oogpunt interessante begraafplaatsen meer duiding gebruiken (bijv. Lijssenthoek Military Cemetery en de Belgische begraafplaats in Houthulst). Dit geldt ook voor andere soort sites, zoals de site Kemmelberg, Hill 60 met de Caterpillar krater en het sluizencomplex de 'Ganzenpoot'. Tenslotte zijn er sites waar er op dit moment nog geen sprake is van toeristische duiding, zoals het Polygoonbos met verschillende WOI-elementen en de Vredesmolen in Klerken.

2.2.1.3 WOI-EVENEMENTEN

Naast bezoekersattracties en het (front-) landschap, zijn ook grote evenementen in staat om vele bezoekers naar de Westhoek aan te trekken met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog. De WOI-evenementen worden enerzijds vanuit de aanbodzijde en anderzijds (beperkt) vanuit de vraagzijde bekeken.

AANBOD VAN VERSCHILLENDE SOORTEN EVENEMENTEN

Rond het thema van de Eerste Wereldoorlog worden uiteenlopende evenementen georganiseerd. Hoewel de term 'evenement' soms wat vreemd klinkt wanneer het gaat om het thema de Eerste Wereldoorlog, is het een verzamelnaam voor georganiseerde gebeurtenissen, die toegankelijk zijn voor het publiek met een open of besloten karakter. De evenementen kunnen erg verschillen qua schaalgrootte, waarbij de grote evenementen een bovenlokale aantrekkingskracht hebben, terwijl de kleinere activiteiten een kleine (vaak lokale) reikwijdte hebben. In de Westhoek hebben enkele evenementen zelfs een meer dan bovenlokale aantrekkingskracht, waar een ruim internationaal publiek op af komt. De meeste evenementen hebben een economische spin-off op de lokale economie. Er wordt een onderscheid gemaakt in de volgende soorten evenementen voor de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek: herdenkingsplechtigheden, tijdelijke tentoonstellingen en andere activiteiten.

HERDENKINGSPLECHTIGHEDEN

Het hele jaar door vinden verspreid in de Westhoek diverse herdenkingsplechtigheden plaats. Deze worden als herinnering van een bepaalde gebeurtenis tijdens de Eerste Wereldoorlog georganiseerd. Naast de plechtigheden op lokaal en op nationaal niveau, zijn ook redelijk wat plechtigheden internationaal van aard en worden bijgevolg soms bijgewoond door binnen- en buitenlandse prominenten. Zo heeft de Britse Queen de Westhoek in 2007 bezocht in het kader van de 90ste verjaardag van de derde Slag bij Ieper (Passendale). Het leger (Federale Overheid) verleent bij de grote herdenkingsplechtigheden regelmatig logistieke steun.

Last Post

De meest bekende herdenkingsceremonie is de Last Post, die elke avond om 20 uur wordt geblazen. De Menenpoort is dan ook met de dagelijkse Last Post ceremonie wellicht het bekendste symbool van de Eerste Wereldoorlog in België. Bij de poort, waar eens tienduizenden soldaten naar het front gingen en waar later bijna 55 000 namen van vermisten op zijn aangebracht, valt het verkeer telkens weer even stil voor de ceremonie. De blazers van de Stedelijke Brandweer Ieper stellen zich in het midden van de straat op. Met uitzondering van de oorlogsjaren tijdens de Tweede Wereldoorlog, wordt de Last Post al sinds 1928 geblazen, een jaar na de inhuldiging van de Menenpoort. Met de overtuiging dat de Ieperse bevolking het grote aantal gesneuvelden zou moeten herdenken, die bij de verdediging van de stad waren gevallen, werd vlak na de oorlog de Last Post plechtigheid gesticht. Het klaroensignaal is symbolisch de groet aan de gesneuvelden. De Last Post Association staat in voor de organisatie van de Last Post.

De Last Post ceremonie wordt sinds de laatste jaren veelvuldig bezocht. Waar er eerst slechts enkele toeschouwers waren, staan er nu vaak tientallen bezoekers. Op sommige dagen, zoals de 11 november viering, wonen duizenden toehoorders de Last Post bij. In 2006 hebben naar schatting 217 591 bezoekers te plechtigheid bijgewoond[54]. In eigen land geniet de Last Post sinds de laatste jaren meer bekendheid. In Groot-Brittannië en enkele Commonwealth-landen bestond de ruime (media-) aandacht al langere tijd.

[54] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

De ceremonie heeft in elk geval een grote impact op het toerisme in de regio. Vanwege het tijdstip blijven toeristen regelmatig een nacht (extra) in de regio. Ook zorgt het voor twee shifts bij de plaatselijke restaurants, waarbij men voor of na de plechtigheid eet.

Wapenstilstand – 11 november

Ook op Wapenstilstand speelt de Menenpoort een prominente rol. Op die dag geniet de Westhoek volop internationale belangstelling. Toeristen van vele uithoeken van de wereld, maar vooral afkomstig uit de Commonwealth-landen, bezoeken dan de begraafplaatsen en wonen de plechtigheid op 11 november onder de Menenpoort bij. Het programma van de dag wordt naast de plechtigheid aan de Menenpoort gevuld met herdenkingshuldigingen, eucharistievieringen, de 'Poppy parade', optochten naar begraafplaatsen, herdenkingsconcerten en andere concerten.

Aanvankelijk waren de 11-novemberherdenkingen te Ieper eerder kleinschalig. Er was weliswaar vanaf het begin een relatief sterke buitenlandse belangstelling en inbreng, maar desalniettemin was 11 november niet meteen de aanleiding tot groots opgezette plechtigheden. Bovendien vielen Allerheiligen en Allerzielen vlak voor 11 november, en deze dagen vormden ook al een aanleiding tot het herdenken van de overledenen. Nu wordt Ieper en de verdere Westhoek in deze periode belegerd door toeristen. Naar schatting brengen 4 à 5 000 toeristen dan een bezoek aan Ieper[55]. De hotels zitten in die periode vol en bezoekers moeten uitwijken naar bijvoorbeeld de kust of Kortrijk. Bij de ronde herdenkingsjaren trekt het 'evenement' nog meer bezoekers. Tv-ploegen overspoelen dan de stad.

Niet alleen in Ieper, maar ook in andere plaatsen worden jaarlijks herdenkingsplechtigheden en andere activiteiten georganiseerd ter gelegenheid van wapenstilstand. Meestal wordt gestart met een plechtige eucharistieviering, gevolgd door een herdenkingshulde aan het plaatselijke Monument voor de Gesneuvelden en eventueel aan één of meerdere specifieke herinneringsmonumenten. Vaak volgen ook nog activiteiten zoals wandelingen, bezoek aan tijdelijke tentoonstelling, concerten, e.d.

Andere plechtigheden

Ook op andere momenten worden plechtigheden georganiseerd. Dit is vaak naar aanleiding van specifieke gebeurtenissen van tijdens de Eerste Wereldoorlog, zoals op Anzac-day (25 april), bij de 90ste verjaardag van de Derde Slag bij Ieper (Passendale), de herdenking van de Mijnen- of Kemmelslag, etcetera. Deze herdenkingen gaan meestal gepaard met activiteiten zoals tijdelijke tentoonstellingen, geleide wandelingen, uitgave van publicaties en dergelijke.

Een bekende plechtigheid is verder de IJzerbedevaart dat jaarlijks wordt georganiseerd. Het is een bedevaart naar de graven aan de IJzer, sinds kort naast het klassieke herdenkingsparcours ook uitgebreid met cultuurhistorische fiets- en wandeltochten en animatie zoals straattheater.

Aan de vooravond van de 11 november-viering vindt in Zonnebeke een plechtigheid plaats dat jaarlijks een 1 000 bezoekers trekt.

Niet alle herdenkingsplechtigheden zijn echter toeristische evenementen.

[55] Bron: Dienst voor Toerisme Ieper

TIJDELIJKE TENTOONSTELLINGEN

Een tijdelijke tentoonstelling is een evenement dat voor een bepaalde periode de aandacht vestigt op een specifiek aspect met betrekking tot het oorlogsgebeuren. Verschillende grote en kleine tijdelijke tentoonstellingen hebben de laatste jaren in de regio in de diverse gemeenten plaatsgevonden. Vaak staat een (gemeentelijk of stedelijk) museum in voor de realisatie ervan.

Tweejaarlijkse grote tijdelijke tentoonstelling In Flanders Fields Museum

Het In Flanders Fields Museum organiseert sinds 2002 tweejaarlijks een grote tijdelijke tentoonstelling. Na 'Dead.Lines' in 2002, 'Vluchten voor de oorlog' in 2004 en 'De Laatste Getuige – Het oorlogslandschap van de Ieperboog' in 2006, vond er dit jaar 'Mens, Cultuur, Oorlog' plaats. Telkens wordt een bepaalde invalshoek gekozen, zoals de vluchtelingen, het landschap en nu het multiculturele van de oorlog. De tentoonstellingen dragen in belangrijke mate bij aan het herhaalbezoek van het museum. In de jaren van de grote tijdelijke tentoonstellingen worden pieken behaald qua bezoekersaantallen. De tentoonstellingen trekken alleen al enkele tienduizenden bezoekers in een periode van enkele maanden. Zo trok de tentoonstelling in 2004 'Vluchten voor de oorlog' 81 000 bezoekers en 'De Laatste Getuige' zelfs 141 040 bezoekers in 2006[56].

Andere tijdelijke tentoonstellingen

Ook andere musea en partners organiseren waardevolle tijdelijke tentoonstellingen. Zo vonden dit jaar de tentoonstellingen 'Brave Little Belgium' in het Memorial Musuem Passchendaele 1917, 'VEERkracht. A Solace of Birds' in het Talbot House, 'Joe English, kunstschilder' in de IJzertoren en 'Beeld van een oorlog' in Houthulst plaats. Het gaat telkens om een specifiek aspect of een bepaalde invalshoek. Vorig jaar vond in Wijtschate de tijdelijke tentoonstelling 'Zero Hour' plaats naar aanleiding van de 90ste verjaardag van de Mijnenslag. Er werd een interessante documentaire over het landschap bijgemaakt. In 2006 heeft in Dranouter de tijdelijke tentoonstelling 'The Bloody Fields of Flanders' over muziek en oorlogen in de Westhoek plaatsgevonden, die gekoppeld werd aan een verkenning van de streek met een pda-toestel. Ook deze tijdelijke tentoonstellingen dragen bij aan een herhaalbezoek in de regio.

ANDERE EVENEMENTEN

Evenementenweekenden

Dit zijn weekenden waarin meerdere samenhangende activiteiten plaatsvinden. Zo vindt sinds 2005 jaarlijks rond 25 april (Anzac-day) het museumweekend in Zonnebeke plaats met 8 à 10 000 bezoekers. Naast de herdenkingsplechtigheden worden dan busritten georganiseerd langs oorlogsrelicten, 'living history' (re-enactment), concerten, colloquia en dergelijke. Tijdens het museumweekend in 2007 werd ter gelegenheid van de 90ste verjaardag van de Derde Slag bij Ieper (Passendale) en ter herinnering aan de Nieuw-Zeelandse kapitein van het nationaal rugby-team ('The All Blacks'), een rugbywedstrijd gespeeld. Deze weekenden trekken jaarlijks duizenden bezoekers.

Dit jaar hebben de gemeenten Heuvelland en Houthulst met het In Flanders Fields Museum samengewerkt rond de herdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog. Dit resulteerde in het project 'Om Kippe en Kemmel', dat een herdenking is van de Slag om Merkem en de Slag om de Kemmelberg. Er waren thematische wandelingen, een literaire avond en een concert.

[56] Bron: Bezoekersonderzoeken In Flanders Fields Museum, Westtoer; Dienst voor Toerisme Ieper

Concerten

Ter gelegenheid van de herdenking van bepaalde gebeurtenissen (vooral veldslagen) worden regelmatig concerten gegeven. Enkele daarvan werden hiervoor al aangegeven.

Vanaf 1992 werden jaarlijks (inter-) nationale muzikanten samengebracht in de Vredesconcerten Passendale. Ze waren een reflectie over oorlog, gebaseerd op de gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen en gekoppeld aan een hedendaagse boodschap. De concerten leverden CD's, tentoonstellingen en publicaties op en trokken volle zalen. Een laatste concert heeft in 2007 plaatsgevonden.

Een ander soort concert is het muziekfestival Ten Vrede dat in de schaduw van de IJzertoren in Diksmuide wordt gehouden. De omgeving van de IJzertoren verandert dan in een festivalweide, waar veelal bekende artiesten komen optreden. De vzw Ten Vrede die instaat voor het concert, wil het een boodschap van vrede laten uitstralen. Er wordt dan ook jaarlijks een thema aan gekoppeld, zoals 'vrouwen in de oorlog', 'vluchtelingen' of 'zinloos geweld'. Er worden dan lezingen, debatten en getuigenissen aan gekoppeld.

Andere activiteiten

In de Westhoek vinden verder wandeltochten, theaterwandelingen, vredeslopen en dergelijke plaats, zoals de Vierdaagse aan de IJzer, de theaterwandeling POP's 17 en de Käthe Kollwitz vredesloop.

Ook tijdelijke kunstprojecten kunnen toeristen aantrekken, zoals het klaprozenveld dat dit jaar op de helling van het oude IJzermonument werd gecreëerd.

EVENEMENTEN VANUIT DE VRAAGZIJDE

Evenementen zijn soms moeilijk te meten qua bezoekersaantallen. Wel is geweten dat grote evenementen zoals de Last Post ceremonie (200 000 à 250 000 bezoekers jaarlijks[57]), de 11-novemberviering van wapenstilstand (4 à 5 000 bezoekers in Ieper[58]), de Ten Vrede concerten (ca. 15 000 bezoekers jaarlijks), de tweejaarlijkse grote tentoonstellingen van het In Flanders Fields Museum (80 à 140 000 bezoekers per tentoonstelling[59]) en de museumweekenden in Zonnebeke (8 à 10 000 bezoekers) een bovenlokaal publiek weten aan te trekken. Deze grote evenementen zijn in staat om een internationaal publiek aan te spreken.

CONCLUSIES WOI-EVENEMENTEN

Er vinden jaarlijks heel wat verschillende soorten evenementen in de Westhoek plaats, variërend van ingetogen herdenkingsplechtigheden en -concerten tot toeristisch ontsloten tijdelijke tentoonstellingen, wandeltochten en evenementenweekenden. Ze zijn zeer uiteenlopend wat schaalgrootte betreft. De grote evenementen zijn in staat om een (inter-) nationaal publiek aan te spreken, terwijl de eerder kleinschalige evenementen zich veelal op een lokaal en regionaal publiek richten. Niet alle herdenkingsplechtigheden kunnen echter een toeristisch evenement genoemd worden.

Het succes van enkele grote WOI-evenementen in de Westhoek blijkt uit de hoge (ingeschatte) bezoekersaantallen. De Last Post ceremonie, de 11-novemberviering, de Ten Vrede concerten, de tweejaarlijkse grote tentoonstellingen in het In Flanders Fields Museum en de museumweekenden in Zonnebeke trekken duizenden en soms nog meer bezoekers.

[57] Bron: Last Post Association
[58] Bron: Dienst voor Toerisme Ieper
[59] Bron: Bezoekersonderzoeken In Flanders Fields Museum, Westtoer; Dienst voor Toerisme Ieper

2.2.2 ONDERSTEUNENDE PRODUCTEN

De ondersteunende producten trekken op zich geen toeristen aan naar de Westhoek met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog, maar vormen met de WOI-aantrekkingselementen wel een totaalproduct. Het gaat om onthaal, recreatieve infrastructuur en logies.

2.2.2.1 ONTHAAL

Onthaal in de Westhoek zorgt ervoor dat de bezoeker wegwijs wordt gemaakt in de regio. Eerst worden de verschillende onthaalpunten bekeken, vervolgens komen enkele aspecten die te maken hebben met de WOI-toerist aan bod.

AANBOD VAN VERSCHILLENDE ONTHAALPUNTEN

Wanneer het specifiek om het onthaal van WOI-toeristen gaat, spelen de WOI-bezoekpunten zelf een belangrijke rol. Daarnaast zijn de toeristische infokantoren van de Westhoekgemeenten in het algemeen essentieel voor een professioneel onthaal van de bezoeker in de regio.

WOI-BEZOEKERSATTRACTIES EN -SITES

Het onthaal bij de verschillende WOI-bezoekpunten in de regio gebeurt op twee manieren. Enerzijds wordt de bezoeker persoonlijk ontvangen in de bemande bezoekersattracties en anderzijds gebeurt dit door middel van informatiepanelen. In enkele gevallen is de WOI-bezoekersattractie gekoppeld aan een streek- of gemeentelijk infokantoor. Dit is het geval in Ieper waar het In Flanders Fields Museum is gekoppeld aan het bezoekerscentrum voor Ieper en de Westhoek. Museumbezoekers worden via het bezoekerscentrum met shop en toeristische balie, die ook afzonderlijk toegankelijk is, naar buiten geleid. In Zonnebeke is er zelfs één balie voor het Memorial Museum Passchendaele 1917 en het gemeentelijk infokantoor. WOI-bezoekersattracties kunnen ook zonder dergelijke koppeling als een uitvalsbasis fungeren voor een verkenning van de regio. Ze hebben regelmatig ruimere openingsuren dan de diensten voor toerisme van een gemeente en kunnen op die momenten de rol van de dienst voor toerisme gedeeltelijk overnemen.

Wat het onthaal via informatieborden betreft, dat zowel bij bemande als bij onbemande WOI-bezoekersattracties en –sites mogelijk is, kadert dit in het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. Het netwerk bestaat sinds 2002 en wordt gecoördineerd vanuit de provincie West-Vlaanderen (dienst cultuur). In dit verband werd naast een overlegnetwerk, ook een fysiek (onthaal-) netwerk uitgebouwd met 39 WOI-bezoekpunten. Omdat het netwerk het cultuurtoeristisch valoriseren en het ontsluiten van het oorlogserfgoed voor een breed publiek tot doel stelt, werden informatieborden voorzien bij verschillende bezoekpunten uit het netwerk. Er zijn twee soorten borden: herkenningsborden ('ankerborden') en informatieborden ('tafelmodelborden'). Behalve de musea werden heel wat andere WOI-bezoekersattracties en –sites voorzien van een bord:

Geplaatste anker- en tafelmodelborden in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'

	Locatie	Gefinancierd door
Ankerborden		
Site John McCrae	Ieper (Boezinge)	Stad Ieper
Yorkshire Trench Dug-Out	Ieper (Boezinge)	Stad Ieper
Mijnkrater Sint-Elooi	Ieper (Voormezele)	stad Ieper
Bayernwald	Heuvelland (Wijtschate)	Provincie West-Vlaanderen
Lettenbergsite	Heuvelland (Kemmel)	Provincie West-Vlaanderen
Vredestoren	Mesen	Provincie West-Vlaanderen
Belgische militaire begraafplaats	Houthulst	Provincie West-Vlaanderen
Dodengang	Diksmuide	Provincie West-Vlaanderen
Talbot House	Poperinge	Provincie West-Vlaanderen
Albert I-monument	Nieuwpoort	Provincie West-Vlaanderen
Hill 60	Ieper (Zillebeke)	Provincie West-Vlaanderen
Kemmelberg	Heuvelland (Kemmel)	Provincie West-Vlaanderen
Duitse militaire begraafplaats	Diksmuide (Vladslo)	Provincie West-Vlaanderen
Tafelmodelborden		
Bayernwald	Heuvelland (Wijtschate)	Gemeente Heuvelland
Lettenbergsite	Heuvelland (Kemmel)	Gemeente Heuvelland
Dorpsonthaalpunt Mesen	Mesen	Stad Mesen
Site John McCrae	Ieper (Boezinge)	Stad Ieper
Yorkshire Trench Dug-Out	Boezinge	Stad Ieper
Hill 60	Ieper (Zillebeke)	Provincie West-Vlaanderen
Spoorzate Zonnebeke-Passendale	Zonnebeke	Provincie West-Vlaanderen
Landschapskunst	Diksmuide (Pervijze)	Provincie West-Vlaanderen
Landschapskunst	Alveringem (Fortem)	Provincie West-Vlaanderen
Kemmelberg	Heuvelland (Kemmel)	Provincie West-Vlaanderen
Onze-Lieve-Vrouwehoekje	Diksmuide (Stuivekenskerke)	VZW O.L.Vrouwehoekje
Mijnkrater Sint-Elooi	Ieper (Voormezele)	Stad Ieper

Bron: Beleidsplan *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, provincie West-Vlaanderen, 2007

In bovenstaande tabel valt op dat van de museale bezoekersattracties enkel het Talbot House voorzien is van een ankerbord. Toch zou het goed zijn als ook deze attracties herkenbaar zouden zijn als onderdeel van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek', zoals de IJzertoren. Ook werd bij enkele bezoekersattracties geen ankerbord geplaatst: Hill 62, Tyne Cot Cemetery en de Duitse begraafplaats in Langemark. Daarnaast zijn er nog waardevolle WOI-sites die een informatiebord verdienen, zoals de 'Pool of Peace', de Caterpillar krater en de site Polygoonbos. Bovendien kan de doorverwijsfunctie nog beter worden uitgespeeld.

Het onthaal op de WOI-bezoekpunten is dan ook nog onvoldoende gestructureerd. Borden maken niet bij alle punten duidelijk dat zij een deel van een ruimer geheel zijn. Op enkele plaatsen ontbreekt het ook aan een algemene introductie op het WOI-verhaal van de Westhoek. Van hieruit kan dan verder doorverwezen worden naar andere interessante punten.

TOERISTISCHE INFOKANTOREN

Bijna elke gemeente heeft een eigen toeristisch infokantoor op een centrale plaats in de gemeente gelegen. Hier wordt allerhande informatie versterkt aan de bezoeker, die van hieruit de streek kan gaan verkennen. Ook op het gebied van het thema van de Eerste Wereldoorlog dienen de infokantoren als een goede uitvalsbasis. Dit wordt nog eens versterkt wanneer er een interpretatief luik aan het infokantoor wordt gekoppeld. Hiervoor hoeft er niet per se een heel bezoekerscentrum te zijn, maar enkele modules is ook voldoende. Zo is er in Kemmel De Bergen, een bezoekerscentrum over verschillende thema's in de gemeente Heuvelland, dat gekoppeld is aan de gemeentelijke dienst voor toerisme.

ANDERE ONTHAALPUNTEN

Ook verblijfsaccommodaties, restaurants, cafés en winkels kunnen een rol spelen op het gebied van het onthaal van de WOI-toerist. Bij diverse locaties zijn folders over de verschillende WOI-bezoekpunten te vinden. Uitbaters hebben er immers baat bij dat de bezoeker een aangenaam verblijf in de streek heeft. Zij kunnen dan ook als een soort van ambassadeur beschouwd worden.

ONTHAAL VANUIT DE VRAAGZIJDE

Ondanks het toenemende belang van internet voor het verkrijgen van informatie, blijft het persoonlijk onthaal ook belangrijk. De vriendelijkheid van het personeel en de verkregen informatie zijn hierbij bepalend. Zo blijkt uit onderzoek dat de brochure van de plaatselijke toeristische dienst na de informatie van familie, vrienden of kennissen één van de belangrijkste informatiebronnen voor de WOI-toerist is[60].

De informatie die werd verkregen via het vakantieadres blijkt vooral bij de Britten en de toeristen uit een ander land een niet onbelangrijke rol te spelen.

CONCLUSIES ONTHAAL

Onthaal met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog in de regio gebeurt in eerste instantie via de WOI-bezoekersattracties. Zij beschikken over heel wat (diepgaande) informatie rond dit thema. De doorverwijzing gebeurt nu aan de hand van de verspreiding van foldermateriaal van andere WOI-bezoekpunten. Dit kan echter nog versterkt worden.

De toeristische infokantoren vervullen uiteraard ook een belangrijke rol wanneer het om het onthaal van de WOI-toerist in de Westhoek gaat. Toeristen krijgen er informatie en kunnen van hieruit de regio verder verkennen op het gebied van de Eerste Wereldoorlog of met betrekking tot een ander thema. Enkele toeristische infokantoren zijn gekoppeld aan een bezoekerscentrum, waarbij het thema van de Eerste Wereldoorlog als één van de verschillende thema's aan bod komt en zodat de bezoeker nog meer aangezet kan worden tot een verkenning van de streek.

De verblijfsaccommodaties, restaurants, cafés en sommige winkels spelen tenslotte geen onbelangrijke rol bij het onthaal van de WOI-toerist. Verblijfstoeristen komen bijvoorbeeld vaak als eerste bij de verblijfsaccommodatie aan. Daar en bij de andere onthaalpunten kunnen zij ideeën opdoen voor te ondernemen bezoeken in de regio.

[60] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

2.2.2.2 RECREATIEVE ONTSLUITING

Recreatieve ontsluiting heeft te maken met de mate waarin een bepaald gebied toegankelijk wordt gemaakt voor recreanten en in dit geval met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog. De infrastructuur is een verbindend element tussen de verschillende WOI-bezoekpunten. Hoewel de recreatieve infrastructuur het WOI-basisproduct ondersteunt, zijn er wel degelijk recreanten voor wie het in eerste instantie gaat om het fietsen, wandelen, autotoeren en varen zelf.

RECREATIEF AANBOD

Bij de analyse van de recreatieve infrastructuur wordt een onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten routes en recreatie op het water.

RECREATIEVE ROUTES

Het thema van de Eerste Wereldoorlog is het enige thema in de provincie West-Vlaanderen waaraan zoveel specifieke recreatieve routes werden gewijd. Het is een sterk thema dat door het verhaal in combinatie met de te bezoeken musea en relicten in het landschap een succes is. Er werden verschillende soorten WOI-gerelateerde routes ontwikkeld:

- **Lusvormige wandelroutes**
  Een voor recreanten uitgestippeld parcours, dat op het terrein werd bewegwijzerd aan de hand van fysieke infrastructuur (routebordjes, wegwijzers). Ze zijn beschreven in een routekaart. Het gaat om gesloten circuits van 5 tot 10 kilometer.

- **Wandelnetwerken**
  Een samenhangend geheel van veilige en aantrekkelijke recreatiewegen die met elkaar verbonden zijn. Ook wel een knooppuntennetwerk genoemd, waarbij de wandelaar van het ene naar het andere knooppuntnummer gaat. Een wandelnetwerk heeft een relatief kleine maaswijdte. In de Westhoek zijn er drie wandelnetwerken: Ieperboog, Heuvelland en Westkust.

- **Lusvormige fietsroutes**
  Een gesloten circuit dat voor de recreant langs aantrekkelijke wegen met interessante bezienswaardigheden onderweg wordt uitgestippeld. Aan de hand van een routekaart en bewegwijzering op het terrein, kan de recreant het parcours volgen. De gemiddelde lengte van een lusvormige fietsroute is 44 kilometer.

- **Fietsnetwerken**
  De hele Westhoek is bedekt met een samenhangend geheel van veilige en aantrekkelijke fietswegen. De fietser stippelt uit het fijnmazig netwerk een eigen route uit, die open of gesloten kan zijn. De knooppunt- en doorverwijsborden leiden hierbij de fietser. Het fietsnetwerk van de Westhoek werd opgedeeld in een noordelijk en een zuidelijk deel, elk met een eigen netwerkkaart.

- **Themafietstochten op het fietsnetwerk**
  Een circuit van ongeveer 35 kilometer lang, bijna volledig gebaseerd op de trajecten van het recreatief fietsnetwerk. Er is geen afzonderlijke bewegwijzering, want er wordt gebruik gemaakt van de knooppuntbewegwijzering. De themafietstochten zijn uitgegeven in de vorm van een pocket bestaande uit diepte-informatie, beeldmateriaal en een uitklapkaart.

Volgende tabel geeft de verschillende routes en thematochten weer die specifiek betrekking hebben op het onderwerp van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek.

Wandel-, fiets- en autocircuits specifiek met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek

Route	Type	Km	Bewegwijzering	Omschrijving	Gemeenten op de route	Uitgever	Talen
Wandelen							
Kraters en Mijnen	Lusvormige route	7,0	Bewegwijzerd	Verbindt heel wat relicten uit WOI met elkaar	Heuvelland (Wijtschate)	Westtoer	Ne
Van The Bluff naar die Grosse Bation	Lusvormige route (reeks Verhalen voor onderweg, RLWH vzw)	4,3 of 7,5 of 10,0	Niet bewegwijzerd	In het provinciedomein de Palingbeek tijdens WOI	Ieper (Zillebeke)	Provincie West-Vlaanderen	Ne
We wanen ons in Parijs	Lusvormige route (reeks Verhalen voor onderweg, RLWH vzw)	6,2	Niet bewegwijzerd	Met het dagboek van Albert Baert als leidraad	Poperinge	Talbot House vzw	Ne
Slag om de Kemmelberg	Lusvormige route op het wandelnetwerk Heuvelland, (reeks Verhalen voor onderweg, RLWH vzw)	5,0 of 10,0	Bewegwijzerd d.m.v. knooppuntborden	In het spoor van de Franse soldaten	Heuvelland (Kemmel en Loker)	Gemeente Heuvelland	Ne
Käthe Kollwitz	Lusvormige wandelroute	10,5	Bewegwijzerd	Gericht op de Duitse begraafplaats met het Treurend ouderpaar	Diksmuide (Vladslo)	Stad Diksmuide	Ne
Messines Ridge Vredespad	Lusvormige wandelroute	3,5	Niet-bewegwijzerd	Verbindt relicten uit WOI met elkaar	Mesen	Stad Mesen	Ne Eng Fra
Fietsen							
Vrede	Lusvormige route	45,0	Bewegwijzerd	Rond de stille getuigen langs de Ieperboog	Ieper, Zonnebeke, Langemark-Poelkapelle en deelgemeenten	Westtoer	Ne Fra
Ieperboog	Thematocht op het fietsnetwerk (lusvormig)	34,0	Bewegwijzerd d.m.v. knooppuntborden	Door het frontlandschap rondom Ieper	Ieper	Westtoer	Ne
De Mijnenslag van 1917	Thematocht op het fietsnetwerk (lusvormig)	28,6	Bewegwijzerd d.m.v. knooppuntborden	Rond de bomkraters ontstaan op 7 juni 1917	Ieper, Heuvelland, Mesen en deelgemeenten	Westtoer	Ne
Nooit meer oorlog	Thematocht op het fietsnetwerk (lusvormig)	37,5	Bewegwijzerd d.m.v. knooppuntborden	Rond de wereldoorlogsites in het Diksmuide en omgeving	Diksmuide en deelgemeenten	Westtoer	Ne
POP	Thematocht op het fietsnetwerk (lusvormig)	34,0	Bewegwijzerd d.m.v. knooppuntborden	Over het leven achter het front in het Poperingse	Poperinge en deelgemeenten	Westtoer	Ne

Autotoeren							
In Flanders Fields	Lusvormige route	82,0	Bewegwijzerd	Langs talrijke relicten en monumenten die herinneren aan WOI	Gemeenten Ieper, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Heuvelland, Poperinge en deelgemeenten	Westtoer	Ne Eng Fra
IJzerfront	Lusvormige route	79,0	Bewegwijzerd	Slingert door de poldervlakten van de IJzervlakte langs militaire begraafplaatsen, sites en begraafplaatsen	Diksmuide, Nieuwpoort, Koekelare, Houthulst en deelgemeenten	Westtoer	Ne Eng Fra Dui

Kaart 4: *WOI-routes* geeft een beeld van het bestaand routeaanbod in de Westhoek (zie *Bijlagen*).

Naast de specifieke wandel-, fiets- en autoroutes rond het thema van de Eerste Wereldoorlog, zijn er talloze routes op zowel provinciaal als op lokaal niveau, waarbij de Eerste Wereldoorlog één van de thema's is. Voorbeelden van routes met enkele oorlogsaspecten op het traject zijn:

- Lusvormige fietsroutes: Boterlandroute (start in Diksmuide) en Lange Lis route (start in Nieuwpoort).
- Lange afstand fietsroutes (LF-routes): Vlaanderenroute en Noordzeeroute.
- Lusvormige wandelroutes: Koolhofroute (Nieuwpoort), Pannendorproute (Alveringem), Drie Grachten route (Merkem), Kemmelbergroute (Kemmel), Vestingroute (Ieper), Stuivekensroute (Stuivekenskerke), Tussen Berg en Dal (Kemmel).
- Lusvormige autoroute: Bachten-de-Kuperoute (start in Veurne).

Voor de streek Veurne-Ambacht is er verder de brochure met kaart 'Monumenten van de Oorlog in Vredestijd' beschikbaar. Dit is een inventaris van het oorlogserfgoed in Veurne, Alveringem en Lo-Reninge waarbij de recreant zelf een route uitstippelt. In Langemark-Poelkapelle werden tien jaar geleden naar aanleiding van Open Monumentendag twee fiets- en autoroutes ontwikkeld: 'De fronten voor en na de gasaanvallen van april 1915' en 'Als je vanzelevens door de Westhoek passeert...'. Beide routes worden echter niet meer actief verspreid.

De provinciale routes of thematochten vervangen in sommige gevallen lokale routes of thematochten die reeds bestonden. Voorbeelden daarvan zijn de wandelroute 'Kraters en Mijnen' en de recent geopende themafietstocht 'Ieperboog', die aanvankelijk lokale routes waren van respectievelijk de stad Ieper en de gemeente Heuvelland, maar die nu met een vergelijkbaar tracé zijn opgenomen in het provinciaal routeaanbod. Op provinciaal niveau is nog een themafietstocht over gasaanvallen gepland. De lokale routes verschillen van kwaliteit wanneer het gaat om het routeboekje en de promotie ervan. Bovendien zijn niet alle lokale routes bewegwijzerd.

Voorgaand overzicht geeft aan dat er bij het fiets- en wandelaanbod een grotere concentratie in de zuidelijke Westhoek is. De WOI-autoroutes zijn wel goed verspreid over de noordelijke en de zuidelijke Westhoek.

Naast de vaste routes, zijn er ook enkele tijdelijke routes, die vaak ter gelegenheid van een evenement worden uitgewerkt. Zo werd in Langemark-Poelkapelle naar aanleiding van Open Monumentendag zo'n tien jaar geleden de route 'Als je vanzelevens in de Westhoek passeert…' gerealiseerd, die enkele oorlogsmonumenten in vooral Langemark-Poelkapelle met elkaar verbindt. Daarnaast werden zowel in Heuvelland als in Houthulst de tijdelijke routes 'Beeld van een oorlog' uitgewerkt. De recreant loopt daarbij een parcours af langs uitvergrote foto's bij oorlogslocaties.

De veelheid aan WOI-routes geeft aan dat routes een aantrekkelijke manier zijn om verschillende bekende en ook minder bekende WOI-bezoekersattracties en -sites met elkaar te verbinden. Bovendien bieden de routeboekjes de mogelijkheid om meer informatie over een bepaald subthema over de Eerste Wereldoorlog toe te lichten. De routeboekjes zijn nu echter vaak gericht op de routebeschrijving zelf, waarnaast informatie over de bezienswaardigheden wordt gegeven. Sinds de nieuwe uitgaven van de provinciale routes van Westtoer een nieuwe layout hebben gekregen, worden een beperkt aantal onderwerpen eruit gelicht en in een kader kort beschreven. Het ontbreekt echter aan een algemene situering van het thema van de route binnen het ruime verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de regio. Bovendien is de verdieping van enkele onderwerpen wel erg beperkt. Bij de themafietstochten wordt hiermee rekening gehouden met de uitgave van routepockets waarin meer achtergrondinformatie wordt geboden.

Daarnaast is er geen overzicht van de verschillende routemogelijkheden in relatie tot de bezoekersattracties, sites en andere WOI-bezienswaardigheden.

Sinds kort zijn de gps-coördinaten van alle WOI-bezoekpunten in de Westhoek via de website www.wo1.be te downloaden. Bezoekers kunnen op deze manier nog sneller hun weg in het oorlogslandschap vinden. Met deze gegevens kan de bestemming aan de hand van de naam van het bezoekpunt gekozen worden in plaats van op adres, wat gebruikelijk is.

WATERGEBONDEN RECREATIE

Hoewel er momenteel geen uitgewerkte producten zijn met betrekking tot watergebonden recreatie en het thema van de Eerste Wereldoorlog, zijn er wel enkele soorten watergebonden recreatie die interessant kunnen zijn voor het WOI-toerisme in de Westhoek:

- Toervaart voor individuele vaarders, zowel met een eigen als met een huurboot;
- Passagiersvaart voor school- en volwassengroepen met eventuele overnachtingsmogelijkheid op de boot.

Wat de infrastructuur betreft zijn er op de IJzer jachthavens in Nieuwpoort en in Diksmuide en aanmeerplaatsen in Fintele, de Dodengang en Schoorbakke. De Lovaart heeft aanmeerplaatsen in Fortem, Lo en een jachthaven in Veurne. Het Kanaal Ieper-IJzer heeft een jachthaven in Ieper en een aanmeerplaats in Steenstrate. Nieuwpoort en Diksmuide hebben goed uitgeruste havens, maar die van Ieper is een stuk minder aantrekkelijk. Daarnaast vormt het Kanaal Ieper-IJzer een probleem naar bevaarbaarheid toe. Ieper is nu namelijk niet bereikbaar voor de passagiersvaart, aangezien het kanaal onvoldoende diep is en gebaggerd zou moeten worden. Daarbij gaat het vooral om het wegwerken van de slibdrempel ter hoogte van Drie Grachten, wat nu de doorvaart van vaartuigen met een grotere diepgang (waaronder passagiersschepen) naar Ieper verhindert.

Het vernieuwen van de haven van Ieper en het bevaarbaar maken van het Kanaal Ieper-IJzer biedt interessante mogelijkheden voor de passagiers- en toervaart, zij het voor een nichemarkt. Dit wordt versterkt doordat de waterwegen voor een stuk de frontlijnen hebben bepaald. Toeristen varen als het ware op die plaatsen dan op de historische frontlijnen.

RECREATIEVE ONTSLUITING VANUIT DE VRAAGZIJDE

Verkoopcijfers geven aan dat een aantal van de routegebonden recreatieve producten goed loopt. Zo worden de WOI-autoroutes en de 'Vredesfietsroute' erg goed verkocht. Van de Vredesroute (Nederlandse en Engelse versie) gingen in 2007 namelijk 1 322 exemplaren over de toonbank. Deze route is de vierde best verkochte West-Vlaamse provinciale fietsroute (lusvormig) in 2007 na de Riante Polderroute met 1 537 exemplaren, de Maerlantroute met 1 531 exemplaren en de Cobergherroute met 1.526 exemplaren. Vergeleken met de andere fietsroutes in de Westhoek is de Vredesroute de best verkochte lusvormige fietsroute in 2007. Kijkend naar de evolutie van deze route, is hij ondanks enkele schommelingen sinds de opening in 1993, altijd al een goed verkochte route geweest.

De autoroutes 'In Flanders Fields' en 'IJzerfront' zijn met respectievelijk 3 343 en 1 109 exemplaren in 2007 de meest verkochte provinciale autoroutes in West-Vlaanderen. In de Westhoek is er daarnaast nog de route 'Bachten-de-Kupe' die minder goed verkoopt. Kijkend naar de evolutie van deze WOI-autoroutes sinds hun opening, zijn dit altijd al de meest verkochte autoroutes van de provincie geweest.

Bij de analyse van de verschillende soorten routes dient echter wel rekening te worden gehouden met het aandeel van de recreatievorm in het totale routeaanbod. Zo maken de fietsproducten 71,5% uit van het totale routegebonden aanbod en de autoroutes slechts 3,7% hiervan. Toch geeft het Westtoer-onderzoek 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' (2006) het belang van de autoroutes aan. De cijfers illustreren dat de autoroute 'In Flanders Fields' het meeste gebruikt wordt door WOI-toeristen die een thematische route volgen (22,9%). Om te fietsen wordt de 'Vredesroute' het meeste gevolgd (17,3%).

Thematische routes gevolgd door de WOI-toerist in de Westhoek (in % van de respondenten die een thematische route gevolgd hebben)

Thematische route	In %
In Flanders Fields route (autoroute)	22,9
Vredesroute (fietsroute)	17,3
Eigen route opgesteld	12,8
Vestingroute (wandelroute)	11,0
IJzerfrontroute (autoroute)	6,8
Andere route	29,2
Totaal	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Om de beleving van de WOI-toerist te kunnen versterken, geven redelijk wat WOI-toeristen aan dat dit kan gebeuren aan de hand van meer thematische autotochten (13,8%), fietstochten (12,2%) en wandeltochten (8,5%). Dit percentage ligt voor de autotochten hoger bij de Britten (17%) en voor de fietstochten hoger bij de Belgen (17,9%). Hierbij geven de Britse individuele bezoekers aan het meeste behoefte te hebben aan meer autotochten (26%), terwijl bij de Belgen de scholen het meeste aangeven behoefte te hebben aan meer fietstochten (22,9%)[61].

CONCLUSIES RECREATIEF AANBOD

Recreatie is een ideale manier om het WOI-product in de Westhoek te beleven. Men kan hiermee op recreatieve wijze van de ene WOI-bezoekersattractie of –site naar de andere waarbij men het (front-) landschap doorkruist. Het heeft een verbindende functie.

De Eerste Wereldoorlog is een sterk thema en tevens het enige thema in de provincie West-Vlaanderen waaraan zoveel routes werden gewijd. Er zijn zelfs twee specifieke provinciale WOI-autoroutes, naast de talloze fiets- en wandelroutes. Deze routes liggen goed in de markt en er worden nog steeds nieuwe routes rond dit thema ontwikkeld. De twee autoroutes en de Vredesfietsroute verkopen het beste. Sommige lokale routes zijn wat uitgave betreft, vanwege geen bewegwijzering en/of mindere promotie minder in trek. Bij het fiets- en wandelaanbod is er een grotere concentratie in de zuidelijke Westhoek. De WOI-autoroutes zijn wel goed verspreid over de noordelijke en de zuidelijke Westhoek.

Toeristen geven aan dat de WOI-beleving in de Westhoek nog deels versterkt kan worden door meer recreatieve routes, vooral auto- en fietsroutes. Een wandelroute is immers een stuk korter, waardoor het zich beperkt tot een kleiner gebied. De huidige routekaarten geven bovendien geen algemene situering van het onderwerp van de route binnen de ruimere oorlogscontext in de regio. Ook is er inhoudelijk vaak onvoldoende diepgang. Bij de themafietstochten wordt hiermee rekening gehouden met de uitgave van routepockets waarin meer achtergrondinformatie wordt geboden. Er is daarnaast geen overzicht van de routemogelijkheden in relatie tot de bezoekersattracties, sites en andere WOI-bezienswaardigheden.

Wat de beleving van de Eerste Wereldoorlog vanaf het water betreft, vormt de onbevaarbaarheid van het Kanaal IJzer-Ieper het struikelblok voor een noord-zuidverbinding vanaf Nieuwpoort tot aan Ieper. Bovendien is de haven van Ieper niet zo aantrekkelijk. Toch biedt een ontsluiting via het water interessante mogelijkheden, zij het voor een nichemarkt.

[61] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

2.2.2.3 LOGIES

Verblijfsaccommodaties zijn voor het WOI-toerisme niet zomaar een ondersteunend product, maar vormen een belangrijke economische factor in de regio. Het verblijfstoerisme wordt dan ook zowel vanuit de aanbod- als vanuit de vraagzijde bekeken.

AANBOD VAN VERBLIJFSACCOMMODATIES

De Westhoek is een aantrekkelijke regio om te verblijven, in het algemeen en ook specifiek met betrekking tot het WOI-toerisme. Er is een gevarieerd aanbod van verschillende soorten verblijfsaccommodaties met een totale toeristische logiescapaciteit in 2006 van ruim 12 800 bedden (exclusief de kustgemeenten). Ten opzichte van 1998 is het aanbod van de toeristische logiescapaciteit met 53% gestegen. Opvallend is daarbij het belang van het tweedeverblijfstoerisme dat in diezelfde periode bijna is verdubbeld en nu voor 44,2% deel uitmaakt van de totale capaciteit. Het commercieel verblijfstoerisme is de afgelopen jaren zelfs met 88% toegenomen tot ca. 5 000 bedden, wat een aandeel van 39% is. Het aantal bedden in jeugd- en groepsverblijven is licht gegroeid tot ruim 2 000 bedden.

Totale toeristische logiescapaciteit (in bedden) in de Westhoek (1998-2006).

Logiestype	**1998**		**2006**	
	aantal bedden	%	aantal bedden	%
Commercieel verblijfstoerisme	2 655	31,8	5 001	39,0
Jeugd- en groepsverblijven	1 848	22,1	2 146	16,7
Tweede verblijfstoerisme	3 858	46,1	5 672	44,2
TOTAAL	**8 361**	**100,0**	**12 819**	**100,0**

Bron: *Strategisch Beleidsplan voor toerisme en recreatie in de Westhoek 2008-2013*, Westtoer, 2007

Het aanbod van logies is niet evenredig over de regio verspreid. In de zuidelijke Westhoek bevindt zich de grootste concentratie van verblijfsaccommodaties (65,2%). Het noordelijke deel is goed voor 34,8% van de logiescapaciteit. Met name de jeugd- en groepsverblijven zijn sterk vertegenwoordigd in het zuidelijke deel (77%). Kijkend naar het aandeel van elke gemeente in de totale toeristische capaciteit, dan blijkt dat Heuvelland met 35,5% van het totaal het grootste aanbod heeft. Dit is te wijten aan een hoge concentratie van tweede verblijven en van jeugd- en groepsverblijven. Heuvelland wordt gevolgd door Ieper (15,6%) en Diksmuide (12,2%)[62].

Bij het WOI-toerisme spelen vooral het commerciële verblijfstoerisme en de jeugd- en groepsverblijven een grote rol. Bij het commercieel verblijfstoerisme heeft Ieper met ruim 1 300 bedden (26%) het grootste aanbod, gevolgd door Heuvelland (23,6%), Poperinge (11%) en Diksmuide (10,9%). Bij het jeugd- en groepstoerisme heeft Heuvelland met bijna 1 000 bedden (44,8%) het grootste aanbod, gevolgd door Ieper (17,6%), Diksmuide (8,9%) en Vleteren (8,4%)[63].

De hoogste concentratie van logieseenheden bevindt zich in een rurale omgeving, dat geldt vooral voor de gastenkamers en huurvakantiewoningen. Hoewel de kwaliteit van veel logies (zeer) goed is, is de kwaliteit van sommige verblijfsaccommodaties voor verbetering vatbaar bijvoorbeeld op het gebied van toegankelijkheid. Recent werd een nieuw logiesdecreet goedgekeurd teneinde de kwaliteit en duidelijkheid van de Vlaamse logiessector te garanderen aan zowel de binnenlandse als de buitenlandse toerist. Met deze overkoepelende regelgeving is nu de hele Vlaamse toeristische logiessector vergunningspichtig. Naast de hotels en campings, waar al een wettelijk kader voor bestond, worden nu ook de andere vormen zoals gastenkamers, vakantiewoningen, en hoevecampings opgenomen.

[62] Bron: *Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek 2009-2013*, Westtoer, 2007
[63] Bron: Idem als 62

Wanneer de Westhoek wordt uitgebreid tot en met de Westkust, dan komen er nog eens 104 hotels (1 830 kamers), 50 gastenkamers (120 kamers), 41 campings (2 323 toeristische en 8 863 residentiële standplaatsen) en 44 jeugd- en groepsverblijven (1 929 logieseenheden) bij.

Hierna wordt een onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten logies in de Westhoek.

HOTELS

Hotels zijn aanbieders met vier of meer kamers die over een hotelvergunning beschikken en die zich naar de consument toe duidelijk als hotel profileren. Ze zijn van alle comfort voorzien en een ideale uitvalsbasis voor het WOI-toerisme. In totaal telde de Westhoek 86 hotels met 1 060 kamers en 2 953 bedden op 1 juli 2007[64]. De hotelcapaciteit in de Westhoek is de laatste 10-tal jaren uitgebreid. Enkele kleinere hotels zijn in die tijd weggevallen, maar er zijn naast een aantal kleine hotels ook weer enkele grote hotels bijgekomen (o.m. Novotel en Albion in Ieper en Pax in Diksmuide). Daarnaast hebben sommige hotels in die periode uitgebreid (bv. Ariane en Flanders Lodge in Ieper en Münchenhof in Langemark). Er zijn nu 3 hotels met meer dan 40 kamers. Toch blijft het kleinschalige karakter van de logies typerend voor de Westhoek. Hotels zijn het meeste terug te vinden in de stadskernen, waar zich ook enkele grote hotels met een grote beddencapaciteit bevinden. De hotels met rurale ligging hebben overwegend een typisch plattelandskarakter en worden vaak familiaal uitgebaat.

GASTENKAMERS

Bij gastenkamers gaat het om kamerverhuur bij particulieren. Op 1 juli 2007 telde de Westhoek 71 aanbieders van kamers met ontbijt met een totaal van 171 kamers en 387 bedden[65]. Gedurende het laatste decennium is er een grote toename van het aantal aanbieders geweest. Ongeveer de helft van de gastenkamers in de Westhoek bevindt zich in de open ruimte, de rest in de stedelijke of dorpskernen. Ook hier is er bij de grote meerderheid sprake van een uitgesproken plattelandskarakter.

HUURVAKANTIEWONINGEN

Huurvakantiewoningen zijn er in twee soorten: verhuurde vakantiewoningen gekoppeld aan een woonfunctie of als alleenstaande vakantiewoningen. De Westhoek telde op 1 juli 2007 143 aanbieders die samen 188 huurvakantiewoningen aanbieden met een totaal van 1 622 bedden[66]. Recent is het aantal vakantiewoningen sterk toegenomen. De meerderheid van de huurvakantiewoningen bevindt zich in de open ruimte. Huurvakantiewoningen zijn echter in mindere mate belangrijk voor het WOI-toerisme in de regio.

KAMPEERTERREINEN

Er zijn 5 kampeerterreinen (262 toeristische en 481 residentiële standplaatsen met respectievelijk een capaciteit van 768 1 942 bedden) en enkele plaatsen met trekkershutten in de Westhoek, die terug te vinden zijn in Heuvelland, Diksmuide en Ieper. In de nabije toekomst zal er in Poperinge een kampeerterrein bij komen.

[64] Bron: Westtoer
[65] Bron: Idem als 64
[66] Bron: Idem als 64

JEUGD- EN GROEPSVERBLIJVEN

Bij de jeugd- en groepsverblijven gaat het enerzijds om bivak- en kampplaatsen en anderzijds om de verblijven met meer comfort. Op 1 juli 2007 waren er in de Westhoek 31 aanbieders van jeugd- en groepsverblijven met 298 logieseenheden (bv. slaapzalen) en 2 040 bedden in totaal[67]. Van de meer kwalitatieve logies zijn er de laatste jaren nogal wat bijgekomen. In Heuvelland is er is een hoge concentratie van deze soort logies.

TWEEDE VERBLIJVEN

Tweede verblijven worden opgesplitst naar individuele tweede woningen en vaste standplaatsen op kampeerterreinen. In totaliteit zijn er 1 292 tweede verblijven in de Westhoek, goed voor 5 672 bedden (1 juli 2006)[68]. Hiervan bestaat de meerderheid uit individuele tweede woningen. In Heuvelland is er een concentratie aan tweede verblijven, waar zich een kleine helft van de beddencapaciteit in tweede verblijven bevindt. Ook in de Westhoekgemeenten die zich in het directe achterland van de kust situeren (Veurne, Alveringem, Diksmuide) zijn aanzienlijke concentraties tweede verblijven terug te vinden. Hier speelt de nabijheid van de kust een rol. In het zuidelijke gedeelte van de regio is er een concentratie in Zonnebeke en Ieper.

VERBLIJFSACCOMMODATIES VANUIT DE VRAAGZIJDE

Niet alle soorten verblijfsaccommodaties zijn even veel in trek bij de WOI-toeristen. Ongeveer de helft van de WOI-toeristen overnacht namelijk in een hotel (50,4%). Ook in de jeugd- en groepsverblijven (22,4%) en in de gastenkamers wordt veel overnacht (11,5%). Omdat veelal scholen gebruik maken van de jeugd- en groepsverblijven, overnachten meer WOI-toeristen in het voor- en het najaar in de deze soort logies. Het kamperen (6,2%) gebeurt vaker in de zomer en ook wel in het voorjaar. Opvallend is dat WOI-toeristen weinig overnachten in huurvakantiewoningen. WOI-toeristen verkennen de streek ook weinig vanuit een tweede verblijf of vanuit familie en vrienden.

Logiestypes van verblijfstoeristen in het WOI-toerisme in de Westhoek volgens het type toerist naar organisatie (in %)

Logiestype	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
Hotel	58,6	53,7	39,1	50,4
Gastenkamer	18,2	8,5	4,3	11,5
Huurvakantiewoning	6,6	15,8	0,0	5,4
Tent, camping, toercaravan, trekkershut	12,1	3,7	0,0	6,2
Jeugd- en groepslogies	0,8	13,4	52,2	22,4
Tweede verblijf of bij familie en vrienden	2,1	1,2	4,4	2,8
Andere logiesvorm	1,6	3,7	0,0	1,3
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Het soort logies loopt per type toerist erg uiteen. Ook zijn er duidelijk verschillen tussen Belgische en Britse WOI-toeristen:

- Individuele bezoekers overnachten grotendeels in een hotel (58,6%), in een gastenkamer (18,2%) of gaan kamperen (12,1%). Vooral het relatief hoge percentage van kamperen valt bij de individuele bezoekers op, dat komt door een redelijk hoog aandeel Britten en vooral ook Nederlanders. Britse individuele bezoekers overnachten ook vaker in een hotel dan de Belgische toeristen.

[67] Bron: SBP Westhoek
[68] Bron: SBP Westhoek

- Groepen blijven ook vaak in een hotel overnachten (53,7%), maar maken daarnaast -in tegenstelling tot de individuele toerist- eerder gebruik van een huurvakantiewoning (15,8%) of een jeugd- en groepslogies (13,4%). Britse groepen overnachten grotendeels in hotels (73,8%), terwijl de Belgische groepen vaker in een huurvakantiewoning blijven (38,2%).

- Ongeveer de helft van de scholen overnacht in een jeugd- en groepsverblijf (52,2%), gevolgd door een overnachting in een hotel (39,1%). Hierbij valt het op dat de Belgische scholen bijna uitsluitend gebruik maken van een jeugd- en groepslogies, terwijl de Britse scholen vaker in een hotel overnachten (57,1%). Een groot aandeel van de scholen (85,8%) vindt dat er voldoende jeugd- en groepsverblijven zijn in de Westhoek.

Voor het WOI-toerisme is Ieper erg belangrijk als verblijfsplaats, waar meer dan de helft (55,6%) van de WOI-toeristen overnacht. Dit geldt voor alle types WOI-toeristen, zowel individuele bezoekers als (school-) groepen. Wel zijn er enkele duidelijke verschillen tussen de Belgische en de Britse WOI-toeristen. Zo overnachten de Britten grotendeels in Ieper, terwijl de Belgen ook regelmatig in andere plaatsen in de Westhoek verblijven. Belgische individuele bezoekers overnachten naast Ieper (29,5%) ook wel in Poperinge (18,3%), in Heuvelland (17,6%) en in Diksmuide (16,6%). Belgische groepen en scholen geven vaker de voorkeur aan Heuvelland dan aan Ieper: respectievelijk 44,1% en 59,1% in Heuvelland ten opzichte van 8,9% en 31,9% in Ieper. Hoewel de meerderheid van de Britse scholen in Ieper overnacht (58,7%), verblijft er toch ook nog telkens 9,5% in Heuvelland, Langemark-Poelkapelle en Lo-Reninge.

CONCLUSIES LOGIES

Logies zijn niet zomaar een ondersteunend product, maar één met een belangrijke economische meerwaarde voor de regio. Heel wat WOI-toeristen maken dan ook gebruik van het ruime aanbod van verblijfsaccommodaties in de Westhoek. De logiescapaciteit is in de regio gedurende het laatste decennium sterk toegenomen. Vooral de capaciteit van het commercieel verblijfstoerisme is flink gegroeid, voor een groot deel toe te schrijven aan een groei in de hotelsector en een sterke toename van het aantal gastenkamers. De kwaliteit van heel wat logies is goed tot zeer goed, al is er soms nog wel verbetering mogelijk op het gebied van kwaliteit (bijv. toegankelijkheid).

Kijkend naar de spreiding van de logies, bevindt zich een groter deel van het aanbod in de zuidelijke Westhoek. Dit komt voor een belangrijk deel door het grote aanbod jeugd- en groepsverblijven in het zuiden. Heuvelland heeft vanwege veel tweede verblijven en jeugd- en groepslogies het grootste aanbod van alle Westhoekgemeenten, gevolgd door Ieper en Diksmuide.

Hoewel de gemeente Heuvelland het grootste logiesaanbod heeft, wordt er in Ieper het vaakst overnacht door de WOI-toerist. Hierbij valt echter een duidelijk onderscheid tussen de Belgische en de Britse WOI-toeristen op. Britten overnachten namelijk vooral in Ieper, terwijl Belgen ook regelmatig in andere plaatsen dan Ieper overnachten. Belgische individuele bezoekers overnachten weliswaar vaker in Ieper, maar ook in Poperinge, Heuvelland en Diksmuide. Belgische (school-) groepen geven de voorkeur aan Heuvelland, gevolgd door Ieper.

Wat soort verblijfsaccommodatie betreft, blijft ongeveer de helft van alle WOI-toeristen in een hotel overnachten, gevolgd door de jeugd- en groepsverblijven en de gastenkamers. Voor de Britten is het belang van hotels echter groter dan voor de Belgen. Toch gaat ook een niet onbelangrijk deel van de individuele Britten (en de Nederlanders) kamperen in de Westhoek. Belgen huren weer vaker een vakantiewoning. Terwijl Belgische scholen bijna uitsluitend gebruik maken van jeugd- en groepsverblijven, overnachten Britse schoolgroepen ook regelmatig in een hotel.

2.2.2.4 COMMERCIELE PRODUCTONTWIKKELING

Aan de hand van commerciële productontwikkeling wordt het WOI-basisproduct verkocht. Hierbij moet gedacht worden aan busreizen, gidsbeurten, meetcentives en andere arrangementen. De commerciële productontwikkeling wordt zowel vanuit de aanbod- als vanuit de vraagzijde bekeken.

COMMERCIEEL WOI-AANBOD

Bij de commerciële productontwikkeling wordt een onderscheid gemaakt tussen busreizen, arrangementen en gidsbeurten enerzijds en het zakelijk toerisme met meetcentives anderzijds.

VRIJETIJDSTOERISME

Er zijn in de Westhoek verschillende commerciële producten voor de vrijetijdstoerist met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog.

Westhoek voordeelpas

De Westhoekvoordeelpas werd ontwikkeld om de toerist aan te zetten om meer dingen te gaan bezoeken in de Westhoek. Bij twee overnachtingen of meer bij één van de 90 aangesloten logiesuitbatingen in de Westhoek, krijgt de toerist de gratis Westhoekpas (bonnenboekje). Met de pas krijgt men korting bij 25 participerende bezoekersattracties verspreid in de regio, zowel WOI-gerelateerd als andere attracties. Deelnemende WOI-bezoekersattracties zijn de IJzertoren in Diksmuide, het In Flanders Fields Museum in Ieper, het Geschiedkundig Museum in Mesen, de Dodencellen en Talbot House in Poperinge en het Memorial Museum Passchendaele 1917 in Zonnebeke. De pas is geldig vanaf het bezoek tot aan het einde van het jaar. De logiesaanbieder koopt de pas in bij de regiowerking van Toerisme Westhoek in ruil voor de vermelding in de pocket of website om aan te geven dat hij dergelijke pas aanbiedt. Aan de pas wordt gegevensverzameling van de bezoeker gekoppeld. De ontvangen gegevens zijn echter regelmatig incompleet waardoor er geen conclusies aan verbonden kunnen worden (bijv. qua bezoekersstromen).

Dagtrips en arrangementen

Veel gemeenten hebben een arrangement uitgewerkt voor binnenlandse groepen dat op de Eerste Wereldoorlog gericht is of één waarbij men het thema van de Eerste Wereldoorlog als optie kan kiezen. Enkele voorbeelden daarvan zijn 'In het spoor van de Eerste Wereldoorlog' (Ieper), 'Battlefieldtour Messines Ridge' (Mesen), 'Ieper in de Eerste Wereldoorlog', rondrit of fietstocht langs het IJzerfront (Diksmuide), 'IJzertocht Diksmuide-Nieuwpoort, Ik was soldaat in het Vrijbos' (Houthulst), 'De Kippe heroverd' (Houthulst), 'Over vluchtelingen en Zouaven' (Houthulst), 'Poperinge en den Grooten Oorlog', begeleide bus- en fietstochten 'In het spoor van de Eerste Wereldoorlog' (Poperinge), 'Van zee tot zee' (Nieuwpoort) en 'Van den Grooten Oorlog' (Zonnebeke). In Langemark-Poelkapelle en Mesen kiest de toerist zelf een programma op maat uit het ruime aanbod WOI-bezoekpunten. Meestal bestaat het arrangement uit een museumbezoek, een wandeling of busrit met begeleiding van een gids en maaltijden. De dagtrips duren een halve of hele dag. Soms beperkt het arrangement zich tot de eigen gemeente, maar soms worden ook bezienswaardigheden van buiten de gemeente eraan gekoppeld. Er worden vergelijkbare prijzen gehanteerd. Opvallend is dat het aanbod van dagtrips in de zuidelijke Westhoek groter is.

De dagtrips voor binnenlandse groepen zijn klassiek van aard en dit terwijl we midden in een belevingseconomie zitten waarbij ervaringen, gevoelens en verhalen belangrijker zijn geworden dan louter kennis en bezienswaardigheden. Bovendien is het belang van toeristische autocarreizen in het voorbije decennium gehalveerd in eigen land als gevolg van goedkope alternatieve vervoersvormen, de individualisering van de maatschappij, de emancipatie van de senioren en de belevingseconomie. Het huidige product is gedurende het laatste decennium bovendien weinig of niet gewijzigd en heeft (nog) weinig ingespeeld op de nieuwe dynamiek.

Voor de buitenlandse markt zijn verschillende touroperators in en rond de regio actief op het gebied van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Zij bieden vaste programma's of tours op maat aan, zowel voor groepen als voor individuele bezoekers. Voor de dagelijkse trips wordt er overwegend met minibussen gereisd van het ene naar het andere WOI-bezoekpunt. Zowel musea als sites komen aan bod. Er is meestal een tour met de high lights en één met meer onbekende sites of er wordt een opdeling noord en zuid van de Ieperboog gemaakt. Enkele aanbieders organiseren ook busreizen voor scholen en grotere groepen. De meeste touroperators bieden een Salient en een Somme tour aan, soms worden ook Verdun en Normandië aangedaan. De noordelijke Westhoek wordt niet of nauwelijks in het programma opgenomen. De busreizen starten veelal in Ieper, maar ook regelmatig in Brugge.

Naast de touroperators in en rond de eigen regio, spelen die in het land van herkomst van de buitenlandse bezoeker ook een belangrijke rol.

De logies geven de toerist meestal ook allerhande informatie mee, zodat zij zelf hun dagtrip kunnen samenstellen en organiseren.

Gidsbeurten

Niet alleen in het kader van een dagtrip kan men een gidsbeurt krijgen. Ook daarbuiten kunnen losse gidsbeurten via de meeste musea, diensten voor Toerisme en gidsenkringen georganiseerd worden. Voor de gidsen is er een tweejarige opleiding met een algemeen eerste jaar en een tweede jaar dat meer accenten legt. Hoe dan ook is de opleiding inhoudelijk nogal ruim. Daarnaast is dan ook nog redelijk wat researchwerk nodig door de gidsen voor specifieke rondleidingen ondermeer over de Eerste Wereldoorlog. Sinds kort wordt vanuit de Stedelijke Academie voor Muziek in Poperinge ook de kortlopende cursus 'verhalenvertellers' gegeven waarbij het gaat om het vertellen op zich, om het belevingsgerichte.

ZAKELIJK TOERISME

Steeds vaker wordt er aan een meeting of seminarie een ontspannend gedeelte gekoppeld, de zogenaamde meetcentives. Momenteel worden geen specifieke WOI-meetcentives in de Westhoek voorgesteld. Toch zijn er bepaalde delen uit het WOI-aanbod, die interessant zijn voor de zakentoerist in de vorm van een meetcentive. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een bezoek aan een grote tijdelijke tentoonstelling in het In Flanders Fields Museum.

COMMERCIËLE PRODUCTONTWIKKELING

Het belang van de arrangementen uit het aanbod van een touroperator of een reisbureau is op de Britse en de overige Angelsaksische markten erg groot. Zo worden de battlefieldtours met vast vertrek vanuit Ieper of Brugge nauwelijks geboekt door Belgen, maar wel door Britten en andere Angelsaksische markten.

De Britse groepen bezoeken het oorlogserfgoed in de Westhoek vaak via een touroperator of een reisbureau in eigen land (62,3%). Een groot deel van de Britse groepen is dagtoerist (72,8%), wat betekent dat slechts 27,2% van de Britse groepen in de Westhoek overnacht. Veel van de Britse WOI-dagtoeristen in groep reizen vanuit Groot-Brittannië op en neer voor een bezoek aan de Westhoek of zijn op doorreis naar een andere bestemming. Maar liefst ca. 80% van de Britse dagtoeristen in groep bezoeken de Westhoek vanuit een vakantieplaats buiten de eigen woonplaats. Daarvan vertrekt ongeveer de helft uit Brugge. Het gaat om ongeveer 21 000 Britse WOI-dagtoeristen in groep die vanuit een vakantieplaats buiten de woonplaats komen, waarvan bijna 11 000 toeristen uit Brugge[69].

[69] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

Kijkend naar alle WOI-toeristen die op daguitstap zijn naar de Westhoek en in een andere plaats dan de eigen woonplaats verblijven, blijken veel individuele bezoekers vanuit de Westkust (37,3%), Groot-Brugge (17,6%) en Frankrijk (11,3%) te komen. Groepen overnachten het vaakst in Groot-Brugge (37,8%), maar ook wel in Frankrijk (14,3%) en aan de Westkust (13,4%). Scholen blijven voor ongeveer de helft in Noord-Frankrijk overnachten en voor de rest overwegend in overig West-Vlaanderen. Dagtoeristen in groep blijven het vaakst in een verblijfplaats buiten de eigen woonplaats: 55,3% ten opzichte van de individuele dagtoeristen.

Verblijfsplaats van de WOI-toerist buiten de Westhoek, op daguitstap naar de Westhoek (in %)

	Individuele bezoekers	**Groepen**
Westkust[(a)]	37,30%	13,40%
Oostkust[(b)]	6,30%	1,70%
Oostende	5,00%	5,90%
Groot-Brugge[(c)]	17,60%	37,80%
Brugse Ommeland	5,00%	0,00%
Leiesteek	2,60%	2,50%
Provincie Oost-Vlaanderen	3,10%	1,70%
Provincie Antwerpen	0,90%	0,80%
Provincie Limburg	0,20%	0,00%
Provincie Vlaams-Brabant	0,40%	0,00%
Brussel	2,80%	0,80%
Overig België	1,30%	10,10%
Frankrijk	11,30%	14,30%
Provincie Zeeland	2,20%	0,00%
Overig Nederland	0,20%	0,80%
Andere plaatsen	0,20%	0,00%
Niet bekend	3,70%	10,10%
Totaal	100,00%	100,00%

[(a)] De gemeenten De Panne, Koksijde, Nieuwpoort en Middelkerke
[(b)] De gemeenten Bredene, De Haan, Blankenberge, Zeebrugge en Knokke-Heist
[(c)] Exclusief Zeebrugge
Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Op de zakenmarkt wordt het thema van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek slechts beperkt betrokken in meetcentives of enkel incentives. Opvallend is namelijk dat bezoeken georganiseerd door of voor het werk slechts beperkt voorkomen (6,7%). Bezoeken georganiseerd door of voor een vereniging of een groter familieverband komen wel regelmatig voor (respectievelijk 31,9% en 21,6%)[70]. Hoewel (meet-) centives momenteel slechts een beperkt belang hebben in het WOI-toerisme in de Westhoek, is hier wellicht nog ruimte voor uitbreiding.

Om de beleving van het WOI-toerisme in de Westhoek nog te verhogen, is er vraag naar ondermeer meer boeiende gidsbeurten doorheen het (oorlogs-) landschap. 32,3% van de WOI-toeristen geeft aan interesse te hebben in dergelijke gidsbeurten.

[70] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

CONCLUSIES COMMERCIËLE PRODUCTONTWIKKELING

Het aanbod van WOI-gerelateerde commerciële producten is belangrijk als een soort van verpakking van de verschillende WOI-bezoekpunten. Ze werken ook ter promotie van bepaalde aanbieders. Zo is de Westhoekvoordeelpas niet alleen een promotie voor de deelnemende WOI-bezoekersattracties, maar ook voor de logiesuitbaters die hem inkopen.

Op het gebied van dagtrips zijn er heel wat samengestelde arrangementen georganiseerd door de diensten voor Toerisme. Dat kunnen wandelingen, bus- of fietstochten zijn die vaak nog op maat aangepast kunnen worden. De logies spelen een niet onbelangrijke rol door het verstrekken van allerhande informatie waarbij de verblijfstoerist zelf een eigen trip kan samenstellen en organiseren.

Op de Britse markt is de rol van de touroperator en het reisbureau niet weg te denken. Een groot deel van de Britten maakt namelijk gebruik van een arrangement uit het aanbod van een touroperator of een reisbureau. Van de Britse dagtoeristen in groep blijkt een behoorlijk aandeel in een andere plaats dan de eigen woonplaats te verblijven, wat voor ongeveer de helft van de Britten in Brugge gebeurt. De koppeling van de Westhoek en de slagvelden met Brugge is op het gebied van battlefieldtours dus erg belangrijk. Er zijn redelijk wat aanbieders van battlefieldtours in de regio, die vaak zowel 'the Salient' als de Somme en soms ook Verdun en Normandië aandoen.

Meetcentives of enkel incentives hebben momenteel slechts een beperkt belang in het WOI-toerisme in de Westhoek. In het aanbod daarvoor komt de Eerste Wereldoorlog momenteel dan ook weinig aan bod. Toch is hier wellicht nog ruimte voor uitbreiding.

2.2.2.5 WOI-EDUCATIE

Educatie is een soms ondergewaardeerd ondersteunend product bij het WOI-toerisme in de Westhoek. Gezien de vele scholen die de Westhoek jaarlijks bezoeken omwille, van het nog aanwezige oorlogserfgoed, verdient educatie wel degelijk de nodige aandacht. Eerst wordt het aanbod op het gebied van educatie bekeken, waarna enkele aspecten vanuit de vraag aan bod komen.

AANBOD VAN WOI-EDUCATIE

In het beleidsplan van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' wordt een onderscheid gemaakt tussen herinneringseducatie en vredeseducatie[71]:

- Herinneringseducatie vertrekt vanuit de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog waarbij verbindingen worden gelegd met begrippen als 'oorlog' en 'vrede' om actuele conflicten en oplossingen in een context te plaatsen. Er wordt ingegaan op de vier jaren van oorlog, maar ook op hoe streekbewoners en bezoekers met de gevolgen daarvan zijn omgegaan sinds het einde van de oorlog tot op heden. Zo wordt de link heden-verleden gelegd, waardoor men op een actuele en kritische wijze betekenis kan geven aan het verleden.

- Bij vredeseducatie worden inzicht, kennis, vaardigheden en attitudes aangereikt waarmee men in de maatschappij actief kan meewerken aan het maken van meer vrede.

Er moet hierbij echter een onderscheid worden gemaakt tussen een educatieve werking voor scholieren en jongeren en voor volwassenen:

- **Scholen en jongeren**
  In het onderwijs worden niet meer louter feiten aan de leerlingen meegegeven. Onderwerpen worden nu ruimer opengetrokken en reflecteren de thema's uit de huidige maatschappij, zoals vooroordelen, mensenrechten, respect en discriminatie. De aandacht voor vredesopvoeding is de laatste decennia stelselmatig toegenomen. De wandaden uit ondermeer de Eerste Wereldoorlog hebben de internationale politiek namelijk aangezet tot het nemen van initiatieven om de wereldvrede te bevorderen. Daarnaast zijn we tegenwoordig allemaal wereldburgers geworden, die leven in een interculturele samenleving.

  Herinnerings- en vredeseducatie op scholen gebeurt niet alleen in de klas, maar wordt vaak ook doorgetrokken naar een bezoek aan een museum, een tijdelijke tentoonstelling, een historische site of iets anders dat bij het onderwerp past. Deze zogenaamde 'herinnerings- of vredeslocaties' laten leerlingen buiten de schoolmuren ervaringsgericht ontdekken. Scholen zijn dan ook een belangrijke markt voor de WOI-bezoekersattracties en de plaatselijke horeca.

- **Volwassenen**
  Ook naar volwassen toe kan ingespeeld worden op herinnerings- en vredeseducatie. Dit gebeurt door volwassen nog beter bij het onderwerp te laten betrekken, door in te spelen op een zeker WOI-beleving. Hoewel 'beleving' in deze context misschien wat vreemd klinkt, wordt hiermee beleving op een respectvolle manier bedoeld waarbij bezoekers het onderwerp echt gaan aanvoelen. Bij het inrichten van bezoekersattracties wordt getracht hier zoveel mogelijk op in te spelen. Ook andere activiteiten zoals vredesconcerten, theaterwandelingen en dergelijke dragen hiertoe bij.

[71] Bron: Beleidsplan *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, provincie West-Vlaanderen, 2007

Goed uitgebouwde informatieve en educatieve websites, zowel op scholen als op andere bezoekers gericht, is vaak een eerste vertrekpunt voor WOI-educatie. De websites van de WOI-musea richten zich in eerste instantie uiteraard op het museum zelf, maar hebben daarnaast ook aandacht voor meer achtergrondinformatie over de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. De meeste WOI-musea hebben dan ook een afzonderlijke rubriek over educatie voor scholen. Er worden heel wat verschillende soorten pakketten aangeboden, zoals een didactische handleiding voor de leerkracht in de klas en één voor in het museum, een educatieve koffer, workshops, dagarrangementen voor scholen binnen en buiten de musea, zoektochten en puzzels, een boek met cd-rom, vragenlijsten en werkbladen. Op de website www.wo1.be is eveneens veel achtergrondinformatie terug te vinden op basis van een ruime database van WOI-bezoekpunten en –gebeurtenissen.

Ook aan gezelschappen met kinderen wordt in sommige musea volop aandacht besteed. Zo heeft het Talbot House een cluedospel, een fotozoektocht en een kruiswoordpuzzel ontwikkeld, zodat kinderen die samen met volwassen het museum bezoeken, zich kunnen bezighouden. Dergelijke zaken kunnen in de musea echter nog uitgebreid worden. Bovendien is er in de vaste opstellingen van de musea vaak nog weinig aandacht voor kinderen.

Daarnaast wordt het Messines Peace Village nog verder uitgebouwd als centrum voor vredeseducatie. Het centrum werd in de eerste plaats gebouwd om logies aan te bieden aan jongeren die naar de Westhoek komen in het kader van vredesopvoeding. Ook naar niet-overnachtende bezoekers toe wordt aan het aspect van vredeseducatie een verdere invulling gegeven.

PERCEPTIE VANUIT DE VRAAGZIJDE

Scholen zijn een belangrijke markt voor de WOI-bezoekersattracties en de plaatselijke horeca. Van alle WOI-bezoekers in de Westhoek maken de scholen daar namelijk 37,3% van uit. De Britse scholen zijn zelfs sterker vertegenwoordig dan de Belgische scholen (respectievelijk 48,8% en 43,1%). De grote aanwezigheid van Britse scholen kan verklaard worden door het feit dat tijdens de regering Thatcher de Eerste Wereldoorlog een onderdeel werd van het verplichte schoolcurriculum, met daaraan verbonden een aanbevolen bezoek aan de slagvelden. In België is dat niet het geval.

Het belang van het verstrekken van voldoende diepgaande informatie en het aanbieden van educatieve pakketten blijkt uit het feit dat veel scholen de schooluitstap zelf organiseren. Dat geldt met name voor de Belgische scholen die voor maar liefst 98% de uitstap zelf organiseren. Britse scholen boeken vaker een uitstap bij een touroperator en organiseren de uitstap voor 23,3% zelf.

Organisatie van het bezoek aan een WOI-site in de Westhoek bij Belgische en Britse scholen (in %)

Organisatie van de schoolreis	**België**	**Groot-Brittannië**
Door de school zelf georganiseerd	98,0	23,3
Boeking via touroperator	1,0	76,7
Andere manier	1,0	0,0
Totaal	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Hoewel de Belgische scholen de daguitstap vaker zelf organiseren dan de Britse scholen, geven de Britten wel vaker aan dat de beschikbaarheid van een educatief pakket bij een bepaald WOI-bezoekpunt een beweegreden was voor het bezoek (12,8% van de Britse en 5,8% van de Belgische scholen).

Opvallend bij de Belgische schoolgroepen is dat het lager secundair onderwijs duidelijk veel minder sterk aanwezig is (17,6%). Hier liggen wellicht nog uitbreidingsmogelijkheden.

Op de verschillende markten is een andere benadering nodig: herinnerings- versus vredeseducatie. Voor de Duitsers ligt de oorlog nog steeds erg gevoelig. Er is echter langzaam aan een kentering gaande en nichegroepen zouden wel interesse voor het onderwerp kunnen hebben. Hiervoor is een

ruime benadering wel cruciaal. Duitsers moeten niet aan de hand van de slagvelden, maar met andere WOI-gerelateerde aspecten aangetrokken worden (bijv. architectuur en wederopbouw). Bij de Britten gaat het juist wel om de herinnering van de voorvaderen die hebben gestreden en de oorlog wonnen. Britten willen eenvoudigweg en piëteitsvol de tienduizenden doden die zijn gevallen herdenken ('remembrance'). Dit in tegenstelling tot enkele Commonwealth-landen die wel steeds meer open staan voor de koppeling van een vredesboodschap aan de herinnering van de Eerste Wereldoorlog, zoals de Ieren en de Nieuw-Zeelanders.

CONCLUSIES EDUCATIEVE WERKING

WOI-educatie wordt soms ondergewaardeerd als ondersteunend product van het WOI-toerisme, maar gezien het grote aantal scholen in de regio die het oorlogserfgoed bezoeken, is educatie wel degelijk (economisch) van belang. De benadering is hierbij echter vaak bepalend: herinnerings- versus vredeseducatie. Waar voor Britten het herdenken van de vele doden nog steeds primeert, hechten andere Commonwealth-landen steeds meer belang aan een vredesboodschap (bijv. Ieren en Nieuw-Zeelanders).

De musea spelen hier een grote rol in. De educatieve werking is echter niet zomaar één van de taken van de museale attracties, maar een manier om de Eerste Wereldoorlog dichter bij de leefwereld van de hedendaagse bezoeker te brengen, meestal gericht op jongeren. Zij hebben dan ook een ruim aanbod aan educatieve pakketten, vaak toegespitst op verschillende schoolniveaus. Redelijk wat Britse scholen geven aan de beschikbaarheid van een educatief pakket een beweegreden te vinden voor een bezoek. Belgische scholen organiseren de uitstap anderzijds meestal zelf, wat betekent dat duidelijke achtergrondinformatie en kwalitatieve educatieve pakketten ook op hen van invloed kan zijn.

Naast schoolgroepen moeten ook kinderen in familieverband aangesproken worden. Dit gebeurt soms met zoektochten doorheen de musea, maar eigenlijk is er weinig specifieke aandacht voor in de vaste opstellingen. Ook volwassenen mogen bij het educatieve aspect niet worden vergeten. De bewustwording kan ook bij hen versterkt worden aan de hand van bijvoorbeeld tentoonstellingen, workshops en concerten.

2.3 WOI-TOERISTEN

De toeristische vraag geeft een beeld van actuele en potentiële bezoekers in de Westhoek met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog. Daarnaast wordt de economische betekenis van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek bekeken.

Dankzij het Westtoer-onderzoek 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' (2006) en de tellingen in 2007 is er heel wat geweten over de WOI-toeristen in de Westhoek. Het onderzoek geeft een beeld van het volume, het profiel en andere kenmerken van deze WOI-toeristen. Dit werd in samenwerking met de provincie West-Vlaanderen en een aantal Westhoekgemeenten uitgevoerd. Voor het verzamelen van de benodigde gegevens werd er enerzijds gebruik gemaakt van bezoekerstellingen en anderzijds van bezoekersenquêteringen. Beiden vonden plaats op tien geselecteerde belangrijke sites met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek: het In Flanders Fields Museum in Ieper, de IJzertoren, de Dodengang en de Duitse begraafplaats (Vladslo) in Diksmuide, het Memorial Museum Passchendaele 1917 en Tyne Cot Cemetery in Zonnebeke, Talbot House en Lijssenthoek Military Cemetery in Poperinge, Bayernwald in Heuvelland en de Duitse begraafplaats in Langemark.

Bij de toeristische vraag worden het volume, de kenmerken, de motivatie en de tevredenheid van de WOI-toeristen in de Westhoek bekeken. Voor het gedragspatroon met betrekking tot WOI-locaties, verblijfsaccommodaties en informatiebronnen, zie respectievelijk paragraaf 2.2.1.1 *WOI-bezoekersattracties – Bezoekersattracties vanuit de vraagzijde*, paragraaf 2.2.1.2 *(Front-) landschap met WOI-sites – Landschap met WOI-sites vanuit de vraagzijde*, paragraaf 2.2.2.3 *Logies – Verblijfsaccommodaties vanuit de vraagzijde* en paragraaf 2.4.1 *Toeristische promotie – Gebruikte informatiebronnen*.

2.3.1 VOLUME EN KENMERKEN

Het volume en het profiel geven een goed beeld van de WOI-toeristen in de Westhoek.

AANTAL WOI-TOERISTEN

In 2007 is het aantal WOI-toeristen in de Westhoek geschat op **368 800**. Ten opzichte van 2006 is het totaalvolume gestegen met 12,8%. Het jaar ervoor werd het aantal WOI-toeristen namelijk ingeschat op ongeveer 326 900 toeristen. Deze groei kan deels verklaard worden door de evenementen en herdenkingen die het WOI-toerisme in de Westhoek ondersteunen. Zo was er de herdenking van de 90ste verjaardag van de Slag bij Passendale, onder meer met een bezoek van de Britse Queen.

DAG-/VERBLIJFSTOERISME

Het verblijfstoerisme in de Westhoek bestaat uit toeristen die tijdens hun vakantie of enkele dagen weg ten minste één nacht in de Westhoek doorbrengen. Toeristen die niet in de Westhoek overnachten worden beschouwd als dagtoeristen. Dit zijn zowel toeristen die vanuit hun woonplaats naar de Westhoek komen als toeristen die overnachten buiten de Westhoek (bijvoorbeeld in Brugge, aan de Westkust of in Noord-Frankrijk) of toeristen die op doorreis zijn zonder overnachting in de Westhoek.

Volgende tabel geeft aan dat het verblijfstoerisme bij het WOI-toerisme in de Westhoek sterk is vertegenwoordigd: ongeveer 38% van de WOI-toeristen blijft minstens voor één nacht in de Westhoek overnachten. 62% van de WOI-toeristen wordt beschouwd als dagtoerist.

Dag- en verblijfstoeristen in het WOI-toerisme in de Westhoek (in %)

Dag- en verblijfstoerist	In %
Dagtoerist	62,3
Verblijfstoerist	37,7
Totaal	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

INDIVIDUELE BEZOEKERS/GROEPEN/SCHOLEN

Bij de WOI-toeristen in de Westhoek worden drie types toerist naar organisatie onderscheiden: individuele bezoekers, groepen en scholen. Hoewel scholieren samen ook een groep vormen, worden deze vanwege het belang ervan in het WOI-toerisme in de Westhoek, onderscheiden van de andere soorten groepen. Onderstaande tabel toont aan dat de individuele bezoekers het sterkst vertegenwoordigd zijn (41,4%). Het aandeel van de schoolgroepen ligt redelijk hoog met 37,3% en de groepen maken 21,3% uit van de populatie. Er wordt van een groep gesproken wanneer het bezoek georganiseerd is door (of voor) een vereniging of een bedrijf en wanneer het gezelschap uit meer dan 10 personen bestaat, ook al is het bezoek op een andere manier georganiseerd.

Aandeel van het type toerist naar organisatie bij de WOI-toeristen in de Westhoek (in %)

Type toerist naar organisatie	In %
Individuele bezoekers	41,4
Groepen	21,3
Scholen	37,3
Totaal	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

PROFIEL VAN DE WOI-TOERIST

Het profiel van de WOI-toerist in de Westhoek wordt bepaald door het land van herkomst, type toerist naar organisatie, leeftijd, samenstelling van het reisgezelschap, sociale kenmerken en type van verblijf.

LAND VAN HERKOMST

De WOI-toeristen komen grotendeels uit België (46,6%) en Groot-Brittannië (40,3%). Toch mag het belang van de Nederlandse en andere markten niet onderschat worden. De Nederlandse markt (9,3%) is immers een interessante groeimarkt, terwijl de andere markten (3,8%) vaak voor bepaalde bezoekersattracties of sites van belang zijn. Zo vormen de Ieren bijvoorbeeld een belangrijke markt voor Mesen, waar zich het Iers Vredespark bevindt. Bij de andere landen zijn Australië en Canada het sterkst vertegenwoordigd. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat de enquêtering zich echter beperkte tot de Nederlandstalige (Vlamingen en Nederlanders) en Engelstalige (Britten en alle andere Angelsaksische nationaliteiten) bezoekers. Bij de Belgen gaat het dus steeds in hoofdzaak om de Vlamingen en bij de andere landen zijn de Fransen nauwelijks vertegenwoordigd.

Aandeel van land van herkomst van de WOI-toerist in de Westhoek (in %)

Herkomst toerist	In %
België	46,6
Groot-Brittannië	40,3
Nederland	9,3
Andere landen	3,8
Totaal	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Het totaal aantal overnachtingen in de Westhoek maakt duidelijk dat er ook heel wat toeristen van andere nationaliteiten een bezoek brengen aan de Westhoek met betrekking tot het WOI-erfgoed in de regio. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de toeristen uit bepaalde landen in hoofdzaak voor het thema van de Eerste Wereldoorlog naar de Westhoek komen, zoals Australiërs, Canadezen, Amerikanen, Nieuw-Zeelanders, Ieren en Indiërs. Onderstaande tabel geeft enkel een beeld van de verhoudingen tussen de verschillende toeristen uit andere landen die in hoofdzaak voor het thema van de Eerste Wereldoorlog komen. Hoewel de meeste toeristen in hoofdzaak voor het thema van de Eerste Wereldoorlog een bezoek aan de Westhoek brengen, is een lichte overschatting mogelijk. Dagtoeristen zijn hier niet in meegerekend, die eventueel vanuit Brugge, Noord-Frankrijk of andere locaties een bezoek aan het oorlogserfgoed in de Westhoek brengen.

Overnachtingen en aankomsten in de Westhoek in hotels, campings en logies voor doelgroepen, naar nationaliteit, 2007 (excl. gastenkamers en huurvakantiewoningen)

2007	Aankomsten		Overnachtingen	
Landen	**Aantal**	**%**	**Aantal**	**%**
België	114.681	51,7%	279.864	56,0%
Verenigd Koninkrijk	71.643	32,3%	148.623	29,7%
Nederland	16.891	7,6%	33.096	6,6%
Frankrijk	5.689	2,6%	9.045	1,8%
Duitsland	3.695	1,7%	8.931	1,8%
Ierland	726	0,3%	1.982	0,4%
Verenigde Staten	551	0,2%	1.096	0,2%
Australië	1.276	0,6%	2.162	0,4%
Canada	1.217	0,5%	2.304	0,5%
Nieuw-Zeeland	710	0,3%	1.301	0,3%
China	83	0,0%	236	0,0%
India	40	0,0%	188	0,0%
Andere	4.518	2,0%	11.286	2,3%
TOTAAL ANDERE	**221.720**	**100,0%**	**500.114**	**100,0%**

Bron: Westtoer en FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, Statistiek van Toerisme en Hotelwezen

SEIZOEN

Het WOI-toerisme in de Westhoek is niet alleen gericht op de algemene herdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog in de maand november. Ook in het voorjaar en zelfs in de zomer komen de toeristen naar de Westhoek en bezoeken ze de WOI-locaties. Er is dus sprake van een redelijk goede spreiding over het hele jaar, waarbij het seizoen voor het WOI-toerisme in de Westhoek al in februari/maart start en tot eind november loopt.

Per seizoen verschilt het aandeel van de verschillende types toerist naar organisatie. Zo wordt de zomer gekenmerkt door meer individuele bezoekers en minder groepen. Door ondermeer de afwijkende schoolkalender in Groot-Brittannië bezoeken er in de zomermaanden toch nog een beperkt aantal schoolgroepen de Westhoek. In het najaar zijn er minder individuele bezoekers en meer schoolgroepen aanwezig. Hoewel het voorjaar een tussenpositie inneemt, worden er toch opvallend veel schoolgroepen aangetrokken.

Type toerist naar organisatie in het WOI-toerisme in de Westhoek volgens seizoen (in %)

Type toerist naar organisatie	Voorjaar (apr-jun)	Zomer (jul-aug)	Najaar (sep-nov)	Totaal
Individuele bezoeker	40,2	66,4	28,5	41,4
Groepen	22,3	18,8	22,2	21,3
Scholen	37,5	14,8	49,3	37,3
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

ORGANISATIE

De organisatie van een bezoek aan WOI-locaties in de Westhoek is verschillend voor de individuele bezoekers, groepen en scholen. Bij de individuele bezoekers zijn de bezoeken namelijk meestal op individuele basis (95,7%) georganiseerd, terwijl bij de groepen het bezoek in belangrijke mate inbegrepen is in een arrangement van een touroperator of reisbureau (36,3%) of wordt georganiseerd door een vereniging (31,9%). Bezoeken via een battlefieldtour of aangeboden door touroperators en reisbureaus komen bij de individuele bezoekers minder frequent voor. Bij de groepen wordt ook een niet onbelangrijk deel georganiseerd in een groter familieverband (21,6%). Opvallend is dat bezoeken georganiseerd door of voor het werk slechts beperkt voorkomen (6,7%). Hoewel (meet-) incentives momenteel slechts een beperkt belang hebben in het WOI-toerisme in de Westhoek, is hier wellicht nog ruimte voor uitbreiding.

Organisatie van het bezoek aan een WOI-locatie in de Westhoek bij individuele bezoekers en groepen (in %)

Organisatie van het bezoek	Individuele bezoekers	Groepen
Bezoek op individuele basis	95,7	0,0
Battlefieldtour met vast vertrek vanuit Brugge of Ieper	2,7	3,5
Inbegrepen in arrangement uit aanbod TO/reisbureau	1,6	36,3
Bezoek georganiseerd door/voor vereniging	n.v.t.	31,9
Bezoek georganiseerd door/voor werk/bedrijf	n.v.t.	6,7
Bezoek georganiseerd door/voor groter familieverband	n.v.t.	21,6
Totaal	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Onderstaande tabel over de organisatie van een bezoek aan de Westhoek door schoolgroepen maakt duidelijk dat de meerderheid van de scholen de uitstap zelf organiseert (61,9%), terwijl bijna 40% via een touroperator boekt (37,7%).

Organisatie van de uitstap in de Westhoek bij scholen (in %)

Organisatie van de schoolreis	In %
Door de school zelf georganiseerd	61,9
Boeking via touroperator	37,7
Andere manier	0,4
Totaal	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

REISGEZELSCHAP, LEEFTIJD EN SOCIALE KENMERKEN

Het reisgezelschap, de leeftijd en de sociale status van de WOI-toeristen is anders voor de individuele bezoekers, de groepen en de scholen.

Individuele bezoekers

Het reisgezelschap van bijna de helft van de individuele bezoekers bestaat uit twee personen (47,0%), maar gezelschappen van vier personen komen ook vaak voor (22,0%). Er zijn minder gezelschappen van 6 personen of meer (8,2%). Het gemiddeld aantal personen per reisgezelschap ligt op 3,1 personen.

Wat de leeftijd betreft zijn de veertigers, vijftigers en zestigers het sterkst vertegenwoordigd bij de individuele bezoekers. Dertigers en vooral twintigers en jonger zijn minder vertegenwoordigd. De gemiddelde leeftijd is 51,2.

Kijkend naar de sociale status blijkt ongeveer één derde van de gezinshoofden gepensioneerd te zijn (31,2%). Qua beroep komen bedienden (27,5%) en kaderpersoneel (25,4%) het meeste voor. Ook het onderwijzend personeel (14,2%) en de arbeiders (10,6%) zijn goed vertegenwoordigd.

Groepen

Bij de groepen bedraagt het gemiddeld aantal personen 31,4 personen per reisgezelschap. De meeste gezelschappen bij groepen bestaan uit 11 à 20 personen (28,0%) of uit 31 à 40 personen (26,1%). Gezelschappen van meer dan 50 personen komen bij de groepen slechts beperkt voor (8,1%).

De leeftijd bij de groepen ligt met meer vijftigers, zestigers en zeventigers iets hoger dan bij de individuele bezoekers. Weinig twintigers en dertigers brengen een bezoek aan de Westhoek in groep. De gemiddelde leeftijd is 57,2.

Het aandeel van gepensioneerden ligt bij de groepen met bijna de helft (48,2%) hoger dan dat bij de individuele bezoekers. Dit komt overeen met het leeftijdsprofiel waarbij blijkt dat de groepen gemiddeld iets ouder zijn dan de individuele bezoekers. Zoals bij de individuele bezoekers komen de bedienden (31,3%) en kaderpersoneel (20,6%) het meeste voor. Daarnaast zijn ook het onderwijzend personeel (15,6%) en de arbeiders (9,8%) goed vertegenwoordigd.

Scholen

De grootste groep qua reisgezelschappen bestaat bij de schoolgroepen uit 21 à 40 leerlingen (37,0%), maar ook schoolgroepen met 41 à 60 leerlingen komen vaak voor (30,9%). Slechts een beperkt deel van de schoolgroepen bestaat uit meer dan 60 leerlingen (23,2%). De gemiddelde grootte van een leerlingengroep is 48,9 leerlingen.

Bij het grootste deel van de schoolgroepen is de jongste leerling 12-17 jaar (75%), gevolgd door de schoolgroepen waarbij de jongste leerling 6-11 jaar (15,2%) en 18-19 jaar is (7,4%).

TYPE VERBLIJF

Het WOI-toerisme bestaat voor 62,3% uit dag- en voor 37,7% uit verblijfstoerisme. Verhoudingsgewijs blijven heel wat individuele bezoekers voor minstens één nacht in de Westhoek (42,2%), terwijl de meeste groepen als dagtoeristen (73,0%) beschouwd kunnen worden. De scholen zitten daar tussenin.

Dag- en verblijfstoeristen in het WOI-toerisme in de Westhoek volgens type toerist naar organisatie (in %)

Dag- en verblijfstoerist	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
Dagtoerist	57,8	73,0	61,2	62,3
Verblijfstoerist	42,2	27,0	38,8	37,7
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Het aantal dag- en verblijfstoeristen in het WOI-toerisme in de Westhoek verschilt weinig per seizoen. De verhouding van ongeveer 60% dagtoeristen en bijna 40% verblijfstoeristen komt zowel in het voorjaar als in het najaar voor. In de zomer is echter wel een kleine stijging van het aantal dagtoeristen (64,7%) in verhouding tot het aantal verblijfstoeristen (35,3%) merkbaar.

Het belang van het WOI-verblijfstoerisme in de Westhoek ligt bij de korte verblijven. Maar liefst 81,8% overnacht in de regio voor één tot drie nachten, waarbij de meerderheid twee nachten blijft (39,6%). De lange verblijven vinden in de eerste plaats in de zomer en in tweede instantie in het voorjaar plaats.

CONCLUSIES VOLUME EN PROFIEL VAN DE WOI-TOERIST

Het WOI-toerisme trekt jaarlijks grote aantallen bezoekers naar de Westhoek. Hoewel 2007 een bijzonder jaar was, vanwege de vele herdenkingsactiviteiten die in het kader van de 90ste verjaardag van de Derde Slag bij Ieper (Passendale) hebben plaatsgevonden en het bezoek van de Britse Queen in dit verband, is er toch ook in algemene zin een toenemende trend waarneembaar van het WOI-toerisme in de Westhoek. Hiervan is ongeveer twee derde dagtoerist terwijl één derde overnacht in de regio. De individuele bezoekers vormen het grootste aandeel, maar groepen en vooral schoolgroepen zijn ook een belangrijke doelgroep voor het WOI-toerisme in de regio.

De Eerste Wereldoorlog is een thema met grote internationale belangstelling. De binnenlandse markt vormt weliswaar de grootste markt, maar verschilt niet veel met het aantal Britten dat de Westhoek vanwege het thema van de Eerste Wereldoorlog bezoekt. Het aantal Nederlandse WOI-toeristen laat zien dat Nederlanders een interessante groeimarkt vormen. Daarnaast bezoeken ook heel wat andere nationaliteiten de Westhoek, doorgaans specifiek met betrekking tot het oorlogserfgoed.

Het WOI-toerisme is niet enkel gericht op de herdenkingsmaand november. Ook in het voorjaar en zelfs in de zomer trekt het thema toeristen naar de regio. In de zomerperiode zijn dat veelal individuele bezoekers en in het voorjaar zijn daarnaast de scholen goed vertegenwoordigd.

Wat organisatie betreft, is er een groot verschil tussen Belgen en Britten. Individuele bezoekers brengen weliswaar bij beide nationaliteiten meestal een bezoek op individuele basis, maar bij de (school-) groepen maken Britten regelmatig gebruik van touroperators, waar Belgische groepen vaker een bezoek brengen georganiseerd door of voor een vereniging of in een groter familieverband.

Tenslotte trekt het thema van de Eerste Wereldoorlog een ouder publiek aan: individuele bezoekers zijn gemiddeld 51,2 jaar en groepstoeristen zijn gemiddeld 57,2 jaar oud. De gemiddelde leeftijd ligt bij de Britten nog hoger dan bij de Belgen.

2.3.2 MOTIVATIE EN TEVREDENHEID VAN DE WOI-TOERIST

Vanuit strategisch oogpunt is het essentieel om inzicht te verwerven in de motivatie en tevredenheid van de WOI-toerist. Het is belangrijk om te weten wat de belangrijkste beweegredenen van de WOI-toerist zijn om een bezoek aan de Westhoek te brengen en wat de belangrijkheid van het thema van de Eerste Wereldoorlog bij de keuze voor de Westhoek is.

MOTIVATIE

BEWEEGREDEN VOOR BEZOEK AAN DE WESTHOEK

Door het verstrijken van de jaren is de familieband, als belangrijkste reden om de Westhoek te bezoeken, een kleinere rol gaan spelen. Enkele jaren geleden was de familieband met het oorlogsverleden in de Westhoek nog voor 13,1%[72] een beweegreden voor het bezoek, terwijl dit in 2006 nog maar voor 9,4%[73] het geval was. Uit volgende tabel blijkt dat de belangrijkste beweegreden voor een bezoek aan een WOI-locatie in de Westhoek de specifieke interesse voor de Eerste Wereldoorlog is (53,6%). Daarnaast kadert het bezoek bij ongeveer de helft van de bezoekers (50,7%) binnen een georganiseerde uitstap, deels (14,3%) of volledig (36,4%) gericht op de Eerste Wereldoorlog. Voor 13,8% van de bezoekers kadert het bezoek aan de WOI-site binnen de ruime toeristische diversiteit van de Westhoek. Andere redenen voor een bezoek aan een WOI-locatie in de Westhoek (9,1%) zijn een vroeger (school-) bezoek of uit algemene interesse in geschiedenis en cultuur.

De beweegredenen voor een bezoek aan de Westhoek verschillen per type toerist. Bij de individuele bezoekers en de groepen is de specifieke interesse voor de Eerste Wereldoorlog veruit de belangrijkste beweegreden voor het bezoek (respectievelijk 62,2% en 64,2%). Daarnaast zijn het kaderen van de uitstap in de toeristische diversiteit van de Westhoek, de familieband met het oorlogsverleden van de Westhoek en het kaderen van de uitstap binnen een georganiseerde uitstap deels gericht op de Eerste Wereldoorlog, belangrijke beweegredenen. Bij 95% van de scholen kadert het bezoek binnen een georganiseerde uitstap, waarbij de meeste uitstappen volledig op de Eerste Wereldoorlog gericht zijn (72,6%). De specifieke interesse voor de Eerste Wereldoorlog speelt ook bij de scholen een belangrijke rol (38,2%) en voor ongeveer een op zes scholen (17,4%) vormen de vlotte bereikbaarheid en de parkeermogelijkheden voor de autocar eveneens een beweegreden voor het bezoek aan een bepaalde site.

[72] Bron: Bezoekersonderzoek *Tyne Cot Cemetery in Zonnebeke*, Westtoer, 2002
[73] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

Beweegreden voor bezoek aan WOI-locaties volgens type toerist naar organisatie (meerdere antwoorden mogelijk, in %)

Beweegreden voor bezoek	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
Uit specifieke interesse voor WOI	62,2	64,2	38,2	53,6
Kaderde binnen georganiseerde uitstap gericht op WOI	14,4	14,7	72,6	36,4
Kaderde binnen georganiseerde uitstap deels gericht op WOI	8,6	10,2	22,8	14,3
Bezoek als onderdeel van de toeristische diversiteit van de Westhoek	19,2	20,8	4,1	13,8
Familieband met oorlogsverleden van de Westhoek	13,1	15,3	2,1	9,4
Vlotte bereikbaarheid en parkeermogelijkheden voor autocar[(a)]	n.v.t.	n.v.t.	17,4	6,6
Halte langs bewegwijzerde route[(b)]	8,5	7,0	n.v.t.	5,0
Beschikbaarheid educatief pakket op deze site[(a)]	n.v.t.	n.v.t.	8,7	3,3
Andere reden	9,9	9,6	7,9	9,1
Gemiddeld aantal beweegredenen	**1,4**	**1,4**	**1,7**	**1,5**

[(a)] Deze antwoordmogelijkheid was niet opgenomen in de vragenlijst voor individuele bezoekers en groepen.
[(b)] Deze antwoordmogelijkheid was niet opgenomen in de vragenlijst voor scholen.
Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Er is geen onderscheid in de beweegredenen voor een bezoek aan de WOI-locaties in de Westhoek tussen dag- en verblijfstoeristen.

BELANG VAN HET THEMA VAN DE EERSTE WERELDOORLOG BIJ KEUZE VOOR DE WESTHOEK

Het belang van het thema van de Eerste Wereldoorlog kan naast de specifieke beweegredenen ook afgeleid worden uit de motivatie van de WOI-toerist voor een bezoek aan WOI-locaties in de Westhoek. Een groot deel van de WOI-toeristen vindt het thema van de Eerste Wereldoorlog een erg belangrijke reden bij de keuze voor de Westhoek als bestemming voor een daguitstap of vakantieverblijf, waarbij het zelfs voor bijna de helft de enige reden voor bezoek aan de Westhoek is (48,2%). Voor de scholen is het thema van de Eerste Wereldoorlog nog belangrijker bij hun keuze voor de Westhoek (63,5%), dan bij individuele bezoekers en groepen. Slechts 10,6% vindt het thema van de Eerste Wereldoorlog niet echt belangrijk bij hun keuze voor de Westhoek als bestemming en zijn eerder toevallig op een WOI-locatie terechtgekomen. Bij de individuele bezoekers en groepen komt dit vaker voor dan bij de scholen.

Belangrijkheid van het thema WOI voor de WOI-toerist volgens het type toerist naar organisatie (in %)

Belangrijkheid van thema WOI	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
Het was de enige reden	41,4	34,1	63,5	48,2
Zeer belangrijk	20,8	25,6	19,7	21,4
Belangrijk	22,1	24,9	14,3	19,8
Niet echt belangrijk	15,7	15,4	2,5	10,6
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

TEVREDENHEID EN HERHAALBEZOEK

Het WOI-toerisme in de Westhoek kan ook aan de hand van de tevredenheid beoordeeld worden. Hierbij gaat het om de algemene tevredenheid van de tien geselecteerde locaties uit het Westtoer-onderzoek 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' uit 2006. De tevredenheid bepaalt mede de mate van herhaalbezoek.

TEVREDENHEID

De algemene tevredenheid van de WOI-toerist over de tien geselecteerde WOI-locaties in de Westhoek blijkt zeer hoog te liggen: 79,9% van de WOI-toeristen is uiterst of zeer tevreden over de WOI-locatie. Slechts een kleine minderheid geeft aan niet echt (0,9%) of helemaal niet (0,1%) tevreden te zijn. Gemiddeld geeft de WOI-toerist de WOI-locatie een score van 4,1 op 5.

Algemene tevredenheid met de tien geselecteerde WOI-sites in de Westhoek (in %)

Algemene tevredenheid	**In %**
Uiterst tevreden	31,7
Zeer tevreden	48,2
Tevreden	19,1
Niet echt tevreden	0,9
Helemaal niet tevreden	0,1
Totaal	100,0
Gemiddelde tevredenheidsscore	**4,1**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

HERHAALBEZOEK

Het patroon van bezoekfrequentie ligt bij de individuele bezoekers en de groepen ongeveer hetzelfde. De meeste WOI-toeristen bezoeken een WOI-locatie in de Westhoek voor de eerste keer. Toch is er ook een aanzienlijk deel bij wie het om het tweede of derde bezoek gaat. Gemiddeld is het voor de individuele bezoeker het tweede bezoek aan de WOI-site. Iets meer groepen dan individuele bezoekers bezichtigen de WOI-locatie voor een vierde keer of meer.

Herhaalbezoeken van de individuele bezoekers en groepen bij de WOI-site in de Westhoek (in %)

Herhaalbezoek	**Individuele bezoekers**	**Groepen**
Eerste bezoek	66,9	68,0
Tweede bezoek	14,2	12,0
Derde bezoek	8,0	8,3
Vierde bezoek	4,2	2,7
Vijfde bezoek	2,4	2,3
Zesde à tiende bezoek	2,3	3,0
Elfde bezoek of meer	2,0	3,7
Totaal	100,0	100,0
Gemiddeld het hoeveelste bezoek	**2,0**	**2,3**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Bij de scholen hebben de herhaalbezoeken betrekking op de bezoeken van de begeleider en niet op die van de leerlingen. Bij de scholen is het voor slechts 12,4% het eerste bezoek van de begeleider aan een WOI-locatie in de Westhoek. 26,0% van de begeleiders komt voor de tweede of de derde keer, terwijl 41,0% van hen al minstens zes keer een bezoek aan een WOI-locatie gebracht. Bij de scholen is het gemiddeld aantal bezoeken 6,3. Deze herhaalbezoeken vinden in 84,5% van de gevallen jaarlijks plaats. Een minderheid van de scholen komt slechts elke twee jaar naar de Westhoek (12,4%).

Herhaalbezoeken van de schoolbegeleiders bij de WOI-site in de Westhoek (in %)

Herhaalbezoek	**In %**
Eerste bezoek	12,4
Tweede bezoek	12,8
Derde bezoek	13,3
Vierde bezoek	9,8
Vijfde bezoek	10,7
Zesde à tiende bezoek	29,5
Elfde bezoek of meer	11,5
Totaal	100,0
Gemiddeld het hoeveelste bezoek	**6,3**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

CONCLUSIES MOTIVATIE EN TEVREDENHEID VAN DE WOI-TOERIST

Door het verstrijken van de jaren is de familieband als belangrijkste reden voor een bezoek aan de Westhoek een kleinere rol gaan spelen. De belangrijkste reden voor een bezoek aan de regio is nu de specifieke interesse voor het thema van de Eerste Wereldoorlog. Vaak kadert een bezoek binnen een georganiseerde uitstap deels of volledig gericht op de Eerste Wereldoorlog. Hierbij aansluitend is de Eerste Wereldoorlog heel vaak de enige of een zeer belangrijke reden bij de keuze van de Westhoek als bestemming.

De WOI-toerist is ook overwegend uiterst tot zeer tevreden. Dat weerspiegelt zich dan ook in de mate van herhaalbezoek. Voor ruim twee derde gaat het weliswaar om een eerste bezoek, toch is er een aanzienlijk deel bij wie het om een tweede of derde bezoek gaat. Bij de scholen valt het op dat zij vaak al jarenlang steeds weer met nieuwe schoolgroepen naar de slagvelden van de Westhoek terugkeren.

2.3.3 ECONOMISCHE BETEKENIS VAN WOI-TOERISME

Om de economische betekenis van het WOI-toerisme in de Westhoek te bepalen, wordt er naar de totale omzet gekeken en naar de bestedingen per type toerist.

TOTALE OMZET

De totale omzet van het WOI-toerisme in de Westhoek wordt ingeschat op **35,2 miljoen euro** in 2007. Dat betekent een groei van 12,8% ten opzichte van 2006, toen de omzet nog 31,2 miljoen euro bedroeg. Dit ligt in lijn met de algemene toename van het WOI-toerisme in de regio. Van de totale omzet in 2006 werd 5,1 miljoen euro besteed door dagtoeristen (16,3%) en 26,1 miljoen euro door verblijfstoeristen (83,7%). Hierbij zijn de uitgaven van toeristen aan een touroperator of reisbureau buiten de Westhoek niet meegerekend. Vooral veel Britse en andere Angelsaksische (school-) groepen reizen op deze manier naar de Westhoek en betalen in eigen land aan de touroperator of het reisbureau.

Onderstaande tabel maakt duidelijk dat bijna de helft van de totale omzet van het WOI-toerisme in de Westhoek, namelijk 14,3 miljoen euro, wordt besteed in de verblijfsaccommodatie (45,8%). Hiervan wordt 10,9 miljoen euro (34,9%) besteed aan de accommodatie zelf en 3,4 miljoen euro (10,9%) aan bijkomende kosten in het logies. Meer dan de helft van de totale omzet spendeert de WOI-toerist buiten het logies: 16,9 miljoen euro (54,2%). Hiervan gaat er het grootste bedrag naar restaurants of cafés (6,2 miljoen euro; 20%), gevolgd door shopping (4,3 miljoen euro; 13,7%) en toegangsprijzen voor attracties en evenementen (3,0 miljoen euro; 9,5%).

Omzet in de ruime zin van het WOI-toerisme in de Westhoek

Totale omzet	**Bedrag (in €)**	**Aandeel (in %)**
Bestedingen in logies [(a)]	14 273 876	45,8
Logies	*10 893 728*	*34,9*
Bar, restaurant…	*3 380 148*	*10,9*
Bestedingen buiten logies	16 907 138	54,2
Restaurant, café	*6 234 176*	*20,0*
Aankoop levensmiddelen	*1 237 718*	*4,0*
Shopping	*4 270 807*	*13,7*
Toegangsprijs attracties en evenementen	*2 952 727*	*9,5*
Transportkosten	*1 338 126*	*4,2*
Andere kosten	*873 584*	*2,8*
Totaal	**31 181 014**	**100,0**

[(a)] Bij de scholen omvat 'logies' alle bestedingen in het logies.
Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Het WOI-toerisme in de Westhoek is een erg belangrijke factor voor toerisme en recreatie in het algemeen in de regio. Met 31,2 miljoen euro omzet in 2006 vormde het WOI-toerisme 30,1% van de totale omzet van toerisme en recreatie in de Westhoek dat in 2006 op 103,7 miljoen euro kwam. Het WOI-dagtoerisme staat hierbij in voor 13,4% van de totale omzet van het dagtoerisme in de Westhoek, terwijl het WOI-verblijfstoerisme 39,8% van het totale verblijfstoerisme in de Westhoek zorgt.

Aandeel van de omzet van het WOI-toerisme in de omzet van toerisme en recreatie in het algemeen in de Westhoek

	WOI-toerisme (in €)	Toerisme en recreatie in het algemeen (in €)	Aandeel WOI-toerisme in toerisme en recreatie in het algemeen (in %)
Dagtoerisme	5,1	38,2	13,4
Verblijfstoerisme	26,1	65,5	39,8
Totaal	31,2	103,7	30,1

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006) en *Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek 2008-2013*, Westtoer (2007)

BESTEDINGEN DAGTOERISME

TOTALE BESTEDINGEN

De bestedingen van de dagtoeristen in het WOI-toerisme in de Westhoek worden ingeschat op **5,1 miljoen euro** in 2006. Ongeveer de helft van dit bedrag – of 2,6 miljoen euro – besteedt de dagtoerist in restaurants en cafés. Daarnaast wordt er veel uitgegeven aan attracties (1 miljoen euro; 20,5%) en shopping (1 miljoen euro; 20,3%).

Bestedingen door de dagtoeristen bij het WOI-toerisme in de Westhoek

Bestedingen dagtoerisme	Bedrag (in €)	Aandeel (in %)
Restaurant, café	2 598 949	50,8
Toegangsprijs attracties en evenementen	1 045 487	20,5
Shopping	1 035 175	20,3
Transportkosten	221 518	4,3
Aankoop levensmiddelen	194 292	3,8
Andere kosten	16 201	0,3
Totaal	**5 111 622**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Van de 5,1 miljoen euro uit dagtoerisme besteden de individuele bezoekers gezamenlijk 2,2 miljoen euro (42,4%) en de groepen 1,5 miljoen euro (29,8%) op jaarbasis in de Westhoek. De individuele dagtoeristen geven in verhouding tot hun aandeel in het totale WOI-dagtoerisme (38,4%) veel uit. Hoewel 36,7% van de dagtoeristen uit scholen bestaat, besteden deze schoolgroepen slechts 1,4 miljoen euro in de Westhoek (27,8%). De individuele bezoekers en vooral ook de groepen besteden heel wat meer in restaurants en cafés dan de scholen.

BESTEDINGEN PER PERSOON

Tijdens een dagtrip in de Westhoek besteedt de WOI-toerist gemiddeld 25,08 euro. Ongeveer de helft van het budget gaat naar eten en drinken op café en/of restaurant (gemiddeld 12,75 euro). Deze bestedingen verschillen echter per type toerist. De groepen (gemiddeld 29,98 euro) en individuele bezoekers (gemiddeld 27,76 euro) geven namelijk meer uit dan de scholen (gemiddeld 25,08 euro) tijdens een dagtrip in de Westhoek. In vergelijking met de groepsbezoeken besteedt de individuele bezoeker iets meer aan het transport betaald in de Westhoek (gemiddeld 2,78 euro). Bij georganiseerde groepsbezoeken worden de transportkosten voornamelijk betaald aan organisaties buiten de Westhoek. De uitgaven in restaurant en café liggen aanmerkelijk lager bij de scholen door onder andere de meegebrachte picknick. Scholen spenderen wel een hoger bedrag aan de toegangsprijs voor attracties en evenementen, in lijn met de algemeen hogere activiteitsintensiteit van de scholen in de Westhoek. Ook shopping vormt een belangrijke uitgavenpost voor de scholen.

Gemiddelde bestedingen per persoon van de dagtoerist in het WOI-toerisme in de Westhoek volgens het type toerist naar organisatie (in €)

Bestedingen dagtoerisme	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
Restaurant, café	14,41	19,00	6,79	12,75
Aankoop levensmiddelen	1,19	2,00	-	0,95
Shopping	4,20	4,57	6,34	5,08
Toegangsprijs attracties en evenementen	5,02	4,26	5,84	5,13
Transportkosten	2,78	0,08	-	1,09
Andere kosten	0,16	0,07	-	0,08
Totaal	**27,76**	**29,98**	**18,97**	**25,08**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

BESTEDINGEN VERBLIJFSTOERISME

TOTALE BESTEDINGEN

De bestedingen van de verblijfstoeristen in het WOI-toerisme in de Westhoek worden ingeschat op **26,1 miljoen euro** in 2006. Meer dan de helft van dit bedrag – of 14,3 miljoen euro – besteedt de verblijfstoerist in de verblijfsaccommodatie (54,8%), waarvan er 10,9 miljoen euro naar het logies en 3,4 miljoen euro naar bijkomende bestedingen in het logies zoals de bar of het restaurant gaat. De belangrijkste uitgaven buiten het logies zijn de bestedingen op restaurant en café (3,6 miljoen euro; 13,9%) en de bestedingen voor shopping (3,2 miljoen euro; 12,4%).

Wanneer er een onderscheid wordt gemaakt in type toerist, dan blijkt dat de individuele verblijfstoeristen 16,3 miljoen euro besteden in de Westhoek (62,4%). Dit aandeel is verhoudingsgewijs een stuk hoger dan hun vertegenwoordiging in het aantal verblijfstoeristen (46,3%). Bij de scholen is dit andersom: zij vormen een aandeel van 19,8% in de totale bestedingen, terwijl hun aandeel in het aantal verblijfstoeristen 38,4% is.

Bestedingen door de verblijfstoeristen bij het WOI-toerisme in de Westhoek

Bestedingen verblijfstoerisme	Bedrag (in €)	Aandeel (in %)
Bestedingen in logies	14 273 876	54,8
Logies [a]	*10 893 728*	*41,8*
Bar, restaurant…	*3 380 148*	*13,0*
Bestedingen buiten logies	11 795 516	45,2
Restaurant, café	*3 635 227*	*13,9*
Aankoop levensmiddelen	*1 043 426*	*4,0*
Shopping	*3 235 632*	*12,4*
Toegangsprijs attracties en evenementen	*1 907 240*	*7,3*
Transportkosten	*1 116 607*	*4,3*
Andere kosten	*857 384*	*3,3*
Totaal	**26 069 392**	**100,0**

[a] Bij de scholen omvat 'logies' alle bestedingen in het logies.

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

BESTEDINGEN PER PERSOON

Tijdens het verblijf in de Westhoek besteedt de WOI-toerist gemiddeld 75,40 euro per persoon per nacht. Meer dan de helft van dit bedrag wordt besteed in het logies (54,8%). Net zoals bij het dagtoerisme spenderen de scholen (gemiddeld 50,32 euro) een stuk minder dan de individuele bezoekers (gemiddeld 95,77 euro) en de groepen (gemiddeld 95,29 euro). Groepen geven wat meer uit in het logies dan individuele bezoekers en scholen, deels aan het logies zelf maar vooral ook aan de bar en het restaurant. Individuele bezoekers geven weer een stuk meer uit buiten de logies, voornamelijk aan restaurant en café en ook wel aan shopping. Groepen besteden minder aan attracties en evenementen. Scholen geven verhoudingsgewijs meer uit aan shopping en aan attracties en evenementen.

Gemiddelde bestedingen per persoon van de verblijfstoerist in het WOI-toerisme in de Westhoek volgens het type toerist naar organisatie (in €)

Bestedingen verblijfstoerisme	**Individuele bezoekers**	**Groepen**	**Scholen**	**Totaal**
Bestedingen in logies	45,77	67,21	31,47	41,29
Logies [(a)]	*34,50*	*37,02*	*31,47*	*31,51*
Bar, restaurant…	*11,27*	*30,19*	-	*9,78*
Bestedingen buiten logies	50,00	28,08	18,85	34,11
Restaurant, café	*18,43*	*10,40*	-	*10,51*
Aankoop levensmiddelen	*3,99*	*1,61*	*2,80*	*3,02*
Shopping	*11,91*	*6,05*	*8,94*	*9,36*
Toegangsprijs attracties en evenementen	*6,13*	*2,75*	*7,11*	*5,51*
Transportkosten	*5,51*	*3,71*	-	*3,23*
Andere kosten	*4,03*	*3,56*	-	*2,48*
Totaal	**95,77**	**95,29**	**50,32**	**75,40**

[(a)] Bij de scholen omvat 'Logies' alle bestedingen in het logies.

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

CONCLUSIES ECONOMISCHE BETEKENIS VAN WOI-TOERISME IN DE WESTHOEK

Het WOI-toerisme is een belangrijke economische factor voor toerisme in de Westhoek: bijna een derde van de totale toeristische omzet wordt door het WOI-toerisme gegenereerd. Niet alleen het volume, maar ook de omzet van het WOI-toerisme is gestegen. Ruim driekwart daarvan wordt besteed door verblijfstoeristen. De uitgaven aan arrangementen van touroperators buiten de regio, die vooral van belang zijn voor de Britse toerist, worden hier niet in meegerekend.

Bijna de helft van alle uitgaven gaat naar de verblijfsaccommodatie, waarvan het grootste deel aan het logies zelf wordt besteed en de rest naar eten en drinken in het logies gaat. Andere grote uitgaven zijn eten en drinken in restaurants en cafés, gevolgd door shopping en toegangsprijzen van attracties en evenementen. Hier kan uit afgeleid worden dat WOI in grote mate bijdraagt aan een spin-off effect op de plaatselijke horeca en kleinhandel.

Er is logischerwijs een duidelijk verschil in uitgaven tussen dag- en verblijfstoeristen: verblijfstoeristen geven gemiddeld 75,40 euro uit terwijl dagtoeristen gemiddeld 25,08 euro besteden. Gemiddeld geven verblijfstoeristen ongeveer de helft uit aan het logies, terwijl het grootste bedrag van de dagtoerist naar restaurants en cafés gaat. Verblijfstoeristen in (school-) groep besteden meer aan eten en drinken aan de bar en in het restaurant in het logies dan individuele bezoekers die dit veelal buiten de verblijfsaccommodatie uitgeven.

2.3.4 KENMERKEN PER MARKT

In de voorgaande paragrafen met betrekking tot de toeristische vraag van het WOI-toerisme in de Westhoek werd alleen een onderscheid gemaakt tussen de verschillende markten wanneer het ging om het land van herkomst van het totaal aantal WOI-toeristen. De markten hebben echter stuk voor stuk eigen kenmerken. Hierbij gaat het niet alleen om de grootte van de markt, maar ook om het profiel van de toerist, de betrokkenheid bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek en de hedendaagse betekenis ervan. Na de binnenlandse markt worden eerst de buurlanden (Groot-Brittannië, Nederland, Frankrijk, Duitsland en Ierland) en vervolgens de verre markten (Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, Verenigde Staten, China en India) bekeken. Enkel van de grootste markten zijn specifieke kenmerken bekend.

BELGIE

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

De Westhoek is niet de enige regio in België waar de Eerste Wereldoorlog een rol heeft gespeeld en waar gevechten hebben plaatsgevonden. Toch is het de enige regio die gedurende vier jaar het strijdtoneel is geweest van vele gevechten. Vanaf het stabiliseren van het Westelijk Front tot aan het einde van de oorlog veranderde de Westhoek van een rustige plattelandsregio in een verwoest landschap met een aantal platgebombardeerde steden en dorpen.

Poperinge en Veurne waren de enige twee onbezette steden in België. Vanuit Veurne en omgeving werd het Belgische leger aangestuurd. Het stadhuis van Veurne heeft in de beginperiode enige tijd als hoofdkwartier van het Belgisch Leger gediend, waar Koning Albert I zijn commandopost had. Hier werden de plannen voor de onderwaterzetting van de IJzervlakte in oktober 1914 besproken. Later verhuisde het hoofdkwartier naar de pastorie van Houtem. Ook verbleef de koninklijke familie in deze omgeving: in het begin in De Panne en later in De Moeren bij Veurne.

De Belgische troepen hebben in de Westhoek vooral strijd geleverd aan het begin van de oorlog bij de terugtrekking tot achter de IJzer en aan het einde van de oorlog bij het bevrijdingsoffensief. De tussenliggende jaren zijn relatief rustig verlopen. De Belgische troepen werden grotendeels bespaard van grote en vaak ook zware gevechten. Toch wisten de Belgen zich bij enkele slagen gunstig te onderscheiden, namelijk bij Steenstraete tijdens de Tweede Slag om Ieper in 1915 waar ze de Fransen behoed hebben voor een pijnlijke doorbraak en bij Merkem tijdens de Duitse lenteoffensieven in 1918 waarbij de Duitse aanvallers na een halve dag teruggewezen werden. Tijdens het Eindoffensief verloren de Belgen een derde van het totale verlies over de hele oorlog of een kleine 10 000 militairen over een periode van 40 dagen.

In het Vlaams onderwijs bieden de eindtermen voor burgerzin en geschiedenis heel wat aanknopingspunten met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog (herinneringseducatie).

WOI-TOERISME

De Westhoek trekt de Belgen in de eerste plaats aan voor het landschap, het fietsen en wandelen, de couleur locale en attractiepark Bellewaerde, maar daarnaast ook voor het thema van de Eerste Wereldoorlog. In totaal trok de Westhoek dan ook 102 296 Belgische verblijfstoeristen aan in 2006[74], terwijl er in datzelfde jaar ongeveer 35 793 specifieke WOI-toeristen waren die overnachtten in de regio[75]. Daaruit kan opgemaakt worden dat een belangrijk deel van het totaal aantal verblijfstoeristen in de Westhoek WOI-gerelateerd is. Hierbij moet echter rekening worden gehouden met een onderschatting van het totaal aantal verblijfstoeristen in de regio, aangezien de gastenkamers en de huurvakantiewoningen hier niet in werden meegerekend.

Van het totaal aantal WOI-toeristen in de Westhoek vormen de Belgen bijna de helft (46,6%), wat op 152 402 Belgische WOI-toeristen in 2006 komt[76]. Hierbij moet opgemerkt worden dat bij het onderzoek enkel een Nederlands- en Engelstalige enquêtering werd gehouden met als gevolg dat het hier voornamelijk om Vlamingen gaat. Franstalige Belgen bezoeken hoe dan ook in mindere mate dan de Vlamingen de Westhoek omwille van het oorlogserfgoed. Wel verblijven heel wat Franstalige Belgen aan de kust, van waaruit zij een uitstap in het achterland maken. Van de overnachtingen van Belgen in commerciële logiesvormen aan de kust (excl. tweede verblijven) is 26,5% namelijk Franstalige Belg[77]. Per 100 respondenten worden door Franstalige Belgen 26,1 uitstappen met de auto naar het hinterland gemaakt. Het totaal volume aan overnachtingen van Belgen in commerciële logiesvormen aan de kust bedraagt voor 2007 13,8 miljoen overnachtingen[78].

Dag-/verblijfstoerist

76,5% van de Belgische WOI-toeristen is dagtoerist ten opzichte van 23,5% Belgische verblijfstoeristen.

Organisatie

Van het totaal aantal individuele WOI-bezoekers, vormen de Belgen een ruime helft (52,0%), zoals blijkt uit onderstaande tabel. Belgen reizen minder vaak in groep of in schoolverband. Hierbij aansluitend reist de Belgische individuele WOI-toerist in de Westhoek bijna altijd op individuele basis. Het bezoek van de groepen is voor 46,2% georganiseerd door of voor een vereniging, voor 41,7% door of voor een groter familieverband (+10) en voor 9,1% door of voor het werk/bedrijf. De schoolreizen worden grotendeels door de scholen zelf georganiseerd (98,0%), los van het feit of de school wel of niet blijft overnachten in de Westhoek.

Aandeel van land van herkomst van de WOI-toerist in de Westhoek volgens type toerist naar organisatie (in %)

Land van herkomst	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
België	52,0	40,1	43,1	46,6
Groot-Brittannië	27,4	52,5	48,8	40,3
Ander land	20,6	7,4	8,1	13,1
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

[74] Bron: FOD Economie – Algemene Directie Statistiek, Statistiek van Toerisme en Hotelwezen
[75] Bron: Westtoer-onderzoek 'Oorlog en Vrede in de Westhoek', 2006
[76] Bron: Idem als 75
[77] Bron: *Onderzoek Verblijfstoeristen in commerciële logiesvormen aan de Kust*, Westtoer, 2005
[78] Bron: Westtoer, KITS, 2008

Seizoen

De Belgische individuele WOI-toerist is sterk vertegenwoordigd in de zomer (86,1%), terwijl de scholen het belangrijkste aandeel vormen in het voor- en najaar (respectievelijk 44,4% en 47,1%).

Type toerist naar organisatie volgens seizoen voor de Belgische WOI-toerist (in %)

Type toerist naar organisatie	Voorjaar (apr-jun)	Zomer (jul-aug)	Najaar (sep-nov)	Totaal
Individuele bezoekers	35,2	86,1	33,0	46,7
Groepen	20,4	13,9	19,9	18,5
Scholen	44,4	0,0	47,1	34,8
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

In de zomer zijn er bij de groepen meer dagtoeristen dan in de andere seizoenen, terwijl er in het najaar iets meer verblijfstoeristen zijn dan in de andere perioden van het jaar. Bij de individuele bezoekers is dit meer gelijk gespreid over de seizoenen. In het najaar komen de Belgische scholen iets meer als dagtoerist naar de Westhoek (82,6%), terwijl in het voorjaar proportioneel iets meer Belgisch scholen blijven overnachten (27,8%).

Regio van herkomst

Bij de Belgische WOI-toeristen is 38,4% afkomstig uit West-Vlaanderen, gevolgd door de toeristen uit Oost-Vlaanderen (22,6%) en Antwerpen (21,1%). Voor de resterende twee Vlaamse provincies, Limburg (6,3%) en Vlaams-Brabant (9,5%), is het WOI-toerisme in de Westhoek duidelijk minder populair. Bij het opsplitsen volgens type toerist blijkt dat de groepen en scholen meer frequent uit West-Vlaanderen komen. De individuele bezoekers zijn van meer verspreid over Vlaanderen afkomstig.

Provincie van herkomst van de Belgische WOI-toerist in de Westhoek volgens type toerist naar organisatie (in %)

Belgische provincie	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
West-Vlaanderen	33,5	41,9	43,3	38,4
Oost-Vlaanderen	21,5	22,5	24,0	22,6
Antwerpen	22,9	20,2	19,2	21,1
Vlaams-Brabant	11,5	7,7	7,7	9,5
Limburg	7,5	6,2	4,8	6,3
Overige [(a)]	3,1	1,5	1,0	2,1
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

[(a)] De enquêtering beperkte zich tot Nederlandstalige en Engelstalige toeristen, waardoor Franstalig België minder aan bod komt.

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Hoewel Franstalig België minder aan bod komt door een enquêtering beperkt tot de Nederlands en Engelstalige toeristen, blijkt ook het aantal Franstalige Belgen in het In Flanders Fields Museum vrij klein te zijn: 3,4% van de individuele bezoekers, 3,1% van de groepen en 5,1% van de scholen[79].

[79] Bron: Bezoekersonderzoek *In Flanders Fields Museum Ieper*, Westtoer, 2007

Leeftijd en reisgezelschap

De gemiddelde leeftijd van de Belgen ligt iets lager dan het gemiddelde van alle WOI-toeristen. Belgische individuele bezoekers zijn gemiddeld 49,5 jaar ten opzichte van 51,2 in het algemeen en de groepen zijn gemiddeld 53,8 jaar ten opzichte van 57,2 jaar in het algemeen. 77,3% van de individuele bezoekers reist in een gezelschap zonder kinderen, waarbij de oudste persoon meestal 40 jaar of ouder is. Slechts 22,7% reist in een gezelschap met kinderen. Bij de groepen ligt dit aantal hoger: 40,8% van de groepen reist in een gezelschap met kinderen, waarbij het jongste kind meestal 11 jaar of jonger is. Dit zijn veelal de groepen in familieverband. Bij de groepen die zonder kinderen reizen, is de oudste persoon meestal 60 jaar of ouder[80].

De Belgische groepen bestaan gemiddeld uit 24,8 personen. Dit is heel wat minder dan de Britse groepen, die gemiddeld uit 36,7 personen bestaan. Dit gemiddelde wordt ondermeer naar beneden gehaald, vanwege de groepen in familieband of met vrienden, die meestal kleiner zijn. Bijna de helft van de groepen bestaat uit 11-20 personen (46,2%), gevolgd door 31-40 personen (19,2%) en 21-30 personen (14,6%). Een meerderheid van de groepen reist met vrienden (61,2%), terwijl de meeste individuele bezoekers in familieverband reizen (77,2%). De Belgische individuele bezoeker komt in de zomer iets meer met zijn gezin naar de Westhoek (67,1%). In het voorjaar en vooral in het najaar reist de Belgische individuele bezoeker proportioneel meer met vrienden.

De Belgische scholen hebben een redelijk gevarieerde leeftijdssamenstelling van leerlingen. Ongeveer de helft van de Belgische scholen bestaat uit gezelschappen waarbij de jongste leerling tussen 12 en 17 jaar is (52,4%). Toch zijn er ook heel wat schoolgroepen waarbij de jongste leerling 6-11 jaar (32,4%) en 18-19 jaar (10,5%) is. De leeftijd van de schoolgroepen is nauw verbonden met het type onderwijs dat gevolgd wordt : 54,1% van de schoolgroepen volgt het secundair onderwijs en 40,2% het lager onderwijs. Er is echter wel een verschil in het type onderwijs naargelang de regio van afkomst. Verhoudingsgewijs zijn er meer lagere schoolgroepen uit West-Vlaanderen (47,7%) dan van daarbuiten (34%)[81]. De schoolgroepen bestaan gemiddeld uit 52,8 leerlingen.

Bij de Belgische individuele bezoekers vinden we bij de dagtoeristen meer gezelschappen met kinderen (24,6%) terug dan bij de verblijfstoeristen (17,1%). De meeste verblijfstoeristen overnachten met 2 personen, gevolgd door 4 personen en 7-10 personen. Dagtoeristen zijn meestal met 2, 3 of 4 personen. Ook bij de groepen is het gezelschap groter bij de dagtoeristen dan bij de verblijfstoeristen. Bij de Belgische individuele bezoekers die verblijven in de Westhoek bestaat het reisgezelschap proportioneel gezien meer uit enkel gezinsleden.

GROOT-BRITTANNIE

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

Al meteen na het einde van de oorlog ontstond in Groot-Brittannië de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Er sneuvelden immers 723.000 mannen uit Groot-Brittannië in die periode[82]. Na de oorlog beslisten de Britten om geen enkele dode te repatriëren. Het is dan ook geen toeval dat de Britten een lange traditie van oorlogstoerisme kennen.

[80] Bron: Onderzoek Oorlog en Vrede in de Westhoek, Westtoer, 2006
[81] Bron: Idem als 80
[82] Bron: Auwera van der, S., *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields: een beknopt overzicht in 25 staten* (niet gepubliceerd), Steunpunt Buitenlands Beleid, Antwerpen, 2007

De Britten leveren veel inspanningen om haar doden uit de Eerste Wereldoorlog te herdenken. Naast het niet mogen repatriëren van de doden komt dit ook doordat de militaire traditie nog sterk leeft in Groot-Brittannië. Hierdoor wordt herinneren meer een aspect van het dagelijks leven. Ook kan het grote aantal memorialen in Groot-Brittannië zelf aan de hand van dit gegeven worden verklaard: de Britten hadden de graven van hun overledenen niet bij hen, dus zochten ze naar andere symbolen om ze te herdenken. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog wordt nog steeds levendig gehouden met nieuwe boeken en heruitgaven, met netjes onderhouden monumenten en begraafplaatsen door het National Battlefields Memorial Committee en de Commonwealth War Graves Commission, met herdenkingsmomenten zoals Rememberance Sunday ter herinnering aan de wapenstilstand en met liefdadigheidacties zoals de Poppy Appeal.

Dat de tussenkomst van de Britten tot de overwinning van de Eerste Wereldoorlog heeft geleid, is voor de Britten een belangrijk aspect bij het herinneren. De gedachte dat deze oorlog een 'rechtvaardige oorlog' was, leeft nog steeds bij een aantal Britten. Men moet bij de Britten dan ook nog wat voorzichtig zijn met het koppelen van een vredesboodschap aan de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Men wil eenvoudigweg en piëteitsvol de tienduizenden doden die zijn gevallen herdenken ('remembrance') en koppelt hier geen actualiserende missie aan[83].

[83] Bron: Auwera van der, S., *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields: een beknopt overzicht in 25 staten* (niet gepubliceerd), Steunpunt Buitenlands Beleid, Antwerpen, 2007

Britten maken weinig onderscheid tussen het front in Vlaanderen en dat in Frankrijk. Zij zien het volledige gebied als het Westelijk Front en ook wel als 'Flanders Fields'. Het slagveldengebied rond Ieper heeft namelijk deze naam te danken aan het populaire gedicht 'In Fanders Fields' van John McCrae, waardoor ook de klaproos veel bekendheid heeft gekregen. Dit draagt bij aan het feit dat wanneer een Brit aan 'Vlaanderen' denkt, de Eerste Wereldoorlog en de slagvelden op de eerste plaats staan (21%)[84]. De Britten interpreteren Flanders Fields ook regelmatig als het Vlaamse en Franse gebied samen. Voor de Britten zijn de Franse regio's Aisne, Somme, Arras, Cambrai en Marne en de regio van Ieper belangrijk, waar naast veel en vaak ook zwaar strijd werd geleverd.

Tijdens de regering Thatcher werd de Eerste Wereldoorlog een onderdeel van het verplichte schoolcurriculum, met daaraan verbonden een aanbevolen bezoek aan de slagvelden. Dit heeft wellicht bijgedragen tot een nog groter bewustzijn bij de Engelsen van hun glorieus verleden als wereldmacht[85]. Het heeft in elk geval bijgedragen tot het hoge aantal Britse scholen die jaarlijks een bezoek brengen aan de slagvelden in de Westhoek.

WOI-TOERISME

De Eerste Wereldoorlog blijft de hoofdreden voor Britten om een bezoek aan de Westhoek te brengen. Tienduizenden Britten liggen er begraven in één van de netjes onderhouden begraafplaatsen door het Commonwealth War Graves Committee. Vlak na de oorlog ontstond het 'battlefield tourism' vanuit Groot-Brittannie, maar nog steeds bezoeken zij actief de begraafplaatsen. Hun interesse is echter grotendeels beperkt tot de plaatsen waar Britten gesneuveld zijn en die in het collectieve geheugen zijn gegrift.

De Britten vormen voor het WOI-gerelateerd toerisme in de Westhoek de grootste buitenlandse markt. Maar liefst 131 751 WOI-toeristen in de Westhoek –of 40,6%- was in 2006 van Britse afkomst[86].

Dag-/verblijfstoerist

Vanwege de langere verplaatsing naar de Westhoek voor de Britten dan voor de Belgen, blijven meer Britse WOI-toeristen minstens één nacht overnachten in de Westhoek. De helft van de Britten verblijft in de Westhoek voor meer dan één dag (49,9%). De Britse individuele bezoeker blijft frequenter overnachten in de Westhoek (64,9%). De groepen komen juist meer naar de Westhoek voor één dag. Ongeveer 80% van hen verblijft buiten de Westhoek in een andere plaats dan de eigen woonplaats. Ongeveer de helft daarvan overnacht in Brugge. Ook wordt er regelmatig in Rijsel en Doornik overnacht. Bij de scholen komen er ongeveer evenveel dag- als verblijfstoeristen uit Groot-Brittannië naar de Westhoek. Schoolgroepen op daguitstap in de Westhoek overnachten vaak in Noord-Frankrijk (bijv. Rijsel) en in overig West-Vlaanderen (bijv. Nieuwpoort, Brugge en Kortrijk),

Dag- en verblijfstoeristen bij de Britse WOI-toeristen in de Westhoek volgens type toerist naar organisatie (in %)

Dag- en verblijfstoerist	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
Dagtoerist	35,1	72,8	44,9	50,1
Verblijfstoerist	64,9	27,2	55,1	49,9
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

[84] Bron: Onderzoek *Vlaanderen als vakantiebestemming; kwantitatief onderzoek in Duitsland, Frankrijk en UK*, Synovate Censydiam Institute in opdracht van Guidea, 2006

[85] Bron: Auwera van der, S., *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields: een beknopt overzicht in 25 staten* (niet gepubliceerd), Steunpunt Buitenlands Beleid, Antwerpen, 2007

[86] Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, 2006

Organisatie

Van het totaal aantal WOI-gerelateerde groepen en scholen vormen de Britten een groot aandeel met respectievelijk 52,5% en 48,8%. Bij de individuele bezoekers maken de Britten slechts 27,4% uit van het totaal. Dit in tegenstelling tot de Belgen. Hoewel de individuele Britse WOI-toeristen overwegend op individuele basis reizen in de Westhoek, is er toch ook een klein percentage dat in de vorm van een battlefieldtour met vast vertrek vanuit Brugge of Ieper (6,3%) of een arrangement van een touroperator of reisbureau (2,9%) reist. De Britse groepen organiseren hun bezoek op een andere wijze dan de Belgische. Bij meer Britse groepen is het bezoek aan het oorlogserfgoed inbegrepen in het arrangement van de touroperator of reisbureau (62,3%), wordt het bezoek georganiseerd door of voor een vereniging (22,4%) of wordt het door of voor een groter familieverband (+10) georganiseerd (9,3%). In lijn met de groepsreizen, worden de schoolreizen ook veel vaker dan bij de Belgen door een touroperator georganiseerd (76,7%), dit geldt vaker voor de scholen die een meerdaags verblijf in de Westhoek boeken dan voor de dagtoeristen. Hierbij wordt het merendeel van de reizen op maat van de school gemaakt (95,7%).

Aandeel van land van herkomst van de WOI-toerist in de Westhoek volgens type toerist naar organisatie (in %)

Land van herkomst	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
België	52,0	40,1	43,1	46,6
Groot-Brittannië	27,4	52,5	48,8	40,3
Ander land	20,6	7,4	8,1	13,1
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Seizoen

In het najaar zijn de schoolgroepen de belangrijkste soort toeristen. Zowel in het voor- als in het najaar is er een redelijke spreiding over de types toeristen. Opvallend is hierbij dat ook de schoolgroepen in belangrijke mate de Westhoek in de zomer bezoeken. Dit komt ondermeer door de afwijkende schoolkalender in Groot-Brittannië.

Type toerist naar organisatie volgens seizoen voor de Britse WOI-toerist (in %)

Type toerist naar organisatie	Voorjaar (apr-jun)	Zomer (jul-aug)	Najaar (sep-nov)	Totaal
Individuele bezoekers	33,4	36,2	19,8	26,9
Groepen	28,9	27,9	27,5	27,9
Scholen	37,7	35,9	52,7	45,2
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Bij de Britse individuele bezoekers ligt het aandeel van de dagtoeristen in de zomer (43,6%) hoger dan in het voorjaar (35,9%) en het najaar (27,2%). Vooral in het najaar ligt het percentage van Britse individuele verblijfstoeristen zeer hoog (73%). Dit patroon geldt ook voor de groepen, waarbij de verhouding van dagtoeristen ook in de zomer hoger ligt bij de Britse groepen (81,4%) dan in het voorjaar (70,3%) en het najaar (69,7%). Het voorjaar en het najaar kennen bij de Britse groepen nagenoeg eenzelfde patroon.

Regio van afkomst

Net als bij de Belgische WOI-toeristen komen ook bij de Britse toeristen de meesten uit die regio die het dichtst bij de Westhoek ligt, namelijk de South-East (30,4%). Ook komen redelijk wat Britten uit de Midlands (15,6%), South-Central en Anglia (elk 8,1%). Bij het opsplitsen volgens type toerist blijkt dat de scholen meer frequent komen uit de South-East (36,2%) en de Midlands (15,6%). De individuele bezoekers en groepen vertonen een meer gespreid regionaal patroon, maar met iets meer individuele bezoekers uit de North-West (9,7%) en iets meer groepen uit Anglia (11,4%). Wellicht kunnen door middel van gerichte promotieacties meer scholen uit andere regio's dan de South-East en de Midlands aangetrokken worden om ook hier een meer gespreid patroon te krijgen.

Regio van herkomst van de Britse WOI-toerist in de Westhoek volgens type toerist naar organisatie (in %)

Regio in Groot-Brittannië	Individuele bezoekers	Groepen	Scholen	Totaal
South-East	24,3	26,6	36,2	30,4
Midlands	17,3	12,7	16,4	15,6
South-Central	8,6	8,2	7,8	8,1
Anglia	8,3	11,4	6,0	8,1
North-East	8,8	5,7	7,8	7,5
North-West	9,7	8,2	3,4	6,4
South-West	8,3	8,2	3,4	6,0
Scotland	4,5	7,0	5,2	5,5
London	6,0	2,5	6,9	5,5
Wales	3,9	8,2	4,3	5,3
Northern Ireland	0,3	1,3	2,6	1,6
Totaal	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Bron: Westtoer-onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek* (2006)

Leeftijd en reisgezelschap

De Britten zijn gemiddeld genomen iets ouder dan de WOI-toerist in de Westhoek in het algemeen en al helemaal wanneer de leeftijd van de Britten met die van de Belgen wordt vergeleken. Britse individuele bezoekers zijn gemiddeld 53,2 jaar ten opzichte van 52,2 jaar in het algemeen en de 49,5 jaar van de Belg. Britse groepen zijn gemiddeld 60,7 jaar ten opzichte van 57,7 jaar in het algemeen en de 53,8 jaar van de Belg. Dit is in lijn met het reisgezelschap van de Britten. Zij reizen namelijk minder dan de Belgen in een gezelschap met kinderen. Dit geldt zowel voor de individuele bezoekers als voor de groepen. Bij de individuele bezoekers is de oudste persoon van het gezelschap vaak 40 jaar of ouder, bij de groepen is dat meestal 50 jaar of ouder[87].

De Britse groepen reizen vaak in grote gezelschappen: gemiddeld 36,7 personen. Vergeleken met de Belgische groepen variëren de Britse groepen meer in grootte van reisgezelschap, waarbij de groepen van 31-40 personen het grootste aandeel hebben (31,3%). Kenmerkend is dat zowel de individuele bezoekers als de groepen meer in familieverband reizen (respectievelijk 60,8% en 54,3%). Dit in tegenstelling tot de Belgische groepen die juist vaker met vrienden een aan de Eerste Wereldoorlog gerelateerd bezoek brengen in de Westhoek. In de zomer bestaat het reisgezelschap bij 71,0% van de Britten enkel uit gezinsleden. In het voor- en het najaar reist ongeveer één derde van de Britten samen met vrienden (respectievelijk 31,7% en 32,8%).

[87] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

De Britse scholen bestaan voornamelijk uit groepen waarbij de jongste leerling tussen de 12 en de 17 jaar is (93,3%). Scholen waarbij de jongste leerling jonger is dan 12 jaar of ouder dan 20 jaar komen bij de Britten bijna niet voor (respectievelijk 1,7% en 0,8%). Bij de Britse scholen komt 64,3% van de schoolgroepen uit het algemeen vormend onderwijs voor 11 tot 16 jarigen. Het onderwijs voor leerlingen van 16 tot 18 jaar vormt eveneens een grote groep (27,8%). Dit sluit aan bij het feit dat de Eerste Wereldoorlog een onderdeel is van het schoolcurriculum van de Britten, waarbij een bezoek aan de slagvelden wordt aanbevolen. Het technisch of beroepsonderwijs voor 11 tot 16 jarigen is hier minder sterk vertegenwoordigd (6,1%). De Britse schoolgroepen bestaan gemiddeld uit 46,1 leerlingen, wat lager is dan bij de Belgen (52,8 leerlingen) [88].

Bij de dagtoeristen (19,8%) zijn de gezelschappen met kinderen proportioneel meer vertegenwoordigd dan bij de verblijfstoeristen (9,3%). Ook bij de groepen is de groep groter bij de dagtoeristen dan bij de verblijfstoeristen.

De Britse groepen die overnachten in de Westhoek bestaan proportioneel gezien meer uit gezelschappen die samen reizen met vrienden, terwijl bij de dagtoeristen de Britse groepen die samen reizen met het gezin de grootste groep vormen.

NEDERLAND

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

Nederland was neutraal tijdens de Eerste Wereldoorlog. Toch heeft het thema de laatste jaren meer bekendheid gekregen, ondermeer door boeken die werden uitgegeven en documentaires die op de televisie werden getoond. Zo heeft de documentaire van het gelijknamige boek In Europa van Geert Mak, dat dit jaar zowel op de Nederlandse als op de Belgische zender te zien was, enkele uitzendingen aan de Eerste Wereldoorlog aan het Westelijk Front (o.a. Ieper en regio) in de kijker geplaatst.

Ondanks de neutrale positie van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, was het land indirect betrokken bij de oorlog. Al vanaf het begin van de oorlog waren vele Belgische vluchtelingen vanuit Vlaanderen de Nederlandse grens overgestoken. Na de val van Antwerpen zijn de Belgen massaal op de vlucht geslagen. Meer dan een miljoen Belgen zochten in die periode hun toevlucht in Nederland[89]. Tijdens de Belgische bezetting verbleven uiteindelijk ongeveer 100 000 gevluchte Belgen in Nederland. Een deel van de vluchtelingen werd ondergebracht in barakkenkampen in Nunspeet, Gouda en later ook in Uden en Ede. Later veranderen enkele barakkenkampen in beter voorziene gezinsdorpen. In totaal kwamen daar 20 000 mensen terecht[90]. Vanaf zomer 1915 werd er langs de Belgisch-Nederlandse grens door de Duitsers een 180 kilometer lange hoge afsluiting onder hoogspanning geplaatst. De Duitsers wilden vooral deserteurs, vluchtelingen en spionnen tegenhouden[91].

[88] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006
[89] Bron: Clemen van, S., *Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 2008
[90] Bron: Idem als 89
[91] Pocket *Den Grooten Oorlog*, Westtoer, 2008

WOI-TOERISME

De Nederlanders vormen een niet onbelangrijk deel van het totaal aantal WOI-toeristen in de Westhoek. Met 30 401 Nederlanders stonden zij in 2006 in voor 9,3% van het totale aantal.

Hoewel de Nederlanders een redelijk groot aandeel in het WOI-toerisme in de Westhoek hebben, komen zij vaak in de eerste plaats voor de streek in zijn geheel met het glooiende landschap en de couleur locale. Het thema van de Eerste Wereldoorlog is daarbij een meerwaarde, als verrijking op zich en als kenmerkend element van de regio.

Dag-/verblijfstoerist

Bij de Nederlandse individuele bezoekers is ongeveer twee derde verblijfstoerist. Redelijk wat Nederlanders zijn op doorreis naar het zuiden bij hun bezoek aan de Westhoek, waarbij zij regelmatig in de regio overnachten op een camping. Nederlanders die niet of weinig afwisten van de gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog in de regio zijn vaak aangenaam verrast door het aanbod hier rond. Voor het blazen van de 'Last Post' blijven ze soms graag nog een (extra) nacht.

Regio van afkomst

Veel van de Nederlanders zijn afkomstig uit de dichtbijgelegen regio's. Hierbij komen de meesten uit de provincies Zuid-Holland (25,9%), Noord-Brabant (17,7%) en Noord-Holland (17,1%), Utrecht (9,9%) en Gelderland (9,3%).

Tabel 1
Provincie van herkomst van de Nederlandse individuele WOI-toerist in de Westhoek (in %), Westtoer-onderzoek 2006

Nederlandse provincies	In %
Zuid-Holland	25,9
Noord-Brabant	17,7
Noord-Holland	17,1
Utrecht	9,9
Gelderland	9,3
Limburg	5,8
Zeeland	4,4
Overrijssel	4,4
Groningen	1,7
Drenthe	1,7
Flevoland	1,2
Friesland	0,9
Totaal	**100,0**

Reisgezelschap

De Nederlandse WOI-toeristen zijn meestal individuele bezoekers, die slechts een op de tien keer in een reisgezelschap met kinderen reizen.

Seizoen

Bij de Nederlandse individuele bezoekers ligt het aandeel van de dagtoeristen in de zomer hoger dan in het voorjaar en het najaar. Vooral in het najaar zijn er meer individuele verblijfstoeristen.

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

Bij de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog denken de Fransen in de eerste plaats aan het front in eigen land. De Slag om Verdun in 1916 was een heus slagveld omwille van de strategische ligging. Het wordt ook wel de grootste slag aller tijden genoemd omdat er op een beperkt grondgebied van niet meer dan tien kilometer naar schatting meer dan 700 000 doden, gewonden en vermisten waren. Aan Franse zijde vielen 163 000 doden en 260 000 gewonden. Aan Franse zijde herinnert niet alleen een museum bij Verdun, maar ook die op vele andere plaatsen waar slag is geleverd (o.a. Notre-Dame de Lorette, Albert en Péronne) aan de Eerste Wereldoorlog.

Hoewel het aantal Franse slachtoffers in Vlaanderen in verhouding gering was, waren zij ondermeer wel betrokken bij de terugtrekking naar de IJzer, de eerste gasaanvallen, de sector van Nieuwpoort, de Eerste en Derde Slag om Ieper. Bij de terugtrekking naar de IJzer werden de Fusiers Marins (die voor 98% uit Bretoenen bestonden) ingezet om de Belgische troepen te versterken. Ook trof de eerste chemische aanval op 22 april 1915 heel wat Bretoenen. Fransen uit Frans-Vlaanderen vochten onder andere in de Eerste Slag om Ieper en de Slag bij de Kemmelberg.

De Franse doden werden na de oorlog gerepatrieerd, waardoor de directe verbondenheid met Vlaanderen in het kader van de Eerste Wereldoorlog beperkt werd. De Fransen zijn ook maar kort in Vlaanderen geweest en het waren vooral de Britten die hier de oorlog voerden. Het aantal Franse slachtoffers in Vlaanderen was dan ook gering, zeker in vergelijking met het aantal doden aan het front in eigen land.

WOI-TOERISME

Het is niet bekend hoeveel specifieke Franse WOI-toeristen er in de Westhoek zijn. Wel is geweten dat er in totaal 5 689 verblijfstoeristen waren in 2007 in het algemeen in de regio. Zij vormen na de binnenlandse, de Britse en de Nederlandse markt de belangrijkste groep verblijfstoeristen in de Westhoek. Ook is bekend dat 3,4% van de individuele bezoekers, 1,4% van de groepen en 2,2% van de scholen in het In Flanders Fields Museum uit Frankrijk afkomstig is[92]. Op basis hiervan kan verondersteld worden dat de Fransen als buurland een beperkt aandeel in het WOI-toerisme in de Westhoek hebben.

Regio van herkomst

De Franse toeristen die het In Flanders Fields Museum bezocht hebben komen voor een groot deel uit het departement Nord (37,6%), gevolgd door bezoekers uit Parijs en Ile-de-France (19,6%).

Franse departementen	Aandeel (in %)
Nord	37,6
Pas-de-Calais	7,1
Picardie	1,8
Champagne-Ardennes	0,0
Parijs/Ile-de-France	19,6
Overige Frankrijk	33,9
Totaal	**100,0**

Bron: *Bezoekersonderzoek In Flanders Fields Museum*, Westtoer, 2007

[92] Bron: Bezoekersonderzoek *In Flanders Fields Museum Ieper*, Westtoer, 2007

DUITSLAND

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

De Eerste Wereldoorlog staat voor de Duitsers volledig in de schaduw van de Tweede Wereldoorlog en het Nationaal-Socialisme. Er wordt weinig onderscheid gemaakt tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog, maar de herinnering aan de tweede is vaak nog te pijnlijk. Aan verloren oorlogen wordt men niet graag herinnerd. Enkel Verdun staat bij de Duitsers symbool voor de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog[93]. Toch geniet Langemark ook wel bekendheid vanwege de Eerste Slag bij Langemark (ook wel 'kindermoord' genoemd), die in de Tweede Wereldoorlog misbruikt werd in Nazi-propaganda. Heel wat plaatsen in Duitsland hebben nu een 'Langemarckstraße of –platz'.

WOI-TOERISME

Ondanks de gevoeligheden is er langzaam aan een kentering tot stand aan het komen, vooral bij de jongere generaties. Recent melden zich iets vaker Duitse journalisten in de Westhoek voor het thema van de Eerste Wereldoorlog. Enkel een bezoek aan de slagvelden is voor Duitsers echter niet denkbaar. Tentoonstellingen over aanverwante thema's, zoals sociale verhoudingen en stedenbouw, zouden de Duitsers wel (beperkt) kunnen aantrekken. Er zou hierbij voldoende gedifferentieerd moeten worden tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

Het aandeel Duitse WOI-toeristen in de Westhoek is beperkt. In totaal zijn er 3 965 Duitse verblijfstoeristen in 2007 in de Westhoek, die niet allemaal WOI-toeristen zijn. Het is echter niet bekend hoeveel specifieke Duitse WOI-toeristen er in de regio zijn. Wel is geweten dat 0,8% van de individuele bezoekers en 1,4% van de groepen in het In Flanders Fields Museum uit Duitsland afkomstig is. Aan de hand van dit beperkte Duitse aandeel in het totale aantal bezoekers in het In Flanders Fields Museum, kan verondersteld worden dat het aantal Duitse WOI-toeristen in de Westhoek laag is.

IERLAND

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

In Ierland komt de Ierse bijdrage in de Eerste Wereldoorlog de laatste tien jaar steeds meer onder de aandacht. De Ieren waren in de Westhoek immers betrokken bij de Tweede Slag bij Ieper in 1915 in Sint-Juliaan, bij de Mijnenslag in Wijtschate in 1917, bij de Derde Slag bij Ieper in juli en augustus 1917 (Passendale en Langemark). In de Somme hebben de Ieren geparticipeerd in 1916 en aan het eindoffensief. Er waren minstens 35 000 Ierse doden tijdens de Eerste Wereldoorlog. De Ierse bijdrage aan deze oorlog werd echter lang niet onderwezen vanwege de protestants-katholieke strijd die vlak na de Eerste Wereldoorlog ontstond. In het kader van het reconciliatieproces, is daar sinds een tiental jaar verandering in gekomen en is er meer aandacht voor dit onderwerp[94].

In Mesen werd dan ook pas in 1998 het Iers Vredespark ingehuldigd. De toren symboliseert enerzijds de herdenking van alle soldaten van het Ierse eiland die gesneuveld zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog en anderzijds het streven naar verzoening tussen alle inwoners van Ierland. Hoewel dit monument in Vlaanderen staat, zou minder bekend zijn dat Ieren in Vlaanderen vochten dan dat ze in Frankrijk deden.

---

[93] Bron: Auwera van der, S., *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields: een beknopt overzicht in 25 staten* (niet gepubliceerd), Steunpunt Buitenlands Beleid, Antwerpen, 2007

[94] Bron: Idem als 93

WOI-TOERISME

Mede doordat de Eerste Wereldoorlog pas sinds de laatste tien jaar meer aandacht heeft, bezoeken de Ieren nog maar in beperkte mate de Westhoek. Hoewel er geen cijfers bekend zijn van het aantal Ierse WOI-toeristen in de Westhoek, kan wel aan de hand van het aantal verblijfstoeristen in de Westhoek in het algemeen afgeleid worden dat dit aantal beperkt is. In totaal verbleven 726 Ieren in de Westhoek in 2007. Het jaar ervoor waren dat nog 766 Ierse verblijfstoeristen[95]. In het In Flanders Fields Museum vormden de Ieren in 2007 1% van de individuele bezoekers en 1,4% van de groepen[96].

Het aantal Ieren die het oorlogserfgoed in de Westhoek bezoeken, zal in de toekomst wellicht nog toenemen. Er is sinds de laatste jaren meer aandacht voor de bijdrage van de Ieren tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bovendien zou er een nieuwe interesse voor de familiegeschiedenis in Ierland bestaan[97], waardoor wellicht meer Ieren naar de Westhoek aangetrokken zouden kunnen worden.

AUSTRALIË

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

In Australië wordt de herdenking van de Eerste Wereldoorlog breed gedragen. De geschiedenis van Australië zou namelijk tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn gestart. Het nationalisme werd tijdens de Slag om Passendale aangewakkerd. Dit heeft uiteindelijk tot de natievorming geleid. Australiërs gaan er nog steeds van uit dat hun nationaal bewustzijn voortkomt uit de Eerste Wereldoorlog. De mannen die hiervoor hebben gezorgd, de helden, liggen in Vlaanderen begraven. Dit is een belangrijke factor bij het herdenken van de Eerste Wereldoorlog en bij de herinnering aan 'Flanders'. Niet voor niks is de Eerste Wereldoorlog een belangrijk thema voor populaire geschiedschrijving en kent ANZAC-day een ruime opkomst.

De Australiërs werden aan het front bij Ieper al in de periode augustus-oktober 1916 ingezet, maar hun bijdrage aan de Mijnenslag in juni 1917 bij Mesen en aan de derde slag bij Ieper (Passendale) waren belangrijker. De Mijnenslag verliep erg succesvol, maar tijdens de Slag om Passendale telden de Australiërs ongeveer 38 000 doden en gewonden. Het tekort aan manschappen kwam men slechts moeizaam te boven. In totaal zijn er 60 000 Australiërs tijdens de Eerste Wereldoorlog gesneuveld, waarvan 12 750 in België.

Het belang dat de Australiërs aan de Eerste Wereldoorlog hechten, wordt versterkt doordat het stoffelijke overschot van slachtoffers na de oorlog, net als de lijken uit andere Commonwealth-landen, niet mocht worden gerepatrieerd. Voor Australiërs was dit nog pijnlijker dan voor de Britten, omdat de families nog veel verder van hun doden waren verwijderd. Bovendien onderhouden Australiërs een militaire traditie, die diep geworteld is in de maatschappij.

Voor Australiërs is het onderscheid tussen het Belgische en het Franse front niet altijd even duidelijk. Er bestaat verwarring over hun ligging op het Westelijk Front.

WOI-TOERISME

Voor de Australiërs neemt een bezoek aan het oorlogserfgoed in de Westhoek niet alleen veel tijd in beslag, maar de reis ernaar toe is ook duurder dan die voor de buurlanden. De Australiërs combineren hun bezoek aan de Westhoek dan ook regelmatig met één aan de slagvelden in Noord-Frankrijk. Ook maakt het bezoek aan de Westhoek wel eens deel uit van een ruimere Europareis.

---

[95] Bron: FOD Economie – Algemene Directie Statistiek, Statistiek van Toerisme en Hotelwezen
[96] Bron: Bezoekeronderzoek *In Flanders Fields Museum Ieper*, Westtoer, 2007
[97] Bron: Auwera van der, S., *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields: een beknopt overzicht in 25 staten* (niet gepubliceerd), Steunpunt Buitenlands Beleid, Antwerpen, 2007

Ondanks de langere tijd en hogere kosten voor een reis naar de Westhoek, waren er 1 276 Australische verblijfstoeristen in de Westhoek (2007) in het algemeen[98]. Verondersteld wordt dat dit voor een groot deel WOI-toeristen zijn, maar een kleine overschatting is mogelijk. Ook laten de bezoekersaantallen van het In Flanders Fields Museum zien dat er vanuit Australië enige belangstelling is voor dit thema in de Westhoek: 3,8% van de individuele bezoekers en 2,7% van de groepen waren afkomstig uit Australië en Nieuw-Zeeland[99].

Bij de gelegenheid van Anzac-day werd een aanzet gegeven tot een samenwerking tussen Vlaanderen en Australië met de bedoeling gezamenlijk tentoonstellingen, uitwisselingen en andere activiteiten op te zetten ter bevordering van het WOI-toerisme in de Westhoek.

NIEUW-ZEELAND

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

Voor Nieuw-Zeeland is de Eerste Wereldoorlog bepalend geweest voor de natievorming en het nationaal bewustzijn. Hoewel ook Gallipoli veel doden achterliet, leeft toch vooral de herinnering aan het Westelijk Front voort in Nieuw-Zeeland. Hier vochten en sneuvelden de meeste Nieuw-Zeelanders. 12 oktober 1917 is voor de Nieuw-Zeelanders zeker de meest gedenkwaardige dag uit de Eerste Wereldoorlog. Het was immers de bloedigste dag uit hun geschiedenis.

De Derde slag bij Ieper of de Slag bij Passendale is naast de Australiërs, dus ook voor de Nieuw-Zeelanders belangrijk. 4 oktober 1917 betekende een triomf voor de Nieuw-Zeelanders. Tijdens de Slag bij Broodseine maakten de Nieuw-Zeelanders namelijk meer dan 1 000 Duitsers krijgsgevangen en konden ze, samen met de Australiërs, het front anderhalve kilometer doen opschuiven. 450 Nieuw-Zeelanders overleefden deze slag echter niet. Een vervolgactie, een week later, betekende een regelrechte ramp: 846 Nieuw-Zeelanders sneuvelden en 2 000 raakten gewond. 12 oktober was dan ook de dag waarop Nieuw-Zeeland het meeste van zijn onderdanen in één keer verloor in de loop van haar geschiedenis, dit was tijdens de Eerste Slag bij Passendale. Tot februari 1918 bleef de divisie in de omgeving van Ieper.

De Slag om Passendale heeft voor de Nieuw-Zeelanders geleid tot een nationalistische tendens. Nieuw-Zeelandse stoffelijke overschotten mochten niet worden gerepatrieerd, wat hier omwille van de grote afstand met de nakomelingen problematisch was. De Eerste Wereldoorlog wordt herdacht op ANZAC-day, wat voor de Nieuw-Zeelanders nog steeds een belangrijk moment is. De veldslagen uit de Eerste Wereldoorlog maken verder ook deel uit van het curriculum van de lagere school.

In Nieuw-Zeeland is men sinds de jaren '70 steeds meer een vredesboodschap aan de herdenking van de Eerste Wereldoorlog gaan koppelen. ANZAC-day wordt steeds meer een dag waarop er nagedacht wordt over oorlogs- en vredesvraagstukken.

WOI-TOERISME

De Vlaamse overheid heeft met de Nieuw-Zeelandse een overeenkomst afgesloten om de herinnering aan het leed van de twee wereldoorlogen levendig te houden en het toerisme naar de oorlogssites in de Westhoek te stimuleren. In oktober 2007 ondertekenden Vlaams minister voor Toerisme Geert Bourgeois en de eerste minister van Nieuw-Zeeland Helen Clark in Zonnebeke de samenwerkingsovereenkomst.

[98] Bron: FOD – Algemene Directie Statistiek, Statistiek van Toerisme en Hotelwezen
[99] Bron: Bezoekersonderzoek *In Flanders Fields Museum Ieper*, Westtoer, 2007

Voor Nieuw-Zeelanders vormen de reistijd en –kost echter een zekere drempel voor een bezoek aan het oorlogserfgoed in de Westhoek. Toch waren er 710 Nieuw-Zeelandse verblijfstoeristen in de Westhoek, die grotendeels aan het WOI-toerisme toegeschreven kunnen worden. Vergeleken met het jaar ervoor is dat een flinke stijging. In 2006 waren er namelijk 209 Nieuw-Zeelandse verblijfstoeristen. Dit kan verklaard worden door de herdenkingsplechtigheden en andere activiteiten in het kader van de 90ste verjaardag van de slag bij Passendale in 2007 die in de regio hebben plaatsgevonden. De cijfers van het In Flanders Fields Museum laten ook zien dat er in 2007 redelijk wat belangstelling was van Nieuw-Zeelandse toeristen: 3,8% van de individuele bezoekers en 2,7% van de groepen waren afkomstig uit Australië en Nieuw-Zeeland[100].

CANADA

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

Canada hecht veel belang aan de Eerste Wereldoorlog en aan het herdenken van militaire gebeurtenissen in het algemeen. De Canadezen waren betrokken bij de Slag bij Mount Sorrel in juni 1916 bij Ieper en in de laatste fase van de Slag bij Passendale in 1917. In de zomer en de herfst van 1917 werden de Canadezen ter hoogte van Langemark ingezet in de Derde Slag bij Ieper en in september 1918 leverden ze vanuit het Ieperse een bijdrage aan het eindoffensief. Toch haalden de Canadezen hun roemrijkste overwinning bij Vimy Ridge, tussen Lens en Arras. Een totaal van 620 000 Canadezen zou tijdens de Eerste Wereldoorlog dienen. Een tiende daarvan overleefde de oorlog niet. 14 000 gesneuvelden worden herdacht op de memorialen en begraafplaatsen van de Westhoek.

Het gedicht 'In Flanders' Fields' van de Canadees John McCrae is waarschijnlijk de meest bekende cultuuruiting in verband met de Eerste Wereldoorlog gelieerd aan Vlaanderen. Het gedicht werd op 2 mei 1915 tijdens de Tweede Slag om Ieper geschreven. Het heeft niet alleen in Canada, maar vooral ook in de andere Commonwealth-landen veel bekendheid gekregen. Bovendien heeft het de traditie van de liefdadigheidsactie de Poppy Appeal, die vooral in het Verenigd Koninkrijk, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten nog steeds leeft, geïnspireerd. Weldra komt naar verwachting de Canadese film 'Passchendaele' uit.

De Canadese regering is één van de enige ter wereld die een heus herdenkingsbeleid heeft. Veterans Affairs van de Canadese overheid riep een programma in het leven om de vooruitgang en de verliezen die Canada geleden heeft in oorlogen in het verleden te herinneren met het Canada Rememberance Program.

WOI-TOERISME

Samen met de Australiërs hebben de Canadezen een groot aandeel in het verblijfstoerisme van de verre landen: 1 217 Canadese verblijfstoeristen verbleven in 2007 in de Westhoek. Het jaar ervoor waren er nog maar 687 Canadese verblijfstoeristen in de regio. Dit kan verklaard worden door de 90ste verjaardag van de slag bij Vimy in 2007. Vele Canadezen zullen de combinatie met een bezoek aan de Ieperse regio gemaakt hebben. Ook de cijfers van het In Flanders Fields Museum laten zien dat er in 2007 aardig wat Canadezen in de regio waren in 2007: 3,2% van de individuele bezoekers en 1,4% van de groepen in het In Flanders Fields Museum waren van Canadese afkomst.

[100] Bron: Bezoekersonderzoek *In Flanders Fields Museum Ieper*, Westtoer, 2007

VERENIGDE STATEN

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

Ondanks de korte betrokkenheid (vanaf 1917) en het grotere belang van de Tweede Wereldoorlog voor de Amerikanen, is er vanuit de Verenigde Staten wel belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog heerste er vooral verontwaardiging in de Verenigde Staten. Ze hadden medeleven met de soldaten en vooral met de Belgische bevolking. Toch heerste er vooral opluchting dat hun land niet betrokken was. Op 4 augustus 1914 werd er dan ook een wet in het leven geroepen dat de neutraliteit van de Verenigde Staten wereldwijd bekend maakte. De bevolking was gerustgesteld, hoewel het eerder naïef was om er, gezien de heersende wereldorde, van uit te gaan dat de Verenigde Staten niet vroeg of laat betrokken zouden raken[101]. Op 6 april 1917 verklaarden de Verenigde Staten dan ook de oorlog aan Duitsland. Hoewel de Verenigde Staten in de eerste jaren niet betrokken waren bij de oorlog, waren ze toch reeds lang daarvoor van belang in de oorlog.

De Amerikanen opereerden vooral in het Maas-Argonnegebied in het Noorden van Frankrijk. Enkel in de laatste maanden van de oorlog kwamen ze naar België. Bij de laatste fase van het eindoffensief werden ze als stoottroepen ingezet en leden zware verliezen. Twee van de vier divisies bleven in de buurt van Ieper in de periode juli-september 1918. Een groot deel van de Amerikanen die in België vochten ligt in het Spitaalsbos in Waregem, waar nu de militaire begraafplaats Flanders' Fields is gelegen. Dit is de kleinste Amerikaanse begraafplaats in Europa, waar 368 doden en 43 vermisten op Belgische bodem worden herdacht. Amerikanen zijn daarnaast vrij patriottistisch en hebben een sterke militaire traditie.

Door de korte aanwezigheid van de Amerikanen in de Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog, vielen hier dan ook een beperkt aantal slachtoffers. Bovendien was de Tweede Wereldoorlog veel belangrijker voor de Amerikanen: de Britten wonnen de Eerste Wereldoorlog, de Amerikanen de tweede. Bovendien besloten ook de Amerikanen om hun doden te repatriëren en dit te financieren, waardoor niet alle gesneuvelden hier liggen begraven. Toch is er bij de Amerikanen wel belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog.

WOI-TOERISME

De Amerikanen vormen een beperkt aandeel in het WOI-toerisme in de Westhoek. Er is niet bekend hoeveel Amerikaanse WOI-toeristen de Westhoek bezoeken, maar wel geweten dat er 551 Amerikaanse verblijfstoeristen in de regio in 2007 waren. Het jaar ervoor waren dat nog 781 Amerikanen. In het In Flanders Fields Museum bestond 3,2% van de individuele bezoekers en 2,7% van de groepen uit Amerikanen. Dit toont aan dat ondanks het beperkte belang van de Eerste Wereldoorlog voor de Amerikanen, zij toch wel een zeker belangstelling voor dit onderwerp hebben.

CHINA

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

De Chinezen weten weinig over hun eigen deelname aan de Eerste Wereldoorlog. Zij waren namelijk lange tijd neutraal en verklaarden pas op 30 januari 1917 de oorlog aan Duitsland. Daarvoor was er al wel sprake van een pro-geallieerde betrokkenheid van de Chinezen. China ondervond ondanks de neutraliteit immers hinder van de oorlog. Het land had een aantal leningen afgesloten en wanneer de oorlog in Europa uitbrak, verloor het haar bron van inkomsten. Bovendien was de werkloosheidsgraad er zeer hoog.

[101] Bron: stad Waregem

In 1917 was het Westelijke Front één massagraf geworden en draaide de oorlogseconomie op volle toeren. Er waren daarom niet alleen soldaten nodig, maar ook veel werkkrachten. Het Chinese Labour Corps werd opgericht, in dienst van de Fransen en vooral van de Britten. De Chinezen vervulden alle noodzakelijke arbeid achter de frontlijn, zoals het opvullen van kraters, het begraven van gesneuvelden en het graven van loopgraven. De werkkrachten werden gerekruteerd in Weihaiwei en later in Qingdao. De meeste arbeiders waren uit het achterland van deze havens afkomstig.

Nadat China zelf de oorlog verklaarde aan Duitsland werden de Chinezen dichter bij de frontlijn ingezet. Op 15 november 1917 en op 12 april 1918 sloegen Duitse granaten in op hun kampen in de buurt van Reningelst. Deze aanvallen waren fataal voor respectievelijk 13 en 4 arbeiders.

Na de oorlog bleven de Chinezen (koelies) tot 1920 om de sporen van de oorlog weg te wissen. Hoewel de Chinezen niet veel over hun bijdrage aan de Eerste Wereldoorlog weten, zijn ze wel trots op hun inzet als werkkrachten.

WOI-TOERISME

Er zijn weinig cijfers beschikbaar over de Chinezen die de Westhoek bezoeken. Wel is geweten dat het aantal Chinezen dat in de Westhoek overnacht gering is.

INDIA

DE EERSTE WERELDOORLOG: BETROKKENHEID EN BETEKENIS

De Eerste Wereldoorlog wordt herdacht in de Indiase geschiedenis, maar wordt overschaduwd door de onafhankelijkheidsstrijd. De Eerste Wereldoorlog heeft voor de Indiërs wel bijgedragen aan het nationaal bewustzijn en betekende een belangrijke stap in de uiteindelijke autonomie. In India is de eigen bijdrage in het Westelijk Front bekend. De Eerste Wereldoorlog wordt er ook onderwezen, al komt de bijdrage van de Indiërs daarbij slechts summier aan bod.

De Indiërs waren tijdens de Eerste Wereldoorlog betrokken in Gapaard (Mesen) op 26 oktober 1914, in Zandvoorde op 30 oktober 1914, bij de Tweede Slag bij Ieper bij het gehucht 't Wieltje ten noordoosten van Ieper op 26 april 1915. Verder waren de Indiërs vooral ook in de Frans-Vlaamse Leievallei betrokken in Neuve-Chapelle. Daarnaast is het Indian Labour Corps actief geweest aan het einde van de Eerste Wereldoorlog en in 1919. Vanuit India is er een jaarlijkse deelname aan de Poppy Parade in Ieper op 11 november.

WOI-TOERISME

Er zijn weinig cijfers beschikbaar over de Indiërs die de Westhoek bezoeken. Wel is geweten dat het aantal Indiërs dat in de Westhoek overnacht gering is.

CONCLUSIES KENMERKEN PER MARKT

De Eerste Wereldoorlog in de Westhoek is een vier jaar lang durende periode geweest die onderdeel uitmaakt van de geschiedenis van veel staten. Kenmerkend aan de Westhoek is het multiculturele aspect van de oorlog, waarbij ruim 50 hedendaagse staten destijds waren betrokken.

Niet voor alle betrokken staten is de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek echter nu nog van betekenis. De mate van het belang dat staten aan deze oorlog hechten is afhankelijk van verschillende factoren, zoals winnen versus verliezen, een militaire traditie en repatriëring. Zo heeft Canada als enige staat een specifiek herdenkingsbeleid. In Ierland is er pas sinds het laatste decennium meer aandacht voor het onderwerp in het kader van het reconciliatieproces. Voor Australiërs en Nieuw-Zeelanders speelt mee dat de Eerste Wereldoorlog heeft bijgedragen aan hun nationaal bewustzijn. Bij Indiërs heeft het zelfs bijgedragen aan hun uiteindelijke autonomie. Andere vroegere kolonies worden liever niet aan die periode herinnerd omdat het ze aan de onderdrukking van destijds doet denken. Voor Duitsers ligt de oorlog nog steeds gevoelig. Zij worden niet graag herinnerd aan een verloren oorlog en zeker niet aan een oorlog die aan de basis lag van de Tweede Wereldoorlog met het Nationaal-Socialisme. Britten herdenken de Eerste Wereldoorlog daarentegen juist wel in sterke mate. Hun bijdrage heeft immers tot de overwinning geleid. Voor de Belgen is de Westhoek het enige gebied waar de vier jaar van oorlog zich heeft afgespeeld.

De betekenis die vandaag aan de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek wordt gegeven verschilt dan ook sterk per markt. In Groot-Brittannië is de Eerste Wereldoorlog met een aanbevolen bezoek aan de slagvelden zelfs opgenomen in het schoolcurriculum. 'Flanders Fields' geniet grote bekendheid vanwege het gedicht. De 'Westhoek' zegt vooral de Angelsaksische staten erg weinig. Er is bij de Angelsaksische staten bovendien vaak verwarring over het onderscheid tussen het Belgische en het Franse deel van het Westelijke Front.

Hoewel de binnenlandse en de Britse markt veruit de grootste markten zijn, vormen de Nederlanders een interessante groeimarkt en zijn andere landen ook aantrekkelijke potentiële markten vanwege de betrokkenheid bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek destijds. Aan de hand van specifieke gebeurtenissen kunnen zij aangetrokken worden.

Niet voor alle toeristen die een bezoek brengen aan het oorlogserfgoed in de Westhoek draait het enkel om de Eerste Wereldoorlog. Zo zijn voor Belgen en Nederlanders het natuurlandschap en de couleur locale ook belangrijke aspecten.

2.4 MARKETING EN COMMUNICATIE EERSTE WERELDOORLOG

De promotie van het thema van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek wordt enerzijds vanuit de verschillende beleids- en uitvoeringsniveaus bekeken en anderzijds vanuit de WOI-toerist.

2.4.1 TOERISTISCHE PROMOTIE

De promotie op het gebied van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek gebeurt vanuit:

- Toerisme Vlaanderen
- Regiowerking Westhoek
- Diensten voor Toerisme Westhoek
- WOI-bezoekersattracties
- Andere actoren

Naast de specifieke promotie met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog, wordt dit thema ook veelal meegenomen in de algemene promotie op lokaal, regionaal en Vlaams niveau.

TOERISME VLAANDEREN

Op het gebied van marketing en promotie maakt Toerisme Vlaanderen een onderscheid tussen de binnen- en buitenlandpromotie.

BINNENLANDPROMOTIE

Voor de promotie op de binnenlandse markt, de voor Vlaanderen belangrijkste markt, heeft Toerisme Vlaanderen markstrategische uitgangspunten geformuleerd. Hierbij streeft Toerisme Vlaanderen naar een toename van het aantal overnachtingen voor een maximaal toeristisch rendement en het imago van Vlaanderen dient versterkt te worden. Toerisme Vlaanderen wil in de rol van katalysator concepten uitwerken voor specifieke doelgroepen, wat de basis moet vormen voor een samenwerking met strategische en ad hoc partners. Naast de strategische partners met wie al een langdurige relatie werd opgebouwd (bijv. de provinciale toeristische diensten) is samenwerking met andere toeristische organisaties, zoals de gemeentelijke diensten voor toerisme, touroperators, logiesverstrekkers en media, voor specifieke projecten mogelijk. Voor het imago van Vlaanderen als korte vakantiebestemming wordt niet langer vertrokken vanuit het toeristisch product, maar vanuit de consumentenbeleving ervan.

Campagne

Al tien jaar lang is de campagne 'Vlaanderen Vakantieland' de centrale spil van de binnenlandwerking. De arrangementenbrochure bestaat al bijna twintig jaar en het gelijknamige televisieprogramma heeft door de jaren heen een grote bekendheid opgebouwd. In de brochure zijn enkele verwijzingen naar de Eerste Wereldoorlog opgenomen bij de pagina's over de Westhoek. Deze zijn terug te vinden bij de doe-tips en soms ook bij de omschrijvingen van de logiesverstrekkers.

Pers

Aangezien Toerisme Vlaanderen zich focust op het verblijfstoerisme, stimuleert zij de pers om over logies te schrijven. Wanneer er over logies in de Westhoek wordt geschreven, komt het onderwerp van de Eerste Wereldoorlog meestal onvermijdelijk ook aan bod.

BUITENLANDPROMOTIE

Voor de buitenlandpromotie van Vlaanderen in de periode 2006-2009 kadert de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek in het strategisch marketingplan. Daarin wordt de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek vermeld onder de productcategorie 'historiek en traditie' onder het productelement 'battlefields' met de vele oorlogsmonumenten en gedenktekens, In Flanders Fieldsautoroute, de IJzerfrontautoroute en het In Flanders Fields Museum in Ieper en andere bezoekerscentra en musea. Ook worden hier vier hoofdproducten en drie nicheproducten in bepaald, die ingezet zullen worden in de buitenlandse markten. Eén van de drie nicheproducten is 'oorlog en verleden' in Vlaanderen, waarbij er vooral wordt gefocust op de veldslagen die zich in de Westhoek hebben afgespeeld en de diverse musea en bezoekerscentra die de slagen verduidelijken.

De buitenlandse marktbewerking van Toerisme Vlaanderen gebeurt via de buitenlandkantoren, die op hun beurt vaak weer samenwerken met de regiowerking van Toerisme Westhoek en andere lokale partners. De buitenlandkantoren promoten Vlaanderen en Brussel bij de buitenlandse pers, de reisindustrie en de consument. Voorlopig telt Toerisme Vlaanderen twaalf buitenlandkantoren verdeeld over de regio's 'Buurlanden' (Nederland, Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië), 'Europese markten' (Denemarken-Zweden, Zwitserland-Oostenrijk, Tsjechië, Italië en Spanje) en 'Intercontinentale markten' (Verenigde Staten-Canada, Japan-Korea, China, India en Rusland). De Buitenlandkantoren hebben geen apart budget voor de Eerste Wereldoorlog. Wel werden er voor bepaalde markten poolbudgetten samengesteld voor de promotie van specifieke WOI-evenementen, waarin Toerisme Vlaanderen, de toeristische en de culturele partner elk een derde bijdragen. Het gaat om de volgende evenementen:

JAAR	EVENEMENT	BUDGET	MARKT	PARTNERS
2006	De Laatste Getuige	35 000 15 000	Groot-Brittannië Nederland	Toerisme Vlaanderen, In Flanders Fields Museum en Toerisme Westhoek
2007	90 jaar Passendale	45 000	Groot-Brittannië	Toerisme Vlaanderen, Toerisme Westhoek en Toerisme Zonnebeke
2008	Man Culture War	45 000	Groot-Brittannië	Toerisme Vlaanderen, In Flanders Fields Museum en Toerisme Westhoek

Toerisme Vlaanderen bewerkt de volgende markten via haar buitenlandkantoren:

	TRADE	PERS	PUBLIEK
GROOT-BRITTANNIË	· Bewerking van school touroperators, gespecialiseerde touroperators en een beperkt aantal algemene touroperators (general touroperators). · Publicaties in courante touroperatormagazines	· Individuele en groepspersreizen n.a.v. tentoonstellingen en herdenkingen	· Promotie van Ieper en slagvelden naast de kunststeden als bestemming op de website van Toerisme Vlaanderen · Pocket 'The Great War' en brochure en folder van exposities zijn downloadbaar op de website · Events en herdenkingen worden gepromoot via diverse media
NEDERLAND	· Trade is minder van belang in Nederland voor de toeristische bestemming Vlaanderen en wordt dan ook niet bewerkt voor nichethema's.	· Bewerking pers via persnewsletter en organisatie van persreizen, wat o.a. resulteerde in persprijs 2008 voor een artikel over de Westhoek	· Aandacht voor het thema op de website van Toerisme Vlaanderen met filmpje, informatie over streek en zijn oorlogsverleden · Pocket 'Den Grooten Oorlog' downloadbaar op de website
DUITSLAND	· Trade is niet geïnteresseerd in dit voor Duitsland zeer gevoelige thema	· Geen persbewerking vanwege gevoelig thema	· Met een artikel in publieksmagazine 'Flanders schöne seiten', promotie van de tentoonstelling 'Mens Cultuur Oorlog' op www.flandern.com en een filmpje op de website van Toerisme Vlaanderen wordt het oorlogserfgoed mondjesmaat bekender gemaakt · Enkel de zaken met een vredesboodschap worden meegenomen in de promotie
FRANKRIJK		· Mailing naar historische pers in Parijs en Noord-Frankrijk voor persreis gastronomie gekoppeld aan oorlogserfgoed, maar weinig animo voor bij Franse pers	· Promotie van Ieper als andere bestemming naast de kunststeden en de kust op de website van Toerisme Vlaanderen · Ondermeer aandacht voor de tentoonstelling 'Mens Cultuur Oorlog' met arrangement op www.tourismebelgique.com
DENEMARKEN EN ZWEDEN	· Tot nu toe is de benadering van touroperators gericht op stedentoerisme en niet op battlefields · Toch heeft één Deense touroperator Ieper in het programma 2008 opgenomen in combinatie met Normandië	· Er is in het verleden één persreis georganiseerd in de Westhoek met als hoofdthema fietsen en als neventhema het oorlogserfgoed.	

Markten die door Toerisme Vlaanderen niet worden bewerkt omtrent de Eerste Wereldoorlog zijn Zwitserland-Oostenrijk, Italië, Spanje en Japan.

Trade

Uit voorgaande tabel blijkt dat Groot-Brittannië op het gebied van trade traditioneel gezien de belangrijkste markt blijft voor promotie van het oorlogstoerisme. Frankrijk en Nederland kennen een minder uitgebreide tradewerking. Voor Duitsland, die op zich een redelijke tradewerking kent, is de Eerste Wereldoorlog een gevoelig thema. Het ziet er dan ook naar uit dat het organiseren van groepsreizen rond dit thema de komende jaren nog moeilijk zal blijven. Van de verre Europese markten worden enkel op de Scandinavische markt promotieacties rond de Eerste Wereldoorlog gevoerd, waarbij de Westhoek gecombineerd wordt met de slagvelden in Frankrijk. Lokale partners worden vaak voor de organisatie van inspectiebezoeken door touroperators betrokken.

Pers

In de buurlanden Groot-Brittannië, Nederland en Frankrijk werden verschillende persreizen gehouden. Voor Groot-Brittannië gebeurden die persreizen met hoofdthema oorlogstoerisme, terwijl voor Nederland en Frankrijk het oorlogstoerisme altijd werd gecombineerd met fietsen en gastronomie in de Westhoek. Ook voor Scandinavië werden persreizen georganiseerd met een combinatie van oorlogserfgoed en fietsen.

Publiek

In alle buurlanden wordt er op de website van Toerisme Vlaanderen aandacht besteed aan Ieper en omgeving. Dit gebeurt ook voor de Duitse markt. Op die voor Groot-Brittannië gaat er ook specifieke aandacht uit naar het thema battlefields.

TOERISME WESTHOEK

Toerisme Westhoek is een regiowerking voor de zestien Westhoekgemeenten en de vier Westkustgemeenten. Het functioneert op basis van een promotiepool waarin de provincie en de gemeenten evenveel bijdragen. De structurele bijdrage in de promotiepool bleef tot 2006 op ongeveer 200 000 euro. Volgende tabel laat zien dat er enkele jaren (2003-2006) bovenop het reguliere budget een bijdrage is geweest van het Europese subsidieprogramma '5b Phasing Out', specifiek bedoeld voor het voeren van promotie op de Nederlandse en Britse markt. Na het wegvallen van deze subsidie, hebben de gemeenten besloten om ook in 2007 hun financieel engagement in het kader van '5b Phasing Out' verder te zetten. Ook voor de komende jaren zal deze extra bijdrage van de gemeenten waarschijnlijk behouden blijven. Het totaal beschikbare bedrag voor de regiowerking Westhoek is hoe dan ook lager sinds het wegvallen van de Europese subsidie.

Evolutie van het promotiebudget van de regiowerking Westhoek (in euro), 1998-2007

BRON INKOMSTEN	1998	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Structurele bijdragen in promotiepool	191 622	187 508	190 075	193 378	197 777	203 493	270 000
Gemeenten	*92 464*	*93 754*	*95 038*	*96 689*	*98 888*	*101 747*	*135 000*
Provincie	*99 157*	*93 754*	*95 038*	*96 689*	*98 888*	*101 747*	*135 000*
5b Phasing Out (Eur/Gem/Prov/TVL)	-	-	109 000	112 000	115 000	118 000	-
Bijdragen privé-sector	37 184	18 893	15 480	20 675	20 975	12 620	28 100
Logiesverstrekkers	*10 659*	*18 893*	*15 480*	*20 675*	*20 975*	*12 620*	*28 100*
Bellewaerde Park	*26 525*	-	-	-	-	-	-
Andere	-	1 483	11 004	13 870	11 129	1 682	8 800
Totaal	**228 806**	**207 883**	**325 559**	**339 923**	**344 881**	**335 795**	**306 900**

Bron: Westtoer

Algemene promotie

De reguliere werking van de regio is gericht op de Vlaamse markt (de belangrijkste markt voor deze regio), terwijl er op ad hoc basis diverse acties gericht op de Nederlandse en Britse markt worden uitgevoerd. De reguliere werking bestaat uit promotie op het gebied van drukwerk, internet, pers en trade, beurzen, dia- en fotomateriaal. Bij deze algemene promotie van de Westhoek wordt het thema van de Eerste Wereldoorlog altijd meegenomen. Zo is meer informatie met betrekking tot dit thema op de website van Toerisme Westhoek terug te vinden onder de bezienswaardigheden. Ook in de pocket 'Westhoekjes' worden er enkele pagina's aan besteed.

Pocket 'Den Grooten Oorlog'

De pocket 'Den Grooten Oorlog' wordt gerealiseerd binnen de reguliere werking, maar extra exemplaren voor de Nederlandse markt en een Engelse versie voor de Britse markt worden ondernomen met de extra middelen waarvan nu de Europese steun is weggevallen. Recent werd een verbeterde versie van deze pocket uitgegeven, nu met een algemene inleiding op het oorlogsgebeuren in de Westhoek, meer diepgaande informatie over bepaalde gebeurtenissen en sites en met aanduiding van de verschillende musea en bezienswaardigheden op kaart. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de resultaten van het Westtoer-onderzoek in 2006 naar het WOI-toerisme in de Westhoek waarbij toeristen verbeterpunten voor de pocket hebben gegeven. Vanuit het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' werd de meerdruk financieel gesteund.

Pers

De regiowerking Westhoek organiseert diverse persreizen voor de Vlaamse en de Nederlandse markt om de Westhoek in het algemeen te promoten. Het thema van de Eerste Wereldoorlog komt hierbij aan bod. Deze reizen werden tot nu toe voor de Vlaamse en Nederlandse journalisten samen georganiseerd, maar in de toekomst wordt voor een meer individuele aanpak gekozen. De Vlamingen kennen het thema van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek namelijk al redelijk goed, terwijl de Nederlanders meer informatie konden gebruiken. Op de andere markten wordt enkel op opportuniteiten ingespeeld. Vanuit de Duitse pers komt sinds kort ook steeds meer belangstelling.

Ad hoc acties inzake de Eerste Wereldoorlog

In verband met het thema van de Eerste Wereldoorlog, worden ad hoc acties georganiseerd voor de Britse markt. Dit zijn vaak samenwerkingsacties tussen de regio en één of enkele gemeenten.

Een voorbeeld daarvan is het delen in de kosten voor beursdeelname aan World Travel Market (WTM) in Londen.

TOERISTISCHE DIENSTEN EN BEZOEKERSATTRACTIES

Ook op lokaal niveau worden door de toeristische diensten, de WOI-bezoekersattracties en andere (private) actoren diverse promotieacties genomen met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog.

Toeristische diensten

Hoewel de gemeenten participeren aan de regionale promotiepool, staan zij ook in voor eigen ad hoc promotieacties. Dit is op het gebied van pers en trade, maar kan bijvoorbeeld ook naar aanleiding van een tijdelijke tentoonstelling in de gemeente zijn. De WOI-aspecten worden hoe dan ook meegenomen in de reguliere werking. In elke toeristische brochure en op de toeristische websites van de gemeenten wordt verwezen naar de Eerste Wereldoorlog.

Daarnaast zijn er samenwerkingsverbanden tussen de gemeenten en andere partners, ondermeer betreffende WOI-toerisme.

WOI-bezoekersattracties

Een aantal WOI-bezoekersattracties, zoals het In Flanders Fields Museum, de IJzertoren, het Memorial Museum Passchendaele 1917, Talbot House, Hoge Crater Museum en het geschiedkundig museum Mesen, heeft een eigen website. Veel bezoekersattracties hebben ook een eigen promotiefolder. Op de website en in de brochure worden vaak de andere WOI-bezienswaardigheden in de regio of enkel in de gemeente meegenomen. Redelijk wat van de WOI-bezoekersattracties zijn gemeentelijke musea of bezoekerscentra en maken bijgevolg deel uit van de toeristische en/of culturele dienst van de desbetreffende gemeente.

ANDERE ACTOREN

Ook vanuit andere actoren, zoals logiesverstrekkers die op de Britse markt op WOI-toerisme inspelen, wordt actief aan promotievoeren gedaan. Het gaat daarbij vaak om een eigen website, folder en pers- en tradebewerking.

Daarnaast is er de website www.wo1.be, specifiek voor het thema van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Sinds 2002 beheert de vzw Westhoek deze, die zich profileert als de portaalwebsite voor alles wat met de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek te maken heeft. De centrale motor van de website is een database van WOI-bezoekpunten in de regio. Dit gaat van de bekende begraafplaatsen en musea tot de kleine monumenten en gedenkplaten. De uitgebreide database bevat meer dan 1 000 items. Per item is een informatiefiche raadpleegbaar met heel wat praktische informatie en verwijzingen naar gerelateerde items. Zo worden adres, gps-coördinaten, routes en achtergrondinformatie gegeven. Ook kan de toerist hier terecht voor tips inzake educatie en evenementen. Wat de toeristische informatie betreft, wordt doorverwezen naar de website van Toerisme Westhoek. Men kan hier tevens oorlogsslachtoffers opzoeken, verslagen van gebeurtenissen bekijken en een interactieve kaart raadplegen.

Het is een sterke website in de zin van een 'kenniscentrum', waar alle informatie over de Eerste Wereldoorlog in de streek wordt gebundeld. Daarnaast worden enkele WOI-producten en –evenementen kenbaar gemaakt bij het publiek. Enkel de voor de Angelsaksische markt relevante informatie werd in het Engels vertaald (www.greatwar.be). Hoewel de website ook bezoekers van buiten de regio aantrekt, is het juist regionaal van belang als het gaat om verslagen van gebeurtenissen, beleidsplannen en ander nieuws betreffende de Eerste Wereldoorlog in de regio. Het is ook het communicatiemedium van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek', wat betekent dat het beleidsplan en ander nieuws omtrent het netwerk op de website wordt geplaatst. De website werd immers mede mogelijk gemaakt met financiële steun van de provincie West-Vlaanderen in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. De tweede fase van deze samenwerking is voor de periode 2006-2008.

GEBRUIKTE INFORMATIEBRONNEN

Bij het Westtoer-onderzoek van 2006 naar het WOI-toerisme in de Westhoek, werden ondermeer de gebruikte informatiebronnen door de WOI-toerist bekeken. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen:

- Individuele bezoekers
- Groepen
- Scholen

De informatiebronnen worden door verschillende markten gebruikt:

	BELGEN	BRITTEN	ANDERE
INDIVIDUELE BEZOEKERS	· Mond-tot-mond reclame · Plaatselijke dienst voor toerisme · Website In Flanders Fields Museum · Redactioneel stuk in krant of tijdschrift · Pocket 'Westhoekjes' · Tv en radio · Bewegwijzerde auto-/fietsroute	· Mond-tot-mond reclame · Plaatselijke dienst voor toerisme · Reisgids · Website Commonwealth War Graves Commission	· Mond-tot-mond reclame · Plaatselijke dienst voor toerisme · Reisgids · Website In Flanders Fields Museum (vooral Nederlanders)
GROEPEN	· Brochure plaatselijke dienst voor toerisme · Mond-tot-mond reclame · Pocket 'Westhoekjes' · Website Westtoer · Contact met lokale dienst voor toerisme	· Brochure reisbureau · Reisgids · Mond-tot-mond reclame · Website Commonwealth War Graves Commission · Folders battlefieldexcursie	
SCHOLEN	· Bezoeken op voorhand · Website In Flanders Fields Museum · Educatief pakket · Thematische WOI-website	· Bezoeken op voorhand · Educatief pakket · Informatie van touroperator · Website In Flanders Fields Museum · Brochure touroperator of reisbureau	

INDIVIDUELE BEZOEKERS

Kijkend naar de door de WOI-toerist gebruikte informatiebronnen, blijkt dat de individuele bezoeker op de eerste plaats geïnformeerd wordt door familie, vrienden of kennissen (28,9%). Dit is zeker het geval voor de Britten (35,1%). Op de tweede plaats staat de brochure van de plaatselijke toeristische dienst (17,2%) en de reisgids (17,1%). De reisgids heeft duidelijk een meer uitgesproken belang voor de Britten (27,9%) en de andere nationaliteiten (25,1%) dan voor de Belgen (8,9%). De website van het In Flanders Fields Museum bekleedt een opmerkelijke derde plaats (15,5%). Het is opvallend dat deze website iets minder populair is bij de Britten (11,9%) dan bij de Belgische (16,0%) en andere individuele bezoekers (18,5%). Bij de Nederlandse individuele bezoekers maakt zelfs ongeveer één op vijf gebruik van deze website.

Voor de overige geraadpleegde informatiebronnen is een eerder divergent informatiepatroon zichtbaar waarbij vooral het verschil opvalt tussen de Belgische en Britse individuele bezoekers:

- Voor de Belgische individuele bezoekers is een artikel in een krant of tijdschrift (redactioneel) (17,7%) heel belangrijk, alsook de streekpocket 'Westhoekjes' (14,6%) en televisie en radio (14,5%). De brochure met bewegwijzerde auto- of fietsroute scoort eveneens boven de 10%.
- Voor de Britse individuele bezoekers is de website van de Commonwealth War Graves Commission (16,8%) een zeer belangrijke bron van informatie voor het bezoek aan de Westhoek.

GROEPEN

Bij de groepen verschilt het patroon van geraadpleegde informatiebronnen sterk tussen de Belgische en de Britse groepen. Bij de Belgen staat de brochure van de plaatselijke toeristische dienst op de eerste plaats (28,3%). Op de tweede plaats staat de informatie verkregen van familie, vrienden of kennissen (26,0%). Daarnaast maken de Belgische groepen ook regelmatig gebruik van de streekpocket van de Westhoek 'Westhoekjes'. Bij de Britten is de brochure van het reisbureau of de touroperator de meest frequent geraadpleegde informatiebron (34,3%). Op de tweede plaats komt de reisgids (33,1%). Ook de informatie verkregen van familie, vrienden of kennissen is bij de Britse groepen een belangrijke informatiebron (23,5%). Bij het vergelijken van de Belgische en de Britse groepen valt het ook op dat de Belgen meer frequent gebruik maken van de algemene website van Westtoer (9,4%) en het contact met de lokale dienst voor toerisme (12,6%) dan de Britten. De Britse groepen maken echter meer gebruik van de website van de Commonwealth War Graves Commission (10,8%) en van de folders voor een georganiseerde battlefieldexcursie (7,8%) dan de Belgische groepen.

SCHOLEN

De scholen maken gemiddeld meer gebruik van informatiebronnen vooraf. Zij worden op de eerste plaats geïnformeerd via bezoeken op voorhand (45,4%). De bezoeken op voorhand zijn een belangrijkere informatiebron voor de Belgische scholen (58,7%) dan voor de Britse scholen (31,9%). Op de tweede plaats vinden we de website van het In Flanders Fields Museum (41,3%). Net als bij de individuele bezoekers is deze website meer populair bij de Belgische scholen (52,9%) dan bij de Britse scholen (24,1%). De educatieve pakketten van een specifieke WOI-site zijn ook een frequent geraadpleegde bron door de scholen (38,8%), en dit zowel door de Belgische (42,3%) als de Britse (33,6%) scholen. Het is opvallend dat bij de Britse scholen de informatie verkregen van de touroperator (31,0%) en de brochures van het reisbureau of de touroperator (21,6%) eveneens een belangrijke rol spelen. Bij de Belgische scholen, die bijna alle schoolreizen zelf organiseren, zijn deze informatiebronnen irrelevant.

CONCLUSIES GEBRUIKTE INFORMATIEBRONNEN

Hoewel enkele duidelijke verschillen in gebruikte bronnen tussen individuele bezoekers, groepen en scholen, worden uiteindelijk wel veel dezelfde bronnen geraadpleegd door de WOI-toerist voor een bezoek aan de Westhoek: pocket 'Den Grooten Oorlog', informatie van familie, vrienden of kennissen, website van het In Flanders Fields Museum, etcetera. Opvallend is dat redactionele stukken in de pers, de pocket 'Westhoekjes' en toeristische websites van de regio en provincie belangrijker zijn voor de Belg, terwijl informatie van de touroperator of het reisbureau en de website van de Commonwealth War Graves Commission meer van belang is voor de Brit.

Specifiek aan het thema van de Eerste Wereldoorlog wordt er promotioneel vanuit de regio Westhoek niet veel besteed. Het totale beschikbaar bedrag laat het immers niet toe om naast de reguliere werking veel specifieke acties betreffende de Eerste Wereldoorlog te bekostigen. Wel werd de pocket 'Den Grooten Oorlog' uitgebracht in het Nederlands en Engels, intussen ook in een verbeterde versie. In de reguliere promotie, zoals de website en de algemene pocket 'Westhoekjes' wordt het thema van de Eerste Wereldoorlog altijd wel meegenomen. Hoewel de website www.wo1.be in eerste instantie geen toeristische promotiewebsite is voor de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek, is het wel een belangrijk instrument voor meer (achtergrond-) informatie over het oorlogserfgoed in de regio. Ook op Vlaams niveau is specifieke promotie voor de Eerste Wereldoorlog beperkt. Wel worden er binnen de buitenlandpromotie promotiebudgetten gecreëerd voor grote WOI-evenementen in samenwerking met lokale partners. Voor de binnenlandse markt sluit Toerisme Vlaanderen dergelijke samenwerkingsverbanden niet af, maar neemt het thema de Eerste Wereldoorlog wel mee in de arrangementenbrochure 'Vlaanderen Vakantieland'.

De meeste inspanningen worden geleverd op de Vlaamse, Britse en Nederlandse markt op het gebied van de Eerste Wereldoorlog. Op de Duitse, Franse en Deens/Zweedse markten wordt eerder in functie van opportuniteiten gewerkt. De Westhoek wordt hierbij meestal als gemoedelijke regio gepositioneerd met de Eerste Wereldoorlog als belangrijk thema. Afhankelijk van de markt wordt dit gecombineerd met fietsen, het landschap en/of de couleur locale.

2.5 BELEID EN ORGANISATIE EERSTE WERELDOORLOG

De Eerste Wereldoorlog is een belangrijk thema dat door verschillende beleidsdomeinen wordt ondersteund. Op (cultuur-) toeristisch vlak werden hier specifieke acties voor ondernomen op verschillende beleidsniveaus.

2.5.1 TOERISTISCH BELEID EN COORDINATIE

Het toeristisch beleid rond de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek sluit erg nauw aan bij het beleidsdomein erfgoed. Er wordt in deze context dan ook regelmatig over cultuurtoerisme gesproken. Op Vlaams, provinciaal, regionaal en lokaal niveau wordt actief gewerkt aan WOI-gerelateerd beleid en organisatie.

VLAAMS NIVEAU

Het belang van het WOI-toerisme in de Westhoek, met het oog op de periode van de honderdjarige herdenking, wordt door de Vlaamse Overheid onderstreept. Het WOI-toerisme in de Westhoek is dan ook opgenomen in het plan 'Vlaanderen in Actie' en maakt onderdeel uit van de 'Beleidsbrief Toerisme 2007-2008' van Vlaams minister voor Toerisme.

VLAANDEREN IN ACTIE PLAN

De Vlaamse Regering heeft op 11 juli 2006 het sociaal-economisch plan 'Vlaanderen in Actie' voorgesteld. De ambitie bestaat erin om Vlaanderen tegen 2020 op een duurzame manier tot het keurkorps van Europese regio's te laten behoren. In een zeer uitdagende internationale economische omgeving moet Vlaanderen namelijk zijn toekomst winnen. In het plan wordt gewerkt met projecten, gegroepeerd rond vier uitdagingen: talent, logistiek, creativiteit en innovatie, mobiliteit en internationalisering.

De toeristische sector wordt hierbij vaak als een onderschatte factor van werk en welvaart gezien, terwijl de sector een alsmaar belangrijkere economische pijler is. Het plan stelt dan ook voorop dat de Vlaamse Regering, in samenwerking met alle toeristische spelers, moet blijven investeren in een kwalitatief hoogstaande toeristische sector. Er wordt hierbij getracht om maximaal in te spelen op de nieuwe toeristische trends en evoluties door het aanbieden van een innoverend toeristisch aanbod.

Naast de traditionele macroproducten (de kunststeden, de groene regio's en de kust) zijn er volgens het actieplan heel wat meer bestemmingen en thema's in Vlaanderen met toeristische mogelijkheden. Het is zaak om hiervoor innovatief en creatief te werk te gaan. Het zou een samenwerking moeten zijn tussen de Vlaamse Regering, Toerisme Vlaanderen, de provinciale en lokale overheden en de sector zelf.

Eén van die bestemmingen en thema's met toeristische mogelijkheden die wordt voorgesteld, is de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Er wordt vooropgesteld dat het de ambitie moet zijn om Vlaanderen in de jaren 2014-2018 uniek te positioneren als topbestemming voor het oorlogstoerisme, met een coherent, compact en geïntegreerd 'product', dat de bezoeker een kwaliteitsbeleving garandeert - inclusief de toegevoegde ethische dimensie. In 2014-2018 zou Vlaanderen dan ook klaar moeten staan met een bijzonder en internationaal gericht toeristisch project. Hiervoor moet een weloverwogen plan uitgewerkt worden met alle betrokken partners om een uniek product neer te kunnen zetten. Voorliggend studierapport vormt hiervoor een eerste stap.

BELEIDSBRIEF TOERISME 2007-2008

In de beleidsbrief voor Toerisme in 2007-2008 wordt een stand van zaken aangegeven van de toeristische beleidsintenties uit 2007 op Vlaams niveau en worden nieuwe beleidsopties voor 2008 kenbaar gemaakt. De bedoeling is om het toeristisch rendement in de diepte te maximaliseren door Vlaanderen als kwaliteitsbestemming op de kaart te zetten. Eén van de sporen die hieruit voortkomt, het op de kaart zetten van Vlaanderen als kwaliteitsbestemming. Hiertoe behoort de toeristische omkadering van het meerjarenprogramma 'Evenementen in Vlaanderen'. In de beleidsbrief wordt namelijk aangegeven dat het organiseren en ondersteunen van evenementen met een internationale uitstraling een belangrijk onderdeel van het toeristische beleid vormt. Evenementen geven de toeristen een (bijkomende) reden om een bestemming te bezoeken, ze zorgen voor herhaalbezoek en werken imagoversterkend.

Er wordt voor 2007 aangegeven dat Toerisme Vlaanderen en Westtoer op initiatief van de minister een samenwerkingsovereenkomst afgesloten hebben met het oog op het ontwikkelen van een strategisch visierapport en een concreet actieplan rond de herdenking van de Eerste Wereldoorlog (voorliggend studierapport). Door het Departement Internationaal Vlaanderen werd een conceptnota uitgewerkt en werd opdracht gegeven tot het opmaken van een ondersteunende studie. Voor 2008 wordt er aangegeven dat de studie horizontaal overlegd zal worden met de collega's bevoegd voor onroerend erfgoed, cultuur, e.a. Dit overleg moet leiden tot een centraal en dus door de voltallige Vlaamse Regering gedragen project van herdenking van 'Honderd jaar Groote Oorlog' dat in de regeerperiode 2009-2014 ten volle tot uitvoering zal komen.

PROVINCIAAL NIVEAU

Op provinciaal niveau werd het WOI-toerisme in de Westhoek enerzijds onderstreept als een belangrijke factor voor het toerisme in de Westhoek en anderzijds werd er een specifieke projectwerking rond dit thema opgezet.

STRATEGISCH BELEIDSPLAN TOERISME EN RECREATIE IN DE WESTHOEK 2008-2013

In navolging van het Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek uit 1999, werd in 2008 het nieuwe beleidsplan voor de regio goedgekeurd. De missie van dit plan voor de regio bestaat uit drie onderdelen: het verder uitbouwen van toerisme en recreatie in de Westhoek tot een volwaardige economische sector, de regio op een duurzame manier verder ontwikkelen en vermarkten als toeristisch-recreatieve 'belevenisregio' met toppositie binnen de groene regio's in Vlaanderen en het ondersteunen van de maatschappelijke functie van de Westhoek als een toeristisch-recreatieve regio op het gebied van omgevingsrecreatie.

In het plan wordt aangegeven dat de Westhoek zich van alle andere Vlaamse regio's onderscheidt door de sterke aanwezigheid van het hele gebeuren rondom de Eerste Wereldoorlog. Er is bovendien steeds meer interesse in dit thema vanuit een breder publiek. De investering van de laatste jaren op het gebied van de Eerste Wereldoorlog worden hierbij aangegeven: het In Flanders Fields Museum, het Memorial Museum Passchendaele 1917, de uitbreiding van Talbot House met de Concert Hall, onthaalinfrastructuur op de begraafplaatsen in Passendale en in Langemark, het bezoekerscentrum bij de Dodengang, Bayernwald, de ontsluiting van de Frontzate, enkele landschapskunstprojecten en op promotioneel vlak de pocket 'Den Grooten Oorlog'.

Er wordt ingegaan op voorliggende studieopdracht van de Vlaamse Regering aan Westtoer en Toerisme Vlaanderen ter voorbereiding van de periode 2014 -2018. In afwachting van de concrete uitwerking van deze studie werden in het strategisch beleidsplan alvast enkele acties naar voor geschoven:

- **Versterken van de grote museale attracties in verband met de Eerste Wereldoorlog**
  Voor alle grote museale WOI-bezoekersattracties is het noodzakelijk zich op periodieke basis te vernieuwen, om op die manier te kunnen beantwoorden aan de wijzigende verwachtingen van het publiek.

- **Algemene bescherming en bewaring van het frontlandschap met WOI-sites**
  Na 100 jaar is het landschap de nog enige overblijvende getuige van de Eerste Wereldoorlog. Het is daarom van uitermate groot belang, zowel cultuurhistorisch als toeristisch, om het historische frontlandschap van de Westhoek en het erin aanwezige oorlogserfgoed zoveel mogelijk te beschermen en te bewaren.

- **Optimaliseren van het bezoekersonthaal bij een beperkt aantal begraafplaatsen**
  Zoals op Tyne Cot Cemetery en op de Duitse begraafplaats in Langemark, zijn er andere begraafplaatsen die een kwalitatieve inrichting en een beter onthaal verdienen.

- **Beperkte toeristische ontsluiting van het frontlandschap en een aantal sites daarin als één samenhangend geheel**
  Het historische frontlandschap moet met haar sites op een beperkte, evenwichtige, kwalitatieve en respectvolle manier toeristisch ontsloten worden. Uiteraard moet dit gebeuren met respect voor de 'sacred grounds'; op een zachte, kwaliteitsvolle en eigentijdse manier.

ONDERZOEK 'OORLOG EN VREDE IN DE WESTHOEK'

In 2006 werd door Westtoer het onderzoek 'Oorlog n Vrede in de Westhoek' uitgevoerd met de steun van de provincie West-Vlaanderen en van de gemeentebesturen Diksmuide, Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Poperinge en Zonnebeke. Informatie over de impact van het WOI-toerisme in de Westhoek was namelijk schaars. In het verleden werden al enkele onderzoeken uitgevoerd rond bepaalde WOI-gerelateerde locaties, zoals het jaarlijkse onderzoek bij het In Flanders Fields Museum in Ieper en het bezoekersonderzoek op Tyne Cot Cemetery in Zonnebeke (2002). Deze onderzoeken resulteerden in nuttige informatie voor de sites zelf en gaven een eerste indicatie van het belang van het WOI-toerisme in de Westhoek. De resultaten van deze onderzoeken konden echter niet zomaar veralgemeend worden; de aanbevelingen voor één specifieke site zijn immers niet algemeen geldend voor de volledige Westhoek. Naast de onderzoeken die focussen op één specifieke site in de Westhoek was er dus eveneens nood aan een onderzoek waarin verschillende partners samenwerken om meer inzicht te verkrijgen in het WOI-toerisme op regionaal niveau.

Het onderzoek 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' (2006), dat gebaseerd was op tellingen, blitsenquêtes en uitgebreide schriftelijke enquêtes, kwam tegemoet aan deze behoefte naar een breder en meer diepgaand onderzoek rond het WOI-toerisme in de Westhoek. Bezoekers werden geteld en bevraagd op 6 attractiepunten en 4 begraafplaatsen met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek in het jaar 2006. Aan de hand van de resultaten werd meer inzicht verkregen op regionaal vlak om het toeristisch-recreatief product van het WOI-toerisme in de Westhoek optimaal te kunnen benutten.

In navolging van dit uitgebreid onderzoek in 2006, wordt het volume jaarlijks bijgehouden. Zo werden in 2007 op basis van bezoekersaantallen van tien geselecteerde WOI-locaties in de regio het volume en de omzet van het WOI-toerisme berekend.

COORDINATIE 'OORLOG EN VREDE IN DE WESTHOEK'

Het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' werd in 2002 op provinciaal niveau opgestart om initiatieven omtrent de Eerste Wereldoorlog te stimuleren, te coördineren en te begeleiden. Ter uitvoering van het project heeft de provincieraad van West-Vlaanderen het beleidskader hiervoor uitgetekend en de financiële middelen ter beschikking gesteld. Een projectsecretariaat staat hierbij in voor de coördinatie van diverse initiatieven. De werking van het netwerk is geënt op vijf centrale beleidsthema's: wetenschappelijk onderzoek, zorg en ontsluiting van erfgoed, cultuurtoeristische valorisatie, leren uit oorlog en de bekendmaking over het thema oorlog en vrede in de Westhoek. Lokale actoren (musea, lokale besturen e.d.) worden bij dit overlegplatform betrokken.

Een belangrijk onderdeel van de projectwerking is de toekenning van subsidies in het kader van het initiatief 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. Initiatiefnemers kunnen rekenen op cofinanciering van de provincie via een specifiek subsidiereglement voor projecten omtrent oorlog en vrede. Zo werden de site John Mc Crae in Ieper, Bayernwald in Heuvelland, het bunkercomplex Lettenberg in Heuvelland, de stadhuissite in Poperinge, het OLV-hoekje te Diksmuide en verschillende andere sites in Ieper in de voorbije jaren financieel gesteund. Daarnaast beschikt het projectsecretariaat over een eigen beperkt budget voor investeringen, tot nu toe voornamelijk aangewend voor informatiedragers op sites.

LOKAAL NIVEAU

Ook op lokaal niveau wordt het WOI-toerisme in de Westhoek ondersteund. Dit gebeurt in de eerste plaats door de lokale overheden. De meeste gemeenten hebben dan ook een jaarlijks beleidsplan met een luik toerisme, waarin beleidsacties omtrent het WOI-toerisme staan opgenomen.

Daarnaast hebben enkele WOI-musea in de regio een eigen beleidsplan in het kader van hun erkeninning als museum door de Vlaamse Overheid. Het gaat hierbij om het In Flanders Fields Museum, Talbot House, de IJzertoren en het Memorial Museum Passchendale 1917.

INVESTERINGSPROJECTEN EERSTE WERELDOORLOG

Gedurende het laatste decennium zijn heel wat toeristische projecten in de Westhoek gerealiseerd, die in het teken staan van de Eerste Wereldoorlog. In navolging van het In Flanders Fields Museum in Ieper werden verspreid in de regio heel wat museale en andere projecten ontwikkeld. Het In Flanders Fields Museum opende in 1998 met een moderne en interactieve presentatie als het belangrijkste museum over de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen. Intussen heeft dit museum een nationale en internationale bekendheid gekregen. In tien jaar tijd heeft het een plaats verworven naast andere grote Europese (en mondiale) instituten die aan het oorlogsfenomeen zijn gewijd. Het is een belangrijke trekker voor het (WOI-) toerisme in de regio.

Een greep uit de (museale) bezoekersattracties die de laatste tien jaar werden ontwikkeld of vernieuwd:

- Memorial Museum Passendaele 1917, Zonnebeke (2004)
- Uitbreiding Talbot House met Concert Hall, Poperinge (2004)
- Nieuwe presentatie van het museum in de IJzertoren, Diksmuide (2004)
- Vernieuwing van het bezoekerscentrum bij de Dodengang, Diksmuide (2004)
- Bayernwald, Heuvelland (2004)
- Pannendorpsite, Alveringem (2004)
- Landschapskunst langs de Frontzate, Diksmuide (2004)
- Nieuwe onthaalinfrastructuur bij Tyne Cot Cemetery, Zonnebeke (2006)
- Nieuwe onthaalinfrastructuur bij de Duitse begraafplaats, Langemark (2006)

Opvallend is hierbij dat veel van de realisaties in 2004 werden afgerond, het jaar van de 90e herdenking van het begin van de Eerste Wereldoorlog. Zowel de projectcoördinatie van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' als Westtoer zijn op provinciaal niveau bij de realisatie van een aantal toeristische WOI-projecten nauw betrokken geweest. Bovendien werden diverse recreatieve routes ontwikkeld voor de wandelaar, fietser en autotoerder omtrent de Eerste Wereldoorlog.

Heel wat projecten, zowel museaal als recreatief, werden mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van Europa, Toerisme Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen. Het gaat om de volgende subsidieprogramma's (zie bijlagen voor subsidieoverzichten):

Europa

5b – De Westhoek was in de periode 1994-1999 (met uitloopperiode tot eind 2001) erkend door de Europese Commissie als een doelstelling 5b-gebied. Het ging immers om een kwetsbaar plattelandsgebied dat nieuwe impulsen nodig had en dat behoefte had aan een beleid dat de eigenheden van het gebied beklemtoonde. Doelstellingen waren het behoud en het versterken van de tewerkstelling in de regio en het verhogen van de leefbaarheid van de plattelandskernen.

5b Phasing Out – In 2000-2006 werd de Westhoek gezien de positieve indicatoren niet meer erkend als volwaardig doelstellingsgebied. Wel werd voor die periode de overgangsregeling '5b Phasing Out' voorzien. De algemene doelstelling ervan was bij te dragen tot de verhoging van welvaart en welzijn van de regio door te voorzien in voldoende kwantitatieve en kwalitatieve tewerkstelling en een kwalitatieve woon-, leef-, en verblijfsomgeving. Eén van de prioriteiten was het uitbouwen van het toerisme als volwaardige economische sector.

PDPO – In 2000-2006 werd ook een programmeringsdocument voor plattelandsontwikkeling (PDPO) opgemaakt voor Vlaanderen. Projecten hierbinnen dienden te kaderen in het provinciaal plattelandsontwikkelingsbeleid, met bijvoorbeeld de achteruitgang van de landbouwsector als aandachtspunt.

Leader II – Dit is een klein Europees programma (1997-1999), dat vernieuwende en kleinschalige projecten stimuleerde op het platteland in ondermeer 5b-gebieden. Voor de Westhoek richtte het programma zich specifiek tot projecten vanuit de privé-sector. Kleinschalige toeristische initiatieven kwamen expliciet in aanmerking.

Toerisme Vlaanderen

TRP – In het kader van het reglement voor de toeristisch-recreatieve projecten (TRP) konden heel wat toeristische WOI-initiatieven in de Westhoek op steun van Toerisme Vlaanderen rekenen.

FFEU – Daarnaast waren er via Toerisme Vlaanderen middelen beschikbaar vanuit het Fonds voor Eenmalige Investeringsuitgaven (FFEU). Bij een deel van de projecten diende deze subsidie als cofinanciering van Europees gesubsidieerde projecten.

Provincie West-Vlaanderen

Oorlog en Vrede in de Westhoek – Waardevolle projecten in het kader van de realisatie, de werking en het beheer van WOI-sites komen in aanmerking voor deze subsidie. Dit teneinde de dynamische en kwalitatieve cultuurtoeristische ontplooiing van de Westhoek te bevorderen.

Cultuurtoeristische projecten – Dit reglement wil het cultuurtoerisme in West-Vlaanderen stimuleren via een infrastructuursubsidie aan initiatieven met ten minste een regionale uitstraling. De initiatieven moeten een culturele inhoud hebben en over een toeristisch potentieel beschikken.

Andere partners

Naast bovengenoemde partners, hebben ook enkele regionale en lokale actoren een inbreng gehad op het gebied van productontwikkeling, zoals de stads- en gemeentebesturen, verantwoordelijken van de museale attracties, het Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels, en andere (private) actoren.

Er werd gedurende het laatste decennium veel geïnvesteerd, ondermeer met steun van diverse subsidiërende overheden. Naar de toekomst toe is er dan ook in mindere mate een uitbreiding gewenst in kwantiteit, maar moet het eerder gaan om een verdieping van het bestaande toeristisch WOI-product met een nog grotere aandacht voor kwaliteit en voor de behoeften van de consument.

2.5.2 BELEID UIT ANDERE SECTOREN BETREFFENDE DE EERSTE WERELDOORLOG

Heel wat sectoren flankeren toerisme wanneer het gaat om de ontsluiting van het WOI-erfgoed in de Westhoek. Toerisme en erfgoed zijn daarbij sowieso onlosmakelijk met elkaar verbonden, maar er zijn ook raakvlakken met andere sectoren zoals onderwijs, media, cultuur en ruimtelijke ordening. Hoewel het nog enkele jaren duurt voordat het 2014 is, zijn alvast enkele projecten vanuit flankerende sectoren lopende, die van betekenis kunnen zijn voor de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek:

Inventarisatieproject

Het Vlaams agentschap voor Ruimtelijke Ordening is momenteel bezig met het gewestelijk inventarisatieproject 'Inventaris 1914-2014' van het onroerend erfgoed van de Eerste Wereldoorlog. Aansluitend bij deze inventarisatie, die thematisch-typologisch wordt aangepakt, worden de nodige beschermingen doorgevoerd. Zo zijn de belangrijkste Belgische en buitenlandse militaire begraafplaatsen onlangs beschermd. Het is de bedoeling om deze doorkoppeling van inventariseren en beschermen verder te zetten, en te laten uitmonden in een gezamenlijk Frans-Belgisch dossier gericht op de erkenning van de frontstreek (IJzer-Somme-Marne) als UNESCO-Werelderfgoed. Een opname van het WOI-erfgoed op de lijst van de Unesco zou een belangrijke internationale erkenning betekenen en een duidelijk signaal om te streven naar het behoud van deze relicten.

Onderzoek betrokkenheid hedendaagse staten

In 2007 vroeg het departement Internationaal Vlaanderen van de Vlaamse Gemeenschap aan het Vlaams Steunpunt voor Buitenlands Beleid een onderzoek uit te voeren om een antwoord te geven op de volgende vragen:

- Welke hedendaagse staten waren tijdens de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen betrokken;
- Welke sporen zijn van de Eerste Wereldoorlog terug te vinden in het collectieve geheugen van deze landen, en op welke manier wordt dat al dan niet vertaald in bestaande percepties en betekenissen van 'Flanders' (Fields);
- De wijzen waarop die geschiedenissen er worden herdacht, en waarop allerlei verenigingen of instanties die taak ter harte nemen;
- Welke nationale en internationale netwerken of organisaties reeds bestaan inzake het beheer van graven, kerkhoven en ander WOI-erfgoed, en op welke manier hun werking is georganiseerd.

Tijdens een eerste fase werd een lijst van 50 hedendaagse staten, waarvan legers betrokken waren bij militaire verrichtingen in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog, samengesteld en indicaties voor de omvang van deze legers werden gegeven. In een tweede fase werd een antwoord gegeven op de andere drie onderzoeksvragen.

Doel van dit onderzoek is om na te gaan wat de gevoeligheden zijn in de verschillende staten betreffende de herinnering aan en de herdenking van de Eerste Wereldoorlog en om op zoek te gaan naar materiaal dat kan worden ingezet bij het aangaan van relaties dat een aanknopingspunt kan zijn voor het introduceren van gezamenlijke initiatieven en evenementen. Het onderzoek werd recent afgerond.

Project 'Vredeseducatie'

Het Vredesinstituut is een onderzoeksinstelling dat de verdere ontwikkeling van herinneringseducatie en vredestoerisme wetenschappelijk wil ondersteunen. Bij het onderzoeksproject 'Vredeseducatie' worden 600 scholen over vredeseducatie bevraagd. Het onderzoek wil uitwijzen wat de beste praktijken van vredeseducatie zijn. De onderzoeksresultaten, die naar verwachting eind 2008 beschikbaar zullen zijn, zullen het verdere werk van het instituut met betrekking tot vredes- en herinneringseducatie verder richting geven.

Mediaproject '2014-2018, De Grote Oorlog 100 jaar later'

De VRT bereidt momenteel een crossmediaal project voor over de Eerste Wereldoorlog. Er worden enkele grote projecten ontwikkeld, gaande van een dramaserie en een documentaireserie over het leven tijdens de Eerste Wereldoorlog tot de ontsluiting van een archief omtrent de Eerste Wereldoorlog en de organisatie van evenementen. Er zal een selectie van 20 verschillende projecten gemaakt worden. Een projectleider heeft de opdracht gekregen om al het voorbereid werk te coördineren. Ook werkt er een historicus aan de research van het project.

Andere partners

De andere betrokken departementen (Onderwijs, Cultuur, Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed) en agentschappen (Onderwijs en Cultuur) hebben nog geen lopende projecten die van betekenis kunnen zijn voor de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in de periode 2014-2018.

CONCLUSIES BELEID EN ORGANISATIE VAN DE EERSTE WERELDOORLOG

Het toeristisch beleid onderstreept het belang van het WOI-toerisme door het op te nemen op verschillende beleidsniveaus. Zo is de voorbereiding van de honderdjarige herdenking in de Westhoek ingeschreven in het Vlaanderen in Actie plan met voorliggende studie, gedragen door de Vlaamse Regering. Op provinciaal niveau is WOI-toerisme uitgebreid opgenomen in het Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek, waarin het belang van het WOI-toerisme in de regio wordt aangegeven. Vanuit de provincie West-Vlaanderen worden initiatieven omtrent de Eerste Wereldoorlog bovendien gestimuleerd, gecoördineerd en begeleid in het kader van de projectwerking en het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'. Tenslotte wordt WOI-toerisme ook op lokaal niveau meegenomen in de beleidsplanning.

De laatste jaren werd vanuit de verschillende niveaus geïnvesteerd in het toeristisch WOI-product: bezoekersattracties, sites en routes. Het gaat vaak om gesubsidieerde projecten met steun van Europa, Toerisme Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen.

De Eerste Wereldoorlog is een belangrijk thema dat niet enkel door toerisme, maar ook door andere beleidsdomeinen wordt ondersteund. Wanneer het gaat om WOI-toerisme, dan zijn erfgoed en toerisme onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarnaast zijn er echter ook raakvlakken met andere sectoren, zoals onderwijs, media, cultuur en ruimtelijke ordening. Op Vlaams niveau werden dan ook alvast enkele projectinitiatieven opgestart door deze sectoren. Hoewel nog niet alle sectoren al zo ver zijn, kunnen er in de komende periode vanuit verschillende domeinen projectvoorstellen verwacht worden.

2.6 CONCURRERENDE REGIO'S

Om de blik te verruimen bij het in beeld brengen van de gewenste ontwikkelingsmogelijkheden voor de Westhoek, worden de direct concurrerende bestemmingen op het gebied van battlefieldtoerisme geanalyseerd:

- Somme
- Normandië

Daarbij wordt specifiek gekeken naar de inrichting en inhoudelijke invulling van bezoekerattracties, de bewegwijzering, de bezoekersstromen, commerciële productontwikkeling, samenwerking met toeristische spelers en de promotie. Frankrijk is de dichtstbijzijnde concurrerende bestemming voor het oorlogstoerisme, dat zowel tijdens de Eerste Wereldoorlog als de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol heeft gespeeld. Verschillende landen hebben veel mensenlevens verloren in de Somme of in Normandië. Veel nakomelingen beslisten om na de oorlog de plaats te gaan opzoeken waar hun voorvaderen waren gesneuveld en zo is het 'tourisme de mémoire' in beide regio's op gang gekomen. Van de Somme wordt verondersteld een vergelijkbaar bezoekersaantal te hebben als de Westhoek. Het enige vergelijkbare cijfer is echter het totaal aantal overnachtingen (vrijetijds- en zakentoerisme). De Westhoek haalde in 2007 in totaal 500 114 overnachtingen[102]. De Somme (de volledige regio uitgezonderd Côte Picarde) haalde 487 000 overnachtingen in 2007. De Somme ligt op ongeveer anderhalf uur rijden van de Westhoek vandaan. Normandië ligt zo'n drie uur verder rijden vanaf de Westhoek dan de Somme en is een regio die tijdens de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol heeft gespeeld. Toch is het een belangrijke concurrerende regio voor de Westhoek, die heel wat meer bezoekers heeft. Jaarlijks bezoeken ongeveer 4 miljoen toeristen Normandië, waarvan alleen al 1 miljoen bezoekers de Amerikaanse begraafplaats in Colleville-sur-mer aandoen[103].

Nederland heeft ook een aantal locaties met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog die door toeristen bezocht worden. Zo werd er in Zeeland tijdens de Slag om de Schelde weliswaar zwaar strijd geleverd, maar is de schaalgrootte van de plaatselijke WOII-musea en de ondersteunende producten niet te vergelijken met die in de Westhoek. Ook zijn er vijf concentratiekampen uit de Tweede Wereldoorlog, waarvan Kamp Vught en Kamp Westerbork de bekendste zijn. Deze 'bezoekersattracties' zijn evenmin te vergelijken met die in de Westhoek, aangezien hier niet zwaar strijd is geleverd en er een klein aantal buitenlandse slachtoffers is gevallen. Daardoor is er weinig internationale belangstelling voor. Ze zijn wel zeer succesvol bij het Nederlandse publiek: Kamp Westerbork trok 117 000 en Kamp Vught 54 000 bezoekers in 2007. Daarnaast geniet ook Arnhem bekendheid vanwege de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Drie musea vertellen in Arnhem en omgeving het verhaal van de luchtlandingen bij Arnhem op 17 september 1944 (Operatie Market Garden). Het toeristisch WOII-product is er in ontwikkeling: vorig jaar werd een nieuw informatiecentrum bij de bekende brug geopend en in de loop van volgend jaar opent het Airborne museum opnieuw na grote verbouwingen. De bezoekersaantallen liggen echter lager dan die van de grote musea in de Westhoek: met iets meer dan 50 000 bezoekers per jaar trekt het Airborne museum het hoogste aantal bezoekers. Bovendien ligt een vergelijking met de WOI-gebeurtenissen in de Westhoek moeilijk omdat het bij Arnhem voornamelijk om een bepaalde slag gaat, terwijl er zich in de Westhoek verschillende veldslagen hebben afgespeeld.
er een ommezwaai komen.

[102] Bron: FOD Directie Economie – Algemene Directie Statistiek, Statistiek van Toerisme en Hotelwezen
[103] Bron: Normandie Mémoire

2.6.1 BEZOEKERSCENTRA EN MUSEA

THEMA EN LOCATIE

In de Somme werden bezoekerscentra opgericht op plaatsen waar een bepaald volk gestreden had en nu begraven ligt. Zo is er in Longueval een Zuid-Afrikaans bezoekerscentrum, in Beaumont-Hamel een Canadees bezoekerscentrum en in Rancour een Chapelle du souvenir ter herinnering aan de Fransen. Binnenkort plannen de Australiërs de bouw van een bezoekerscentrum bij de Australische begraafplaats van Villers-Bretonneux. Deze bezoekerscentra werden gesubsidieerd door de natie in kwestie, terwijl in Vlaanderen de financiering van de WOI-bezoekersattracties hoofdzakelijk gebeurt door de Vlaamse, provinciale en lokale overheid (al dan niet mede gesubsidieerd door Europa). Opvallend is dat alle bezoekerscentra in de Somme allemaal hetzelfde verhaal vertellen, maar telkens vanuit het standpunt van een ander volk. Ze vertellen namelijk allemaal de betekenis van de slag van 1 juli 1916. Het Zuid-Afrikaans bezoekerscentrum situeert dit zelfs in de volledige Zuid-Afrikaanse oorlogsgeschiedenis.

Daarnaast zijn er de twee officiële musea 'Historial de la guerre' in Péronne en 'Musée des Abris' in Albert en een aantal privémusea. Het museum in Albert beeldt een aantal taferelen aan het front uit in ondergrondse keldergangen. Het museum in Péronne geeft een overzicht van voor, tijdens en kort na de oorlog. Dat het museum in Péronne een volledig overzicht biedt, wordt duidelijk naar voor gebracht in de communicatie rond het museum, zoals in 'Le guide de visites des champs de bataille', uitgegeven door het Comité Départemental de Tourisme (CDT; toeristische dienst) van de Somme. Dit is min of meer vergelijkbaar met de Westhoek waar er drie erkende musea zijn naast een aantal andere gemeentelijke en privémusea. Eigenaardig is dat de Somme het belangrijkste oorlogsmuseum heeft opgericht in Péronne, een stad die weliswaar door de Franse autoriteiten is aangewezen als historisch monument van de militaire geschiedenis van Frankrijk, maar wat voor veel bezoekers niet duidelijk is. Het In Flanders Fields Museum bevindt zich daarentegen wel in de stad die midden in de frontzone lag en in het gebouw de Lakenhallen dat volledig verwoest was. Dit zorgt er wellicht voor dat het bezoekersaantal van het museum in Péronne wat tegenvalt (85 768 bezoekers in 2006) en heel wat minder is dan van het In Flanders Fields Museum (216 131 bezoekers in 2006).

In Normandië zijn de bezoekerscentra en musea gesitueerd op de cruciale plaatsen van de invasie, waar nog resten van te zien zijn. Dit is bijvoorbeeld bij de kunstmatige haven in Arromanches en bij de eerste veroverde brug 'Pegasus'. Op deze plaatsen wordt een specifiek onderdeel van de invasie belicht. De Amerikaanse begraafplaats in Colleville-sur-mer is de enige begraafplaats waar een bezoekerscentrum bij is. Er zijn echter twee musea waarvan de inhoud niet bepaald wordt door de plaats: het 'Musée de la bataille' in Bayeux biedt een overzicht van de volledige invasie en het 'Mémorial' in Caen brengt een reflectie op oorlog en vrede in de 20e eeuw. Het is voor de toerist helemaal niet duidelijk welk museum het volledige verhaal van de invasie in kaart brengt. Het museum in Caen wekt de indruk dit te doen, maar wil de bezoeker vooral laten stilstaan bij oorzaken en gevolgen van de Tweede Wereldoorlog. Het schept dus verkeerde verwachtingen bij de bezoeker. Het museum in Bayeux doet dit wel, maar dit wordt niet zo naar de toerist gecommuniceerd. In de Westhoek worden alle WOI-bezoekersattracties inhoudelijk bepaald door de plaats. Het In Flanders Fields Museum profileert zich hierbij als het centrale vertrekpunt voor een bezoek aan de regio.

Musea zoals Talbot House, waar er aandacht wordt besteed aan het leven achter het front, komen niet voor in de concurrerende regio's. Wel is dit vaak een deelaspect van diverse musea, bijvoorbeeld bij het 'Mémorial de Caen' en het 'Musée des Abris' in Albert.

COLLECTIE

Bezoekerscentra en musea in de Somme hebben opvallend veel aandacht voor kunst. Het museum in Péronne toont kunst van hoge kwaliteit (bijv. schetsen van Otto Dix). De presentatie van de werken, opgesteld tussen andere oorlogsrelicten, laat ze echter niet tot hun recht komen. Ze zouden op zichzelf staand interessant zijn. Ook in bezoekerscentra wordt er kunst getoond, zoals in het Zuid-Afrikaans bezoekerscentrum in Longueval. In de Westhoek wordt er minder aandacht aan kunst in de oorlog in een vaste museale opstellingen besteed. Wel heb je in het noordelijk deel het Käthe Kollwitz museum en het bekende beeldhouwwerk 'het treurend ouderpaar' van de gelijknamige kunstenares, het In Flanders Fields Museum werkt tweejaarlijks met een 'artist in residence' en er is dit jaar een tijdelijke expositie van Joe English in Diksmuide.

Net zoals in de Westhoek zijn er privéverzamelaars in beide Franse regio's, die voorwerpen tentoonstellen maar dit niet altijd op een even kwaliteitsvolle manier doen. De toeristische dienst van de Somme (CDT) probeert hen dan ook te engageren in hun netwerk 'Club destinations' zodat er een zekere invloed op uitgeoefend kan worden. Deze curiositeitenmusea dragen echter bij aan de couleur locale. In Normandië maken de verschillende bezoekersattracties ook deel uit van een ruimer netwerk. Dit netwerk is echter eerder een netwerk op het gebied van commerciële productontwikkeling, dan dat de kwaliteit van de presentaties beïnvloed kunnen worden.

INRICHTING EN TOEGANKELIJKHEID

Door het strategisch plaatsen van een bezoekersattractie kan je ervoor zorgen dat bezoekers genoodzaakt zijn dit eerst te bezoeken vooraleer ze een site in de omgeving bekijken. Zo dient de bezoeker in Thiepval (Somme) eerst door het bezoekerscentrum te gaan voordat hij naar het monument met begraafplaats kan. Een duidelijke bewegwijzering is hiervoor ten zeerste van belang. De shop kan op het einde van een bezoekersattractie geplaatst worden, zodat bezoekers genoodzaakt zijn via de shop naar buiten te gaan (bijv. 'Mémorial Pegasus').

Zowel in Frankrijk als in de Westhoek missen vele begraafplaatsen een duidelijke uitleg. Wie er is begraven, naar aanleiding van welke slag en wie waar ligt aan de hand van een plattegrond is welkome uitleg.

Ook in de twee regio's in Frankrijk, zoals in de Westhoek het geval is, lopen de inrichtingen van de bezoekersattracties erg uiteen: van modern en interactief tot klassiek en soms zelf een beetje oubollig. Toch lijkt de presentatie van musea in Normandië vaker wat gedateerd.

2.6.2 LANDSCHAP

In Frankrijk zijn de open ruimtes en zichtlijnen in tegenstelling tot Vlaanderen opvallend. Bij elke site in het landschap ervaart de bezoeker de weidsheid en vergezichten. Hierdoor kan in Frankrijk het landschap sterker uitgespeeld worden dan in Vlaanderen. Op diverse plaatsen in de Somme zijn er dan ook uitkijktorens gebouwd. In Beaumont-Hamel zijn de frontlijnen aan de hand van loopgraven vanaf een uitkijkpunt zichtbaar gemaakt. In Pointe du hoc in Normandië wordt er gebruik gemaakt van de resten van bunkers voor uitkijkposten. In de uitkijkposten zijn er echter weinig verwijzingen naar de link heden–verleden, wat juist interessant is voor een sterke beleving. In dit sprekende landschap wordt het binnenverhaal gecombineerd met het buitenverhaal, zoals bij de Ulstertoren in Thiepval. In Normandië wordt het verleden in het hedendaagse landschap gevisualiseerd door middel van een allround film (Cinema Arromanches 360°). Dit kan ook in de Westhoek nog meer versterkt worden.

Er wordt in de Franse regio's ook aandacht besteed aan het integreren van bezoekersfaciliteiten, zoals parking in het landschap. Voorbeelden daarvan zijn het Mémorial in Thiepval en de Amerikaanse begraafplaats in Colleville-sur-mer. Ook in de Westhoek is hier rekening mee gehouden bij de recente aanleg van onthaalinfrastructuur bij Tyne Cot en de Duitse begraafplaats in Langemark.

Een mooi voorbeeld van oorlogselementen in het landschap tot hun recht laten komen, is de Lochnagarkrater in La Boisselle (Somme). De omgevingsaanleg zorgt ervoor dat de krater volledig tot zijn recht komt in het landschap. Door de kalkgrond blijft er geen water in staan, waardoor de krater er des te indrukwekkender uitziet. Er is echter wel beperkte infrastructuur aanwezig.

2.6.3 BEWEGWIJZERING

Het 'Circuit du souvenir' in de Somme verbindt verschillende begraafplaatsen (de belangrijkste met bezoekerscentrum), oorlogsmusea, herdenkingstekens en sporen van slagvelden met elkaar. Het is hoofdzakelijk voor de autotoerder bedoeld. De route is duidelijk en eenvormig bewegwijzerd met bruine pijlen en de poppy (klaproos) als logo. Deze poppy wordt gebruikt door de CDT voor promotiedoeleinden en wordt overgenomen door de lokale toeristische partners in hun communicatie. Het bezoekerscircuit wordt bovendien gekoppeld aan nieuwe technologieën (mp3, GPS en PDA), die beschikbaar zijn in verschillende talen.

In Normandië zijn er acht bewegwijzerde parcours voor autotoerders, ook weer met een duidelijke en eenvormige bewegwijzering. Er wordt hierbij telkens gebruik gemaakt van een herkenbaar beeld: een meeuw, het symbool van de vrijheid. Bij elke route heeft de meeuw een andere kleur van vleugels. Er is een brochure beschikbaar met overzichtskaart en met de verschillende routes, die gratis in alle toeristische diensten en musea te verkrijgen is. Bovendien staat er bij elke grotere bezienswaardigheid een herkenningsbaken dat als informatiezuil dient. Hierop vindt de toerist meer uitleg over het bezoekpunt en een plattegrond met de andere bezienswaardigheden op de route. De hele kuststrook, waar de landingen hebben plaatsvonden, worden bedekt.

In de Westhoek zijn er twee bewegwijzerde specifieke WOI-autoroutes, waarvan één langs het IJzerfront en één in de Britse sector. Daarnaast zijn er de specifieke wegwijzers naar de begraafplaatsen (bijv. van de Commonwealth War Graves Commission) en de bruine toeristische borden van de Belgische wegcode. Er is echter geen uniforme bewegwijzering naar de verschillende WOI-bezienswaardigheden. In het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' werden weliswaar infozuilen geplaatst bij een aantal sites, maar er is geen enkele publicatie die een bewegwijzerd parcours van die geselecteerde sites aanbiedt.

De kosten voor het logo en de bewegwijzering worden door één overkoepelende organisatie, zowel in de Somme als in Normandië, gedragen. Dit in tegenstelling tot in de Westhoek, waar de gemeenten de bebording van het netwerk mee bekostigen. Indien één organisatie bekostigt, is het wellicht makkelijker om wijzigingen aan te brengen en om uniformiteit te garanderen.

2.6.4 NETWERKVORMING

In de drie regio's is er een netwerk die de samenwerking tussen diverse toeristische partners wil stimuleren. In Normandië en de Westhoek wil men vooral de verschillende musea en bezoekerscentra laten samenwerken. In de Somme wil het netwerk andere toeristische partners zoals horeca ook betrekken bij het 'tourisme de mémoire'.

Met het vormingsproject 'Club de destinations de Somme' wil de CDT van de Somme toeristische actoren uit eenzelfde gebied samenbrengen (hoteliers, restaurateurs, handelaren, uitbaters plattelandstoerisme, fietsverhuurders, …). Het gaat in de eerste plaats om het verhogen van de betrokkenheid bij het gebied als toeristische bestemming, door ze te informeren over de toeristische mogelijkheden en toekomstplannen. Op de tweede plaats wil men gezamenlijke acties opzetten. Uiteindelijk doel is om de kwaliteit van de service aan toeristen te verhogen. Ze zijn erin geslaagd reeds 384 actoren aan te laten aansluiten bij dit netwerk. Er worden regelmatig studiereizen en debatten georganiseerd en er is een discussieforum op het internet.

De organisatie Normandie Mémoire is ontstaan in 2002 ter voorbereiding van de zestigjarige herdenking van de Tweede Wereldoorlog in (2002-2004) en is na de viering blijven bestaan om de commerciële productontwikkeling van het 'tourisme de mémoire' te verbeteren en de samenwerking tussen de diverse partners blijvend te stimuleren. De aangesloten partners zijn allemaal bezoekersattracties. Gezamenlijk geven zij een promotionele pas uit (Normandie PASS), waarbij de aangesloten partners een overeenkomst moeten ondertekenen met een vrij beperkt engagement. Het jaarlijks budget is voor zowel productontwikkeling als voor promotie 315 000 euro.

Het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' brengt de diverse musea, gemeenten en verenigingen in de Westhoek samen. Dit netwerk is niet zozeer gericht op promotionele productontwikkeling en promotie zoals in de Franse regio's, maar heeft een vijfdelige taak: wetenschappelijk onderzoek (inventarisatie, publicatie en multimedia, verzamelen en ontsluiten van kennis en informatie en begeleiden van musea), de zorg voor het erfgoed (bescherming, inrichting, beheer en ontsluiting, consolidatie en restauratie), cultuurtoeristische valorisatie, educatie over de oorlog en tenslotte de bekendmaking over het thema oorlog en vrede in de Westhoek.

2.6.5 PROMOTIE

BINNEN- EN BUITENLANDPROMOTIE

Voor de buitenlandpromotie wordt er op het Frans verkeersbureau 'Maison de la France' gerekend. Dit bureau bewerkt de markten die meegestreden hebben in de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Oorlogstoerisme is voor hen echter niet prioritair. Beide regio's gaan daarom ook zelf naar een aantal buitenlandse beurzen. Dit vermindert elk jaar echter omwille van hoge kosten en een laag rendement. Toch is Maison de la France onlangs gestart met de bewerking van de Australische markt. De ANZAC-herdenking eind april 2008 bracht 4 500 Australiërs naar de Somme[104]. Dit evenement heeft heel veel persaandacht gekregen. Er werd een grote inspanning geleverd voor het onthaal van de Australiërs door de regio (o.a. shuttlebussen tussen de verschillende sites, een onthaal- en informatiepunt en een aparte folder met aanduiding van plaatsen waar Australiërs hebben gevochten). Touroperator TBS brengt geregeld Australiërs naar de streek.

[104] Bron: Comité Départemental de Tourisme (CDT) van de Somme

Het Mémorial de Caen voert een grootse nationale campagne. Hun marketingbudget is immers even groot als het volledige werkingsbudget van Normandie Mémoire (350 000 euro). Op geregelde tijdstippen heeft het museum in Caen prominenten uitgenodigd: Chirac, Daila Lama, Gorbatsjov, etcetera. Dit heeft voor heel wat publiciteit gezorgd in de buitenlandse pers.

Nederlanders en Belgen doorkruisen de Somme tijdens hun doortocht naar het zuiden. Bij één van de wegrestaurants heeft men onlangs een bezoekerscentrum gebouwd met shop. Bezoekers kunnen er naar een film over de streek kijken en de nodige informatie krijgen. De Nederlandse markt wordt vooral bewerkt via fietstoerisme, natuur en dergelijke. Men heeft het aanvoelen dat ze minder geïnteresseerd zijn in oorlogstoerisme.

In de folder omtrent de WOI-sites in de Somme worden de bezienswaardigheden in twee groepen opgedeeld: 'zeker zien' en 'een bezoekje waard'. Dit geeft een zekere kwaliteitsinschatting voor de toerist.

PROMOTIE IN DE STREEK

Via de Normandie PASS probeert Normandie Mémoire de diverse musea en bezoekerscentra te promoten. Met de pas (kostprijs 1 euro) krijgt de toerist korting in 23 musea. Het pasje wordt gebruikt als monitoringinstrument. Via een beknopte vragenlijst komt men gegevens zoals aantal bezoekers, nationaliteit, verblijfsduur, bezochte sites en motivatie te weten. De pas wordt in de diverse musea en in de hotels gepromoot. Er is een zestalige website waar de bezoeker meer informatie over de pas kan krijgen. In de Westhoek bestaat de Westhoekvoordeelpas die korting geeft op allerlei musea en attracties. Deze pas krijg je als je minimum twee nachten in de Westhoek verblijft. Hier wordt echter geen beknopt bezoekersonderzoek aan gekoppeld.

In de Somme worden de folders ondermeer verspreid via FHS-promotion. Dit is te vergelijken met Aeolus of BHS-promotion, wat distributiebedrijven voor brochures zijn.

2.6.6 BEZOEKERSSTROMEN

STROMEN TUSSEN BEZOEKERSATTRACTIES

Wie de Somme bezoekt, start vaak in Albert, maar raakt van daaruit meestal moeilijk in Péronne. In Normandië concentreren de bezoekers zich vaak op één plaats, namelijk Arromanches waar het 'Musée de Débarquement' en de 'Cinema 360°' zich bevinden. Van daaruit trekt 28% Westwaarts (Débarquement Utah Beach en Mémorial Omaha Beach) en 12% Oostwaarts (Caen, Juno Beach en Pégasus). Normandie Mémoire wil ondermeer via de Normandie Pass nog meer beweging in de bezoekersstromen krijgen en zorgen voor meer spreiding. Bezoekers die in 2007 een pas aanschaften bezochten gemiddeld 2,5 sites[105]. In de Westhoek bezochten individuele bezoekers en groepen gemiddeld 2,7 sites[106]. In de Westhoek is er nog geen onderzoek gedaan naar de beweging en circulatie van toeristen.

[105] Bron: Bezoekersonderzoek *Normandie Pass*, Normandie Mémoire, 2007
[106] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

INVLOED VAN LOGIES OP BEZOEKERSSTROMEN

De Somme heeft een beperkt aanbod van logies in het deel van de regio waar de oorlogsherinneringen zich bevinden. Bezoekers logeren daarom in Amiens of zelfs in de Westhoek. Geleidelijk aan beginnen er meer logies te onstaan. De uitbater van drie jeugd- en groepslogies in Ieper bouwt momenteel dan ook een nieuw logies ('School Hotel') in Albert. Het zal 48 kamers tellen met in totaal 186 bedden en is gericht op een schoolpubliek.

INTERNATIONALE BEZOEKERSSTROMEN

De Somme kan jaarlijks rekenen op een 200 000-tal Britten[107] (148 304 Britten bezochten de Westhoek in 2007[108]). Vaak combineren die de Somme met een bezoek aan Parijs. Momenteel overweegt men het idee om vanuit Groot-Brittannie te vliegen op het vliegveld Aéroport Albert-Picardie. Andere Angelsaksische markten komen immers ook Europa binnen via Groot-Brittannië. Voor Normandië zijn er geen gegevens over internationale bezoekersstromen.

CONCLUSIES EN LESSEN VOOR DE WESTHOEK

In algemene zin kan gesteld worden dat de Somme het beste als bestemming voor oorlogstoerisme te vergelijken is met de Westhoek. Niet alleen qua onderwerp, maar ook wat soort sites betreft. Toch is er een duidelijk verschil. De Westhoek staat verder wat toeristische ontsluiting betreft. Hierbij gaat het ook om de ondersteunende producten zoals het logiesaanbod. Normandië is op dat gebied wel verder ontwikkeld. Kenmerkend aan beide Franse regio's is het open en uitgestrekte landschap dat naar beleving toe veel mogelijkheden biedt. De Westhoek is daarentegen een meer bebouwde omgeving, wat het lezen in het landschap bemoeilijkt. De conclusies en lessen worden verder per onderwerp besproken:

[107] Bron: Comité Départemental de Tourisme (CDT) van de Somme
[108] Bron: Onderzoek *Oorlog en Vrede in de Westhoek*, Westtoer, 2006

Musea en bezoekerscentra

- De staten dienen betrokken te worden bij de bouw van bezoekersattracties bij de begraafplaatsen vanwege twee redenen: het financiële aspect en omdat zij belangrijk kunnen zijn bij het aantrekken van bezoekers van dat land.
- Er moet over gewaakt worden dat de diverse bezoekersattracties een zekere complementariteit behouden. De bezoeker verwacht telkens een ander verhaal en samenhang tussen de verhalen.
- Uit de communicatie moet duidelijk blijken welke bezoekersattracties een overzicht van de gebeurtenissen bieden en welke een bepaald deelaspect belichten.
- Bijzonder is in de Westhoek de specifieke aandacht voor het verhaal van het leven achter het front (vooral Talbot House). In de Franse regio's wordt dit namelijk als deelaspect belicht in diverse musea, maar geen enkele vindt dit belangrijk genoeg om een museum volledig aan dit onderwerp te wijden.
- Privémusea zorgen voor een zekere couleur locale die de bezoeker wel weet te waarderen. Belangrijk is wel om een zekere kwaliteitscontrole uit te oefenen, bijvoorbeeld door opname in een netwerk of werkgroep.
- Een duidelijke bewegwijzering van verschillende onderdelen van een site is noodzakelijk zodat bezoekers niets missen en de zaken in de juiste volgorde bezoeken. Een duidelijke uitleg met plattegrond voorzien op de begraafplaatsen in verschillende talen is noodzakelijk.

Landschap

- Het landschap kan nog sterker uitgespeeld worden door middel van een duidelijke link tussen het binnen- en buitenverhaal met onderlinge verwijzingen.
- Uitkijkposten dragen bij aan de beleving en bieden de mogelijkheid om het landschap beter te kunnen lezen.
- Ook duidelijke linken tussen heden en verleden verhogen de belevingswaarde.

Bewegwijzering

- Een eenduidige bewegwijzering van de ene site naar de andere, voorzien van een herkenbaar symbool, creëert meer samenhang en zorgt voor een totaalproduct.
- Het herkenbare symbool moet steeds terugkomen (bewegwijzering, promotiefolders, labeling, …). Voor de Eerste Wereldoorlog is de poppy het uitgesproken symbool.

Netwerkvorming

- Naast de bezoekersattracties is het ook interessant om partners van privémusea, horeca, organisaties voor vrijetijdsactiviteiten en dergelijke samen te brengen. Dit omwille van drie redenen: meer betrokkenheid, betere afstemming en ter inschakeling in de promotie.

Promotie

- De Somme ligt zo dicht bij de Westhoek dat zelfs ook toeristen van de dichtbije markten de Somme en de Westhoek combineren. De regio's vullen elkaar aan. Een samenwerking is dus aangewezen.
- Anderzijds vormt de Somme een bedreiging voor de Westhoek. Er komen nieuwe logies in de Somme, waardoor het gevaar bestaat dat de Westhoek minder zal kunnen profiteren van het gebrek aan logies in de Somme. Bovendien zal het binnenkort waarschijnlijk ook mogelijk zijn om op Albert te vliegen.
- Belangrijke figuren op locatie krijgen kan voor serieuze persaandacht zorgen.
- Als doorkruisland zijn stoppunten langs de weg met meer informatie interessant.
- Gebruik maken van promotiesystemen die er in de doelmarkten bestaan.
- Een voordeelpas is interessant als promotietool en als monitoringsinstrument.

Bezoekersstromen

- Onderzoek naar de bezoekersstromen biedt de mogelijkheid om de bezoekpunten te detecteren die een zwakke schakel vormen.

2.7 DIAGNOSE

In de diagnose wordt een samenvatting gemaakt van de actuele toestand van het WOI-toerisme in de Westhoek rekening houdend met de elementen uit de situatieanalyse.

2.7.1 SWOT-ANALYSE

De uitvoerige situatieanalyse wordt per aspect samengevat en gestructureerd in enerzijds sterkten en zwakten en anderzijds in kansen en bedreigingen. De sterken en zwakten zijn interne factoren eigen aan het WOI-toerisme in de Westhoek op dit moment, terwijl de kansen en bedreigingen externe factoren zijn.

INTERNE FACTOREN AAN WOI-TOERISME IN DE WESTHOEK

STERKTES	ZWAKTES
ALGEMEEN	
Historie en verhaal	
· Er is een krachtig en authentiek verhaal te vertellen over WOI in de Westhoek met o.a. de stellingen- en loopgravenoorlog; · Typerend is dat enkel de Westhoek in België gedurende de hele oorlog het strijdtoneel is geweest van slagvelden; · Kenmerkend aan WOI in de Westhoek was de multiculturele oorlog: ruim vijftig staten waren destijds bij WOI in de regio betrokken; · Veel hedendaagse staten, destijds bij WOI in de Westhoek betrokken, hebben nu nog grote belangstelling voor dit thema vanwege specifieke data of de verbondenheid met bepaalde plaatsen van gebeurtenissen; · De aanwezigheid van vele Britse begraafplaatsen in de Westhoek, zorgt voor een sterke band tussen de Britten en deze regio.	· Bij het begrip 'Flanders Fields' wordt door de Angelsaksische landen niet enkel gedacht aan de Westhoek, maar ook aan de slagvelden die in Noord-Frankrijk hebben plaatsgevonden; · WOI ligt als basis van WOII en het hieraan gekoppelde Nationaal-Socialisme nog steeds gevoelig bij de Duitsers; · Bij de voormalige kolonies van de landen die de oorlog in waren gestapt, leeft de herinnering aan WOI niet vanwege de hieraan gekoppelde onderdrukking destijds.

AANTREKKINGSELEMENTEN WOI-TOERISME	
WOI-bezoekersattracties	
· Ruim, gevarieerd en meestal kwalitatief aanbod van attracties met verschillende invalshoeken; · Authenticiteit met op de juiste plaats het juiste verhaal; · Netwerk van attracties en sites op verschillende niveaus aanwezig gecoördineerd door de provincie (O&V); · Er is een redelijk goede inhoudelijke complementariteit, ondermeer vanwege de geografische ligging van de attracties; · Attracties die niet uitsluitend over WOI gaan, vormen een mooie aanvulling op het specifieke WOI-aanbod; · Enkele nog onbenutte ontsluitingsmogelijkheden, voornamelijk bij bestaande attracties.	· Enkele verouderde bezoekersattracties, sommige met achterstallig onderhoud en andere met ruimtelijke knelpunten; · Versnipperd aanbod van WOI-sites, te weinig in samenhang uitgebouwd en waarbij de bebording van het netwerk O&V de onderlinge samenhang onvoldoende duidelijk maakt; · Doorverwijzing van de ene naar de andere attractie/site is niet optimaal; · Er is geen hoofdinstappunt in de noordelijke Westhoek aanwezig, waar het verhaal van de Belgische sector enigszins onderbelicht is; · Gradaties in het netwerk O&V zijn niet altijd meer actueel; · Onvoldoende verwijzing vanuit de diverse attracties en sites naar het ruime verhaal van WOI in de Westhoek.
(Front-) landschap met WOI-sites	
· Nu er nagenoeg geen overlevenden meer van de oorlog zijn, kan het landschap als laatste getuige beschouwd worden en als basis voor het WOI-toerisme; · Authentiek (front-) landschap: de WOI-toerist ervaart de Westhoek dan ook vaak als een historisch frontlandschap; · Nog voldoende bewaarde WOI-landschapselementen om de frontzone herkenbaar te maken in het landschap; · Enkele WOI-sites zijn toeristische toppers in de regio; · Bescherming van een aantal erfgoedsites in het landschap; · Aanwezigheid van vele Britse begraafplaatsen zorgt in belangrijke mate voor aantrekking van Britten; · Enkele erfgoedsites zijn uitgerust met moderne onthaalinfrastructuur.	· Frontlandschap onvoldoende beschermd tegen bedreiging vanuit andere sectoren zoals industrie, mobiliteit, landbouw e.d.; · Frontlandschap niet beschermd als Unesco-werelderfgoed; · Frontlandschap zelf met frontlijn als ruggengraat nog te weinig herkenbaar gemaakt en ontsloten (duiding); · Ontbreken van zichtassen en vergezichten; · Onvoldoende boeiende gidsbeurten doorheen het (oorlogs-) landschap; · Beperkt aantal kwalitatieve kunstprojecten ter verbeelding van het WOI-erfgoed; · Doorverwijzing naar andere sites, sanitaire voorzieningen en aanwezigheid van rustbanken kunnen nog verbeterd worden; · Interessante ontsluitingsmogelijkheden van enkele WOI-sites zijn nu nog onbenut; · Onvoldoende duiding van het WOI-gebeuren via informatiedragers in het landschap en op de sites; · Onvoldoende diepgaand informatiemateriaal over de verschillende WOI-sites in de Westhoek; · Mindere spreiding van bezoekers geografisch en naar tijd op de begraafplaatsen met onthaalinfrastructuur.
WOI-evenementen	
· Aanwezigheid van enkele jaarlijks terugkerende grote evenementen die een internationaal publiek aantrekken en met een economische spin-off; · Variëteit aan evenementen qua schaalgrootte en soort evenement; · Klassieke herdenkingsplechtigheden worden niet allemaal toeristisch ontsloten en behouden daarmee hun eigenheid.	· Voor 2014-2018 specifieke evenementen met grote aantrekkingskracht en (inter-) nationale reputatie nodig; · Gevaar in 2014-2018 de grote van de kleine evenementen niet te kunnen onderscheiden.

ONDERSTEUNENDE PRODUCTEN WOI-TOERISME	
Onthaal	
· Algemeen streekbezoekerscentrum voor de Westhoek gekoppeld aan het In Flanders Fields Museum als belangrijk vertrekpunt voor een WOI-bezoek aan de regio; · Nieuwe onthaalinfrastructuur van enkele diensten voor Toerisme biedt mogelijkheden als smaakmaker voor een WOI-bezoek in de streek.	· Doorverwijzing bij bepaalde WOI-bezoekersattracties naar andere bezoekpunten kan nog beter uitgebouwd worden; · Plaatselijke horeca en kleinhandel worden beperkt ingeschakeld in het onthaal van de WOI-toerist.
Recreatieve ontsluiting	
· Recreatie heeft een verbindende functie tussen de verschillende WOI-bezoekpunten; · Ruim routeaanbod specifiek m.b.t. WOI, wat zelfs enig thema is in West-Vlaanderen met meerdere routes; · WOI-routes liggen goed in de markt en er zijn er nog in ontwikkeling; · Mogelijkheden om in te spelen op de vraag naar meer thematische routes; · Mogelijkheden op het gebied van nieuwe technologieën voor meer beleving. · Mogelijkheden om het WOI-thema in de Westhoek via het water te ontsluiten; · Nieuwpoort en Diksmuide hebben goed uitgeruste havens; · Enkele private partners zijn vragende partij voor meer mogelijkheden m.b.t. watertoerisme in de Westhoek o.a. voor WOI.	· De activiteitsintensiteit is van de WOI-toerist m.b.t. routes erg beperkt en routes worden nog te weinig als 'bindmiddel' tussen de attracties en sites uitgespeeld; · Beperkter WOI-routeaanbod in de noordelijke Westhoek op het gebied van wandelen en fietsen; · Geen inhoudelijke algemene situering van de routes binnen het ruimere WOI-gegeven in de regio en onvoldoende inhoudelijke diepgang van de routes (m.u.v. themafietstochten); · Er is geen overzicht van de WOI-routemogelijkheden. · De beperkte diepte van het Kanaal Ieper-IJzer verhindert de bereikbaarheid van o.m. Ieper voor de passagiersvaart; · De haven van Ieper is onvoldoende aantrekkelijk; · Rond het thema WOI is er amper een specifiek aanbod op het gebied van watertoerisme.
Logies	
· Logies zijn een ondersteunend product met belangrijke economische meerwaarde; · Ruim logiesaanbod, dat de laatste jaren flink is toegenomen; · Een overwegend kwalitatief logiesaanbod; · Grote vraag naar hotelovernachtingen, vooral door Britten en andere Angelsaksische markten.	· Concentratie van het logiesaanbod in de zuidelijke Westhoek; · Redelijk groot aandeel WOI-dagtoeristen die vanuit een verblijfplaats buiten de Westhoek een bezoek aan de regio brengen; · Verwacht tekort aan logies in eigen regio voor de periode 2014-2018.
Commerciële productontwikkeling	
· Westhoekvoordeelpas, een samenwerking tussen attracties en logies, ter promotie van de partners; · Ruim aanbod van specifieke WOI-dagtrips voor groepen vanuit de diensten voor Toerisme; · Brugge is op het gebied van battlefieldtours voor de Britse markt een interessante samenwerkingspartner;	· Veel WOI-bezoekersattracties zijn niet betrokken bij de Westhoekvoordeelpas en uit de gegevensverzameling kunnen geen conclusies worden verbonden (gegevens vaak incompleet); · Aanbod van dagtrips voor groepen is klassiek van aard en speelt beperkt in op de beleving; · (Meet-) incentives hebben een beperkt belang in het WOI-toerisme in de Westhoek.

WOI-Educatie	
· Gezien het grote aantal scholen dat de Westhoek bezoekt, is WOI-educatie een belangrijk ondersteunend product; · Variatie in benadering: herinnering- en vredeseducatie; · Musea spelen een grote rol in de WOI-educatie in de Westhoek, die vaak een uitgebreid educatief aanbod hebben; · De Eerste Wereldoorlog is opgenomen in het Britse schoolcurriculum, waarbij een bezoek aan de slagvelden van WOI wordt aanbevolen; · In het Vlaams onderwijs bieden de eindtermen heel wat aanknopingspunten met betrekking tot het thema van de Eerste Wereldoorlog (herinneringseducatie).	· Naast de grote museale attracties spelen andere WOI-bezoekersattracties weinig in op het educatieve aspect; · Bezoekersattracties zijn nu weinig gericht op kinderen en jongeren, andere dan schoolgroepen; · In Vlaanderen is een bezoek aan de slagvelden niet opgenomen in het leerprogramma.
WOI-TOERISTEN	
Volume en profiel	
· Groot totaalvolume van WOI-toeristen dat een belangrijk aandeel in toerisme in de regio vormt; · Toenemende trend waarneembaar met betrekking tot WOI-toerisme in de regio; · WOI is thema met grote internationale belangstelling ondermeer vanwege betrokkenheid van vele staten destijds in de Westhoek (multiculturele oorlog); · Redelijk goede spreiding van het WOI-toerisme over het jaar.	· Minder twintigers en dertigers vertegenwoordigd; · Weinig bezoekers uit verder gelegen regio's; · Beperkt aantal bezoeken worden door of voor het werk georganiseerd; · Minder Belgische lagere scholen aanwezig.
Motivatie en tevredenheid	
· Belangrijkste reden van de WOI-toerist voor een bezoek aan de regio is de specifieke interesse voor WOI; · WOI is vaak de enige of een zeer belangrijke keuze van de Westhoek als bestemming; · Redelijk wat herhaalbezoek; · WOI-toerist is overwegend uiterst tot zeer tevreden over het toeristisch WOI-product in de Westhoek.	
Economische betekenis	
· De omzet uit WOI-toerisme vormt een belangrijk aandeel van de totale toeristische omzet in de regio; · WOI-toerisme draagt in belangrijke mate bij aan een spin-off effect op de plaatselijke horeca en kleinhandel.	· Onvoldoende zicht op het aandeel van bestedingen dat in de Westhoek blijft.

Per markt	
· Binnenlandse markt heeft het grootste marktaandeel; · Britten hebben eveneens een groot marktaandeel: zij herdenken WOI in sterke mate en een bezoek aan de slagvelden wordt er aanbevolen in het schoolcurriculum; · Groot-Brittannië kent ook traditie van uitgebreide tradewerking, ook op het gebied van WOI; · Groeimogelijkheden in de Nederlandse markt; · Potentiële markten waar WOI leeft vanwege het reconciliatieproces (Ierland), de bijdrage aan het nationaal bewustzijn (Australië en Nieuw-Zeeland) en aan de autonomie (India); · Toenemende belangstelling van de Duitse pers (lichte kentering), ondanks het gevoelige thema; · Thema WOI wordt voor een aantal markten gekoppeld aan andere troeven van de regio (bijv. binnenlandse en Nederlandse markt).	· Relatief weinig Duitse bezoekers omdat het thema nog steeds gevoelig ligt op de Duitse markt; · Beperkt aantal Franse toeristen: WOI doet hen in eerste instantie aan het front in eigen land denken; · Voor Canadezen is WOI in Noord-Frankrijk belangrijker: hun roemrijkste overwinning werd in Vimy gehaald; · Amerikanen hebben minder interesse in WOI: zij wonnen WOII, de Britten WOI.
MARKETING EN PROMOTIE WOI	
· Eigen regiowerking voor de Westhoek met provinciaal-gemeentelijke samenwerking in de vorm van een promotiepool; · De communicatie van de regiowerking wordt gedragen door het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'; · Samenstelling van promotiebudgetten voor specifieke WOI-evenementen door Toerisme Vlaanderen en lokale partners; · Op lokaal en regionaal niveau lift het thema WOI in alle algemene promotie mee als één van de belangrijke thema's; · Pocket 'Den Grooten Oorlog' werd recent in verbeterde versie uitgebracht; · Grote bezoekersattracties voeren eigen promotieacties (website, folder, …).	· Beperkt budget voor de regiowerking met weinig specifieke WOI-acties als gevolg; · Het inzetten op het thema WOI als productlijn binnen het strategisch marketingplan voor de buitenlandpromotie van Toerisme Vlaanderen is beperkt; · Mogelijkheden voor (bijkomende) bewerking van de Britse en Nederlandse markt blijven onbenut; · Bewerking van Franse, Duitse en andere markten is erg beperkt; · Andere potentiële markten worden voor het thema WOI niet bewerkt.
TOERISTISCH BELEID WOI	
· Uiteenlopende actoren actief en betrokken bij het WOI-toerisme (publiek/privaat, lokaal/regionaal/provinciaal/Vlaams); · 100 jaar WOI in 2014-2018 is ingeschreven in het Vlaanderen in Actieplan van de Vlaamse Overheid, het Strategisch Beleidsplan Toerisme en Recreatie voor de Westhoek van Westtoer en het beleidsplan Oorlog en Vrede in de Westhoek van de Provincie West-Vlaanderen; · Coördinatie op het gebied van netwerkvorming en communicatie naar de bevolking toe vanuit het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'; · Gedurende het laatste decennium werd vanuit de verschillende niveaus geïnvesteerd in het toeristisch WOI-product; · Raakvlakken met andere sectoren biedt interessante samenwerkingsmogelijkheden.	· Geen algemene coördinatie aanwezig voor periode 2014-2018 en de voorbereiding ervan; · Onvoldoende budgetten op lokaal en regionaal niveau om hoge ambities te kunnen waar maken; · Versnippering van ideeën en initiatieven rond 2014-2018; · Samenwerking tussen de verschillende actoren kan nog versterkt worden.

EXTERNE FACTOREN AAN WOI-TOERISME IN DE WESTHOEK

KANSEN	BEDREIGINGEN
CONCURRERENDE REGIO'S	
· Andere troeven van de Westhoek vormen een mooie aanvulling op het thema WOI en bieden combinatiemogelijkheden; · De Westhoek heeft veel te bieden op korte afstand van elkaar: WOI-bezoekpunten, restaurants en cafés, logies en shopping; · De Westhoek heeft een redelijk sterk ontwikkeld toeristisch WOI-product; · De bezoekersattracties zijn inhoudelijk complementair aan elkaar in de Westhoek; · Verrijking van het klassieke oorlogstoerisme door bezoekersattractie over het leven achter het front in de Westhoek; · Samenwerkingsmogelijkheden met de Somme voor met name de bewerking van dezelfde verre markten.	· Sterke aantrekkingskracht van bepaalde staten door de betrokkenheid bij bepaalde WOI-bezoekersattracties in de Somme en Normandië; · Duidelijke bewegwijzering en uniformiteit in bebording (infoborden en bakens) dragen bij aan beleving van een totaalproduct in de Somme en Normandië; · Sterke beleving van het landschap met open ruimtes, weidsheid, vergezichten en uitkijkposten in Normandië en de Somme.

3 VISIEONTWIKKELING

3.1 VISIE

De visieontwikkeling dient als vertrekbasis voor het verder ontwikkelen en uitbouwen van beleidsintenties voor het WOI-toerisme in de Westhoek, specifiek met het oog op de periode 2014-2018. Het geeft de richting aan die men door middel van concrete acties wenst uit te gaan.

3.1.1 ALGEMENE VISIE

De visie geeft een algemeen toekomstbeeld van de toeristische ontsluiting van het WOI-erfgoed in de Westhoek voor de periode 2014-2018, maar ook voor erna, aan. Het geeft de ambities op middellange en op lange termijn aan en het bepaalt wat men uiteindelijk wil bereiken. De visieformulering wordt dan ook als een toetssteen gebruikt in de verdere uitwerking van de acties.

De algemene visie luidt als volgt:

De Westhoek (Flanders Fields) en daarmee ook ruimer Vlaanderen nationaal en internationaal op de toeristische kaart plaatsen in de periode 2014-2018 en erna door *100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek* uit te spelen als een *topevenement* dat zowel in Vlaanderen als in de wereld naam en faam verwerft, enerzijds met het oog op het blijvend herinneren en bewaren van het oorlogserfgoed voor toekomstige generaties en anderzijds voor het verhogen van het toeristisch rendement door het oorlogserfgoed te valoriseren.

Topevenement

'100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' is geen klassiek evenement dat in een bepaalde kortlopende periode veel mensen moet aantrekken. Het bijzondere aan dit topevenement is dat het als een bundeling van verschillende activiteiten in een lange periode (2014-2018) geïnterpreteerd moet worden. De activiteiten zijn zeer uiteenlopend qua schaalgrootte en aard, maar vullen elkaar in elk geval wel aan tot één geheel. Het evenement moet een 'reason to go' zijn en het lokale niveau overstijgen.

Na 2014-2018

Het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' dient als een hefboom voor de verdere toeristische ontsluiting van de Westhoek als topbestemming op het gebied van oorlogstoerisme. Het moet zorgen voor de continuïteit hiervan, ook na de periode 2014-2018. '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' is een aanleiding om de profilering en de positionering van de Westhoek op het gebied van de Eerste Wereldoorlog nadrukkelijk naar voren te brengen.

Ruimer Vlaanderen

Dit topevenement, in de eerste plaats geconcentreerd in de Westhoek, geldt bovendien als een hefboom naar de rest van Vlaanderen toe. Op de buitenlandse markt is de Westhoek beter bekend als 'Flanders Fields', van waaruit de koppeling naar heel Vlaanderen gemaakt kan worden. Er wordt namelijk verwacht dat bezoekers van verre markten '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' -naast een bezoek aan Noord-Frankrijk- zullen combineren met een bezoek aan Brussel, de kunststeden (o.a. Brugge) en/of de kust (o.a. Oostende). Voor de markten dichter bij is een bezoek aan andere activiteiten die gerelateerd zijn aan de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog elders in het land ook interessant. Op deze manier wordt het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' vanuit de Westhoek opengetrokken naar de rest van Vlaanderen.

3.1.2 AMBITIES EN UITGANGSPUNTEN

De visie wordt verduidelijkt aan de hand van de ambities en uitgangspunten. Om de Westhoek als topbestemming op het gebied van WOI-toerisme op de (inter-) nationale kaart te plaatsen, moeten de ambities hoog liggen en moeten de uitgangspunten scherp gesteld worden:

Toerisme+

WOI-toerisme is niet louter het ontsluiten en vermarkten van het erfgoed voor het publiek. Toerisme is weliswaar een manier om het erfgoed en de bijbehorende geschiedenis te bewaren, maar er moet ook plaats zijn voor betekenis en reflectie. Vanuit de wetenschap dat de Eerste Wereldoorlog na de honderdjarige herdenking steeds meer tot de verre geschiedenis zal horen, zou de huidige generatie aan volgende generaties de boodschap van de Eerste Wereldoorlog moeten meegeven, namelijk die van 'nooit meer oorlog'. Bij deze nalatenschap over de Eerste Wereldoorlog zijn verschillende invalshoeken mogelijk. Vanuit de wetenschap dat zoiets nooit meer mag gebeuren, dienen alle kanten van de oorlog verteld te worden: militair, landschappelijk, vanuit de mens, etcetera. Het volledige verhaal moet dus belicht worden.

Bij de toeristische ontsluiting van het WOI-erfgoed moet bovendien uitgegaan worden van de intrinsieke waarde van het erfgoed. Hierbij dient het overgebleven materieel en immaterieel erfgoed dan ook met respect voor de erfgoedwaarde van de sites, verhalen, en dergelijke. ontwikkeld te worden.

Aan de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kan een hedendaagse interpretatie gegeven worden. Kunst en cultuur kunnen hierbij een rol spelen als internationale taal.

WOI-beleving

WOI-beleven in de Westhoek moet iets unieks zijn, waarbij de beleving van het WOI-landschap als authentieke getuige centraal staat. Belangrijk is uiteraard de frontzone zelf, maar ook het aspect van achter het front moet hieraan gekoppeld worden. De twee sleutelkenmerken van dit beleven zijn kwaliteit en innovatie:

- Kwaliteit – Het oorlogserfgoed bevindt zich in een landschap dat ingezet wordt voor verschillende functies: wonen, werken, recreëren, etcetera. Het WOI-landschap met relicten staat dan ook constant onder druk van andere sectoren zoals mobiliteit, wonen, industrie, landbouw en bedrijvigheid. Een integrale landschapsvisie zou hier een antwoord moeten bieden. Kwaliteit –en daarmee ook de draagkracht van het landschap en duurzaamheid- dient voorop te staan bij de verdere (toeristische) ontwikkeling van het WOI-landschap. Dit als garantie voor een blijvende beleving ervan.

- Innovatie – Toeristen en recreanten zijn kritische consumenten, steeds op zoek naar hedendaagse en vaak ook vernieuwende concepten en producten. Dat betekent dat er bij de verschillende actoren een creatieve, innovatieve en proactieve instelling zou moeten zijn. Mee gaan met nieuwe ontwikkelingen en ze zo mogelijk zelfs voor zijn. De periode 2014-2018 is dan ook een uitgelezen kans om vernieuwende concepten te introduceren als hefboom voor structurele producten. Het binnenverhaal werd gedurende het laatste decennium sterk uitgebouwd gebruik makend van nieuwe technologie en andere vernieuwende concepten. Naast het verder op punt zetten van dit binnenverhaal, dient nu ook het buitenverhaal met aanwijsbare sites in het landschap op hedendaagse wijze ontsloten te worden.

Totaalconcept

Om '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' in de periode 2014-2018 als een topevenement op de internationale kaart te kunnen plaatsen, moet er een totaalconcept zijn. Hierbij moeten productontwikkeling, marketing en promotie tot één geheel samensmelten. Toerisme kan hierbij niet losgezien worden van bijvoorbeeld erfgoed, ruimtelijke ordening, onderwijs en historisch onderzoek. Een geïntegreerde benadering voor de aspecten waar de verschillende beleidsdomeinen elkaar raken is dan ook nodig.

Inhoudelijk scenario

Binnen het kader van voorgaande ambities en uitgangspunten is een inhoudelijk concept nodig om de Westhoek en daarmee ook ruimer Vlaanderen (inter-) nationaal op de kaart te kunnen plaatsen. Het is essentieel om het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' gekoppeld aan ruimer Vlaanderen op een hoger niveau te tillen. Dit inhoudelijke verhaal (scenario) moet als een rode draad doorheen de verschillende domeinen lopen. Het zou als een toetssteen gebruikt moeten worden, zowel op het gebied van productontwikkeling (bijv. tijdelijke tentoonstellingen en arrangementen) als op het vlak van promotie (bijv. publiekscampagnes). Ook voor de bezoekersattracties moet het een leidraad vormen, voor het algemene verhaal van de Westhoek, waarnaast eigen accenten en verschillende invalshoeken mogelijk zijn. Het inhoudelijk concept zou uitgewerkt moeten worden door de sectoren erfgoed en cultuur in samenwerking met toerisme. Een scenario kan vervolgens de vertaling maken naar het publiek toe.

3.2 DOELSTELLINGEN

Om de visie te realiseren moet deze worden vertaald naar strategische en specifieke doelen. Hierbij moet rekening worden gehouden met de sterkten en de zwakten van de actuele situatie zoals deze werden geïdentificeerd. Het omzetten van strategische doelstellingen in meetbare streefdoelen is belangrijk om op geregelde tijdstippen te kunnen evalueren of het gevoerde beleid daadwerkelijk de doelstellingen realiseert.

3.2.1 STRATEGISCHE DOELSTELLINGEN

De strategische doelstellingen worden geformuleerd op het gebied van productontwikkeling, imago en promotie en organisatie en beleid.

- **Productontwikkeling**
  Aanbieden van een attractief, divers en kwalitatief hoogstaand toeristisch totaalproduct in de Westhoek op het gebied van de Eerste Wereldoorlog.

- **Imago en promotie**
  Uitspelen van een duidelijk imago met bijbehorende positionering, communicatie en promotie voor de Westhoek ('Flanders Fields') als topbestemming op het gebied van WOI-toerisme (in de periode 2014-2018).

- **Organisatie en beleid**
  Coördineren van het WOI-toerisme in de Westhoek, en in het bijzonder met het oog op de 100-jarige herdenkingsperiode, in samenwerking met diverse partners.

3.2.2 SPECIFIEKE DOELSTELLINGEN

PRODUCTONTWIKKELING

Aanbieden van een attractief, divers en kwalitatief hoogstaand toeristisch totaalproduct in de Westhoek op het gebied van de Eerste Wereldoorlog.

AANTREKKINGSELEMENTEN WOI-TOERISME

- **Bezoekersattracties en -sites**
  - Ontwikkelen van een samenhangend totaalproduct met onderlinge doorverwijzing en inhoudelijke complementariteit;
  - Thematiseren van het aanbod met duidelijke verhaallijnen;
  - Actualiseren en professionaliseren van bestaande WOI-bezoekersattracties en –sites;
  - Creëren van nieuwe bezoekersattracties, die het bestaande aanbod vervolledigen en/of zorgen voor een betere spreiding in de regio.

- **Belevingspunten en recreatie in het frontlandschap**
  - Bescherming van waardevol WOI-erfgoed op Vlaams niveau en beschermen van het frontlandschap als Unesco-werelderfgoed;
  - Ontwikkelen van de beleving van het (front-) landschap met belevingspunten en recreatieve mogelijkheden;
  - Ontwikkelen van vernieuwende producten, gebruik makend van nieuwe technologie;
  - Uitspelen van het recreatief aanbod als actieve beleving van het frontlandschap en als bindmiddel tussen de verschillende belevingspunten.

- **Evenementen en andere tijdelijke initiatieven**
  - Creëren van een gevarieerd evenementenaanbod met groot- en kleinschalige initiatieven en verspreid in de tijd;
  - Optimaliseren van de toeristische ontsluiting van bestaande grote herdenkingen;
  - Ontwikkelen van bijkomende en vernieuwende grote evenementen specifiek voor 100 jaar Groote Oorlog;
  - Inspelen op specifieke data en/of plaatsen die van bijzondere betekenis zijn voor de diverse hedendaagse staten, destijds bij de Eerste Wereldoorlog in de regio betrokken.

ONDERSTEUNENDE ELEMENTEN WOI-TOERISME

- **Onthaal**
  - Uitwerken van een duidelijke onthaalstructuur geënt op de algemene onthaalstructuur in de Westhoek;
  - Optimaliseren van het onthaal met doorverwijsfunctie.

- **Logies**
  - Samenwerken met andere steden en regio's om de logiescapaciteit in functie van 2014-2018 te optimaliseren;
  - Vergroten van de mogelijkheden voor kampeerauto's.

- **Recreatieve ontsluiting**
  - Recreatieve routes meer uitspelen als manier om het (front-) landschap te verkennen;
  - Mogelijkheden creëren voor WOI-beleven vanaf het water.

- **Educatie**
  - Stimuleren van scholen in eigen land en daarbuiten voor een bezoek aan de slagvelden;
  - Ontwikkelen van vernieuwende lespakketten inspelend op 2014-2018.

- **Arrangementen**
  - Uitwerken van toeristische arrangementen voor de periode 2014-2018 voor de vrijetijdsmarkt en in beperkte mate voor de zakenmarkt.

IMAGO EN PROMOTIE

Uitspelen van een duidelijk imago met bijbehorende positionering, communicatie en promotie voor de Westhoek ('Flanders Fields') als topbestemming op het gebied van oorlogstoerisme (in de periode 2014-2018).

COMMUNICATIE- EN PROMOTIEBELEID

- Versterken van het imago van de Westhoek als WOI-bestemming in de wereld;
- Positioneren van de Westhoek ('Flanders Fields') in een internationale context en invulling geven aan wat het vandaag is;
- Uitwerken van een gedetailleerd marketing- en promotieplan specifiek voor de herdenkingsperiode 2014-2018;
- Benaderen van de verschillende doelmarkten met een eigen positionering en marktbewerking;
- Herhaalbezoek stimuleren, ook na 2014-2018;
- Onderscheid maken in de verschillende soorten communicatie: toeristisch, institutioneel, naar de bevolking en naar de actoren toe.

COMMUNICATIE- EN PROMOTIEACTIES

- **Algemeen**
  - Creëren van een eigen huisstijl voor de periode 2014-2018.

- **Toeristische promotie**
  - Naast de klassieke markten ook aandacht voor nieuwe markten;
  - Voorzien van meer doelgroepengerichte promotie;
  - Ontwikkelen van een publiekscampagne specifiek voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek';
  - Inspelen op de markt voor meetcentives met een aangepast aanbod dat WOI-gerelateerd is.

- **Institutionele communicatie**[109]
  - Betrekken van overheden, instanties, verenigingen en dergelijke aan de hand van specifieke activiteiten (colloquia, workshops, e.d.) met een eigen communicatie.

[109] De institutionele communicatie wordt in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' uitgewerkt.

- **Communicatie naar de bevolking**[110]
  - Betrekken van de lokale bevolking aan de hand van specifieke activiteiten (wandelingen, workshops, lezingen, concerten, e.d.) met een eigen communicatie;
  - Sensibiliseren van de lokale bevolking en middenstand als ambassadeur in eigen regio.

ORGANISATIE EN BELEID

Coördineren van het WOI-toerisme in de Westhoek, in het bijzonder met het oog op de 100-jarige herdenkingsperiode, in samenwerking met diverse partners.

BELEID EN ACTOREN

- Bestendigen en vastleggen van de WOI-acties met het oog op 2014-2018 op diverse beleidsniveaus;
- Samenwerken met andere regio's en staten;
- De Westhoek als expertiseregio uitbouwen met betrekking tot WOI-toerisme;
- Investeren in mensen, zowel voor als achter de schermen;
- Hanteren van een multi-sectorale benadering;

PROJECTORGANISATIE

- Opzetten van een centraal coördinerend projectsecretariaat 100 jaar Groote Oorlog voor de Westhoek en ruimer Vlaanderen voor de herdenkingsperiode zelf en de voorbereidingsperiode;
- Opzetten van een overlegstructuur op verschillende niveaus en met diverse soorten partners.

[110] De institutionele communicatie wordt in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' uitgewerkt.

4 ACTIEPLAN

Uit de situatieanalyse blijkt dat het thema van de Eerste Wereldoorlog een (inter-) nationaal publiek aanspreekt. Het leeft vaak zelfs nog sterk in de verschillende staten die destijds bij deze oorlog in de Westhoek waren betrokken, maar ook vanuit andere landen is er een groeiende belangstelling. Het succes van het WOI-toerisme in de Westhoek dient niet enkel toegeschreven te worden aan het thema op zich, maar ook het product, de promotie en coördinatie dragen hiertoe bij. De waardering van de WOI-toerist ligt opvallend hoog: 80% van de WOI-toeristen is uiterst of zeer tevreden en slechts 1% is niet tevreden.

Om de tevredenheid van de bezoeker hoog te houden en om de Westhoek in de periode 2014-2018 nog beter als WOI-bestemming op de wereldkaart te plaatsen, moet de WOI-beleving en specifiek die van het (front-) landschap versterkt worden. Kwaliteit en innovatie zijn hierbij belangrijke sleutelwoorden. Maar het WOI-toerisme in de Westhoek moet vooral ook als 'toerisme+' ontwikkeld worden: toerisme met respect voor het erfgoed en met een inhoudelijke boodschap. Vanuit de gedachte van 'nooit meer oorlog' moet de volledige oorlog in al zijn aspecten belicht worden. Zie ook paragraaf 3.1 – *Visie*.

Voor de periode 2014-2018 en erna is het ook cruciaal dat er een totaalconcept wordt uitgewerkt voor het WOI-toerisme in de Westhoek, dat opgedeeld wordt in de volgende domeinen:

- Productontwikkeling;
- Imago en promotie;
- Beleid en organisatie.

4.1 PRODUCTONTWIKKELING

De familieband met het oorlogsverleden van de Westhoek is niet langer de belangrijkste beweegreden voor een bezoek aan de regio, maar is geëvolueerd naar een specifieke interesse voor de Eerste Wereldoorlog. Voor het verder uitbouwen van het WOI-toerisme in de Westhoek moet er dan ook blijvend gewerkt worden aan een kwalitatief hoogstaand product, dat voldoet aan de wensen en eisen van de toerist. Productontwikkeling in de Westhoek is in de eerste plaats noodzakelijk voor een performant WOI-product in eigen regio, maar dient daarnaast te gebeuren in functie van een samenwerking met Noord-Frankrijk (o.a. voor inpassing in een ruimer Frans-Belgisch WOI-netwerk). Hierbij zijn de volgende aspecten belangrijk:

- Samenhangend geheel;
- Basisproduct van bezoekersattracties en –sites;
- Ondersteunende producten en faciliteiten;
- Tijdelijke evenementen en andere belevenissen.

Zie voor een algemene visieschets met betrekking tot bezoekersattracties, belevingspunten, routes en onthaal Kaart 5: *Visieschets WOI-toerisme*, in de bijlagen.

4.1.1 WOI-BEZOEKERSATTRACTIES EN -SITES

Bezoekersattracties en sites zijn één van de aantrekkingselementen voor het WOI-toerisme in de regio en vormen daarmee een belangrijke basis van het permanente WOI-aanbod.

4.1.1.1 ONTWIKKELEN VAN EEN TOTAALPRODUCT

Voor de WOI-bezoekersattracties en –sites in de Westhoek is het essentieel dat er een coherent totaalproduct wordt ontwikkeld. De WOI-toerist beperkt zich immers niet tot het bezoeken van één enkele WOI-attractie of -site, maar brengt gemiddeld 5 à 6 bezoeken aan WOI-gerelateerde bezienswaardigheden tijdens een verblijf in de Westhoek.

Daarbij komt dat er een betere spreiding van bezoekers in de regio zou moeten zijn ondermeer om de hoge bezoekersdrukte van bepaalde sites beter te kunnen beheren. Ook is het belangrijk om de duur van het verblijf in de Westhoek te verlengen en herhaalbezoek te creëren voor een hoger toeristisch rendement.

De toerist zou het gebied als een eenheid moeten ervaren. Nu percipieert de toerist het WOI-gebeuren namelijk veelal als een versnipperd geheel van losstaande bezoekersattracties, monumenten, sites en begraafplaatsen. In het gebied van de Somme (Eerste Wereldoorlog) en in Normandië (Tweede Wereldoorlog) daarentegen slaagt men er wel in om het front als een samenhangend geheel te duiden.

Om de toerist het gevoel te geven dat men een groter geheel bezoekt, moeten onderlinge doorverwijzing, inhoudelijke complementariteit en goede herkenbaarheid zorgen voor een totaalproduct van bezoekersattracties en sites.

VERSCHILLENDE INSTAPPUNTEN MET ONDERLINGE DOORVERWIJZING

Bij de ontwikkeling van bezoekersattracties en sites tot een totaalproduct staat de beleving van het thema van de Eerste Wereldoorlog centraal. Hiervoor moeten er verspreid over de Westhoek verschillende punten zijn met betrekking tot de oorlog, waar de toerist informatie en duiding krijgt. Deze instappunten dienen divers te zijn qua grootte, invalshoek, reikwijdte, ligging, thema en dergelijke.

Om van de verschillende punten een coherent geheel te maken, moeten de punten ook naar elkaar verwijzen. De grote bezoekerattracties zouden een doorverwijzing naar andere attracties en sites in het landschap moeten integreren in hun presentatie. Andersom zouden ook de kleine bezoekersattracties en de sites in het landschap moeten verwijzen naar de ruimere context en naar grote bezoekersattracties waar men terecht kan voor meer duiding.

De volgende WOI-bezoekersattracties en -sites met duidelijke toeristische valorisatie, zouden één totaalproduct moeten vormen (in alfabetische volgorde). Hiertoe worden de infopunten, als dan niet uitgebreid met een interpretatief luik, niet meegerekend (zie 4.1.4 *Onthaal*).

Naam	Plaats	Type[a]	Bemand/ onbemand
Bayernwald	Heuvelland (Wijtschate)	Belevingspunt	Onbemand
Bedford House	Ieper	Belevingspunt[b]	Onbemand
Bezoekerscentrum Ganzenpoot	Nieuwpoort	Bezoekersattractie [b]	Bemand
Bezoekerscentrum Ten Bogaerde	Koksijde	Bezoekersattractie	Bemand
Bezoekerscentrum Tyne Cot	Zonnebeke (Passendale)	Bezoekersattractie[b]	Onbemand
Caesar's Nose site	Ieper (Boezinge)	Belevingspunt[b]	Onbemand
Dodencellen en executiepaal	Poperinge	Belevingspunt	Onbemand
Dodengang	Diksmuide (Kaaskerke)	Bezoekersattractie	Bemand
Frontzate Nieuwpoort-Diksmuide	Nieuwpoort - Diksmuide	Belevingspunt	Onbemand
Hill 60 en Caterpillar Crater	Ieper (Zillebeke)	Belevingspunt	Onbemand
Hill 62	Ieper (Zillebeke)	Belevingspunt [b]	Onbemand
Hooge Crater Museum	Ieper (Zillebeke)	Bezoekersattractie	Bemand
Houthulst Belgische begraafplaats	Houthulst	Belevingspunt[b]	Onbemand
IJzertorenmuseum	Diksmuide (Kaaskerke)	Bezoekersattractie [b]	Bemand
In Flanders Fields Museum	Ieper	Bezoekersattractie	Bemand
John McCrae site	Ieper (Boezinge)	Belevingspunt[b]	Onbemand
Käthe Kollwitz Museum	Koekelare	Bezoekersattractie	Bemand
Kemmelbergsite	Heuvelland (Kemmel)	Belevingspunt[b]	Onbemand
Lange Max Museum	Koekelare	Bezoekersattractie	Bemand
Lettenbergsite	Heuvelland (Kemmel)	Belevingspunt	Onbemand
Memorial Museum Passchendaele 1917	Zonnebeke	Bezoekersattractie	Bemand
Onthaalpaviljoen Duitse begraafplaats	Langemark-Poelkapelle (Langemark)	Bezoekersattractie[b]	Onbemand
Onthaalpaviljoen Lijssenthoek	Poperinge	Bezoekersattractie[b]	Onbemand
Polygoonbossite	Zonnebeke	Belevingspunt[b]	Onbemand
Pool of Peace site	Heuvelland (Wijtschate)	Belevingspunt	Onbemand
Ramparts War Museum	Ieper	Bezoekersattractie	Bemand
Ramskapelle Belgische begraafplaats	Nieuwpoort (Ramskapelle)	Belevingspunt[b]	Onbemand
Saint Charles de Potyze	Ieper	Belevingspunt[b]	Onbemand
Sanctuary Wood Museum	Ieper (Zillebeke)	Bezoekersattractie	Bemand
Sint-Elooi mijnkrater	Ieper (Sint-Elooi)	Belevingspunt	Onbemand
Site Onze-Lieve-Vrouwhoekje	Diksmuide (Stuivekenskerke)	Belevingspunt	Onbemand
Sluizencomplex Ganzenpoot	Nieuwpoort	Belevingspunt [b]	Onbemand
Spoorzate Zonnebeke-Passendale	Zonnebeke	Belevingspunt	Onbemand
Stadhuis Veurne (Albert I-zaal)	Veurne	Bezoekersattractie	Onbemand
Talbot House	Poperinge	Bezoekersattractie	Bemand
Vladslo Duitse begraafplaats	Diksmuide (Vladslo)	Belevingspunt[b]	Onbemand
Vredesmolen	Houthulst (Klerken)	Belevingspunt	Onbemand
Yorkshire trench en dug-out	Ieper (Boezinge)	Belevingspunt	Onbemand
Zandvoorde commandobunker	Zonnebeke (Zandvoorde)	Belevingspunt	Onbemand

[a] Onderscheid bezoekersattractie/belevingspunt:
Bezoekersattracties zijn attractiepunten die voldoende aantrekkingskracht hebben om mensen te stimuleren om er naar toe te gaan om ze te bezoeken. Voorwaarden hierbij zijn: een herkenbare fysieke locatie, permanent opengesteld, openbaar toegankelijk, een duidelijke toeristische (museale) inrichting en het thema is de Eerste Wereldoorlog.
Belevingspunten zijn overwegend landschappelijk gelegen en kunnen aan één of enkele van bovenstaande voorwaarden voldoen, maar zijn in elk geval onbemand.

[b] Enkele bezoekersattracties en belevingspunten bevinden zich bij een begraafplaats of WOI-monument, die op een respectvolle en serene manier worden ontsloten.

Kaart 6 *WOI-bezoekersattracties en –belevingspunten* geeft het totaalnetwerk van WOI-bezoekersattracties en belevingspunten weer (zie *Bijlagen*).

INHOUDELIJKE COMPLEMENTARITEIT BINNEN EEN RUIMERE CONTEXT

Binnen een totaalproduct dienen de bezoekersattracties en sites ook inhoudelijk op elkaar aan te sluiten. Het is immers niet de bedoeling dat hetzelfde verhaal op verschillende plaatsen wordt verteld, tenzij dit vanuit een duidelijk andere invalshoek gebeurt. Naast de inhoudelijke complementariteit is het ook de bedoeling dat de verschillende bezoekersattracties en sites verwijzen naar de ruimere context. Niet elke bezoeker is namelijk even vertrouwd met de materie en moet zich inhoudelijk kunnen situeren binnen het ruimere verhaal van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek en in het algemeen. Volgend overzicht geeft het WOI-verhaal aan, opgedeeld in verhaallijnen en gekoppeld aan de bezoekersattracties en sites met duidelijke toeristische ontsluiting:

De Eerste Wereldoorlog in de Westhoek
In Flanders Fields Museum

Thema IJzerfront

Algemeen verhaal
IJzertoren

Specifiek accent of invalshoek
Bezoekerscentrum Ganzenpoot
Dodengang
Tentoonstelling oude ontvangerij Diksmuide
Frontzate
Sluizencomplex Ganzenpoot
Lange Max Museum
Vredesmolen
Houthulst begraafplaats (B)
Vladslo Begraafplaats (D)
Ramskapelle begraafplaats (B)
Onze-Lieve-Vrouwhoekje
Vredesmolen
Site Drie Grachten

Thema Ieperfront

Algemeen verhaal
In Flanders Fields Museum

Specifiek accent of invalshoek
- Ieperboog -
Memorial Museum Passchendaele 1917
Tyne Cot bezoekerscentrum
Langemark begraafplaats (D)
Hill 62 en Sanctuary Wood Museum
Hooge Crater Museum
Ramparts War Museum
Ceasar's Nose site
Bellewaerde Ridge
John McCrae site
Hill 60 en Caterpillar Crater
Zandvoorde commandobunker
Sint-Elooi mijnkrater
Polygoonbossite
Spoorzate Zonnebeke-Passendale
Yorkshire trench en dug-out
Saint Charles de Potyze
Bedford Farm Cemetery
- Wijtschateboog -
Bezoekerscentrum De Bergen
Tentoonstelling Adelahuis
Bayernwald
Kemmelbergsite
Lettenbergsite
Pool of Peace site

Thema Achter het front

Specifiek accent of invalshoek
- Belgische sector -
Stadhuis Veurne (Albert I-zaal)
Bezoekerscentrum Ten Bogaerde
Kasteel Sint-Flora
- Britse sector -
Talbot House
Lijssenthoek onthaalpaviljoen
Dodencellen en executiepaal
- Duitse sector -
Käthe Kollwitz Museum

Kaart 7: *Thematische verhaallijnen en WOI-bezoekersattracties en –sites* laat de relatie tussen de verschillende thematische zones en de bezoekpunten zien.

VERHOGEN VAN DE WOI-BELEVING MET HERKENBARE EN UNIFORME BEBORDING

Voor het volledige WOI-product in de Westhoek zou er een duidelijk herkenbare en uniforme bewegwijzering moeten zijn met eigen huisstijl, bestaande uit:

- Informatieborden/-bakens bij de belangrijkste toeristisch ontsloten WOI-bezoekersattracties en -sites;
- Wegwijzers naar de belangrijkste toeristisch ontsloten WOI-bezoekersattracties en -sites;
- Wegwijzers voor recreatieve routestructuren.

De belangrijkste WOI-attracties en –sites moeten goed herkenbaar zijn als WOI-bezoekpunt. Voor deze punten zou er dan ook een duidelijke en herkenbare format uitgewerkt moeten worden voor een informatiebord en/of -baken. In het ontwerp zou de poppy (klaproos) als duidelijk herkenbaar symbool moeten terugkomen, waaraan bezoekers kunnen zien dat het gaat om een WOI-punt. De borden/bakens moeten zorgen voor herkenning als WOI-bezoekpunt en meer informatie over de specifieke locatie gesitueerd binnen de ruimere context van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. De huidige bebording, uitgewerkt in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek', zou dan ook herwerkt moeten worden. Op de informatieborden/-bakens zou de huisstijl voor de Eerste Wereldoorlog dominant moeten zijn, ook al maakt een bepaalde locatie eveneens deel uit van een andere serie (bijv. Groene Assen of Kustfietsroute met een eigen concept en huisstijl).

Naast de informatieborden/-bakens op locatie, moeten de wegwijzers naar de WOI-bezoekersattracties en –belevingspunten in een zelfde huisstijl ontwikkeld worden. Op de bruine borden met witte letters, die volgens de Belgische wegcode verplicht zijn voor toeristische attracties, is er plaats voor een pictogram; in dit geval de poppy.

Tenslotte moet per routesoort bekeken worden hoe de WOI-huisstijl voor de routes, die specifiek betrekking hebben op de Eerste Wereldoorlog, toegepast kan worden. Bij de themafietstochten moet de bewegwijzering bijvoorbeeld geënt zijn op het systeem van fietsknooppunten.

4.1.1.2 ACTUALISEREN EN PROFESSIONALISEREN VAN WOI-BEZOEKERSATTRACTIES EN -SITES

Het historische frontlandschap met sites, maar ook de bezoekersattracties in de stedelijke omgevingen, dienen op een evenwichtige, kwalitatieve en respectvolle wijze toeristisch ontsloten en gevaloriseerd te worden.

Omdat het aanbod van bezoekersattracties en sites in het landschap een belangrijke basis vormt van het WOI-toerisme in de Westhoek, dient dit aanbod voor '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' (2014-2018) volledig op punt te staan. Voor alle grote museale attracties is het sowieso noodzakelijk om op periodieke basis te vernieuwen, om op die manier blijvend te kunnen beantwoorden aan de wijzigende verwachtingen van het publiek. Een aantal van de WOI-bezoekersattracties is tijdens de aanloopperiode naar 2014-2018 net aan die heroriëntering toe. Voor andere bezoekersattracties en sites is het een goed moment voor een nieuwe realisatie of een actualisering en/of uitbreiding van de bestaande attractie. Er wordt hierbij een onderscheid gemaakt tussen vijf strategische projecten en een aantal andere waardevolle projecten.

BEZOEKERSATTRACTIES – 5 STRATEGISCHE WOI-PROJECTEN

Er zouden vijf strategische projecten op het gebied van bezoekersattracties gerealiseerd moeten worden in de aanloop naar de periode 2014-2018. Deze projecten zorgen voor een actualisering, uitbreiding of een aanvulling van het bestaande aanbod van grotere en specifieke WOI-bezoekersattracties in de Westhoek. Hiertoe worden de infopunten, al dan niet uitgebreid met een interpretatief luik, niet meegerekend (zie 4.1.4 *Onthaal*).

NIEUW IN FLANDERS FIELDS MUSEUM

Het is de bedoeling dat tegen 2012 een nieuw In Flanders Fields Museum in Ieper wordt gerealiseerd, dat het globale verhaal van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen en de Westhoek zal vertellen. De vaste opstelling van het museum, de foyer met ticketting en museumcafé, het aansluitende bezoekerscentrum voor Ieper en de Westhoek met streektentoonstelling en shop worden opnieuw ingericht. Bovendien zal de museale werking versterkt worden met een educatieve ruimte, eigen vaste infrastructuur voor tijdelijke tentoonstellingen en het documentatiecentrum van het museum dat een plaats krijgt in de Lakenhallen. Hiermee wordt tegemoet gekomen aan de eerder gestelde knelpunten.

Inhoudelijk zal het nieuwe museum een inleiding geven op de loopgravenoorlog in Vlaanderen, van het strand van Nieuwpoort tot de Leie bij Armentières. Centraal staat de getuige: de mens als maat der dingen, en het hedendaagse landschap als laatste authentieke getuige. De tentoonstelling zal niet alleen de vier jaar van oorlog belichten, maar ook de honderd jaar na het einde van de oorlog krijgen aandacht (wederopbouw van de frontstreek, de herdenking van de oorlog, de vredesgedachte). In het nieuwe concept zullen doorverwijzingen naar andere bezoekpunten in de Westhoek geïntegreerd worden. Het aspect landschap krijgt hierbij een belangrijke rol. Het nieuwe In Flanders Fields Museum versterkt hiermee zijn rol van centraal instappunt voor het WOI-toerisme in de Westhoek.

Naar vormgeving toe zal gezocht worden naar een evenwichtige mix van een klassieke opstelling met objecten en multimedia met computers, projecties en dergelijke. De ruimte voor de permanente tentoonstellingen zal vergroten van 1 000 naar 1 600 m². Op de eerste verdieping van de Lakenhallen komen wegens verhuis namelijk de ruimtes van het Cultuur Centrum Ieper ter beschikking van het museum. Dit maakt een rondgang van de permanente tentoonstelling mogelijk.

ONTHAALINFRASTRUCTUUR LIJSSENTHOEK

Als toegangspoort tot de begraafplaats Lijssenthoek in Poperinge, is tegen 2012 de realisatie van een nieuwe onthaalinfrastructuur naast de begraafplaats gepland. In het nieuw te bouwen onthaalcentrum (ca. 300 m^2) zullen er een interpretatieve ruimte zijn met projectie en sanitaire voorzieningen. Ook komt er een parking voor een 4-tal bussen, een 15-tal auto's en een fietsenstalling. Het geheel zal landschappelijk ingebed worden door middel van groenaanleg. Met dit project zal getracht worden om de bezoekersdrukte op Tyne Cot Cemetery gedeeltelijk te spreiden. WOI-toeristen die de regio voor de eerste keer bezoeken zullen hoe dan ook Tyne Cot Cemetery willen aandoen, maar voor herhaalbezoekers is deze begraafplaats een erg interessante optie. Door hier ook onthaalinfrastructuur te voorzien wordt de bezoekersstroom hier naartoe gestimuleerd.

Inhoudelijk zal de nadruk op het gegeven van een veldhospitaal komen te liggen. Bijzonderheden zoals het feit dat er als post tussen het front en de basishospitalen aan de Franse kust soldaten liggen uit elke periode van de oorlog aan de Ieperboog en dat men op enkelen na weet wie er begraven ligt, zullen hier aan bod komen. Dit verhaal zal onderdeel uitmaken van het ruimere verhaal van het leven achter het front, dat in het Talbot House wordt gebracht. Daar zal dan ook een duidelijke verwijzing naar Lijssenthoek geïntegreerd worden.

Als invalshoek zal gewerkt worden met het 'scheurkalender-concept', waarbij er van elke dag in het jaar iets verteld kan worden over één of meerdere personen die op Lijssenthoek begraven liggen. Daarnaast zal het globale verhaal van de Eerste Wereldoorlog aan de Ieperboog vanaf 1915 verteld worden aan de hand van enkele figuren die verbonden waren aan Lijssenthoek (het zogenaamde 'spiegel-van-WOI-concept'). Het verhaal van de periode voor 1915 zal aangevuld worden met enkele figuren die verbonden waren aan het Poperinge Old Military Cemetery. Er zal een gestructureerd en chronologisch verhaal verteld worden aan de hand van brieven, dagboekfragmenten en regimentsverslagen van de figuren. Het moet een verantwoorde mix worden tussen het militair-strategische verhaal en de menselijke tragedie van de frontsoldaat achter het front.

MUSEUMTUIN MEMORIAL MUSEUM PASSCHENDAELE 1917

Het Memorial Museum Passchendaele 1917 in Zonnebeke zal naar verwachting tegen 2012 uitgebreid worden met een museumtuin om een betere spreiding van bezoekers in de bezoekersattractie te genereren. De museumtuin moet als een verlengstuk van het museaal parcours opgevat worden, waardoor de capaciteit van het museum wordt vergroot. Inhoudelijk zal de museumtuin aansluiten op het binnenverhaal: een militair-historische belichting van de Eerste Wereldoorlog in Zonnebeke in de ruimere context van de Ieperboog. Terwijl in het museum zelf de nadruk op 'de man met het geweer' ligt, zal in de tuin de focus komen te liggen op 'de man met de spade'. Er zal een chronologische verhaallijn gebracht worden aan de hand van oorlogsrelicten.

Conceptueel zal de bezoeker via een lusvormig parcours langs de oorlogsrelicten geleid worden. Centraal zal een Duitse pioniersbarak staan, waar groot militair materieel tentoongesteld zal worden en waar het materiële aspect van het frontleven geëvoceerd wordt. Langs een museumpad ziet de bezoeker verder verschillende types loopgraven, schuilplaatsen en bunkers. Tenslotte zal men via een gereconstrueerde noodwoning uit de wederopbouwperiode (ingericht zoals destijds) en een herinneringsgalerij terug naar het binnenverhaal van het museum geleid worden.

De aanleg van de museumtuin zal ingepast worden in het parkbeheersplan dat voor het kasteelpark, waar het museum zich bevindt, werd gemaakt. Hierbij is gezorgd voor een volledige visuele integratie van de museumtuin in het park. In het kader van het parkbeheersplan werden er intussen al een nieuwe (bus-)parking en verlichting aangelegd. Ook kreeg de bibliotheek een nieuwe locatie, zodat op de oude locatie een eet-/drankgelegenheid kan komen. Oorlogsrelicten in de verdere omgeving zullen door middel van een recreatieve route ontsloten worden. Start- en eindpunt hiervan zullen het museum zijn.

VERNIEUWING IJZERTORENMUSEUM

Het IJzertorenmuseum in Diksmuide (Kaaskerke) zou tegen 2014 een nieuwe impuls moeten krijgen met een nieuwe permanente tentoonstelling, een verbeterd onthaal met shop en een uitgebouwde educatieve dienst. Daarnaast zou de Paxpoort toegankelijk gemaakt moeten worden. Er zijn plannen om het museale parcours op punt te zetten (inhoudelijk en qua presentatie), aangezien het in de huidige presentatie ontbreekt aan een voldoende duidelijke verhaallijn. Bovendien houden de nogal Vlaams-nationalistische inslag en de algemene uitstraling van het museum nu nog heel wat bezoekers af. Een verruimde benadering is dan ook nodig. De opzet van het museum blijft echter hetzelfde, waarbij het verhaal van de soldaat en de burger aan en achter het Belgisch-Duitse front tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt verteld.

In het nieuwe museale concept zal er aan een duidelijke rode draad gewerkt worden. De volledige opstelling wordt geactualiseerd, maar de dugout blijft behouden. Er zal met verschillende parcoursen gewerkt worden afhankelijk van leeftijd en doelgroep, waarbij de bezoekers enkel bepaalde verdiepingen zullen aandoen (bijv. een educatief parcours voor schoolgroepen en een parcours met meer historische achtergrondinformatie voor de meer geïnteresseerde bezoeker). Dit concept zal ook doorgetrokken worden naar de ruimere site.

De Paxpoort zou, eenmaal toegankelijk gemaakt (2018), betrokken moeten worden bij de toeristische en museale werking van de IJzertoren. Hier kunnen tijdelijke tentoonstellingen en de educatieve werking een plaats krijgen. Door in het onthaal en in de museale opstelling duidelijke doorverwijzingen naar andere WOI-bezoekpunten met betrekking tot het IJzerfront te integreren (in elk geval de Dodengang), kan Diksmuide zich met deze bezoekersattractie profileren als een belangrijk instappunt voor het WOI-toerisme in de noordelijke Westhoek. Een betere samenhang en zelfs een betere letterlijke verbinding (veilige fiets-/wandelverbinding) met de Dodengang is belangrijk. Tenslotte blijft het parkeren een belangrijk aandachtspunt. Hierbij moet rekening worden gehouden met de geplande evenementenhal en parking nabij de toren.

NIEUW BEZOEKERSCENTRUM GANZENPOOT

Bij het Albert I-monument aan de Ganzenpoot in Nieuwpoort is de realisatie van een nieuw bezoekerscentrum gepland. Het zou moeten gaan over de rol van de onderwaterzetting tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het IJzerfront. Het bezoekerscentrum dient als een toegangspoort tot het verder ontdekken van Nieuwpoort en de achterliggende frontstreek te worden opgevat. Er zou dan ook een goed onthaal en een vaste presentatie moeten zijn. Van hieruit zal een duidelijke link gemaakt worden met ander oorlogserfgoed in de stad en de verdere omgeving. Zo kan Nieuwpoort als een belangrijke toegangspoort vanaf de kust voor het WOI-toerisme beschouwd worden.

Inhoudelijk zal de focus op de onderwaterzetting tijdens de Eerste Wereldoorlog komen te liggen, aangezien de sluizen hier in 1914 werden opengezet om een aanzienlijk deel van de noordelijke Westhoek onder water te laten lopen. Dit zal in een ruimere context van het belang van het water in de geschiedenis van de stad worden geduid.

De precieze locatie van het bezoekerscentrum aan de Ganzenpoot moet nog bepaald worden. Ideaal zou zijn een bezoekerscentrum in het Albert I-monument zelf.

BEZOEKERSATTRACTIES – ANDERE WAARDEVOLLE PROJECTEN

Naast de vijf strategische projecten, zouden ook enkele andere waardevolle projecten op het gebied van bezoekersattracties en sites in de aanloopperiode naar 2014-2018 gerealiseerd moeten worden. Deze bezoekersattracties verruimen en vervolledigen het aanbod van WOI-bezoekersattracties in de Westhoek. Het gaat hierbij om kleinere projecten of projecten waarbij het niet specifiek over de Eerste Wereldoorlog gaat, maar waarbij het wel een belangrijk onderdeel is.

OPTIMALISATIE BAYERNWALD

De site Bayernwald in Heuvelland (Kemmel) ondervindt regelmatig achterstallig onderhoud. Het onderhoud was tot voor kort volledig op originele wijze gebeurd, wat een hoog kostenplaatje met zich meebracht. Het is namelijk minder duurzaam en moet vaak vernieuwd worden. Recent werd de site verder geconsolideerd door middel van nieuwe onderhoudsmethodes, die duurzaam zijn maar waarmee toch de authenticiteit van de site behouden blijft.

Naast de blijvende aandacht voor het onderhoud van de loopgravensite, zouden de mogelijkheden voor een betere ontsluiting voor individuele bezoekers bekeken moeten worden. Het toegangssysteem met code is weliswaar een goede oplossing voor een onbemand maar toch afgesloten site, maar vormt een zekere drempel voor de individuele bezoeker. Het gebruik van camera's voor toezicht is een mogelijkheid. Er zou ook een parcours in ontwikkeld kunnen worden. Door middel van aanplantingen of andere technieken wordt de bezoekersstroom dan begeleid. In elk geval dient een koppeling met het nieuwe bezoekerscentrum in Kemmel gemaakt te worden. Ook de parkeergelegenheid is hier een belangrijk aandachtspunt.

VERRUIMING DODENGANG

In de directe omgeving van de Dodengang in Diksmuide (Kaaskerke) bevinden zich elementen die aan de Dodengang gelinkt kunnen worden. Deze elementen zouden een meerwaarde voor de site kunnen betekenen. Zo bevindt zich net buiten de omheining van de Dodengang, aan het einde van de loopgraaf, een Duitse bunker die nu afgetakeld maar wel authentiek is. Deze bunker zou dan ook bij de Dodengang getrokken moeten worden. Hiervoor is restauratie en duiding van de bunker nodig.

Een meerwaarde voor de site zou ook een koppeling met de IJzer zijn. Bekeken moet worden op welke manier dit kan gebeuren. De daling in de dijk (door ontploffing) ter hoogte van de Dodengang voedde destijds namelijk de onderwaterzetting. Een mogelijkheid is een pontje over de IJzer, wat een grote recreatieve meerwaarde geeft. Dit zou de observaties destijds over het water heen als het ware symboliseren.

REALISATIE BEZOEKERSCENTRUM TEN BOGAERDE

Van de Belgische sector achter het front is heel wat waardevol overgebleven erfgoed vandaag nog te zien. De abdijschuur Ten Bogaerde in Koksijde is een voormalig uithof van de abdij Ten Duinen en een WOI-site waarrond het Belgische leger een vliegveld aanlegde. Deze schuur leent zich uitstekend om het verhaal van het leven achter het front in de Belgische sector te vertellen. Een bezoekerscentrum zou uit een beperkte introductie kunnen bestaan die permanent op de site tentoon wordt gesteld, aangevuld met jaarlijks nieuwe tijdelijke tentoonstellingen die ingaan op een bepaald aspect van het centrale thema. Gezien het thema, is een voornamelijk binnenlandse doelmarkt (Vlaams en Waals) aangewezen.

Belangrijk is dat het bezoekerscentrum als een uitvalsbasis voor een verkenning van de omgeving, namelijk de Belgische sector, wordt beschouwd en uitgespeeld. De goede bereikbaarheid, de nabijheid van een afrit van de autosnelweg en het station van Koksijde, vormen een troef. Gunstig is bovendien de ligging net achter de kustlijn en toch op korte afstand van enkele andere WOI-locaties met betrekking tot het verhaal van de Belgische sector achter het front.

VALORISATIE ALBERT I-ZAAL IN STADHUIS VEURNE

De Albert I-zaal op de eerste verdieping van het stadhuis zou beter gevaloriseerd moeten worden. Deze historische zaal verwijst namelijk naar koning Albert I die tijdens de Eerste Wereldoorlog gedurende 100 dagen van het stadhuis zijn hoofdkwartier heeft gemaakt. Wie de zaal tijdens een bezoek aan het stadhuis aandoet, zou meer informatie over dit aspect moeten krijgen.

In dit kader zou er ook een koppeling gemaakt moeten worden met het nieuwe bezoekerscentrum en toeristisch onthaal in het aanpalende landhuis. Naast een vernieuwing van het onthaal, zal er namelijk ook een interpretatieve ruimte ingericht worden. Hierin zou ondermeer de verwijzing naar Veurne tijdens de Eerste Wereldoorlog en de rol van koning Albert I hierbij gemaakt moeten worden. Het kan als een belangrijke smaakmaker en als een vertrekpunt voor de verdere verkenning van de omgeving omtrent de Belgische sector ingericht worden.

VERNIEUWING KÄTHE KOLLWITZ MUSEUM

De tentoonstelling met werken van de Duitse kunstenares Käthe Kollwitz zou een beter toegankelijke locatie moeten krijgen in de site van de voormalige brouwerij Christiaen in Koekelare. Het grootste gedeelte van de tentoonstelling is nu in de ast van de voormalige brouwerijsite ondergebracht en is enkel toegankelijk via een steile trap. De presentatie zou dan ook op een beter toegankelijke verdieping van de site moeten komen.

Bij een (gedeeltelijke) verplaatsing van de kunstwerken, is het aangewezen om de presentatie verder op punt te zetten. Zo zou er een betere introductie van Käthe Kollwitz gegeven kunnen worden (bijv. door middel van een projectie). Naast een doorverwijzing van en naar de Duitse begraafplaats in Vladslo met het kunstwerk 'Treurend Ouderpaar' van Kollwitz, kunnen een recreatieve route en begeleide wandelingen als ondersteunende elementen bekeken worden.

VALORISATIE SITE BIJ LANGE MAX MUSEUM

Hoewel de bezoeker zich enigszins een beeld kan vormen van het kanon de Lange Max na een bezoek aan het museum in Koekelare, is het toch aangewezen om meer duiding te voorzien bij de fundamenten zelf. Dit kan aan de hand van een informatiebord, dat aanvullende informatie versterkt dan wat er al in het museum wordt gegeven. In dit kader dient de inrichting van het museum eventueel gedeeltelijk aangepast te worden.

Ook in Houthulst (Klerken) is een Lange Max site, waar een Duits kanon in 1915 de Westhoek vanuit Klerken onder vuur nam. Vanuit de Lange Max site in Koekelare zou een verwijzing naar die in Klerken kunnen gebeuren.

OPTIMALISATIE SANCTUARY WOOD MUSEUM

De buitensite van dit museum bij Hill 62 in Ieper (Zillebeke) is een uitgebreid loopgravenstelsel dat een idee geeft van de loopgraven tijdens de Eerste Wereldoorlog in de regio. Zonder gids krijgt de bezoeker hier echter geen duiding. Het is dan ook aangewezen om aan de hand van een beperkt aantal informatieborden (bijv. met plattegrond) meer achtergrondinformatie bij de site te geven. Ook het binnenverhaal van het museum kan meer duiding bij de tentoongestelde objecten en het fotomateriaal gebruiken.

RUIMERE OPENSTELLING KASTEEL SINT-FLORA

De Koninklijke familie heeft tijdens de oorlogsperiode lange tijd in het kasteel Sint-Flora gewoond. Oorspronkelijk verbleef zij in De Panne, maar toen dit deel ging uitmaken van de Engelse sector die het uitgeputte Belgische leger versterkte, verhuisde Koning Albert I met zijn familie naar het kasteel in De Moeren (Veurne). Het kasteel wordt nu slechts beperkt opengesteld voor het publiek. Enkel groepen vanaf 40 personen kunnen hier op afspraak terecht. Het zou interessant zijn wanneer deze bezoekersattractie ook opengesteld zou worden voor kleinere groepen en individuele bezoekers.

4.1.2 WOI-LANDSCHAP

Met het WOI-landschap wordt in de eerste plaats de frontzone zelf bedoeld, maar ook de zones achter het front horen hier bij. Na het nagenoeg verdwijnen van de laatste overlevenden is het landschap een nog belangrijkere getuige geworden. Het is essentieel voor een authentieke beleving van de Eerste Wereldoorlog in de regio.

4.1.2.1 ONTWIKKELEN VAN EEN VERNIEUWEND CONCEPT VOOR WOI-BELEVING IN HET LANDSCHAP

Voor een authentieke WOI-beleving wordt de frontzone, met daarin de frontlijn als ruggengraat, nog te weinig (her-) kenbaar gemaakt. Hoewel er vaak over dé frontlijn wordt gesproken, waren de Duitse en geallieerde frontlijnen tijdens de Eerste Wereldoorlog vaak in beweging. Behalve aan het IJzerfront en een bepaalde periode bij de Ieperboog, hebben vele frontlijnen slechts enkele dagen stand gehouden. Er kan dus beter van een frontzone gesproken worden. Ondanks het feit dat de Westhoek een redelijk bebouwde regio is en enkele WOI-landschapselementen niet meer duidelijk zichtbaar zijn of zelfs zijn verdwenen, blijven er voldoende bewaarde WOI-landschapselementen over om de frontzone herkenbaar te maken in het landschap. Waterlopen, een oude spoorwegbedding en hoogtelijnen geven nu nog het verloop van de frontlijn aan.

Verbindingen en zichtassen zouden echter voor een stuk hersteld moeten worden en andere elementen (bijv. hoogtelijnen) zijn moeilijker te visualiseren. Voor de frontzone zijn de volgende twee punten van belang:

- Het bewaren van afzonderlijke relicten;
- De frontzone als geheel ontsluiten.

Het frontlandschap staat echter vanwege diverse functies onder druk, zoals landbouw, mobiliteit, industrie en bedrijven. Zo kan men het landschap steeds moeilijker lezen vanwege schaalvergroting in de landbouw. Frontlijnen werden destijds bijvoorbeeld bepaald aan de hand van houtkanten die steeds meer verdwijnen. Er zou dan ook een integrale landschapsdoorlichting moeten zijn, waarbij de verschillende functies in het landschap naast elkaar worden gelegd en waarbij de landschapskwaliteit mede aan de hand van het oorlogsverleden wordt bepaald. De resultaten zouden als een aanbeveling moeten gelden voor verdere (toeristische) ontwikkelingen in het landschap.

Als nieuw concept voor de WOI-beleving in het landschap wordt het volgende voorgesteld:

Het frontlandschap 'ervaren' door het al wandelend, fietsend, met de auto of op de motor te doorkruisen. Onderweg worden verschillende soorten stopplaatsen bezocht: musea, bezoekerscentra en belevingspunten. Her en der verspreid doorheen het historische landschap, langs en achter het front, helpen verschillende soorten belevingspunten de toerist bij het lezen van dit WOI-landschap. De combinatie van beleving, visualisatie en innovatie zorgen voor een unieke en bijzondere WOI-ervaring in de Westhoek.

Beleving

We bevinden ons volop in een belevingseconomie, waarbij toeristen een vakantie of uitstap willen beleven, niet ondergaan. Ervaringen, gevoelens en verhalen worden belangrijker dan louter kennis en bezoekobjecten. Het moet bovendien een authentieke ervaring zijn. Toeristen hebben steeds meer behoefte aan het echte en het pure.

Visualisatie

De beleving van een landschap staat of valt met het lezen ervan. Toeristen moeten hierbij geholpen worden door middel van informatie, concrete aanwijzingen en zichtlijnen. Belevingspunten geven daarbij duiding.

Nieuwe technologie

Het inschakelen van nieuwe technologie kan de beleving nog versterken. Beeld en geluid prikkelen de zintuigen en zorgen voor een nieuwe dimensie. Voorbeelden zijn luisterpalen, PDA's, ipods, GSM's en digitale routeplanners.

Op termijn zou er een digitale routeplanner moeten zijn, waarmee de toerist à la carte een eigen route kan uitstippelen en meer informatie kan krijgen over de bezienswaardigheden onderweg. Een dergelijk systeem zou ook interessant voor de beleving van het WOI-landschap kunnen zijn, zeker wanneer het niet alleen via het internet thuis, maar ook op locatie raadpleegbaar is (bijv. computerzuilen, huurtoestellen, etcetera).

4.1.2.2 REALISEREN VAN BELEVINGSPUNTEN IN HET (FRONT-) LANDSCHAP

Hoewel de toerist de Westhoek vaak al als een historisch oorlogslandschap ervaart, zijn er nog verschillende manieren om de WOI-beleving in de Westhoek te versterken. De beleving van het WOI-landschap is momenteel nog zeer beperkt ontwikkeld. Nieuwe toeristische onthaalinfrastructuur bij sites in het landschap, zoals bij Tyne Cot Cemetery, de Duitse begraafplaats in Langemark en Bayernwald, hebben bewezen dat ze bijdragen aan de beleving van de toerist en een meerwaarde bieden voor een bezoek. Toch kan het niet de bedoeling zijn om bij elke site een toeristische onthaalinfrastructuur te voorzien. De WOI-beleving in de Westhoek moet immers authentiek blijven. De ontsluiting van sites in het frontlandschap (belevingspunten) dient dan ook met de nodige omzichtigheid te gebeuren om de eigenheid van het frontlandschap zoveel mogelijk te respecteren en te behouden. Wel kunnen enkele sites meer duiding gebruiken, wat op een zachte, kwaliteitsvolle en eigentijdse manier moet gebeuren. Op verschillende plaatsen zullen vergezichten een belangrijke rol spelen.

Bij de ontwikkeling van belevingspunten in het landschap is het de bedoeling dat bezoekersstromen worden bestendigd en verbeterd. Om te vermijden dat een té hoge bezoekersdrukte de serene beleving van de WOI-sites zou bedreigen, is het belangrijk om de bezoekers te spreiden in tijd en ruimte over het volledige WOI-gebeuren in de Westhoek. Vooral ook in de periode 2014-2018 is de draagkracht van de sites een belangrijk aandachtspunt, vanwege de verwachte grote bezoekersstromen. Bij de inrichting van de sites moet dan ook rekening worden gehouden met het beheer ervan (visitormanagement).

De belevingspunten zouden in elk geval uit een infobord, rustbank en fietsenrek moeten bestaan, zo mogelijk ondersteund door nieuwe technologie. Nieuwe technologie zou niet alleen de beleving moeten verhogen, maar ook het overal plaatsen van borden enigszins moeten beperken. Niet elke site hoeft bovendien per se direct per auto of bus bereikbaar te zijn. Ook kunnen sommige belevingspunten als recreatief knooppunt ingericht worden met voldoende parkeergelegenheid en fietsenstallingen aan de rand van de eigenlijke site om van daaruit te voet via een padenstructuur een gebied dieper in te gaan. Dit is minder belastend voor de site zelf.

Bij de term belevingspunt moet gedacht worden aan sites zoals:

- Begraafplaatsen
- Specifieke relicten (bijv. mijnkraters)
- Loopgraaf-experiences
- Uitkijkpunten
- Landmarks

Een aantal monumenten kunnen tot de landmarks gerekend worden, zoals de Menenpoort in Ieper. Vanwege de veelheid van monumenten en soberheid qua inrichting die aangewezen is bij deze monumenten, worden deze in dit stuk niet verder toegelicht.

BELEVINGSPUNTEN - BEGRAAFPLAATSEN

Naast de begraafplaatsen waar al onthaalinfrastructuur aanwezig is of de kerkhoven die al eerder bij de WOI-bezoekersattracties werden toegelicht, zijn enkele andere begraafplaatsen interessant voor een beperkte ontsluiting. Zo ontstaat er een evenwichtige mix van bijzondere Belgische, Britse, Franse en Duitse begraafplaatsen in de Westhoek, die toeristisch worden ontsloten. Als belevingspunt op of bij de begraafplaatsen moet gedacht worden aan informatieborden of eventueel een kleine overdekte module, zo mogelijk ondersteund door nieuwe technologie.

LANGEMARK DUITSE BEGRAAFPLAATS

Bij de Duitse militaire begraafplaats in Langemark-Poelkapelle (Langemark) werd in 2006 een nieuwe onthaalinfrastructuur gerealiseerd bestaande uit een onthaalpaviljoen en parking. Hoewel de strakke betonnen constructie goed is ingepast in de omgeving, geven de drie projectieschermen een erg beperkte duiding over de site en de gebeurtenissen op deze plaats. De duiding zou dan ook nog versterkt moeten worden zonder het huidige architecturale concept af te zwakken.

HOUTHULST BELGISCHE BEGRAAFPLAATS

De begraafplaats in Houthulst is de bekendste Belgische militaire begraafplaats. Er zou hier dan ook een kleine (overdekte) module geplaatst kunnen worden. De module zou de bezoeker meer duiding moeten geven bij de bijzonderheden van de begraafplaats: de vorm waarbij vanuit de lucht bekeken de graven in een Amerikaanse ster zijn geplaatst, de Italiaanse doden die krijgsgevangenen van het Duitse leger waren en het ernaast gelegen Vrijbos dat tijdens de oorlog een strategische rol speelde en waar zich nu de ontmijningsdienst van het Belgische Leger bevindt. De toegang en bezoekersstroom naar en op de begraafplaats zouden bekeken moeten worden in functie van de ligging aan een grotere weg waar nogal hard wordt gereden. De beperkte parkeermogelijkheden zouden in ditzelfde kader bekeken moeten worden.

VLADSLO DUITSE BEGRAAFPLAATS

Het Soldatenfriedhof in Diksmuide (Vladslo) staat bekend om de beeldengroep 'Het treurend ouderpaar' van Käthe Kollwitz dat ter nagedachtenis van haar overleden zoon werd gemaakt. Dit in combinatie met de eindeloze rijen platte, grijze grafstenen in het grasveld maken er een van de indringendste militaire begraafplaatsen van. Het is dan ook aangewezen om meer duiding te geven bij deze begraafplaats in de vorm van een beperkte module.

FRANSE BEGRAAFPLAATS ST. CHARLES DE POTYZE

Deze begraafplaats in Ieper is één van de twee Franse militaire begraafplaatsen in de Westhoek en meteen ook de grootste Franse militaire begraafplaats van Vlaanderen. In dat opzicht zou er een informatiebord met meer uitleg over de begraafplaats, de Franse repatriëring en dergelijke voorzien moeten worden.

BEDFORD HOUSE CEMETERY

De Britse militaire begraafplaats Bedford House Cemetery in Ieper is beschermd als monument en de zesde grootste begraafplaats bij Ieper. Nagenoeg elk deel van het Britse rijk is er vertegenwoordigd, waaronder Zuid-Afrikaanse, Jamaicaanse en Indische graven. Er zou hier naar een uniforme bebording gestreefd moeten worden. Bovendien is nog aandacht nodig voor de parkeermogelijkheden bij deze begraafplaats. Het ontbreekt nu ook aan een herkenningsbaken.

RAMSKAPELLE BELGISCHE BEGRAAFPLAATS

De Belgische militaire begraafplaats in Nieuwpoort (Ramskapelle) is aangelegd tegen de 'Frontzate', de voormalige spoorwegbedding Nieuwpoort-Diksmuide die tijdens de oorlog fungeerde als Belgische Eerste Linie. Het gaat hier om een verzamelbegraafplaats, voornamelijk van soldaten die omkwamen tijdens de Slag aan de IJzer in 1914. Dergelijke informatie zou door middel van een informatiebord weergegeven moeten worden.

BELEVINGSPUNTEN – ANDERE WAARDEVOLLE SITES

Ook enkele andere sites in het WOI-landschap verdienen een beperkte ontsluiting door middel van duiding.

SLUIZENCOMPLEX GANZENPOOT

Deze site in Nieuwpoort zou op twee manieren geduid moeten worden: enerzijds via het nieuwe bezoekerscentrum aan de Ganzenpoot rond de onderwaterzetting en anderzijds door middel van een beperkte ontsluiting op de site zelf (belevingspunt). Dit laatste is niet alleen laagdrempeliger dan het bezoekerscentrum, maar vangt ook de toeristen op die meer willen weten tijdens de sluitingstijden van het centrum. Het belevingspunt zou zowel op het sluizencomplex als op het Albert I-monument zicht moeten hebben. Een mogelijke locatie is onder de Langebrug door, tussen de Kustweg en de sluizen. Dit belevingspunt volstaat met een infobord, fietsenrek en één of enkele rustbanken.

FRONTZATE MET OORLOGSRELICTEN

Enkele relicten langs de oude spoorwegbedding Nieuwpoort-Diksmuide werden recent gerestaureerd en opengesteld voor het publiek. De toeristische ontsluiting is echter erg beperkt gebleven en meer duiding bij de Frontzate zelf en bij de relicten erlangs is dan ook aangewezen. Het belevingspunt zou bij twee van de relicten gerealiseerd kunnen worden: het door de provincie gerestaureerde evocatiepunt en het oude stationsgebouw van Ramskapelle. Hiervoor moet er afgestemd worden met de herinrichtingsplannen van de Frontzate als één van de groene assen in de provincie die heringericht zullen worden. In dit kader zullen immers niet alleen het wegdek en de overwegen bij kruisingen worden aangepakt, maar wordt ook recreatieve infrastructuur bestaande uit rustbanken, fietsenstallingen, infoborden en een spelelement voorzien.

IEPERBOOG: VERSCHILLENDE SITES

Voor alle waardevolle sites met toeristisch potentieel langs de Ieperboog zou een totaalvisie uitgewerkt moeten worden, waarbij rekening wordt gehouden met de erfgoedwaarde, de landschappelijke inbedding en de toeristische meerwaarde. De stad Ieper en het In Flanders Fields Museum buigen zich momenteel over de uitwerking van een vijftal geselecteerde belevingspunten met als uitgangspunt de verschillende zichten op de vier torens van Ieper. Deze punten zullen geënt worden op de frontlijnen van de Ieperboog die tussen de Tweede en de Derde Slag van Ieper ongeveer twee jaar vastlagen.

Caesar's Nose

Caesar's Nose is één van de waardevolste overgebleven WOI-frontlandschappen, dat ontsloten zou moeten worden. De concentratie van enkele elementen in een beperkt gebied, zoals de aanwezigheid van twee begraafplaatsen (Colne Valley en Welsh cemetery) en verschillende Duitse en Engelse linies, maar vooral ook het feit dat de linies zo dicht bij elkaar lagen, maken dit gebied bijzonder. Het gaat om de linies zoals die zich stabiliseerden tussen de Tweede en Derde Slag om Ieper.

Voor het provinciaal ruimtelijk uitvoeringsplan (PRUP), om de ontwikkelingsmogelijkheden voor het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied Ieper juridisch vast te leggen, werd het toeristisch-recreatief toegankelijk maken van het oorlogslandschap Caesar's Nose opgenomen als één van de belangrijkste acties binnen het afbakeningsproces voor het kleinstedelijk gebied Ieper. Bij de uitbreiding van het bestaande bedrijventerrein Ieperleekanaal met ongeveer 30 hectare wordt een groot deel van het frontlandschap Caesar's Nose gevrijwaard (gebied tussen Kleine Poezelstraat, de Moortelweg en de Pilkemseweg), dat als toeristisch-recreatief landbouwgebied wordt bestemd.

Hoewel de hoofdbestemming landbouw zou blijven, biedt dit wel mogelijkheden om de frontlijnen te visualiseren in het landschap. Er moet dan ook een landschapsproject uitgewerkt worden, waarbij de frontlinies na reconstructie van de loopgraven worden blootgelegd. Door middel van wandelpaden doorheen het gebied, waarbij de begraafplaatsen Welsh Cemetery en Colne Valley en de gereconstrueerde loopgrachten toegankelijk worden gemaakt, ontstaat een toeristisch parcours in dit slagveldlandschap. Ter ontsluiting hiervan zou er een kleinschalige parking voor auto's en bussen, een onthaalpaviljoen met meer duiding dat als vertrekpunt dient en een uitkijktoren voor een zicht op de linies en de verdere Ieperboog moeten zijn.

Andere belevingspunten

Andere sites of assen binnen de Ieperboog, die een beperktere ontsluiting (belevingspunt met infobord, rustbanken en fietsenrek) verdienen, zijn:

- **Bellewaerde Ridge**
  Nu is er een beperkte duiding, de toegang tot de begraafplaats zou beter aangekleed moeten worden en de rustplaats dient herbekeken te worden.

- **Hill 60 en Caterpillar Crater**
  Beide (nu afzonderlijke) sites zouden tot één ontwikkeld moeten worden. De verbinding tussen beiden zal hierbij belangrijk zijn. De parking dient herbekeken te worden en zou voor het wandelpad naar de Caterpillar een plaats kunnen krijgen. Ook moet er gestreefd worden naar een uniforme bebording, waar nu bij Hill 60 verschillende soorten informatieborden staan. Een plattegrond en bewegwijzering zou de bezoeker door de tweedelige site moeten begeleiden. Bij de mijnkrater ontbreekt het nu nog aan enige duiding.

- **Hill 62**
  Deze site is al voorzien van een goede inrichting. Toch ontbreekt het nog aan een herkenningsbaken en aan fietsenrekken. Ook zijn er nog wandelmogelijkheden vanaf het monument langs de flank van de heuvel die bekeken kunnen worden.

- **Zandvoorde commandobunker**
  De toeristische ontsluiting van deze site kan nog verbeterd worden door het verhaal van de site beter te duiden, de site te draineren, signalisatie vanaf de weg, een fietsenrek en vooral een betere aankleding van de toegang er naar toe te voorzien. Ook zou bekeken moeten worden of de site op het recreatief fietsnetwerk kan aansluiten.

- **Polygoonbossite**
  Deze bossite met twee begraafplaatsen en diverse bunkers op een paar kilometer van Zonnebeke vandaan, zou beter geduid moeten worden. De gemeente Zonnebeke zal dan ook enkele bunkers openstellen voor het publiek. Door middel van een recreatieve route kan de site met het Memorial Museum Passchendaele 1917 en Tyne Cot Cemetery verbonden worden. Het museum in het centrum zou als een vertrekpunt kunnen fungeren.

- **Spoorzate Zonnebeke-Passendale**
  Diverse Britse en Duitse relicten kunnen na restauratie een meerwaarde bieden voor de voormalige spoorwegbedding tussen Zonnebeke en Passendale. Ze kunnen in de vorm een circuit met het Memorial Museum Passchendaele 1917 en Tyne Cot Cemetery verbonden worden.

KEMMELBERGSITE

Het Franse massagraf l'Ossuaire aan de voet van de Kemmelberg en het Franse monument 'den Engel' zouden samen duidelijker herkenbaar moeten zijn als een belevingspunt waar het verhaal van de Slag om de Kemmelberg wordt verteld. De duiding is hier wel voldoende, maar het ontbreekt aan vergezichten. Wellicht kan er bij het massagraf een doorkijk en bij de Belvedère-toren opnieuw een uitkijkpunt gecreëerd worden. De mogelijkheden om de berg autoluw of –vrij te maken dienen bekeken te worden.

VREDESMOLEN

Recent zijn de instandhoudingswerken gestart voor de ruïne van de Vredesmolen in Houthulst (Klerken), die op instorten stond. De 43 meter hoge molen deed tijdens de Eerste Wereldoorlog dienst als Duitse uitkijkpost en zou opnieuw als uitkijkpost toeristisch ontsloten moeten worden. De bezoeker zal hiermee een zicht hebben op de Handzame- en de IJzervallei. Het verhaal van de site zelf in de ruimere context van Klerken tijdens de Eerste Wereldoorlog en het eindoffensief zou (beperkt) geduid kunnen worden aan de hand van informatiepanelen. Ook is het aangewezen om hier rustbanken en een fietsenrek te voorzien. Er zou plaats moeten zijn voor een 4-tal auto's.

SITE DRIE GRACHTEN

Bij de site Drie Grachten in Houthulst (Merkem), aan de samenloop van de Ieperlee, het kanaal Ieper-IJzer en de Martjevaart, hebben in 1914 en 1915 bloedige Frans-Duitse gevechten plaatsgevonden. Omdat de site zich bovendien op een punt bevindt waar veel fietsers voorbij komen, is het aangewezen om dit verhaal van de site beperkt te duiden. Verschillende informatieborden zijn te zien op en rond de site, maar slechts beperkt betreffende het oorlogsverhaal. De informatieborden wijzen de bezoeker immers vooral op de natuurwaarden op en rond de site. Daarbij komt dat de bebording samen met de gedenkplaten, naamsteenen dergelijke allemaal op een andere plaats staan. Nu heerst er een wirwar aan informatiedragers. Een nieuw en duidelijk infobord betreffende het oorlogsverhaal van de site is weliswaar aangewezen, maar kan het beste bekeken worden in het kader van een heroriëntatie van de bebording. De link met Noordschote zou hierbij gemaakt moeten worden. Ook dienen de samenwerkingsmogelijkheden met vzw de Boot bekeken te worden. Twee boten van deze vzw liggen immers aan de site Drie Grachten. Van hieruit worden diverse rondleidingen in de omgeving georganiseerd, waarvan de site Drie Grachten deel uit maakt. Er zijn bovendien plannen om de inrichting van de tentoonstellingsboot te vernieuwen. Tenslotte is een minimale (her-) inrichting van de site als belevingspunt aangewezen, aangezien de site nu een rommelige indruk geeft.

4.1.2.3 UITBOUWEN VAN RECREATIEVE MOGELIJKHEDEN IN DE (FRONT-) ZONE

Het recreatief aanbod dat WOI-gerelateerd is, draagt in belangrijke mate bij tot de WOI-beleving in de regio. Dit aanbod zou echter nog verder uitgebouwd kunnen worden, met name in de frontzone. Centraal moet namelijk de beleving van het WOI-landschap staan, dat zowel per auto, op de motor en de fiets als al wandelend ontdekt kan worden. De recreant zou deze zone door middel van lussen moeten kunnen doorkruisen. Onderweg dienen de WOI-bezoekersattracties en –belevingspunten als aantrekkelijke stopplaatsen voor meer informatie rond het thema van de Eerste Wereldoorlog. Als tegenhanger van de frontzone, kan men ook auto- en motortoeren, fietsen en wandelen in de gebieden achter het front'. Op Kaart 8*: WOI-routes* staan de bestaande en nieuwe recreatieve routes aangegeven.

AUTO- EN MOTORTOEREN

De huidige autoroutes 'In Flanders Fields' en 'IJzerfront' worden, in tegenstelling tot het overige aanbod van autoroutes in de provincie, goed verkocht. Toch zijn deze routes aan een vernieuwing toe. Dit biedt de mogelijkheid om autoroutes te ontwikkelen rond verschillende verhaallijnen, namelijk:

- IJzerfront: regio Nieuwpoort, Middelkerke, Koekelare en Diksmuide
- Niemandswater: regio Diksmuide, Houthulst en Langemark-Poelkapelle
- Ieperboog: regio Ieper, Zonnebeke en Langemark-Poelkapelle
- Vlaamse heuvels: regio Ieper, Mesen, Heuvelland en Poperinge
- Belgen en Vlamingen achter het front: regio Veurne, De Panne, Koksijde, Alveringem, Lo-Reninge en Vleteren

Daarnaast zou er één verbindende (lange) route uitgestippeld moeten worden die niet alleen interessant is voor de meer geïnteresseerde recreant met meer tijd, maar ook voor de motorrijder. Nu is er geen routeaanbod voor de motorrijder. De auto- en motorroutes kunnen eventueel als een pakket aangeboden worden. Zie Kaart 9: *Auto- en motortoeren WOI* in de bijlagen.

FIETSEN EN WANDELEN

Fietsen

Het bestaande aanbod van themafietstochten in de frontzone zou geoptimaliseerd moeten worden. Het aanbod is nog steeds actueel en aantrekkelijk qua onderwerpen en het systeem van thematochten geënt op het fietsnetwerk is op zich succesvol. Toch slaan deze tochten, ook elders in de provincie, minder aan omdat de tochten niet specifiek bewegwijzerd zijn. Fietsers moeten nu aan de hand van een routeboekje en knooppuntnummers hun weg vinden. De bewegwijzeringsmogelijkheden van de bestaande WOI-thematochten zouden dan ook bekeken moeten worden. Het gaat om de volgende themafietstochten:

- Mijnenslag 1917: regio Mesen, Wijtschate en Zillebeke – bestaand
- Ieperboog: regio groot Ieper – bestaand
- Passchendaele 1917: regio Zonnebeke – te ontwikkelen
- Gasaanvallen: regio Langemark-Poelkapelle – te ontwikkelen
- Duits front: regio Houthulst – te ontwikkelen
- Nooit meer oorlog: regio Diksmuide
- IJzerslag/onderwaterzetting: regio Nieuwpoort, Stuivekenskerke en Pervijze – te ontwikkelen

Dit aanbod kan in een specifieke WOI-fietsbox verkocht worden, samen met de POP-route (themafietstocht achter het front) en de Vredesroute.

Wandelen

Ook op het gebied van wandelen is er al een attractief aanbod van landschapswandelroutes in de frontzone. Enkele routes zijn echter niet bewegwijzerd (serie 'Verhalen voor onderweg' van het Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels (RLWH)). Uit ervaring bij de themafietstochten blijkt dat lussen die niet bewegwijzerd zijn minder goed verkopen. Bovendien blijkt uit onderzoek naar het fietsnetwerk dat men vaak het netwerk leert kennen aan de hand van de bordjes.

De wandelroutes zouden dan ook bewegwijzerd moeten zijn. Het gaat om de volgende landschapswandelroutes:

- Slag om de Kemmelberg in Heuvelland (Kemmel) – bestaand
- Kraters en Mijnen in Heuvelland (Wijtschate) – bestaand
- Van the Bluff naar die Grosse Bastion in Ieper (Zillebeke) – bestaand
- Vrijbos in Houthulst – te ontwikkelen

Eventueel kunnen themawandeltochten op de wandelnetwerken Ieperboog en Heuvelland uitgewerkt worden. Het WOI-gerelateerde wandelaanbod kan in een specifieke WOI-wandelbox verkocht worden.

Kaart 10: *Fietsen en wandelen WOI* geeft de gewenste situatie voor zowel fietsen als wandelen weer (zie *Bijlagen*).

MOBILITEIT

De toeristisch-recreatieve mobiliteit kan nog verbeterd worden aan de hand van:

Fietsverhuur

Niet iedereen zal over een eigen fiets beschikken tijdens een verblijf in de Westhoek. Toch is het een ideale manier om het WOI-landschap te verkennen. Het is dan ook belangrijk dat er op verschillende plaatsen fietsen gehuurd kunnen worden. Ideaal zou zijn wanneer er vanuit de fietsverhuurbedrijven ook de service wordt aangeboden om de fietsen op bepaalde plaatsen op te halen.

Openbaar vervoer

Niet alle sites zijn even goed bereikbaar met het openbaar vervoer. De haalbaarheid van een betere ontsluiting van enkele sites via het openbaar vervoer zou dan ook onderzocht moeten worden.

WATERTOERISME

Naast het beleven van het WOI-landschap via recreatieve routes, zou het ook mogelijk moeten zijn om dit thema vanaf het water te beleven, zij het voor een nichemarkt. Op het gebied van toer- en passagiersvaart zijn er weliswaar interessante mogelijkheden, maar hiervoor dienen eerst enkele infrastructurele knelpunten opgelost te worden.

KANAAL IEPER-IJZER

Het Kanaal Ieper-IJzer zou toegankelijk gemaakt moeten worden voor de verschillende vormen van watertoerisme. Nu is het kanaal namelijk onvoldoende diep en vormt het een probleem voor vaartuigen met een grotere diepgang, waaronder de passagiersschepen. Ieper is nu immers niet bereikbaar voor deze vorm van watertoerisme. Het kanaal zal dan ook gebaggerd worden. De voorbereidende werken hiervoor zijn intussen gestart.

INFRASTRUCTUUR

De infrastructuur aan het Kanaal Ieper-IJzer kan nog verbeterd worden op de volgende punten:

Herinrichting van de jachthaven in Ieper

Nieuwpoort en Diksmuide hebben goed uitgeruste havens, maar die van Ieper is een stuk minder aantrekkelijk. In het kader van het stadsvernieuwingsproject 'Noordelijke stadspoort' wordt de jachthaven van Ieper dan ook heringericht. Dit project concentreert zich op de site van de voormalige fabriek voor weefgetouwen Picanol. Het project omvat het stadsarchief, de bibliotheek en de twee academies. Ook de herinrichting van de ruime omgeving rond de Westkaai hoort bij het stadsvernieuwingsproject, waaronder de herinrichting van de jachthaven aan de kop van het kanaal. Van hieruit zou er een betere verbinding moeten komen met de Grote Markt van Ieper.

Aanmeersteiger Steenstrate

Steenstrate zou een mooie tussenstop zijn voor de pleziervaart tussen Ieper en Knokkebrug (Houthulst). Het zou dan ook goed zijn om hier een nieuwe aanmeersteiger te voorzien.

AANBOD PASSAGIERS- EN TOERVAART

Om het beleven van de Eerste Wereldoorlog vanaf het water aantrekkelijk te maken, zou er hier in beperkte mate een specifiek en marktconform aanbod voor uitgewerkt kunnen worden. Boottochten tussen Nieuwpoort en Diksmuide worden al (beperkt) aangeboden.

ONTWIKKELEN VAN EEN TOERISTISCH-RECREATIEVE BELEVINGSKAART 2014-2018

Voor de periode 2014-2018 en in de aanloop daar naar toe is het belangrijk dat het beschikbare routeaanbod in relatie tot de (front-) zone, de bezoekersattracties en de belevingspunten letterlijk in kaart wordt gebracht. Er zou dan ook een toeristisch-recreatieve kaart ontwikkeld moeten worden die de recreant een overzicht geeft van alle mogelijke routes en tochten. Op de kaart zouden de volgende aspecten moeten komen staan:

- Auto-, motor-, fiets- en wandelroutes;
- Frontzone met frontlijn als ruggegraat;
- Bezoekersattracties en belevingspunten;
- Thematische verhaallijnen (IJzerfront, Ieperboog, enzovoort).

Recent werd door Aquaterra in samenwerking met het Memorial Museum Passchendaele 1917 een kaart uitgebracht met de verschillende bezoekersattracties en de vele sites in het landschap in relatie tot de frontbewegingen. Hier worden de recreatieve mogelijkheden, die de verschillende bezoekpunten met elkaar verbinden, echter niet op aangegeven.

4.1.3 EVENEMENTEN

De periode 2014-2018 kan op zich al als een vijf jaar durend evenement opgevat worden, maar dit zou nog benadrukt moeten worden door een ruim en gevarieerd aanbod van grote en kleine evenementen. '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' is dan ook een bundeling van al die evenementen. Grote evenementen hebben een eigen aantrekkingskracht; ze zijn 'een reason to go' en overstijgen dus het lokale niveau. Kleinere activiteiten zouden daarentegen aan elkaar of andere aspecten gekoppeld moeten worden voor een ruimere reikwijdte. Evenementen vormen niet enkel een meerwaarde voor het toerisme, maar kunnen ook een positieve invloed uitoefenen op de economie, de communicatie, het sociale en culturele aspect in de regio. Belangrijk is in elk geval dat gewaakt wordt over een kwalitatief en vernieuwend evenementenaanbod. Dit wil zeggen dat het toeristisch aanbod van evenementen beperkt zou moeten blijven tot enkele grote WOI-evenementen, aangevuld met een beperkt aantal waardevolle kleine initiatieven. Ook zouden vernieuwende ideeën uitgewerkt moeten worden.

4.1.3.1 CREËREN VAN STRUCTUUR VOOR EEN OVERZICHTELIJK EVENEMENTENAANBOD

Voor de verschillende oorlogsjaren en de periode erna kunnen per jaar specifieke accenten gelegd worden. Het leggen van deze specifieke accenten per jaar biedt de bezoeker niet alleen meer structuur voor de vele te verwachten initiatieven, maar is tevens een aanleiding voor herhaalbezoek.

In volgende tabel worden algemene accenten per jaar aangegeven. Ook kunnen specifieke momenten zoals de 30 000e Last Post op 9 juli 2015, het 100-jarig bestaan van het Talbot House op 11 december 2015 en 90 jaar Menenpoort in juli 2017, een aanleiding vormen voor verschillende soorten activiteiten.

De kolom met betrokken hedendaagse staten toont aan welke staten eventueel aangetrokken kunnen worden voor de verschillende accenten, wanneer daar activiteiten rond worden georganiseerd. Dit betekent uiteraard niet dat bezoekers afkomstig uit andere plaatsen, regio's en landen niet aangetrokken zouden moeten worden.

Voor een overzicht van het evenementenaanbod zou er een evenementenprogramma uitgeven moeten worden in print en in digitale vorm.

Algemene inhoudelijke accenten per jaar

Inhoudelijk accent	Datum	Betrokken plaats/regio	Betrokken hedendaagse staat
2014			
Start 100 jaar WOI	4 augustus	België	
Slag aan de IJzer, Slag bij Diksmuide en Eerste Slag bij Ieper	Oktober - november	Westhoek	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Marokko, Algerije, Tunesië, Senegal, India, Pakistan e.a.
Vluchtelingen		Westhoek	
2015			
Tweede Slag bij Ieper	April - mei (eerste gasaanval 22 april)	Langemark-Poelkapelle (Langemark), Ieper-Zonnebeke (Bellewaarde)	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Denemarken, Canada, Marokko, Algerije, Tunesië, Senegal, India, Pakistan e.a.
2016			
Slag bij Mount Sorrel	Juni	Ieper (Zillebeke)	Canada, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken
Achter het front (militair relatief rustig aan het front dus eerder het menselijke verhaal (o.a. kunst))		Belgische sector: Veurne, De Panne, Koksijde, Alveringem, Vleteren, Lo-Reninge Britse sector: Poperinge Duitse sector: Middelkerke, Oostende, Koekelare, een deel van Diksmuide, Kortemark, Staden en Wervik en andere buiten de Westhoek (o.a. Oostende, Roeselare, Mesen)	
2017			
Slag bij Mesen (Mijnenslag)	Juni - juli	Heuvelland (Wijtschate), Mesen	Ierland, Australië, Nieuw-Zeeland, Duitsland, Denemarken, België, Groot-Brittannië, o.a.
Derde Slag bij Ieper (Passchendaele)	Augustus - november	Ieper, Langemark-Poelkapelle (Langemark), Zonnebeke (Passendale)	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Canada, Portugal, Italië, Zuid-Afrika, Egypte, China, e.a.

Algemene inhoudelijke accenten per jaar: vervolg

Inhoudelijk accent	Datum	Betrokken plaats/regio	Betrokken hedendaagse staat
2018			
Duits Lente offensief	April	Houthulst (Merkem) en Heuvelland (Kemmel)	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Zuid-Afrika, Zimbabwe, China en Verenigde Staten
Eindoffensief	September - november	Houthulst	België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Denemarken, Canada, Portugal, Italië, Zuid-Afrika, Verenigde Staten, China, India, Pakistan, e.a.
Wapenstilstand	11 november	Westhoek	
Afsluiting 100 jaar WOI	11 november		
2019			
Opruimen van het front (Chinese Labour Corps)	(werkzaam 1917-1920)	Westhoek	
Terugkeer van inwoners, noodwoningen		Westhoek	
1920			
Wederopbouw		Westhoek	

4.1.3.2 ONTWIKKELEN VAN EEN GEVARIEERD EVENEMENTENAANBOD

Een gevarieerd aanbod van evenementen is nodig om een divers doelpubliek aan te kunnen spreken. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt in grote evenementen met (inter-) nationale aantrekkingskracht, klassieke herdenkingsplechtigheden, tijdelijke tentoonstellingen, concerten en andere activiteiten.

GROTE INTERNATIONALE EVENEMENTEN

Grote evenementen met (inter-) nationale aantrekkingskracht vormen een belangrijke trekker voor een eerste bezoek, maar daarna ook voor herhaalbezoek. Topevenementen genereren veel mediabelangstelling en werken, op langere termijn, imagoversterkend voor de regio. Er zou dan ook een beperkt aantal grote evenementen met (inter-) nationale aantrekkingskracht tijdens de periode 2014-2018 in de Westhoek moeten plaatsvinden:

Last Post

De Last Post, die elke avond aan de Menenpoort wordt geblazen, blijft een bijzondere gebeurtenis dat een ruim publiek aanspreekt. Het biedt de bezoeker emotie en beleving. Met een jaarlijks bezoekersaantal van 200 000 tot 250 000 behoort het tot de grote evenementen die bezoekersstromen genereert en een spin-off effect creëert voor de plaatselijke horeca en kleinhandel.

Openluchtspektakels

De periode 2014-2018 leent zich uitstekend voor enkele grote openluchtspektakels. Dit zijn grote spektakels (gratis) die op één van de marktpleinen van de grotere steden in de Westhoek zouden moeten plaatsvinden. De marktpleinen dienen als decor voor deze theatershows met muziek, dans, klank- en lichteffecten en vuurwerk, die minstens 5 000 toeschouwers per avond trekken. Elk jaar zouden er in een andere stad zo'n vijf avonden na elkaar in de zomerperiode shows opgevoerd moeten worden. Er wordt gedacht aan de steden Ieper, Nieuwpoort, Poperinge, Diksmuide en Zonnebeke. Voor het openings- en/of sluitingsjaar van de herdenkingsperiode 2014-2018 kan aan Ieper gedacht worden.

11 november

De herdenkingsplechtigheid op 11 november is vooral in Ieper, maar ook wel in andere plaatsen in de Westhoek, uitgegroeid tot een vredesmanifestatie dat jaarlijks duizenden bezoekers trekt. Op die dag herdenken de meeste Europese landen die destijds bij de Eerste Wereldoorlog betrokken waren, de oorlogsslachtoffers van toen. In België worden op 11 november ook de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog herdacht.

De plechtigheid in Ieper bij de Menenpoort trekt jaarlijks zoveel bezoekers, dat de meesten weinig of zelfs niks van de ceremonie kunnen zien. Het is dan ook aangewezen om tijdens de 100-jarige herdenkingsperiode, wanneer een toestroom van bezoekers wordt verwacht, de ceremonie te ontsluiten via een videolink naar de Grote Markt en eventuele andere plaatsen.

Keten van mensen

De frontlijn vanaf de Noordzee bij Nieuwpoort tot aan de Leie bij Armentières vormt de ruggengraat van het WOI-gebeuren in de Westhoek. Hoewel deze lijn steeds in beweging was en vaak maar enkele dagen stand hield, is de lijn tussen de Tweede en de Derde Slag bij Ieper nagenoeg onveranderd gebleven. Om die lijn tijdelijk te visualiseren, zou er een keten van mensen gemaakt kunnen worden langs het front. Dit evenement zou dan gebracht moeten worden als een heuse vredesmanifestatie, waarrond diverse activiteiten worden georganiseerd.

KLASSIEKE HERDENKINGSMOMENTEN

Naast de eerder genoemde grote herdenkingsplechtigheden met jaarlijks (tien-) duizenden bezoekers, zoals de Last Post ceremonie en de viering op 11 november bij de Menenpoort in Ieper, zijn er ook heel wat kleinschaligere en andere klassieke herdenkingsplechtigheden. Deze ceremonies herdenken meestal een specifieke gebeurtenis uit de Eerste Wereldoorlog. Bovendien zijn ze vaak van belang voor de instandhouding van contacten met buitenlandse ministeries, ambassades en andere partners en trekken dan ook een internationaal publiek.

De klassieke plechtigheden zouden echter niet allemaal als toeristische evenementen ontsloten moeten worden om hun eigenheid te kunnen behouden. Toch zouden de verschillende ceremonies in een totaalprogramma ingepast moeten worden voor onderlinge afstemming en afstemming met andere soort activiteiten.

TIJDELIJKE TENTOONSTELLINGEN

Verschillende grote en kleine tijdelijke tentoonstellingen hebben de laatste jaren in de regio in de diverse gemeenten plaatsgevonden. Ook in de periode 2014-2018 zou het goed zijn om door middel van tijdelijke exposities gedurende een bepaalde periode de aandacht op een specifiek aspect met betrekking tot het oorlogsgebeuren te vestigen. Er wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen de grote tweejaarlijkse tentoonstellingen van het In Flanders Fields Museum en andere interessante exposities.

TWEEJAARLIJKSE GROTE TENTOONSTELLINGEN IN FLANDERS FIELDS MUSEUM

Het In Flanders Fields Museum zal de lijn van tweejaarlijkse grote tentoonstellingen aanhouden. Met deze tentoonstellingen werd in het verleden veel herhaalbezoek naar het museum en de regio gegenereerd. De volgende thema's staan voor de periode 2014-2018 op het programma:

- 2014 - *Augustus-december 1914, de start van een nieuwe eeuw*: de 19de eeuw eindigde niet op 1 januari 1900, maar op 4 augustus 1914. Met een knal en een nooit eerder geziene mensenslachting kwam de oorlog van het ancien regime tot een einde.
- 2016 - *Waarheid en Mythes van de Eerste Wereldoorlog*: de Engel van Mons, Duitse 'Kultur' anno 1914, de gekruisigde soldaat van Sint-Juliaan, het bataljon der geesten, de koks en knechten van Ieper, de Vlaamse soldaat aan het IJzerfront, … wat is er echt waar, en wat is meteen of nadien aangedikt?
- 2018 - *Internationale kunsttentoonstelling over de Eerste Wereldoorlog* (in samenwerking met Ottawa War Museum, Koninklijk Legermuseum, Imperial War Museum, Deutsches Historiches Museum).

ANDERE TENTOONSTELLINGEN

Naar aanleiding van specifieke gebeurtenissen zouden tijdelijke tentoonstellingen kunnen plaatsvinden. Deze sluiten idealiter aan bij de inhoudelijke accenten per jaar (zie paragraaf 4.1.3.1 *Creëren van structuur voor een overzichtelijk evenementenaanbod*). Hierbij moet gedacht worden aan tentoonstellingen zoals die de afgelopen jaren werden ontwikkeld naar aanleiding van de negentigste herdenkingen van een bepaalde gebeurtenis (bijv. 'Zero Hour' met betrekking tot de Mijnenslag en de zes thematentoonstellingen naar aanleiding van de Slag om Passendale). Het jaar 1916 leent zich uitstekend voor tentoonstellingen met betrekking to het verhaal van achter het front in de verschillende sectoren. Zo zou het goed zijn wanneer er ook initiatieven in gemeenten zoals Koksijde, Veurne, De Panne, Alveringem, Lo-Reninge en Vleteren (Belgische sector), Poperinge (Britse sector), Middelkerke, Koekelare, Kortemark en eventueel aansluitende gemeenten buiten de Westhoek (Duitse sector) worden opgestart.

Het zou goed zijn om enkele tijdelijke tentoonstellingen te bundelen met andere activiteiten, zoals klassieke herdenkingsplechtigheden, gidsbeurten, wandelingen en dergelijke.

CONCERTEN

Muziek neemt bij de evenementen een bijzondere plaats in, namelijk in de betekenis van muziek als internationale taal. De concerten moeten ruim bekeken worden, van festivals tot klassieke concerten. Voor de periode 2014-2018 moet dan ook gedacht worden aan concerten zoals bijvoorbeeld:

- **Ten Vrede**
  Een muziekfestival met een vredesboodschap aan de voet van de IJzertoren in Diksmuide, dat sinds 2002 jaarlijks terugkeert. Elke keer wordt er een thema aan gekoppeld. Daarnaast worden daar lezingen, debatten en getuigenissen rond georganiseerd. Randactiviteiten zoals een vredes- en torenloop verruimen het concept. Ook in 2014-2018 zouden deze concerten met randactiviteiten voortgezet moeten worden.

- **Folk festival in Dranouter**
  Festivals of andere concerten in samenwerking met de vwz Folk festival Dranouter kunnen thematisch aan de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek gelinkt worden. Ook kunnen muziekwandelingen en andere activiteiten die muziekgerelateerd zijn opgezet worden.

- **Vredesconcerten Westhoek**
  In navolging van de Vredesconcerten Passendale zouden er opnieuw vergelijkbare vredesconcerten gehouden kunnen worden, waarbij (inter-) nationale muzikanten reflecteren op de Eerste Wereldoorlog, gebaseerd op de gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen en gekoppeld aan een hedendaagse boodschap.

4.1.4 ONTHAAL

Een kwalitatief onthaal van toeristen in een regio is altijd essentieel. Vaak vormen bezoekerscentra en infokantoren een uitvalsbasis voor een verkenning van een streek.

4.1.4.1 UITWERKEN VAN EEN DUIDELIJKE ONTHAALSTRUCTUUR

Het toeristisch onthaal speelt niet alleen een belangrijke rol op het gebied van informatieverstrekking met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek, maar verwijst ook door naar attracties en aanwijsbare plaatsen in het landschap. Naast de klassieke infokantoren, kunnen ook bezoekersattracties en horecazaken deze functie vervullen.

In plaats van het creëren van een eigen onthaalstructuur specifiek voor het thema van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek, zullen de voorgestelde acties met betrekking tot onthaal, conform het Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek (2008-2013), geënt worden op het algemene onthaalnetwerk in de Westhoek.

De volgende structuur wordt aangehouden:

- Centraal streekbezoekerscentrum
- 6 toegangspoorten
- Andere onthaalpunten

Centraal streekbezoekerscentrum

In het streekbezoekerscentrum in Ieper dient heel de regio gepresenteerd te worden. De bezoeker moet er terecht kunnen voor onthaal en interpretatie. Binnen de nieuwe structuur voor onthaalpunten van Toerisme Vlaanderen, die op termijn de oude structuur zal vervangen, komt Ieper in aanmerking als A-kantoor. Dit is het hoogste niveau van infokantoor, dat 7 dagen op 7 geopend is (behalve op 1e kerstdag en op Nieuwjaar) en een ruime personeelsbezetting heeft.

Als centraal streekbezoekerscentrum voor de Westhoek is het belangrijk dat de 'look and feel' van de Westhoek duidelijk zichtbaar is. In dat kader wordt er op termijn gestreefd naar een aantrekkelijke Westhoekmodule, waarmee de samenhang binnen de regio visueel veel sterker naar de consument toe overgebracht zal worden. Er moeten dan ook duidelijke verwijzingen naar andere attracties en sites in het landschap gegeven worden.

6 toegangspoorten

Verspreid in de regio zouden zes toegangspoorten uitgebouwd moeten worden voor toerisme in de Westhoek, namelijk in:

- Nieuwpoort
- Veurne
- Diksmuide
- Zonnebeke
- Heuvelland
- Poperinge

Bij deze streekinfopunten moet de bezoeker terecht kunnen voor onthaal en interpretatie. Binnen de nieuwe structuur voor onthaalpunten van Toerisme Vlaanderen voldoen deze infopunten aan de voorwaarden gesteld voor B-kantoren. Dergelijke kantoren dienen minimaal van 1 april tot en met 15 november open te zijn.

Ook in de toegangspoorten zou de Westhoekuitstraling duidelijk gemaakt moeten worden aan de hand van een Westhoekmodule voor een duidelijke samenhang. In tegenstelling tot het streekbezoekerscentrum, zou dat hier in een beperkte vorm moeten gebeuren.
Hoewel het hier telkens streekinfopunten voor de volledige Westhoek betreft, kan elke toegangspoort ook eigen accenten leggen in het interpretatieve luik over de onmiddellijke omgeving. Specifiek met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog zou in Poperinge bijvoorbeeld de nadruk op het verhaal van het leven achter het front (Britse sector) moeten liggen, waarbij expliciet wordt verwezen naar het Talbot House en Lijssenthoek. In Diksmuide zal aan het nieuwe infokantoor een interpretatieve ruimte toegevoegd worden, waar het accent op de wederopbouw zal komen te liggen. Ook van daaruit zal de bezoeker doorverwezen worden naar bezienswaardigheden in de stad en omgeving rond dit thema. In Veurne zal het verhaal van de Belgische sector achter het front belicht worden, van waaruit de toerist andere locaties die daarmee te maken hebben kan verkennen.

Andere onthaalpunten

Naast de geselecteerde toegangspoorten worden ook andere lokale diensten voor Toerisme ingeschakeld in de onthaalstructuur. Hier kunnen de bezoekers terecht voor allerhande toeristische informatie over de gemeente en omgeving, ondermeer op het gebied van de Eerste Wereldoorlog. Sommige infokantoren kunnen in de periode 2014-2018 'aangekleed' worden in het kader van het thema van de Eerste Wereldoorlog, zoals het infokantoor in Lo-Reninge. Eigen accenten die specifiek zijn voor de gemeente kunnen daarbij gelegd worden.

Behalve de infokantoren zijn ook andere onthaalpunten van belang, waar aan de hand van een display enkele folders met betrekking tot het WOI-aanbod in de regio gepresenteerd kunnen worden. Het gaat om de volgende soort onthaalpunten:

- WOI-bezoekersattracties
- Niet WOI-attracties
- Logies
- Cafés (die opgenomen zijn in de pocket 'Westhoekjes')

De IJzertoren in Diksmuide is in dit kader een belangrijk instappunt met betrekking tot het WOI-toerisme in de noordelijke Westhoek.

Kaart 11: *Onthaal* brengt de verschillende soorten onthaalpunten in beeld (zie *Bijlagen*).

4.1.4.2 OPTIMALISEREN VAN AFZONDERLIJKE ONTHAALPUNTEN

Niet alle onthaalpunten in de Westhoek zijn even goed uitgerust. Een vernieuwing dient zich in enkele gevallen dan ook aan.

NIEUW STREEKBEZOEKERSCENTRUM VOOR IEPER EN DE WESTHOEK

Het is de bedoeling om het streekbezoekerscentrum tegen 2011 samen met het In Flanders Fields Museum opnieuw in te richten. Voortbouwend op de succesvolle koppeling van het bezoekerscentrum aan het museum, zullen deze opnieuw op elkaar aansluiten. Zo eindigen museumbezoekers hun parcours in het streekbezoekerscentrum met informatiebalie en shop, maar ook de niet-museumbezoeker zal via een eigen toegang makkelijk de weg naar het streekbezoekerscentrum kunnen vinden.

Specifiek met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog zorgt de koppeling van het In Flanders Fields Museum met het streekbezoekerscentrum ervoor dat beiden gezamenlijk een trekkersrol binnen het WOI-toerisme in de Westhoek kunnen uitspelen. Het is een smaakmaker voor een verder bezoek aan de regio met de verschillende WOI-bezoekersattracties en –belevingspunten.

UITBOUWEN VAN DE TOEGANGSPOORTEN EN ANDERE ONTHAALPUNTEN

Enkele gemeenten hebben concrete plannen om hun toeristisch onthaal te vernieuwen.

NIEUW BEZOEKERSCENTRUM/ONTHAAL DE BERGEN

In Heuvelland wordt de dienst voor Toerisme herbekeken met de herinrichtring van het bezoekerscentrum De Bergen. Er zal opnieuw gepleit worden voor een koppeling tussen dienst voor Toerisme en bezoekerscentrum. Het bezoekerscentrum De Bergen wordt volledig vernieuwd. Het huidige centrum is immers verouderd en is dan ook aan een heroriëntering toe. Op dezelfde locatie, maar in een nieuw gebouw, zal de bezoeker terecht kunnen voor meer informatie over landschappelijke en historische aspecten. Het landschap 'de bergen´ wordt daarbij als bindend element tussen verschillende tijdsperiodes, thema's en sites naar voor geschoven. Het wordt een smaakmaker voor verdere verkenning van de streek. Het blijft een gratis bezoekerscentrum gekoppeld aan het toeristisch onthaal van de gemeente Heuvelland.

Het gaat hier dus niet om een bezoekerscentrum dat zich enkel toespitst op het thema van de Eerste Wereldoorlog. Toch zal de Eerste Wereldoorlog een belangrijk onderdeel van het bezoekerscentrum vormen gezien de impact ervan op het landschap. In dit landschapscentrum zullen dan ook die periodes uit de Eerste Wereldoorlog aan bod komen die in de gemeente een rol hebben gespeeld: 1917 met de Mijnenslag en 1918 met de Slag om de Kemmelberg. De Franse aanwezigheid zal daarbij ook aan bod komen. De bestaande documentaire en de tentoonstelling 'Zero Hour' zullen hierbij geïntegreerd worden. De documentaire is namelijk een globale kennismaking met wat bij de Mijnenslag is gebeurd. De tentoonstelling brengt het verhaal van de Britse Tunnellers en de Duitse Mineure, geeft een overzicht van de gevechten en toont ook de impact van de Mijnenslag op het landschap. Er zal ook ruimte zijn voor tijdelijke tentoonstellingen, waar ondermeer onderwerpen betreffende de Eerste Wereldoorlog gebracht kunnen worden. Een goede afstemming met het nieuwe onthaal in Mesen, (Adelahuis) waar ook ingegaan zal worden op de Mijnenslag van 1917 zij het met een andere invalshoek, is essentieel.

Om het bezoekerscentrum nog beter als vertrekpunt voor een streekverkenning uit te kunnen bouwen, zijn een ruime parking en de doorsteek naar de Warande (gemeentehuis) voorzien.

NIEUW BEZOEKERSCENTRUM/ONTHAAL DIKSMUIDE

In 2011 zal de toeristische dienst van Diksmuide met infokantoor verhuizen naar de andere kant van de Grote Markt. De nieuwe locatie biedt meer ruimte voor een professioneel onthaal, dat naast een balie nu ook wordt uitgebreid met een interpretatief luik. Hier zal de toerist een voorsmaak krijgen van wat Diksmuide te bieden heeft op toeristisch en recreatief vlak. Bijzondere aandacht zal daarbij uitgaan naar het thema van de Eerste Wereldoorlog, waarbij het accent gelegd zal worden op de wederopbouw. Van hieruit kunnen bezoekers de stad en verdere omgeving op het gebied van ondermeer de Eerste Wereldoorlog (vooral Belgisch-Duitse front) gaan verkennen.

Naast het nieuwe toerismekantoor zal er een beperkte pleinfunctie gecreëerd worden. Dit autovrije plein moet uitnodigend werken voor toeristen en tegelijkertijd een informatieve en functionele invulling krijgen door middel van informatiepanelen, fietsenrekken en rustbanken.

NIEUW BEZOEKERSCENTRUM/ONTHAAL LANDHUIS VEURNE

Recent werd gestart met de eerste fase van de vernieuwing van de dienst voor Toerisme in Veurne: balie, backoffice en folderrekken. In een tweede fase zal de dienst voor Toerisme uitgebreid worden met een interpretatief luik over Veurne en omgeving in het algemeen. Hierbij zou er ook aandacht uit moeten gaan naar Veurne als stad achter het front in de Belgische sector en de rol die Koning Albert I er heeft gespeeld. Ook is de koppeling met de Albert-zaal in het stadhuis een aandachtspunt.

NIEUW ONTHAAL ADELAHUIS

Het recent door de stad aangekochte Adelahuis op de markt in Mesen zou dienst kunnen doen als cultuurtoeristisch centrum. Onderzoek naar mogelijke locaties van verschillende stadsdiensten zal dit moeten uitwijzen. Naast de bibliotheek en vergaderruimte, zullen hier ook een bezoekerscentrum en de dienst voor Toerisme in ondergebracht worden.

De bedoeling is om met een mix van moderne technologie en museale objecten een hedendaagse presentatie te creëren als inleiding tot een bezoek van de stad. Inhoudelijk zal op het gebied van de Eerste Wereldoorlog het verhaal van de Wijtschateboog ('Messines Ridge') in 1917 tijdens de Mijnenslag een plaats in dit nieuwe complex krijgen. Als invalshoek kan het multiculturele aspect ervan belicht worden, in het bijzonder met aandacht voor de Ieren, Australiërs en Nieuw-Zeelanders. Een goede afstemming met het bezoekerscentrum in Kemmel, dat weliswaar de Mijnenslag meer vanuit een landschappelijke invalshoek zal benaderen, is essentieel. Een gezamenlijke samenwerking met Ierse partners is aangewezen.

Vanuit het bezoekerscentrum zal de toerist doorverwezen worden naar het erfgoed in de omgeving (bijv. Iers Vredespark) en de recreatieve routes die hierbij aansluiten (bijv. voor fietsen 'De Mijnenslag van 1917' en voor wandelen het bestaande 'Messines wandelpad' en het nog in ontwikkeling zijnde 'In de voetsporen van de Nieuw-Zeelanders'). Naast het WOI-gebeuren in Mesen, wordt de bezoeker er ook doorverwezen betreffende andere aspecten in de stad.

VERNIEUWING ONTHAAL POPERINGE

Bij de inrichting van de dienst voor Toerisme werd vooral gefocust op de infrastructurele inrichting. Zoveel jaar later blijkt de indeling en presentatie aan een heroriëntering toe te zijn. Hierbij zou er ondermeer aandacht uit moeten gaan naar het verhaal van Poperinge als stad achter het front. Van hieruit zou er bovendien doorverwezen moeten worden naar Talbot House en de begraafplaats Lijssenthoek.

4.1.5 LOGIES

Meer nog dan vandaag, wordt er in de periode 2014-2018 verwacht dat het thema van de Eerste Wereldoorlog grote bezoekersstromen naar de Westhoek zal brengen. Onderzoek heeft aangetoond dat ongeveer 40% van de WOI-toeristen verblijfstoerist is. Gedurende de 100-jarige herdenkingsperiode zal de logiessector en haar capaciteit ongetwijfeld onder druk komen te staan. Er wordt verwacht dat dit vooral bij de groepen zal spelen.

De logiescapaciteit van de hotels, gastenkamers en logies voor (school-) groepen blijken normaal gesproken voldoende te zijn in de Westhoek, ondermeer door een sterke stijging van de logiescapaciteit in de periode 1998-2006. Dagen zoals in de 11 novemberperiode zijn hierbij uitgesloten. Nu nog komen er af en toe vakantiewoningen, gastenkamers en kleine hotels bij. Daardoor, maar ook omdat het niet aangewezen is om alleen in functie van de periode 2014-2018 extra permanente capaciteit bij te creëren, moet er naar andere oplossingen worden gezocht.

4.1.5.1 SAMENWERKEN MET OMLIGGENDE REGIO'S

Wanneer toeristen niet in de Westhoek zelf verblijven, blijkt uit onderzoek dat zij vaak aan de Westkust, in Groot-Brugge en Frankrijk overnachten. Bij de individuele bezoekers gebeurt dit vaker aan de Westkust en bij groepen is dat eerder het geval in Groot-Brugge. Er zal in de periode 2014-2018 dan ook samengewerkt moeten worden met logiesaccommodaties in andere steden en regio's zoals de (West-) kust, Brugge en Noord-Frankrijk (Rijsel) in verband met een overflow. Wanneer de logies in de Westhoek vol zitten zouden toeristen doorverwezen moeten worden naar andere plaatsen buiten de regio. Omdat het grootste knelpunt bij de groepen verwacht wordt, is een nauwe samenwerking met Brugge essentieel.

4.1.5.2 UITBREIDEN VAN TERREINEN VOOR KAMPEERAUTO'S

In tegenstelling tot het aanbod van hotels, gastenkamers en jeugd- en groepslogies, is het kampeeraanbod in de Westhoek beperkt. Zo zijn er ook geen terreinen voor kampeerauto's. In Poperinge is er wel een kampeerautoterrein gepland. Vooral bij de individuele toeristen is er vraag naar dergelijke terreinen. Van de WOI-toeristen die kamperen in de Westhoek, wordt een groot aandeel gevormd door Britten en Nederlanders. Er zouden dan ook enkele terreinen voor kampeerauto's in de Westhoek bij moeten komen. Voor deze accommodatievorm is beperkte infrastructuur nodig. Bovendien is het een logiesvorm dat eventueel in tijdelijke vorm ontwikkeld kan worden, specifiek in functie van de periode 2014-2018.

4.1.6 COMMERCIELE PRODUCTONTWIKKELING

De commerciële productontwikkeling mag voor een topevenement als '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' niet achterblijven. Bij deze soort productontwikkeling gaat het om de 'verpakking' van het aanbod, waarbij bepaalde aspecten samen worden gebracht.

ARRANGEMENTEN

Verschillende soorten arrangementen zouden voor de periode 2014-2018 uitgewerkt moeten worden om de bezoeker enkele kant-en-klare pakketten aan te kunnen bieden, al dan niet bestaande uit verschillende bouwstenen. Er zouden zowel specifieke WOI-arrangementen als gecombineerde arrangementen moeten zijn. Naast de gebruikelijke groepsarrangementen, dienen ook de mogelijkheden voor individuele bezoekers bekeken te worden.

AUTOCARTOERISME

Voor groepen zijn samengestelde reizen ideaal om het WOI-gebeuren in de Westhoek mee te verkennen. Het huidige aanbod van autocargroepsreizen is echter klassiek van aard en speelt weinig in op de nieuwe dynamiek binnen het groepsgebeuren. We leven immers in een belevingseconomie waarbij ervaringen, gevoelens en verhalen belangrijker worden dan kennis en bezoeksobjecten. Nieuwe methodes moeten dan ook gezocht worden om aan de veranderde verwachting van de toerist te voldoen. Aan de hand van creatieve testlabo's ('experience labs') zou de productbeleving opnieuw bekeken moeten worden. Een goede samenwerking tussen de diensten voor Toerisme en de autocarsector is hiervoor belangrijk. Opleiding van reisleiders is hierbij aangewezen.

Omdat veel Angelsaksische markten een bezoek aan het oorlogserfgoed in de Westhoek vanuit Brugge brengen, zijn arrangementen in samenwerking met deze stad erg belangrijk.

FIETSEN EN WANDELEN

Ook op het gebied van fietsen en wandelen zijn enkele specifieke WOI-arrangementen aangewezen (bijv. een WOI-fietsarrangement of boeiende gidsbeurten door het (front-) landschap). Deze arrangementen kunnen ondermeer in de publiekscampagne voor '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' meegenomen worden.

MEETCENTIVES

Het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' leent zich uitstekend voor meetcentives. Vergaderingen en incentivereizen kunnen goed gecombineerd worden met één of enkele activiteiten uit het programma van de honderdjarige herdenking. Het thema kan een verrijking betekenen voor de meetcentives. Aangezien het hierbij om een ander doelpubliek gaat, is een eigen communicatie voor deze producten (gebaseerd op de algemene huisstijl en dergelijke) aangewezen. Hotels en andere locaties waar vergadermogelijkheden zijn, zullen hierbij een belangrijke rol spelen.

4.2 MARKETING

Om de Westhoek nationaal en *Flanders Fields* internationaal te positioneren als topbestemming op het gebied van WOI-toerisme in de periode 2014-2018, zijn sterke marketing- en communicatieacties nodig. Het creëren van naamsbekendheid gaat immers niet vanzelf. Vele inspanningen zijn nodig om de gewenste doelgroepen te bereiken en ze aan te zetten tot een bezoek aan de Westhoek gedurende de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Communicatie- en promotieacties zijn bovendien noodzakelijk voor de blijvende herinnering van de gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog en bevorderen daarnaast het toeristisch rendement in de regio.

Hoewel een eerste aanzet wordt gegeven op het gebied van imago en promotie, zouden onderstaande elementen in samenwerking met een gespecialiseerd bureau verder uitgewerkt moeten worden in een uitgebreid marketing- en communicatieplan specifiek voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek'.

De globale uitwerking van de marketing en promotie van '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' zal in dit rapport beperkt blijven tot de toeristische communicatie en promotie. De institutionele communicatie en die naar de bevolking zal in het kader van het netwerk 'Oorlog en Vrede in de Westhoek' uitgewerkt worden.

4.2.1 IMAGO EN POSITIONERING

4.2.2.1 ONTWIKKELEN VAN HET ALGEMENE CONCEPT VOOR DE POSITIONERING

De ontwikkeling van een positionering voor de Westhoek in de periode 2014-2018 moet niet alleen bijzonder genoeg zijn om mensen aan te trekken, maar moet tegelijkertijd voldoende differentiërend zijn ten opzichte van concurrerende regio's. Met de positionering moet uiteindelijk het imago van de Westhoek als topbestemming op het gebied van oorlogstoerisme gecreëerd worden, waarbij het zich onderscheidt van andere succesvolle bestemmingen voor oorlogstoerisme zoals de Somme (de Eerste Wereldoorlog) en Normandië (de Tweede Wereldoorlog). Daarbij moet rekening worden gehouden met de verwarring die er soms bij de Britten is rond de term 'Flanders Fields', waartoe zij vaak ook het noorden van Frankrijk rekenen.

In het algemeen zou de Westhoek als volgt gepositioneerd moeten worden:

Topbestemming voor een totale WOI-beleving en ontsluiting aan het Westelijke Front.

Hierbij kunnen enkele differentiërende elementen, emotionele en functionele voordelen voorgesteld worden, die het concept achter de totale WOI-beleving en ontsluiting verklaren. Het unieke positioneringsconcept voor de Westhoek in de periode 2014-2018 past binnen de algemene positionering van de Westhoek, zoals geformuleerd in het Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek 2008-2013. Bovendien moet het aansluiten bij het nog te ontwikkelen inhoudelijk scenario voor het algemene WOI-verhaal van de Westhoek, dat als rode draad doorheen de verschillende domeinen loopt.

Differentiërende elementen

- Tijd afgespeeld – in de Westhoek heeft zich vier jaar lang de Eerste Wereldoorlog
- Afstand – op korte afstand van elkaar werden in die vier jaar vele veldslagen beslecht
- Ontsluiting – er is een kwalitatief totaalproduct van bezoekersattracties, onthaal, landschap, sites, logies, accommodaties, cafés en restaurants, etcetera aanwezig
- Invalshoek – WOI-toerisme benaderd vanuit de beleving van de bezoeker
- Toerisme+ – niet louter vermarkten van het WOI-erfgoed, maar gekoppeld aan de WOI-boodschap van 'nooit meer oorlog'

Emotionele voordelen

- Culturele verrijking
- Back to the roots

Functionele voordelen

- Gevarieerd en kwalitatief specifiek WOI-aanbod van bezoekersattracties, sites en routes
- Totaal toeristisch aanbod van onthaal, bezienswaardigheden, activiteiten, accommodaties en cafés en restaurants
- Verschillende verhaallijnen uit de vier jaar oorlog, verspreid over de regio maar op korte afstand van elkaar, die op elkaar aansluiten
- Nabijheid van Noord-Frankrijk wat combinatiemogelijkheden met de Somme biedt

4.2.2 COMMUNICATIE EN PROMOTIE

4.2.2.2 SELECTEREN EN VERFIJNEN VAN DE DOELMARKTEN

MARKTAANDEEL EN WOI-BETROKKENHEID

Het bepalen van de doelmarkten gebeurt aan de hand van een geografische marktsegmentatie. Elk van deze markten ervaart en organiseert een bezoek aan de Westhoek namelijk op andere wijze.

Er wordt bij het bepalen van de doelmarkten rekening gehouden met het huidige marktaandeel van de verschillende geografische markten specifiek voor WOI-toerisme en in het algemeen in de Westhoek. Daarnaast wordt gekeken naar het potentieel van enkele markten. Voor zowel de huidige als voor de potentiële markten wordt de betrokkenheid bij de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek bekeken.

MARKT	MARKTAANDEEL	WOI-BETROKKENHEID
Vlaanderen	Vlaanderen heeft het grootste aandeel in het totaal aantal WOI-toeristen in de Westhoek (ca. 46%). Het is bovendien de belangrijkste markt voor de Westhoek in het algemeen.	De Westhoek trekt de Vlaming in de eerste plaats aan voor het landschap en de couleur locale, maar daarnaast ook voor het thema WOI. Het is de enige regio in België die gedurende vier jaar het strijdtoneel is geweest van vele gevechten.
Groot-Brittannië	Groot-Brittannië heeft naast Vlaanderen ook een groot aandeel in het totaal aantal WOI-toeristen in de Westhoek en een iets minder ruim maar toch aanzienlijk aandeel in het toerisme in de Westhoek in het algemeen.	WOI blijft de hoofdreden voor Britten om een bezoek aan de Westhoek te brengen. Een derde van alle Britse gesneuvelden tijdens WOI liggen immers in de Westhoek begraven. Hun interesse is echter grotendeels beperkt tot de plaatsen waar Britten gesneuveld zijn en die in het collectieve geheugen zijn gegrift. De Britten kennen een lange traditie van oorlogstoerisme.
Nederland	Nederland is zowel specifiek binnen het WOI-toerisme als voor de Westhoek in het algemeen een interessante groeimarkt. Het vormt na de Vlamingen en de Britten de derde grootste markt.	Hoewel Nederland neutraal was ten tijde van WOI, heeft het thema de laatste jaren meer bekendheid gekregen in het land (o.a. door boeken en documentaires).
Wallonië	Wallonië heeft een klein aandeel in het totaal aantal WOI-toeristen in de Westhoek en ook in de Westhoek in het algemeen, maar kan een interessante markt zijn vanuit de kust gezien waar wel aardig wat Walen verblijven.	Net zoals bij de Vlaming trekt de Westhoek de Waal in de eerste plaats aan voor thema's zoals fietsen en wandelen en couleur locale, maar daarnaast ook voor WOI. Het is de enige regio in België die gedurende vier jaar het strijdtoneel is geweest van vele gevechten.
Frankrijk	Frankrijk heeft een beperkt aandeel in het WOI-toerisme in de Westhoek en in het algemeen in de regio, zeker als buurland. Toch is Frankrijk vanwege die nabijheid een interessante markt.	Bij de herinnering aan WOI denken de Fransen in de eerste plaats aan het front in eigen land. Hoewel het aantal Franse slachtoffers in Vlaanderen in verhouding gering was, waren zij o.a. wel betrokken bij de terugtrekking naar de IJzer, de eerste gasaanvallen, de sector van Nieuwpoort, de Eerste en Derde Slag om Ieper. Deze betrokkenheid zorgt ervoor dat Frankrijk een interessante markt is.

Duitsland	Zowel betreffende WOI als in het algemeen in de Westhoek, vormen Duitsers een kleine markt. Vanwege de aanwezigheid van redelijk wat Duitsers aan de kust, is dit wel een interessante markt. Duitsland heeft daar het grootste aandeel binnen de buitenlandse markt. 'Flandern' heeft een redelijke naamsbekendheid bij de Duitsers.	WOI staat voor de Duitsers volledig in de schaduw van WOII en het Nationaal-Socialisme. Er wordt weinig onderscheid gemaakt tussen WOI en II, maar de herinnering aan de tweede is vaak nog te pijnlijk. Enkel Verdun staat symbool voor de gruwelen van WOI. Toch geniet Langemark wel bekendheid vanwege de Eerste Slag bij Langemark (ook wel 'kindermoord' genoemd), die in WOII misbruikt werd in Nazi-propaganda. Er is een kentering tot stand aan het komen, vooral bij de jongere generaties.
Ierland	Binnen het WOI-toerisme en zeker binnen het toerisme in de Westhoek in het algemeen vormt Ierland een klein aandeel. Ierland vormt vanwege de nabijheid en de samenwerking met Groot-Brittannië wat oud-strijdersverenigingen betreft, een interessante markt.	De Ieren werden ondermeer ingeschakeld bij de Tweede Slag bij Ieper, de Mijnenslag en de Derde Slag bij Ieper (Passendale). De Ierse bijdrage aan WOI is lang niet onderwezen geweest vanwege de protestants-katholieke strijd vlak na WOI, maar komt sinds de laatste tien jaar in het kader van het reconciliatieproces steeds meer onder de aandacht.
Canada, Nieuw-Zeeland, Australië, Verenigde Staten, India, Zuid-Afrika en China	De Canadezen, Nieuw-Zeelanders, Australiërs, Amerikanen, Indiërs en Chinezen vormen binnen het WOI-toerisme en zeker binnen het toerisme in de Westhoek in het algemeen een klein aandeel. Het zijn moeilijk aan te trekken markten vanwege de fysieke afstand en de lange reistijd.	Vanwege de betrokkenheid van deze hedendaagse staten bij WOI in de Westhoek destijds, zijn ze toch een interessante markt. De betekenis wordt per land bekeken. Voor *Australië en Nieuw-Zeeland* is WOI bepalend geweest voor de natievorming en het nationaal bewustzijn. WOI wordt herdacht op ANZAC-day. De Vlaamse overheid heeft met de Nieuw-Zeelandse een overeenkomst afgesloten om de herinnering aan het leed van de twee wereldoorlogen levendig te houden en het toerisme naar de oorlogssites in de Westhoek te stimuleren. *Canada* hecht veel belang aan WOI en aan het herdenken van militaire gebeurtenissen in het algemeen. De Canadese regering is dan ook één van de enige ter wereld die een heus herdenkingsbeleid heeft. Ondanks de korte betrokkenheid (vanaf 1918 in de Westhoek) en het grotere belang van WOII voor de Amerikanen, is er vanuit de *Verenigde Staten* wel belangstelling voor WOI. Hoewel men in *China* weinig weet over de eigen deelname aan WOI, zijn de Chinezen wel trots op hun inzet als werkkrachten. WOI wordt in *India* vrij ruim onderwezen, maar met mate herdacht o.a. omdat de onafhankelijkheidsstrijd van groter belang was voor de Indiër. Toch is er vanuit India een jaarlijks actieve deelname aan de Poppy Parade in Ieper op 11 november. Voor *Zuid-Afrika* zijn andere gebeurtenissen zoals de Boerenoorlog belangrijker geweest dan WOI. Ze hebben grote verliezen geleden in de Somme, maar werden ook een tweetal keren in Vlaanderen ingezet.

Spanje, Italië en Denemarken	Het aandeel van de Spanjaarden, Italianen en Denen in het totaal aantal toeristen in de Westhoek is verwaarloosbaar.	Ondanks de deelname van vrijwillige Catalanen aan WOI, wat weinig is geweten onder de Spanjaarden, is WOI voor *Spanje* onbelangrijk. Voor *Italië* is WOI wel belangrijker, maar onbekend dat er enkele Italiaanse krijgsgevangen begraven liggen in de Westhoek. In Denemarken wordt WOI nog wel herdacht, dit is echter niet gelinkt aan Vlaanderen vanwege beperkte betrokkenheid daar.

PRIORITAIRE DOELMARKTEN

Op basis van het marktaandeel en de WOI-betrokkenheid, worden onderstaande prioriteiten gegeven aan de doelmarkten:

PRIORITEIT	DOELMARKT
Prioriteit 1	Vlaanderen
	Groot-Brittannië
Prioriteit 2	Nederland
	Ierland
	Canada en Verenigde Staten
	Nieuw-Zeeland en Australië
Prioriteit 3	Wallonië
	Frankrijk
	Duitsland
Prioriteit 4	India
	China

Prioriteiten 1 tot en met 3 houden een actieve marktbewerking in, gaande van marktbewerking in de diepte tot eerder selectieve marktbewerking. Bij prioriteit 4 gaat het om een ad hoc marktbewerking inspelend op bepaalde opportuniteiten.

Bovenstaande indeling van prioritaire doelmarkten gaat niet altijd uit van het aantrekken van grote aantallen bezoekers van een bepaalde markt. Dit geldt vooral voor de intercontinentale doelmarkten, die vanwege de fysieke afstand en de lange reistijd moeilijker zijn aan te trekken. Wel zijn deze markten vanwege het emotionele aspect interessante doelmarkten. De herdenkingsperiode '90 jaar Passendale' heeft immers de aantrekking van Nieuw-Zeelanders en Australiërs bewezen. '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' is dan ook een uitgelezen kans om juist dan deze markten naar de Westhoek aan te trekken. Ook van de Franse en Duitse markt mogen geen al te grote aantallen bezoekers verwacht worden. Voor de Fransen neemt namelijk Verdun in eerste instantie, maar daarnaast ook de Somme (Albert en omgeving) Aisne (Chemin des Dames), een belangrijke plaats in de Franse herinnering van de Eerste Wereldoorlog in. Bij de Duitse markt ligt dit thema nog steeds gevoelig, hoewel er de laatste jaren en kentering op gang is gekomen.

PRODUCT-/MARKTCOMBINATIES

Om te kunnen bepalen met welk product de Westhoek zich op het gebied van de Eerste Wereldoorlog zou moeten richten op de verschillende markten, worden product-/marktcombinaties (PMC's) uitgewerkt. De producten zijn enerzijds opgedeeld in specifiek de Eerste Wereldoorlog versus de Eerste Wereldoorlog als onderdeel van een totaalaanbod en anderzijds naar verhaallijnen. Het WOI-product in de Westhoek wordt als één totaalproduct gezien bestaande uit bezoekersattracties, sites, routes en dergelijke.

	Vlaanderen	Groot-Brittannië	Nederland	Wallonië	Frankrijk	Duitsland	India, China	Canada, Ierland, Nieuw-Zeeland, Australië, Verenigde Staten
Producten: WOI/niet-WOI								
Specifiek WOI-aanbod in de Westhoek: attracties, routes, evenementen e.d.								
WOI als een onderdeel van het toeristisch aanbod in de Westhoek (naast landschap, couleur locale, fietsen en wandelen, …)								
Producten naar verhaallijnen								
Ieperfront								
IJzerfront								
Achter het front Belgische sector								
Achter het front Britse sector								
Achter het front Duitse sector								

Bovenstaande tabel geeft aan dat bepaalde markten vaak specifiek voor het thema van de Eerste Wereldoorlog komen (bijv. Groot-Brittannië), terwijl andere markten de Eerste Wereldoorlog meestal combineren met andere troeven van de Westhoek (bijv. Nederland). Daarnaast maakt de tabel duidelijk in welke verhaallijnen de markten de meeste interesse hebben. Kenmerkend aan de Britse en Commonwealth-markten is dat zij overwegend het Ieperfront en de Britse sector achter het front bezoeken, terwijl de Walen met name een bezoek brengen aan het IJzerfront met bijbehorend verhaal van het leven achter het front.

POSITIONERING PER MARKT

Omdat veel markten de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek op een andere manier ervaren (vanuit de historie) en omdat zij hun bezoek vaak op een andere wijze organiseren, is het noodzakelijk om een specifieke positionering uit te werken per markt.

DOELMARKTEN	IMAGOVORMING
Vlaanderen	De Westhoek heeft ook heel wat anders te bieden naast WOI
Groot-Brittannië	Betrokkenheid in WOI in de Westhoek: 'Flanders Fields' en de Ieperboog
Nederland	Naast troeven op het gebeid van landschap en couleur locale, heeft de Westhoek ook WOI (historie) te bieden
Ierland	Betrokkenheid in WOI in de Westhoek: Tweede Slag bij Ieper (Sint-Juliaan), Mijnenslag, Derde Slag bij Ieper (Langemark en Passendale)
Canada	Betrokkenheid in WOI in de Westhoek: Tweede Slag bij Ieper (eerste gasaanvallen), slag bij Mount Sorrel (Hill 62), Derde Slag om Ieper (Passendale)
Verenigde Staten	Die andere oorlog dan WOII en WOI als oorzaak van WOII
Nieuw-Zeeland en Australië	Betrokkenheid in WOI in de Westhoek: Mijnenslag en Derde Slag bij Ieper (o.a. Passendale)
Wallonië	De kust en haar binnenland hebben meer te bieden, namelijk WOI (opentrekken van het macroproduct)
Frankrijk	WOI heeft zich ook in Vlaanderen afgespeeld met Franse betrokkenheid: terugtrekking naar de IJzer, Tweede Slag bij Ieper (eerste gasaanvallen), de sector van Nieuwpoort), Derde Dlag bij Ieper, Slag om de Kemmelberg
Duitsland	De Westhoek met WOI in 'Flandern'
India	Betrokkenheid in WOI in de Westhoek: Eerste Slag bij Ieper (Mesen), Tweede Slag bij Ieper (eerste gasaanvallen)
China	Betrokkenheid in WOI in de Westhoek: Chinese Labour Corps

4.2.2.3 BEPALEN VAN DE COMMUNICATIEDOELGROEPEN

Het bepalen van de doelmarkten is onvoldoende voor een goede communicatie en promotie van het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek'. Voor de prioritaire doelmarkten worden dan ook de volgende communicatiedoelgroepen bepaald:

- Binnen- en buitenlandse toeristen (al dan niet al ter plaatse)
- Scholen
- Bedrijven
- Lokale en regionale bevolking
- Pers en media
- Trade (touroperators, reisbureaus)
- Intermediairen (diensten voor Toerisme, gidsenkringen, middenstand, horeca, culturele diensten, museummedewerkers, etcetera)
- Overheden en andere organisaties

De intermediairen, bedrijven, lokale en regionale bevolking zullen vooral belangrijk zijn binnen de binnenlandpromotie. Trade zou juist een belangrijk onderdeel moeten vormen binnen de buitenlandpromotie op de Britse markt, die van andere Commonwealth-landen en in beperktere mate op de Nederlandse markt. Het aantrekken van scholen zal met name gebeuren op de binnenlandse en Britse markt, terwijl de institutionele communicatie erg belangrijk is op de Franse markt. Communiceren via pers en media is op alle markten van toepassing.

4.2.2.4 UITWERKEN VAN PROMOTIEACTIES EN -INSTUMENTEN

Wanneer in een marketing- en communicatieplan voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' de communicatiedoelgroepen verder per doelmarkt uitgewerkt worden, kunnen de promotieacties en –instrumenten in detail aangegeven worden. In dit stadium kunnen alvast de grote lijnen aangegeven worden met betrekking tot huisstijl, online, drukwerk, trade, pers, communicatiecampagne en sectorbewerking.

HUISSTIJL

Om een goede herkenbaarheid voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' te creëren dient een eigen huisstijl ontwikkeld te worden. Dit zou minimaal de volgende elementen moeten omvatten:

- Titel – Maakt de essentie van het evenement duidelijk (voorlopige werktitel is '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek')
- Baseline – Geeft één of enkele van de differentiërende elementen uit de positionering duidelijk
- Logo – Eigentijdse, maar duidelijk herkenbare weergave van de poppy (klaproos)
- Beelden – Kenmerkende foto's

ONLINE

Specifiek voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' zou er een nieuwe website moeten zijn. Elk grootschalig evenement heeft nood aan een eigen website met URL die duidelijk verwijst naar het evenement zelf. Dit is belangrijk voor een eenduidige communicatie over het evenement. Zo heeft ook het evenement 'Beaufort' aan de kust bijvoorbeeld een eigen website en wordt dit niet geënt op bestaande websites zoals de toeristische website van de kust of andere thematische websites die hierbij aansluiten. Verschillende URL's zijn nodig voor de Nederlands-, Engels-, Duits- en Franstalige bezoekers.

Campagnewebsite

Het gaat hierbij om een campagnewebsite, bestaande uit enkele pagina's die op heel wat punten doorverwijst naar reeds bestaande websites (inzake WOI-erfgoed en –bezoekersattracties bijv. naar www.wo1.be, over musea naar de desbetreffende websites en betreffende toerisme naar www.toerismewesthoek.be en de websites van de gemeentelijke diensten voor Toerisme). De bezoeker moet op de website voldoende eerstelijns informatie vinden, maar door kunnen klikken naar andere websites voor meer diepgaande informatie. De volgende aspecten zouden op de website raadpleegbaar kunnen zijn:

- Algemene achtergrondinformatie
- Kaart met alle WOI-bezoekpunten erop aangeduid, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen bezoekersattracties en belevingspunten
- Uitwisseling van ervaringen door bezoekers (soort forum)
- Evenementenkalender en aankondiging van nieuws

De website zou doelgroepengericht moeten zijn, in die zin dat er een website voor verschillende talen voor de volgende doelmarkten is:

- Nederlandstalige versie voor Vlamingen en Nederlanders
- Engelstalige versie voor Britten, andere Commonwealth-landen en de Verenigde Staten
- Franstalige versie voor Walen en Fransen
- Duitstalige versie voor Duitsers

Voor een individuele benadering kunnen op elk van bovenstaande websites enkele accenten gelegd worden per nationaliteit, waarbij ingespeeld wordt op de betrokkenheid passend bij de positionering per markt.

Hoewel de focus van de website op '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' ligt, is dit plaatje pas compleet wanneer ook naar ondersteunende toeristische producten wordt verwezen zoals verblijfsmogelijkheden, toeristisch onthaal, cafés en restaurants. Daarnaast zou er naast de Eerste Wereldoorlog summier verwezen kunnen worden naar de andere kwaliteiten van de Westhoek (bijv. fietsen en wandelen, landschap, couleur locale, …) met doorverwijzing naar de websites van Toerisme Westhoek en de gemeentelijke toeristische diensten.

Een nauwe samenwerking met de bestaande thematische website www,wo1.be over de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek is hierbij aangewezen. Dit om te streven naar een goede afstemming van de twee websites en om de mogelijkheden van het gezamenlijk inputten van informatie te bekijken.

Zoekmachines

De website voor '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' moet geoptimaliseerd worden voor zoekmachines (search engine optimalisation). De webpagina's van de website moeten hiervoor inhoudelijk en technisch zo opgesteld worden, dat deze vlot en automatisch bezocht kunnen worden door zoekmachines (bijv. Google, MSN, …). Daarnaast dient de URL van de evenementenwebsite bij de belangrijkste zoekmachines van het Internet aanmelden te worden (search engine promotion). Dit kan het beste met een bepaalde regelmaat gebeuren. Eventueel kan voor bepaalde zoekwoorden betaald worden, om dan bij de resultaten prominent in beeld te komen.

DRUKWERK

Het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' heeft zowel wervend drukwerk (brochures, affiches, …) nodig als drukwerk voor op locatie.

Wervend drukwerk

Op dit moment is er voor het thema van de Eerste Wereldoorlog geen wervend drukwerk beschikbaar. Voor de periode 2014-2018 is dit wel een must om het evenement van 100 jaar Groote Oorlog in de kijker te plaatsen. De wervende brochure kan op verschillende vlakken worden ingezet, zoals voor de pers en de trade maar ook rechtstreeks voor de consument.

Voor deze brochure zou hetzelfde principe gehanteerd moeten worden als bij de website, namelijk die van een individuele benadering aan de hand van doelgroepengerichtheid en meertaligheid met eigen accenten per nationaliteit. Dat betekent vier verschillende maar gelijkende brochures in de talen Nederlands, Engels, Frans en Duits. Per brochure in een bepaalde taal worden enkele specifieke accenten gelegd per nationaliteit. Zo kan er in de Engelse brochure kort ingegaan worden op de Canadees die het gedicht 'In Flanders Fields' schreef en de Slag bij Passendale die erg belangrijk is geweest voor de Australiërs en Nieuw-Zeelanders.

Drukwerk op locatie

Ook op locatie moet de bezoeker warm gemaakt worden voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek'. Naast de pocket 'Den Grooten Oorlog' en websites met meer achtergrondinformatie zoals www.wo1.be, zou er ook een brochure moeten zijn voor de periode 2014-2018. Hier is specifieke informatie over het evenement in terug te vinden, zoals de activiteiten die in dat kader plaatsvinden.

MERCHANDISING

Bezoekers aan een topevenement willen er vaak een aandenken van meenemen. Dat kan een boek, postkaart, poster of ander gadget zijn. Voor '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' zouden er dan ook enkele souvenirs gemaakt moeten worden die ondermeer via de bezoekersattracties en diensten voor Toerisme worden verkocht.

TRADE

Met trade worden de professionele actoren actief op het vlak van toerisme en recreatie voor groepen, zowel zaken- als vrijetijdstoerisme, bedoeld. Uit de situatienalayse is gebleken dat de tradewerking op de Britse markt en de markt van de Commonwealth-landen erg belangrijk is. Toch is ook de tradewerking op de Nederlandse markt niet onbelangrijk. Op de Duitse markt ligt dit vanwege de gevoeligheid van het thema nog wat moeilijk.

Voor de trade is het belangrijk om ruim op tijd het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' aan te bieden zodat dit meegenomen kan worden in hun brochures met groepsreizen. Ook zouden specifieke tradebeurzen bezocht moeten worden.

PERS EN MEDIA

Aangezien de pers in grote mate bij kan dragen aan de naamsbekendheid van het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' en het imago van de Westhoek als topbestemming op het gebied van oorlogstoerisme, vormt de pers een zeer essentieel element in de marktbewerking. Zij moet dan ook stelselmatig op een proactieve manier op de hoogte gehouden worden van nieuwswaardige wetenswaardigheden omtrent het evenement. Dit zou aan de hand van redactionele marketing, persconferenties, -berichten, -reizen, story ideas en lezersacties kunnen.

Voor de pers- en mediabewerking is een intensieve samenwerking tussen de verschillende persdiensten op de verschillende niveaus vereist. Hoewel dit een algemene gouden regel is voor welk product dan ook, is dit voor het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' des te crucialer. Het gaat hier immers om een bundeling van verschillende activiteiten in de hele Westhoek. Het is een onderwerp waar de pers hoe dan ook wel in geïnteresseerd zal zijn, maar voorkomen moet worden dat elke partner afzonderlijk bij de pers voor elke -bij wijze van spreken- futiliteit komt aankloppen.

In het algemeen geldt dat vooral de grootschalige activiteiten, zoals grote tijdelijke tentoonstellingen, spektakels en grote herdenkingsplechtigheden, de buitenlandse pers zullen aanspreken. Op lokaal, regionaal en soms ook nationaal niveau zullen de middelgrote en kleinschalige activiteiten ook hun weerklank vinden.

Audiovisuele media

Het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' zou opgenomen moeten worden in verschillende tv- en radiozenders en –programma's, zowel internationaal, nationaal als regionaal. Wat de toeristische uitzendingen betreft is dat bijvoorbeeld 'Vlaanderen Vakantieland' en 'Duizend Zonnen' van de VRT.

De VRT bereidt zelf ook een crossmediaal project voor de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog voor: '2014-18, de Groote Oorlog 100 jaar later'. De VRT wil een aantal grote projecten realiseren, gaande van een dramaserie en een documentaireserie over het leven tijdens de Eerste Wereldoorlog tot de ontsluiting van een archief over de Eerste Wereldoorlog en de organisatie van bijzondere evenementen.

Redactionele marketing

Een goede manier om de pers te benaderen is via redactionele marketing. Dit vervangt de klassieke advertentiecampagnes en stelt het genereren van zogenaamde free-publicity tot doel. Het gaat om redactionele artikelen die, naast een grote commerciële waarde, ook een veel grotere geloofwaardigheid creëren bij de consument.

Persconferenties

Persconferenties vormen een uitgelezen moment om free-publicity te genereren. Er kunnen persconferenties gehouden worden ter gelegenheid van de opening en afsluiting van het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek', grootschalige activiteiten zoals spektakels en grote tijdelijke tentoonstellingen, etcetera. Belangrijk is in elk geval zoveel mogelijk een individuele benadering van de pers.

Persberichten

Persberichten vormen eveneens een ideaal instrument voor het generen van free-publicity. Onontbeerlijk zijn de persberichten naar aanleiding van de persconferenties. Daarnaast kan dit het beste ad hoc gebeuren naar aanleiding van specifieke zaken die de aandacht van het grote publiek verdienen, bijvoorbeeld de komst van een lid van een Koninklijke familie of een bezoek van een andere bekende persoon (happy news).

Persreizen

Uit ervaring blijkt dat de persgroepsreizen voor journalisten het beste zo individueel mogelijk benaderd moeten worden. Daarbij zou een onderscheid gemaakt moeten worden tussen de verschillende doelmarkten. Veel van de eerder geselecteerde doelmarkten bekijken de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek vanuit een eigen invalshoek, veelal gebaserd op de eigen betrokkenheid destijds bij de Eerste Wereldoorlog. Zo is het aangewezen om een aparte persreis te organiseren voor een groep Nederlandse en Vlaamse journalisten. De Vlamingen zijn overwegend goed op de hoogte van de gebeurtenissen destijds, terwijl de Eerste Wereldoorlog in Nederland een stuk minder leeft vanwege de neutraliteit van het land toen. Ook kan er dankzij deze individuele benadering beter ingespeeld worden op specifieke onderwerpen die vanwege de betrokkenheid toentertijd aanspreken bij bepaalde doelmarkten. In een persreis voor Ieren kan een bezoek aan de Ierse Vredestoren in Mesen bijvoorbeeld niet ontbreken.

Daarnaast zullen er regelmatig persontvangsten zijn van individuele journalisten.

Lezersacties

Door het aanbieden van lezersvoordelen aan redacties van magazines en kranten zijn deze meestal bereid om in ruil daarvoor een stuk redactionele visibiliteit te geven voor het product. Lezersvoordelen kunnen zijn: korting bij een bezoek aan een bezoekersattractie of een activiteit, gratis tickets voor de lezers, voordelen in natura bij een bezoek (bijv. gratis brochure of gadget). Deze acties zijn vooral interessant in de rustigere periodes, wanneer er minder grootschalige activiteiten plaatsvinden. Deze manier van persbenadering is vooral interessant voor de binnenlandse markt en die van de buurlanden (bijv. Nederland).

PUBLIEKSCAMPAGNE

Voor het grote publiek is het noodzakelijk per doelmarkt een communicatiecampagne op te zetten bestaande uit een mix van verschillende promotieacties die op elkaar aansluiten. De rode draad daarbij zijn de website en het drukwerk. De campagne kan uit elementen bestaan zoals:

- Advertenties
- Joint-promotions
- Beurzen
- Mailings
- Event marketing
- …

SECTORBEWERKING EN BEWERKING SPECIFIEKE DOELGROEPEN

Het is belangrijk in het kader van het totaalconcept dat de sector, bestaande uit actoren zoals de horeca, middenstand, gidsenkringen, diensten voor Toerisme en Cultuur, museummedewerkers en dergelijke, betrokken wordt. Een commerciële marktbewerking is des te sterker en effectiever wanneer de sector gemotiveerd kan worden om hierin onder welke vorm dan ook te participeren. De actoren moeten dan ook geïnformeerd worden over de verschillende activiteiten en marketinginspanningen bijvoorbeeld door middel van nocturnes, nieuwsbrieven en kennismakingen met het product. Deze actoren zijn communicatiedragers bij uitstek van het product en kunnen als ambassadeur van het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' bijdragen aan een positieve ervaring.

De gidsen vervullen een bijzondere rol, aangezien zij zorgen voor een goede beleving en herinnering. Dergelijke positieve ervaringen worden ook nog eens graag doorverteld aan anderen. De rol van gidsen is de laatste jaren aanzienlijk veranderd, mede door de bezoeker die sterk veranderd is. Er is een verschuiving waarneembaar van het louter educatieve naar het nieuwe begrip 'edutainment'. Dit is een combinatie van educatie en vermaak. Men wil iets op een aangename manier leren. Bijgevolg moet de gids meer en meer een entertainer zijn en een verteller van verhalen.

4.2.2.5 BEPALEN VAN HET BELEID EN DE ORGANISATIE

TIMING

Voor de voorbereiding van de periode 2014-2018 wordt de volgende globale timing voor de marketing en promotie van '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' voorgesteld.

	voor 2011	2011	2012	2013	2014	t/m 2018
Huisstijl - positionering, logo, titel, baseline en beeldmateriaal		Ontwik-keling	Implemen-tatie			
Online - website	Ontwik-keling en lancering	Onderhoud en bijsturing	Onderhoud en bijsturing	Onderhoud en bijsturing	Onderhoud en bijsturing	Onderhoud en bijsturing
Drukwerk – wervend en op locatie		Wervend ontwikkelen voor trade		Op locatie ontwikkelen		Evaluatie en bijsturing
Trade		Bewerking van prospecte-rende TO's	Ontwik-keling brochures reisbureaus	Presentatie brochures consument	Start reizen '100 jaar WOI'	Reizen '100 jaar WOI in Westhoek'
Pers en media				Start acties persbewer-king	Persbewer-kingsacties	Persbewer-kingsacties
Publiekscampagne - o.a. beurzen, mailings, joint-promotions, advertenties, …				Ontwik-keling campagne + commu-nicatie groepen en scholen	Implemen-tatie	Bijsturing en implemen-tatie
Sectorbewerking				Plannen toelichten	Informeren activiteiten	Informeren activiteiten

Voor 2014-2018

Vóór 2011 is vooral de partnerwerving en community-building belangrijk. In afwachting van de realisatie van enkele nieuwe of vernieuwde producten, kunnen verenigingen en andere geïnteresseerden alvast op de hoogte gehouden worden van de laatste ontwikkelingen. Een ideaal instrument hiervoor is een website, dat als een soort van virtuele beleving schept van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Op deze manier kan alvast interesse gewekt worden voor producten die er nog niet of niet volledig zijn. Ook is deze website een aantrekkelijk instrument voor het projectsecretariaat '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' waarbij het als een uitlaatklep met betrekking tot recente ontwikkeling en toekomstplannen is.

De openingen van de (ver)nieuw(d)e realisaties of andere nieuwigheden betreffende de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek vormen belangrijke momenten, die in de aanloopperiode aangegrepen moeten worden om de Westhoek alvast als topbestemming voor WO-toerisme in de kijker de plaatsen. Eén daarvan is de opening van het nieuwe In Flanders Fields Museum in 2012.

Tijdens 2014-2018

Gedurende de herdenkingsperiode zelf zijn diverse ad hoc acties nodig om de aandacht blijvend op het vier jaar durende evenement te houden. Openingen van tijdelijke tentoonstellingen of andere activiteiten dragen hier aan bij.

BUDGETTERING

Om het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' als een topevenement op de markt te brengen, is een ruim promotiebudget nodig. De situatieanalyse heeft aangetoond dat de huidige budgetten ontoereikend zijn voor de periode 2014-2018. Onderstaande tabel geeft een voorlopige indicatie aan voor de benodigde budgetten, waarbij het om jaarlijkse gemiddelden gaat. Per jaar kunnen de budgetten in functie van inhoudelijke accenten schommelen.

DOELMARKTEN	BEDRAG (EURO)	OPMERKINGEN
Vlaanderen	300.000	Grootste en belangrijkste markt.
Groot-Brittannië	400.000	Grote en ook belangrijke markt met sterke inzet op trade. 'Flanders Fields' is een bekend begrip, maar het identificeren van het Vlaamse deel daarin ligt nog moeilijk.
Nederland	200.000	Dichtbij markt met groeipotentieel.
Ierland	100.000	Deels samen met Groot-Brittannië te benaderen.
Canada en Verenigde Staten	200.000	Veelal gericht op trade.
Nieuw-Zeeland en Australië	200.000	Veelal gericht op trade.
Wallonië	50.000	Ondermeer aan de trekken vanuit de kust.
Frankrijk	50.000	Vooral institutionele marketing.
Duitsland	50.000	Eerder gericht op individuele bezoekers.
India	p.m.	Afhankelijk van ad hoc acties.
China	p.m.	Afhankelijk van ad hoc acties.
TOTAAL	**1.700.000**	

4.3 BELEID EN ORGANISATIE

De periode 2014-2018 lijkt vandaag nog erg ver weg, maar is zeker op het gebied van productontwikkeling zo veraf niet meer. Voor de realisatie van bezoekersattracties moet namelijk aan een viertal jaar gedacht worden en dan wordt nog niet gesproken over de tijd die in de voorbereidingsfase vaak nodig is om überhaupt een 'go' voor dergelijke projecten te krijgen en de administratieve weg die ervoor afgelegd moet worden. Ook voor de realisatie van belevingspunten moet rekening worden gehouden met een lange weg die afgelegd moet worden in verband met eigendomsstructuren en ruimtelijke uitvoeringsmogelijkheden. Het is dan ook goed dat op verschillende beleidsniveaus nu al de eerste stappen werden gezet richting '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' en in ruimer Vlaanderen in 2014-2018. Voor de verdere aanloopperiode zijn coördinatie en samenwerking twee sleutelwoorden.

4.3.1 ORGANISATIESTRUCTUUR

Voor de periode 2014-2018, maar ook zeker voor de aanloopperiode er naar toe, is algemene coördinatie essentieel. Voorgaande hoofdstukken van het actieplan geven aan wat er op het gebied van productontwikkeling, marketing en promotie allemaal te doen staat. Dat zijn erg veel initiatieven waar ter verbetering van de WOI-beleving in de Westhoek nog aan gewerkt moet worden. Initiatieven die op elkaar afgestemd moeten worden om een wildgroei en overlapping zo veel mogelijk te voorkomen.

Op Vlaams niveau werd de weg ingezet door de voorbereiding van de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in het Vlaanderen in Actie plan in te schrijven, een plan gesteund door de hele Vlaamse Regering. In dit kader werd voorliggende studie uitgevoerd. De studie geeft in een actieplan algemene richtlijnen en concrete projectvoorstellen aan om het WOI-product te versterken met het oog op de periode 2014-2018. Als vervolg daarop is het nu zaak om te zorgen voor coördinatie van de uitvoering van dit alles. Afstemming en begeleiding daarbij is noodzakelijk om een wildgroei aan activiteiten te voorkomen en om enkele (grote) projecten inhoudelijk op elkaar af te laten stemmen. Hoewel er een focus zou moeten komen op de Westhoek, is een link naar heel Vlaanderen van belang (o.a. hefboomeffect). Voor een optimale coördinatie zijn de volgende structuren en bijbehorend personeel dan ook essentieel:

- Taskforce Vlaams niveau
- Coördieteam Westhoek
- Kerngroep Westhoek

TASKFORCE VLAAMS NIVEAU

Deze overleggroep, voor 100 jaar Groote Oorlog in Vlaanderen, zou als sturende en beslissende kracht moeten optreden. In deze groep dienen de diverse betrokken sectoren te worden vertegenwoordigd (o.a. erfgoed, cultuur, ruimtelijke ordening, onderwijs en media). Verantwoordelijkheden zouden per sector toegewezen moeten worden met eigen bijbehorende taken.

Een algemene projectcoördinator (personeelslid vanuit de Taskforce Vlaams niveau) dient specifiek de zaken in ruimer Vlaanderen, afgestemd op andere sectoren, te coördineren. Er zal een overleg opgestart worden met het federale niveau (o.a. Defensie).

COORDIETEAM WESTHOEK

Specifiek voor de Westhoek zou er een structuur opgezet moeten worden. Deze overleggroep zou als sturende en beslisende kracht moeten optreden op regionaal niveau, in overleg met het Vlaamse niveau. Hierin dienen het kabinet van de minister voor Toerisme, Toerisme Vlaanderen, Westoer, de provincie West-Vlaanderen, gemeenten en de WOI- atracties vertegenwoordigd te zijn.

Een projectcoördinator Westhoek (personeelslid vanuit het coördinatieteam Westhoek) dient zich specifiek te richten op coördinatie van het WOI-product in de regio Westhoek. Een tweede personeelslid, namelijk een projectassistent Westhoek, dient ter ondersteuning van de projectcoördinator Westhoek.

PROJECTSECRETARIAAT 100 JAAR GROOTE OORLOG

Voor de uitvoerende taken wordt een projectsecretariaat 100 jaar Groote Oorlog opgericht. Dit projectsecretariaat bestaat uit vier personeelsleden op Vlaams en op Westhoekniveau:

- Algemene projectcoördinator
  Personeelslid vanuit de Taskforce Vlaams niveau, die specifiek de zaken in ruimer Vlaanderen en afgestemd op andere sectoren, coördineert.

- Projectcoördinator Westhoek
  Personeelslid vanuit het Coördinatieteam Westhoek, die zich specifiek richt op coördinatie van het WOI-product in deze regio.

- Projectassistent Westhoek
  Personeelslid vanuit het coördinatieteam Westhoek, ter assistentie van de projectcoördinator Westhoek.

- Verantwoordelijke toeristische marketing
  Personeelslid vanuit Toerisme Vlaanderen in functie van een samenwerking tussen Toerisme Vlaanderen, Westtoer, Toerisme Westhoek en lokale partners, die de acties op het gebied van toeristische marketing stuurt.

Naast de drie personeelsleden specifiek voor het Vlaamse of het Westhoekniveau, dient een verantwoordelijke voor toeristische marketing (personeelslid vanuit Toerisme Vlaanderen) het team van het projectsecretariaat te versterken.

Bovendien zal er naast de vier personeelsleden ook een beroep gedaan worden op de bestaande organisaties, namelijk Toerisme Vlaanderen en Westtoer, met bijkomende krachten om dit evenement mee aan te sturen. Concrete taakafspraken tussen de betrokken actoren zijn noodzakelijk, waarbij tijdig goede profielen worden uitgewerkt.

KERNGROEP WESTHOEK

In de Westhoek is regelmatige afstemming met enkele direct betrokken actoren erg belangrijk. Een kerngroep Westhoek zou dan ook ondersteunend moeten zijn voor de werking op regionaal niveau. Het gaat hierbij vooral om een goede afstemming tussen het projectsecretariaat '100 jaar Groote Oorlog', regiowerking Toerisme Westhoek en projectwerking 'Oorlog en Vrede in de Westhoek'.

4.3.2 PARTNERS EN MIDDELEN

PARTNERS

Voor de productontwikkeling, marketing en promotie van het evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' zou er een samenspel moeten zijn van verschillende actoren die op deze gebieden actief zijn tijdens de herdenkingsperiode. Belangrijke toeristische spelers op de verschillende niveaus daarbij zijn:

- Toerisme Vlaanderen
- Westtoer
- Toerisme Westhoek
- Lokale actoren
- Projectsecretariaat '100 jaar Groote Oorlog'

Voor het projectsecretariaat is een coördinerende rol weggelegd die ervoor zorgt dat de verschillende initiatieven door diverse partners op elkaar worden afgestemd. Westtoer en Toerisme Vlaanderen kunnen een adviserende en ondersteunende rol spelen. In functie van bepaalde opportuniteiten kunnen bovenstaande partners samenwerken.

Op het gebied van marketing en promotie kan dat voor het evenementiële luik op de buitenlandse markt gebeuren met de buitenlandkantoren van Toerisme Vlaanderen in Groot-Brittannië (London), Nederland (Den Haag), Duitsland (Keulen), Frankrijk (Parijs), Verenigde Staten (New York) en China (Beijing). Voor Canada kan het kantoor in New York ingeschakeld worden en voor Nieuw-Zeeland en Australië kan gewerkt worden met een representative office (tijdelijk promotiekantoor). Deze promotie gebeurt op het gebied van trade-, pers- en publiekswerking.

Zowel voor productontwikkeling als voor marketing en promotie vormen bezoekersonderzoeken een belangrijke ondersteuning bij het maken van beleidskeuzes. Onderzoek kan meer inzicht in het profiel, de motivatie, tevredenheid, het volume en de bestedingen van de WOI-toerist geven. In 2006 werd door Westtoer een uitgebreid onderzoek uitgevoerd naar het WOI-toerisme in de Westhoek. Dit gebeurde op basis van tellingen, blitsenquêtes en uitgebreide schriftelijke enquêtes. Om het effect van de honderdjarige herdenking in de Westhoek te kunnen meten, is vergelijkbaar onderzoek vlak voor en na de herdenkingsperiode nodig. Omdat enkele bezoekersattracties in 2012 vernieuwen, waaronder het In Flanders Fields Museum, is dat een goed moment om tevens het effect van die productverbeteringen te kunnen vaststellen.

FINANCIELE MIDDELEN

Veel financiële middelen zullen nodig zijn om '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' te organiseren en te realiseren. Het ambitieniveau is immers hoog gesteld. Er moeten investeringen gebeuren om het WOI-product te actualiseren en te professionaliseren, een heuse marketing- en promotiecampagne moet op touw gezet worden en dit alles moet uiteraard ook in goede banen geleid worden door middel van een degelijke coördinatie. Kijkend naar het ambitieniveau van dit topevenement, kan voorlopig een benodigd budget van 50 miljoen euro vooropgesteld worden.

Een grove verdeling van dit budget wordt als volgt ingeschat:

Onderdeel	**Kosten (miljoen euro)**
Coördinatie	8
Infrastructuur in de Westhoek en ruimer Vlaanderen (bezoekersattracties en sites)	24
Evenementen	10
Communicatie en promotie	8
TOTAAL	**50**

Deze kosten kunnen onmogelijk uit de reguliere kanalen gefinancierd worden. Bijkomende middelen specifiek voor dit project zijn dan ook onontbeerlijk.

4.3.3 SAMENWERKING

Het toeristisch evenement '100 jaar Groote Oorlog in de Westhoek' mag geen losstaand evenement zijn, maar dient gekaderd te worden in een ruimer geheel. Samenwerkingsvormen voor diverse onderdelen met verschillende partners is dan ook essentieel. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt in samenwerking met andere sectoren en samenwerking met andere plaatsen en/of regio's buiten de Westhoek.

SAMENWERKING MET ANDERE SECTOREN

In de periode 2014-2018 zullen ook vanuit andere beleidsdomeinen specifieke projecten met betrekking tot de honderdjarige herdenking ontwikkeld worden. Getuige hiervan is de opstart van een aantal projecten door enkele Vlaamse administraties. Zo is het Vlaams agentschap voor Ruimtelijke Ordening momenteel bezig met het gewestelijk inventarisatieproject 'Inventaris 1914-2014' van het onroerend erfgoed van de Eerste Wereldoorlog. Aansluitend bij deze inventarisatie worden de nodige beschermingen doorgevoerd ter voorbereiding van een gezamenlijk Frans-Belgisch dossier (IJzer-Somme-Marne) voor een opname van het WOI-erfgoed op de lijst van de Unesco. Maar ook vanuit het departement Internationaal Vlaanderen, het Vredesinstituut en de VRT worden voorbereidingen getroffen. Andere administraties zullen op korte termijn ongetwijfeld volgen met waardevolle projectvoorstellen. Een aantal van deze initiatieven hebben raakvlakken met elkaar. Soms kunnen er zelfs overlappingen zijn. Voor het grote publiek moet dit alles echter overzichtelijk en duidelijk blijven. Een nauwe samenwerking en afstemming tussen de verschillende sectoren is dan ook cruciaal:

- **Erfgoed**
  Toerisme en erfgoed zijn in de context van het WOI-toerisme onlosmakelijk met elkaar verbonden. Samenwerking met ondermeer het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed (VIOE) voor de WOI-sites is hierbij belangrijk.

- **Ruimtelijke Ordening**
  Bescherming van het WOI-erfgoed gezamenlijk met de Franse WOI-slagvelden als Unesco-werelderfgoed. Partners op het gebied van Ruimtelijke Ordening zijn ondermeer de dienst Ruimtelijke Ordening en Mobiliteit van de provincie West-Vlaanderen (DRUM) en het Agentschap RO Vlaanderen.

- **Cultuur**
  Valorisatie van het immaterieel erfgoed, ontwikkeling van culturele evenementen (bijv. concerten, tentoonstellingen, kunst, …). Partner hierbij zijn bijvoorbeeld FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

- **Onderwijs**
  Ontwikkeling van vernieuwende methoden voor herinnerings- en vredeseducatie. Zo werd recent een forum voor herinneringseducatie opgericht door Vlaams minister voor Onderwijs.

- **Media**
  Realisatie van documentaires, series, films en dergelijke. Zowel binnen- als buitenlandse (media-) partners zullen hierbij betrokken zijn, zoals de VRT en de BBC.

SAMENWERKING BUITEN DE WESTHOEK

WOI-LOCATIES IN OVERIG BELGIE

De Westhoek is de enige regio in België dat vier jaar lang het strijdtoneel is geweest van de Eerste Wereldoorlog. Toch heeft de Eerste Wereldoorlog ook elders in het land een belangrijke impact gehad. Neem bijvoorbeeld Aalst, Mechelen en Charleroi waar zware gevechten hebben plaatsgevonden, Antwerpen waar vandaan de koning een periode het Belgisch leger heeft aangestuurd of Leuven waar de universiteitsbibliotheek in vlammen op is gegaan. Al deze plaatsen werden vooral getroffen in 1914 bij het oprukken van de Duitsers richting Parijs (von Schlieffenplan).

Daar waar aanknopingspunten zijn met andere plaatsen en regio's buiten de Westhoek, zouden dan ook gezamenlijke activiteiten opgezet kunnen worden. Hierbij moet gedacht worden aan simultaantentoonstellingen of andere activiteiten die op elkaar afgestemd zijn. Dit zal voornamelijk in 2014 en 2018 het geval zijn, wanneer het oprukken en het terugtrekken van de Duitsers honderd jaar geleden heeft plaatsgevonden. Op deze manier wordt het gezichtsveld van toeristen (vooral binnenlands publiek) verruimd en kunnen toeristen vanuit andere WOI-locaties in het land naar de Westhoek aangetrokken worden en andersom. Voor de algemene projectcoördinator is de taak weggelegd om alle initiatieven op elkaar af te stemmen.

WOI-REGIO'S IN NOORD-FRANKRIJK

De concurrentieanalyse heeft het al aangegeven: de Somme is op het gebied van het WOI-toerisme nu al een belangrijke concurrent van de Westhoek en dit zal naar verwachting in de periode 2014-2018 ook zeker het geval zijn. De twee regio's zijn echter complementair aan elkaar en vertellen elk het verhaal van de Eerste Wereldoorlog aan het Westelijk Front vanuit een eigen invalshoek en op een andere manier. Dit geldt ook voor andere Noord-Franse regio's, zoals de departementen Nord, Pas-de-Calais (o.a. Vimy, Notre Dame de Lorette en Arras) en Aisne (Chemin des Dames), waar WOI-bezoekersattracties en sites zijn. Die complementariteit moet dan ook aangegrepen en uitgespeeld worden in de vorm van een nauwe samenwerking met Noord-Franse toeristische en culturele partners met het oog op de honderdjarige herdenking.

Voor het aantrekken van de verre (Commonwealth-) markten, zoals Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, de Verenigde Staten, India en China, biedt een samenwerking met Noord-Franse partners nieuwe mogelijkheden. Om deze markten goed te kunnen bewerken zijn immers heel wat financiële middelen nodig en de verschillende WOI-regio's in Noord-Frankrijk liggen bij wijze van spreken op een steenworp van de Westhoek vandaan. Bovendien zullen deze markten de Westhoek vaak combineren met de slagvelden in Noord-Frankrijk, omdat zij ook daar tijdens de Eerste Wereldoorlog betrokken waren. Zo hebben de Canadezen in de regio van Ieper in verschillende veldslagen gevochten, maar hun roemrijkste overwinning haalden zij in Vimy. De Amerikanen hebben vanaf hun betrokkenheid (juni 1917) enkel de laatste maanden van de oorlog in België doorgebracht; de periode ervoor namelijk in Noord-Frankrijk. Hoewel het laatste deel van de Derde Slag bij Ieper (Passendale) heeft bijgedragen aan de natievorming van de Australiërs en Nieuw-Zeelanders, hebben zij ook enige tijd in Frankrijk doorgebracht. Ook de Indiërs (Neuve-Chapelle) en Chinezen waren actief in Noord-Frankrijk. Daarbij komt dat deze verre markten zich veelal niet bewust zijn van het verschil tussen het Vlaamse en Franse front. Tenslotte maakt een bezoek aan de Westhoek vaak deel uit van een ruimere reis (bijv. een Europareis). In een gezamenlijke marktbewerking en communicatie dient de eerder aangehaalde complementariteit uitgespeeld te worden. Voor de Somme is dat bijvoorbeeld door te focussen op deze Franse regio in 2016 (100 jaar Slag aan de Somme), wanneer het militair rustig was aan het front in de Westhoek.

Ook om de Franse markt aan te kunnen trekken in de Westhoek, is een samenwerking met Noord-Franse partners aangewezen. Ondanks de Franse betrokkenheid aan het front in de Westhoek, is hun herinnering aan de Eerste Wereldoorlog grotendeels aan het front in eigen land verbonden. Uit ervaring blijkt het dan ook moeilijk te zijn om Franse toeristen in grote aantallen de grens over naar West-Vlaanderen te krijgen. Fransen zijn echter wel patriottistisch ingesteld en via een Europees perspectief is het in de periode 2014-2018 wellicht toch mogelijk om meer Fransen naar de Westhoek aan te trekken. Voor de juiste marktbewerking is een samenwerking met Franse partners cruciaal. Door samen te werken met Franse toeristische organisaties zoals de Conseil Général en het Comité Départemental de Tourisme, zal het waarschijnlijk mogelijk zijn om met hun communicatie en promotie mee te liften en om zo meer Fransen te kunnen bereiken. Ter voorbereiding van de honderdjarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog werd het Europees samenwerkingsproject (Interreg) 'De Groote Oorlog herdacht' opgestart, wat een samenwerking tussen partners in West-Vlaanderen en de Franse departementen Nord, Pas-de-Calais, Somme en Aisne op het gebied van cultuurtoerisme.

BRUGGE

Heel wat bezoekers die op daguitstap zijn in de Westhoek verblijven in Brugge. Groepen bezoeken het oorlogserfgoed in de Westhoek zelfs voor bijna 40% vanuit die stad, maar ook individuele bezoekers en scholen verblijven vaak in Brugge voor of na hun daguitstap in de Westhoek. Dit aantal ligt nog eens hoger bij de Britten en de andere Angelsaksische toeristen. Brugge zou dus niet alleen met betrekking tot het beheren van de overflow vanwege een verwacht logiestekort in de Westhoek, maar ook op het gebied van joint-promotions en arrangementen een belangrijke partner moeten zijn. De samenwerking zal voor beide partijen tot een win-win situatie leiden.

KUST

Onderzoek toont aan dat vooral veel individuele bezoekers vanaf hun verblijfplaats aan de Westkust een bezoek brengen aan het WOI-erfgoed in de Westhoek. Ook bij (school-) groepen is dit regelmatig het geval. Een goede wisselwerking op het gebied van beheer van overflow inzake logies met deze Westkustgemeenten is dan ook belangrijk. Daarnaast is het interessant om arrangementen en zeker ook promotieacties gezamenlijk uit te werken.

BIJLAGEN

Overzicht van Europese subsidies voor WOI-gerelateerde projecten in de Westhoek

Programma	Project	Gebied	Financiering (in EUR)				
			Totale kosten	Europa	Vlaanderen	Provincie	Stad/ gemeente
5b en Interreg II	In Flanders Fields Museum	Ieper	1 440 041	297 472	347 051	247 933	396 630
5b	Herinrichting IJzertoren	Diksmuide	1 890 510	240 880	520 576	/	/
5b	Ieperboog, themafietsroute op het fietsnetwerk	Ieper	312 117	44 914	156 880	/	92 814
5bpo	Virtueel museum IJzertoren	Diksmuide	130 692	26 138	45 742	19 600	/
5bpo	Memorial Museum Passchendaele 1917	Zonnebeke	496 000	49 600	297 600	49 600	99 200
5bpo	Onthaalinfrastructuur en parking Tyne Cot Cemetery	Zonnebeke	1 447 045	108 500	827 000	215 000	296 545
5bpo	Onthaalinfrastructuur en parking Duitse militaire begraafplaats Langemark	Langemark	427 018	23 913	243 400	81 987	77 717
5bpo	Concert Hall Talbot House	Poperinge	939 515	187 903	326 401	140 927	140 927
5bpo	Tuin Talbot House	Poperinge	83 460	16 692	47 291	/	/
5bpo	Projectsecretariaat Oorlog en Vrede in de Westhoek	Westhoek	289 728	57 945	/	231 782	/
5bpo	Centrum promotie en coördinatie toerisme in de Westhoek	Westhoek	1 053 000	325 557	149 325	324 525	157 950
Pdpo	Bayernwald	Heuvelland	110 044	27 511	11 004	10 540	60 989
LEADER II	Hospitaalsites WO I	Poperinge	8 602	1 720	693	693	/
Interreg IIIa Fra-Wal-Vla	Tentoonstelling 'Vluchten voor de oorlog' In Flanders Fields Museum	Ieper	62 742	15 687	/	/	/

Bronnen: *Strategisch Beleidsplan voor Toerisme en Recreatie in de Westhoek 2008-2013* en *Beleidsplan Oorlog en Vrede in de Westhoek 2008-2013*

Overzicht van TRP-subsidies van Toerisme Vlaanderen voor WOI-gerelateerde projecten in de Westhoek

Jaar	Projectnaam	Gebied	Type investering	Subsidie (in EUR)
2000	IJzertoren: cultuurhistorische valorisatieconcept -eindafwerking	Diksmuide	All-weatherinfrastructuur - Bezoekerscentrum	152 430
2001	Talbot House Poperinge: restauratie, inrichting en herbestemming Concert Hall	Poperinge	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	326 401
2002	Toeristisch-recreatief fietsnetwerk Ieperboog	Ieper	Fietsen – bebording, netwerkkaart	156 880
2005	Netwerk van kleinschalige oorlogssites in Heuvelland: fase 3 en 4	Heuvelland	Wandelen - Informatiedragers	7 700
2005	Vredestuin Tyne Cot Cemetery Passendale - ontsluiting project: fase 2	Zonnebeke	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	110 000
2006	Netwerk van kleinschalige oorlogssites in Heuvelland: de Mijnenslag in het landschap en de documentaire	Heuvelland	Wandelen - Informatiedragers	56 000

Bron: Toerisme Vlaanderen

Overzicht van FFEU-subsidies van Toerisme Vlaanderen voor WOI-gerelateerde projecten in de Westhoek

Jaar	Projectnaam	Gemeente project	Type investering	Subsidie (in EUR)
2003	Talbot House: heraanleg en herinrichting tuin in het kader van het project Concert Hall	Poperinge	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	47 291
2003	Mesen: verbinding via een wandelroute van alle belangrijke monumenten van WO I	Mesen	Wandelen - Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	20 554
2003	Tyne Cot Cemetery: uitbouw onthaalstructuur inzake mobiliteit, sanitair en historische uiding	Passendale-Zonnebeke	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	717 000
2003	In Flanders Fields: inrichting en herwaardering van oorlogsrelicten in het landschap van de frontboog bij Ieper	Ieper	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	114 154
2003	Oud-Stuivekenskerke: herstel cultureel erfgoed Oorlogsoord van het O.L.V.-Hoekje	Stuivekens-kerke-Diksmuide	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	12 220
2003	Stadhuis Poperinge: valorisatie site executiepaal binnenkoer stadhuis	Poperinge	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	8 751
2003	Hill 60: inrichting site als ankerpunt	Zillebeke-Ieper	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	8 400
2003	IJzertorenmuseum: cultuurhistorische en toeristische uitbreiding	Diksmuide	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	79 150
2003	Lettenberg: ontsluiting bunkercomplex	Kemmel-Heuvelland	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	8 163
2003	Bayernwald: uitwerken netwerk van kleinschalige oorlogssites in Heuvelland, deelproject Bayernwald, het verhaal van de Duitse soldaat aan het front	Wijtschate-Heuvelland	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	66 058
2004	Zonnebeke: Memorial Museum Passchendaele 1917	Zonnebeke	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	264 000
2004	IJzertorenmuseum: ontsluiting toegankelijkheid voor andersvaliden en personen met een beperking	Diksmuide	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	45 742
2004	Onthaalpaviljoen aan de Duitse begraafplaats	Langemark-Poelkapelle	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	285 000
2005	Recreatieve ontsluiting Zonnebeke: aanleg fiets- en wandelpad	Zonnebeke	Fietsen - Wandelen	68 827
2006	Netwerk van kleinschalige oorlogssites in Heuvelland: de Mijnenslag in het landschap en de documentaire	Heuvelland	Toeristische ontsluiting van cultureel erfgoed	23 298

Bron: Toerisme Vlaanderen

KAARTEN

Kaart 1: WOI-zones (situatieanalyse)

Kaart 2: WOI-bezoekersattracties *(situatieanalyse)*

Kaart 3: WOI-sites *(situatieanalyse)*

Kaart 4: WOI-routes (situatieanalyse)

Kaart 5: Visieschets WOI-toerisme *(actieplan)*

Kaart 6: bezoekersattracties en -belevingspunten *(actieplan)*

Kaart 7: Thematische verhaallijnen en WOI-bezoekersattracties en -sites *(actieplan)*

Kaart 8: WOI-routes *(actieplan)*

Kaart 9: Auto- en motortoeren WOI *(actieplan)*

Kaart 10: Wandelen en fietsen WOI *(actieplan)*

Kaart 11: Onthaal *(actieplan)*